Latv. Ned.

A. Švābe
Latvijas ūniversitātes docents

Latvijas tiesību vēsture

Pēc 1931./32. m. g. Latvijas ūniversitātē lasītām lekcijām atreferējis stud. iur. A. ŠĪRONS

1 9 3 2

Latvijas ūniversitātes studentu padomes grāmatnīcas izdevums

Tri C
Fol II
Latv. Hod.
92
34/518 m/f

Rokraksta vietā.

A. ŠVĀBE
Latvijas Ūniversitātes docents.

LATVIJAS TIESĪBU VĒSTURE.

1.d.

Pēc 1931/32.m.g.Latvijas Ūniversitātē
lasītām lekcijām atreferējis
stud.iur.A.Širons.

1932.
Latvijas Ūniversitātes Studentu Padomes
grāmatnīcas izdevums.

L. V. B.
245533
0309065609

Ievads tiesību zinātnes vēsturē.

Vēsturei pieder viss tas, kas ir bijis. Labāko vēstures dēfinīciju ir devis Holandes vēsturnieks Huizinga (izr. Heisinga). Viņš saka: „Vēsture ir tā garīgā forma, kuŗā kāda kultūra uztveŗ savu pagātni". Subjekts šajā dēfinīcijā ir kultūra, un zem kultūras plašākā nozīmē mēs varam saprast tādu cilvēku grupu laikā un telpā individuālizētu, ko mēs gara pasaulē uztveram kā vienību, piemēram, gērmāņu un romāņu kultūras. Objekts šajā dēfinīcijā ir pagatne. Protāms, katrai kultūrai ir sava pagatne, tas, ko mēs saucam par kultūras tradicijām. Kur nav tradiciju, tur nav arī kultūras. Vēsturei kādas kultūras pagatne var būt pētīšanas objekts tikai tik tālu, cik tālu mēs šo pagatni pazīstam un vispār varam pazīt. Beidzamais elements šajā dēfinīcijā ir tā garīgā forma, kuŗā kāda kultūra uztveŗ savu pagatni. Vēsture kā gara darbība ir veidošana, un vēsture ir šīs veidošanās sekas garīgā forma. Tādas garīgas formas ir arī religijai, mākslai, literātūrai. No citām cilvēces garīgām formām vēsture atšķiŗas ar to, ka viņa ir vērsta uz pagatni. Viņa grib skatīt pasauli pagatnē. Pagatni katra kultūra uztveŗ citādi, un viņai ir arī tiesības to darīt. No tā izriet, ka vēsture ir tas, ko sauc par gara celtniecību. Tā ir mūsu prāta konstrukcija vai rekonstrukcija. No zināmiem materiāliem mēs ar sava gara palīdzību ceļam un veidojam zināmu gara pasauli. Uz šī pamata, jau XVIII.g.s. sākumā, 1709.g. itāliešu zinātnieks Vico lika priekšā izšķirt dabas un gara zinātnes. Vēsture ir gara zinātne jeb humanitāra zinātne. Pretstatā gara zinātnēm stāv dabas jeb eksaktās zinātnes. Gara jeb humanitārās zinātnes savukārt iedala:

1) aprakstītājās un 2) vērtētājās zinātnēs.

Ja dogmātiskā jurisprudencē ir pārsvarā vērtētāja zinātne, tad vēsturiskā jurisprudence ir aprakstītāja zinātne. Vēstures priekšmets galvenā kārtā ir cilvēks un atkal cilvēks. Ja eksakto zinātņu pētīšanas metodes ir eksperiments un novērojums, tad, turpretīm, vēstures zinātnē eksperiments nav iespējams. Nepastāv mūsu varā uzvest kādu eksperimentu, kas pilnīgi atbilstu Lielai Francijas revolūcijai. To gan dara filmās, bet tam nav nekādas zinātniskas nozīmes.

1) vēstures zinātnē nav iespējams eksperiments.

2) vēstures zinātnē nav iespējams tiešais novērojums.

Šie divi metodologiskie trūkumi padara vēstures pētīšanu ļoti grūtu un bieži pat neiespējamu. Bez tam vēstures priekšmeta pētīšanu apgrūtina arī tās garīgās formas, kuŗās tagadnes cilvēks skatās uz pagatni. XIX.g.s. dominē dabas zinātnes. Šīs zinātnes daudzejādā ziņā ir noteikušas cilvēka pasaules uzskatu un radījušas zināmas domāšanas un gara dzīves kategorijas, kuŗas mēs cenšamies pārnest arī uz vēstures zinātni. Mēs bieži lasām laikrakstos, ka tāda un tāda persona ir regresējusi vai progresējusi. Tie patiesībā ir dabas zinātņu jēdzieni un no turienes nelaimīgā kārtā pārnesti uz vēsturi. Tā vispār nav pierādāma parādība, jo par progresu mēs saucām attīstību, kas ir vērsta uz noteiktu mērķi, ko mēs atzīstām par vērtīgāku. Šī progresa ideja sevišķi uzplauka XVIII.g.s. Vācijā to veicināja Herders, Kants un Francijā - Kondorsjē. No progresa dēfinīcijas redzam, ka tā nav zinātniska dēfinīcija, ka progresu nevar konstatēt ar zinātniskām metodēm. Še ir vajadzīga vērtēšanas mēraukla, kuŗa ir īpatnēja nevien katram gadu simtenim, bet bieži vien katrai konfesijai, katrai šķirai, katrai kārtai. Tāpēc, tas, kas viena gadu simteņa ļaudīm šķiet progress, otram gadu simtenim var izliktiem regresīvs. Tāpēc vēstures zinātne ar progresa un regresa parādībām nenodarbojās.

Evolūcijas ideja. Šo jēdzienu vēstures zinātne lieto ļoti šauri. Evolūcija ir pārmaiņu rinda, ko mēs uztveŗam kā darbību, kā vienību. Šajā nozīmē evolūcija ir miera, sastinguma pretstats. Bet tā kā no dēfinīcijas redzāms, evolūcija ir aktīva vienība,

tad līdz ar to mēs to uztveŗam kā mierīgu attīstību un nostādam tai pretī revolūciju, kam gadījuma, nejaušības rakstūrs. Ja mēs zinām kādas parādības izejas punktu, tad mēs šaurākos apmēros varam pateikt, kā šī vēsturiskā parādība attīstās laika stāŗumē, bet mēs nevaram pateikt, kur un kā izcelsies revolūcija. Evolūcijas ideja ir,kaut arī no dabas zinātnēm aizgūta,stingri zinātniska ideja, un uz tās balstās arī vēstures zinātne.

Dabas zinātŗu nolūks ir atrast likumus, kuŗus var formulēt kā precīzas matemātiskas formulas. Aizraudāmies no šīs idejas, daudzi zinātnieki ir mēginājuši atrast vēsturē zināmu likumību. Šis uzskats ir vienmēr ļoti atstrīdēts. Jāsaka, ja kāds valsts vīrs ir bijis lielāks gars, jo viņš subjektīvāki ir izjutis sava laika noteikumus. Daudz taisnības ir Fridricham Lielam, kuŗš teicis: „Par trīsceturtdaļām no šīs pasaules valda viņas majestāte - nejaušība". Jau senātnē ir nodibināta teorija, ka valsts dzīve attīstās pēc zināmas likumīgas schēmas: revolūcija, demokrātija, aristokrātija un monarķija. Ogists Konts mēgina vēstures attīstībā atrast 3 periodus: 1) teleologiskais, 2) metafiziskais un 3) pozitīvais. Runājot par Rietum-Eiropas vēsturi, vācu zinātnieks Kurts Breisigers izšķiŗ divus periodus: 1) grieķu - romiešu periods un 2) germāņu - romāņu periods, katram 1.400 g.Katrā periodā Breisigs izšķiŗ četrus laikmetus:

1) dzimts satversme;
2) karaļa varas;
3) aristokrātisma jeb feodālisma;
4) suverenitātes jeb demokrātijas laikmetus.

Vācu zinātnieks Otto Lorencs izšķiŗ t.s. trīs paaudžu likumu. Katra paaudze darbojas 33 gadus, katrs laikmets ilgst 600 gadus, resp. 3 reiz 6 paaudzes. Ļoti svarīga ir arī ideja, ka dažu vēsturisku notikumu saprašanai vajaga ņemt vērā t.s. „tēvu un dēlu psichologiju".

Vai vēsturē valda kāda likumība ? Mēs to nezinām. Ja tas arī tā būtu, tad šī likumība ir tik sarežģīta, ka mēs to nespējam uztvert, izpētīt, formulēt. Tādēļ arī vēstures zinātne gaužam maz var dot praktiskā laukā, jo viņa nedod iespējamību uz vēstures piedzīvojumu pamata noteikt un paregot nākotni. Tas, kas ir teikts par vēstures zinātni, lielā mērā attiecināms arī uz tiesību vēsturi. Tiesību vēstures pētīšanas priekšmets ir tiesisko normu attīstība noteiktā vietā un laikā. Tiesību vēstures uzdevums ir noskaidrot kā tiesības mainās un kāpēc viņas mainās. Tiesību vēsturei ir jācenšās sasniegt viņas augstākais uzdevums, atrast to cēloņu sakarību, kas pastāv starp tiesību attīstību no vienas puses un citiem vēstures faktoriem no otras puses. Tiesību vēsturei ir jācenšās tiesību attīstību uztvert citādi, kā to dara parastā vēsture. Vēl palienspēkā,pat šodien,tas, ko teicis vācu vēsturnieks Brunners XIX.g.s.„Tas, ko tiesību vēsturnieks dogmātiski uztveŗ, tā viņam ir mirusi vēstures viela". No tā izriet secinājums, ka tiesību vēsture ir specializēta vēsture. Tiesību vēsture nepētī kādu laikmetu visās dzīves nozarēs. Ar savu metodi tiesību vēsture ir specializēta jurisprudence, tas nozīmē, ka tiesību vēsturei ir vajadzīgas citas metodes, nekā dogmātiskai jurisprudencei, kas pētī spēkā esošās normas.

Tiesību vēstures palīgzinātnes.

Pie tādām, vārda šaurākā nozīmē, pieder valodniecība. Vēsturniekam jāprot valoda nevien parastā nozīmē, bet arī kazuistiskā nozīmē, t.i. gadījuma nozīmē. Piemēram, vārds „allods" Rietum-Eiropā nozīmē visa manta, neierobežots īpašums. Pretstats allodam ir feods, t.i. ierobežots, nepilntiesīgs īpašums. Turpretīm mūsu vēsturē par allodium sauc muižas centru ar sudmalām, klētīm u.t.t. Tā tad mūsu valodā allods ir feoda jēdziens.

Palaiografija ir mācība par veciem rakstiem. Vēsturiskos tekstos lieto daudz abrevizācijas, t.i. speciālus saīsinājumus.

Epigrafika ir mācība par ierakstiem, kas rakstīti nevis uz papīra, bet cirsti uz kāda priekšmeta, marmora, akmeņa vai tml. Latvijas vēsturē tie nav vajadzīgi, ja atskaita nelielo nodaļu par rūnu rakstiem, kas ir svarīga priekš vikingu laikmeta.

Diplomātika ir zinātne par diplomiem. Par diplomiem senāk sauca pirmrakstu ar norakstu, tas ir tas, ko vāciski sauc par Urkunde. Bija no liela svara prast šo mākslu, ko modernā valodā sauc par avotu mācību (Quellenkunde).

Chronologija ir mācība par laika skaitījumu. Mēs ne katru reizi zinām absolūto chronologiju, bet mēs zinām relatīvo chronologiju, t.i. tāds un tāds fakts ir noticis pirms vai pēc kāda cita droši zināma fakta. Tāpēc ir arī radies sadalījums: senākās, vidējās un jaunākās bruņinieku tiesības. Acīmredzot vidējās bruņinieku tiesības ir izcēlušās laika ziņā pēc senākām un pirms jaunākām.

Sfragistika ir zinātne par zīmogiem. Piemēram, no tiesnešu zīmogiem mēs zinām, ka Rīgas virsbīskāpija bija administrātīvā, tā tiesiskā ziņā sadalīta 2 galos: lībju un latviešu galā.

Heraldika - mācība par gērboņiem. Senos laikos, kad cilvēki vēl maz prata rakstīt, viņi savas vēstules vai dokumentus nevis parakstīja, bet vienkārši apzīmogoja ar zīmogu vai citādi šajos dokumentos figurēja zīmogs vai gērbonis.

Ģeneālogija - māca kā noteikt radniecības attiecības starp vēsturiskām personām vai dokumentiem.

Numismātika - mācība par vecām naudām. Piemēram, Kurzemes zemnieku tiesas naudas sodi ir noteikti ozeringos.

Vēsturiskā ģeografija nodarbojas ar sevišķiem vietu nosaukumiem pagatnē. Viņa darbojas ciešā saziņā ar etimologiju. Ja, piemēram, Latvijā ir upe Gauja un viņas pieteka Vija, un ja mēs tādu pašu pieteku atrodam arī Baltkrievijā, tad tas mums liek domāt, ka te pastāv kāds cēlonisks sakars, un kā leišu valodnieks Būga domā, latvieši esot ieceļojuši tagadējā territorijā V.g.s. no Baltkrievijas.

Zinātnes metodes.

Indukcijas metode, pētot atsevišķo, konkreto, cenšās nonākt pie vispārīgā.

Dedukcijas metode, no vispārīgām idejām cenšas slēgt un secināt par atsevišķām konkretām parādībām. Tā, piemēram, ja Latvijā XVII.g.s. pastāv dzimts būšana, tad no tā varam secināt, ka zemniekiem šinī laikā bija ierobežotas personas un mantas tiesības.

Vēsturiskā jeb sinchroniskā metode, tāds paņēmiens, ka mēs notēlojam visas tās parādības kopā, kas notikušas vienā laikā un telpā. Tā tad šī metode cenšas ne generalizēt, vispārināt, bet individuālizēt, konkretizēt parādības.

Sīstēmātiskā metode interesējās par to, ko kāda tiesiska norma vai institūts ieņēm sīstēmā. Šī metode stāv ļoti tuvu dogmātiskai metodei.

Dogmātiskā metode ir galvenam kārtam konstruktīva metode. Šo metodi interesē tiesību stātika, tā tad miera stāvoklis, un viņa pielīdzināma sīstēmātikai botānikā. Turpretīm tiesību vēsturē ir rakstīta nevis tiesību stātika, bet dināmika, zināmas norises, ko varētu pielīdzināt fiziologijai dabas zinātnēs.

Sociologiskā metode. Ja dogmātiskā metode interesējās visvairāk par juridisko formu, tad sociologiju interesē šīs juridiskās formas sociālā matērija. Citiem vārdiem sociologija grib rādīt kā tiesību normas izaug no visas tautas dzīves, no viņas sociālās un saimnieciskās satversmes. Ja dogmātiskā metode pēta tikai pozitīvās, t.i. tikai spēkā esošās tiesības, tad sociologiskā metode pēta arī nepozitīvās tiesības, kā ieradumus, tradicijas u.t.t. Tomēr sociologija nav vēsturiska zinātne un tāpēc mēs viņu arī varētu nosaukt par vēstures gramatiku. Tāpat kā gramatika nenodarbojās ar reālo valodu, bet ar ideālo, tā arī sociologija pētī zināmus ideālus tiesiskus tiesību stāvokļus.

Salīdzinošā metode, kas meklē līdzīgo un cenšās atrast kopīgo. Tā, piemēram, ja salīdzinam krievu un latviešu tiesības, tad lietojam šo metodi. Bet pirms mēs varam salīdzināt, mums šie divi salīdzināmie objekti ir jāpazīst, pretējā gadījumā var gadīties lielas kļūdas. Tāpēc šo metodi lieto kā pēdējo metodi, kad visas metodes ir jau pielietotas. Visas šīs metodes ir labas, tāpat kā ir labi visi satiksmes līdzekļi. Galu galā taču nav no svara vai brauc ar aeroplānu vai ar auto vai ejam vienkārši kājām, kad tikai mēs varam sasniegt mērķi. Tā tas ir arī zinātnē. Katram zinātniekam ir sava metode, kas viņam vislabākā, ar kuru viņš vislabāk var operēt. Kā ne katrs ārsts var būt chirurgs, tā arī metode nedrīkst izvērsties par elku. Tā ir tikai līdzeklis citam svarīgākam mērķim.

Sīstēmātiskā metode ir tīpiska jurisprudences metode, un sinchroniskā metode attiecībā pret pirmo ir pilnīgi pretēja metode, kas būtībā viena otru izslēdz. Senāk saskaņotību centās panākt tādā veidā, ka tiesību vēstures kursu dalīja: ārējā un iekšējā tiesību vēsturē.

Ārējā jeb vispārējā tiesību vēsture apskata kādas nācijas politisko, pa daļai arī saimniecisko un sabiedrisko vēsturi. Visļaunākā gadījumā tā ir tiesību avotu vēsture.

Iekšējā jeb speciālā tiesību vēsture apskata tīri juridisku matēriju, proti: dažādu tiesību institūtu un sīstēmu attīstību. Šāds dēfinējums, kuŗa pamatā ir 2 dažādas metodes, radīja tiesību vēstures kursā nesaskaņu. Tāpēc agrāk tiesību vēstures kursu sauca par valsts tiesību kursu, lai tādā veidā pamatotu šo dualistisko kursa dalījumu. Tagad mēs cenšamies atsvabināties no šāda dualistiska kursa dalījuma ar jaunu metodi, ko sauc par p e r i o d i z ā c i j a s metodi. Sī metode, kā jau pats vārds liecina, atšķiŗ attīstības procesā zināmus stāvokļus, kas dod iespēju attīstības procesā konstatēt periodus. Trūkumi šai metodei ir tie, ka stingri ņemot būtībā kādas vēstures periodizācija ir iespējama tikai tad, kad šī vēsture ir pilnīgi izpētīta. Periodizācija varētu būt kādas zinātnes pēdējais vārds, bet to par nevienu zinātni nevaram teikt, un sevišķi par vēstures zinātni, kas atrodas nepārtrauktā attīstībā. Tāpēc šī periodizācija ir tikai ideāls, mums ir jāapmierinās ar t.s. technisko periodizāciju. Techniskā periodizācijā ņem par pamatu tīri ārišķīgus faktus, vairāk politiskus notikumus, nekā juridiskus faktus. Latvijai 1918.g. ir svarīgs fakts politiskā ziņā, bet civīltiesībās šis gads nespēlē nekādu lomu. Katru periodu raksturo zināmas šajā periodā tīpiskas juridiskas idejas, kuŗas sauc par tiesību principiem. Cik dažreiz tāds periods var būt ļoti īss, raksturo mūsu Zemnieku tiesību vēsture, ja salīdzinām 1804. un 1819.g. Zemnieku likumus. Laikmetā no 1804. līdz 1819.g. valda pavisam citas juridiskas idejas nekā laikmetā no 1819. līdz 1849.g.- Pirmos 15 gados zemnieku tiesības un zemes tiesību sīstēma ļoti tuvojās tam, ko mēs saucam par valsts socialismu, t.i. kad cilvēka privāttiesiskās attiecības nosaka publiski tiesiskās spaidu normas. Otrā periodā zemnieku tiesības pamatojas uz brīvo līgumu pamata. Kas no formālā viedokļa ir tiesību principi, kas guļ kāda laikmeta pamatā ? No formālā viedokļa tiesību principi ir juridiskās domāšanas logiska kategorija.

Mācība par avotiem.

Jāatšķir tiesību avoti un tiesību vēstures avoti. Tiesību avots ir šaurāks jēdziens.

Dēfinīcija: „Par tiesību vēstures avotu varam saukt visu to, jūtekļiem tveramo, kas liecina par kādas tiesiskas normas bijumu, vai likteni".

No šī viedokļa tiesību vēstures avots var būt nevien rakstīts dokuments, kodekss, bet tikpat labi arī kādas personas, ielas nosaukums, robežas stabs starp diviem novadiem u.tml. No formālā viedokļa tiesību avotus iedala: 1) tiešos un 2) netiešos.

Par tiešiem avotiem sauc tādus, kuŗu mērķis ir bijis dot tiesisku normu.

Netieši avoti ir tādi, kuŗu mērķis nav bijis dot tiesisku normu, bet kuŗi šādus normu avotus apraksta gaŗām ejot, vai arī pašas normas bijumu mēs varam secināt loģiskā ceļā.

Tieši tiesību vēstures avoti ir tajā pašā laikā arī tiesību avoti. Tiešie tiesību avoti ir sekojoši:

1) likumu grāmata,
2) statūtu grāmata,
3) tiesību grāmata.

Par tiesību grāmatām sauc privātas kodifikācijas. Tipisks paraugs ir Sakšu spogulis, ko sarakstījis ap 1230.g. bruņinieks Eike von Repkovs. Pats paradums saukt dažus darbus par „spoguļiem" ir daudz vecāks. Jau IX.g.s. rodas litērāriska mode saukt zināmus darbus par spoguļiem. Šis paradums attiecībā uz juridiskiem darbiem paliek spēkā līdz XVIII.g.s.

Kāpēc tādi privāti darbi, ko sastādījis kāds tiesas sekretārs vai mācīts jurists var kļūt par tiesību avotiem ?

Tas izskaidrojams ar vidus laiku īpatnējo stāvokli, kad valsts vara un legislatīvā vara bija vāji attīstīta. Katra tiesa bija laimīga, ja viņa dabūja rokā šādu sacerējumu. Vidus laikos pastāvēja „tiesību bads". Katrs spējīgs jurists varēja kļūt ar savu darbu par likumdevēju, ja viņš bija spējīgs uzrakstīt ieraduma tiesības. Arī Livonijai bija šāds tiesību bads, piem., ar Jēkabpili, kuŗai Kurzemes chercogs Jēkabs piešķīra Magdeburgas tiesības 1629.g.

Likumu grāmata ir kodifikācija, ko izdevis, kāds likumdošanas orgāns, tā tad tas ir oficiāls izdevums pretstatā tiesību grāmatai. Pēc vidus laiku uzskatiem likumu, šī vārda techniskā nozīmē, var izdot tikai pāvests vai ķeizars, turpretīm visas pārējās tiesību normas, ko izdevis kāds cits likumdevējs, sauca par statūtiem. Par likumiem var sākt tikai runāt Vidzemē XVII.g.s. sākumā.

Statūtu grāmata ieņem vidus stāvokli starp tiesību un likumu grāmatu. No likumu grāmatas statūtu grāmata atšķiŗās ar to, ka šeit likumdevējs nav ķeizars vai pāvests, bet kāds cits varas organs,piem., landtāgs, pilsēta, bīskaps vai cits kāds Satversmē paredzēts kodifikātors.

Pie tiešiem tiesību avotiem bez jau minētiem trim, jāpieskaita vēl t.s. brachiologismi: parunas, sakāmvārdi u.c. Sakāmvārdam senāk bija liela nozīme, jo tas savā skaidrā, lakoniskā formā ietvēra viegli atmināmā veidā svarīgus tiesību principus un normas. Piemēram, sakāmvārds: „Netaisna manta augļus nenes" - ir ļoti pareizs civīltiesiks princips, tāpat: „Kam tēvs, tam manta" nozīmē, ka mantot var tikai tāds dēls, kam ir likumīgs tēvs.Tiešs tiesību avots ir arī ieraduma tiesības jeb vecā tiesa. XIII.g.s. ieraduma tiesības spēka ziņā pilnīgi pielīdzināmas likumiem. Vēl 1804.g. Zemnieku likumi Vidzemē atļauj pagasta tiesnešiem zemnieku lietas izspriest pēc pašu zemnieku ieraduma tiesībām.

Netiešie tiesību avoti ir galvenām kārtām tā sauktie dispozitīvie dokumenti. Par dispozitīvu dokumentu sauc tādu rakstu, kas dots, lai apliecinātu kādas personas vai lietas tiesiskās pārmaiņas.

Pēc izdevēja personas dispozitīvos dokumentus iedala:

1) privātos un
2) publiskos.

Publisks dispozitīvs dokuments ir pāvesta bulla, kāda valdnieka privilegija u.t.t.

Privāts dispozitīvs dokuments ir galvenā kārtā valsts iestāžu prakse, piemēram, tiesas spriedumu un protokolu grāmatas. Še pieder ar zemesgrāmatas, kas rāda pārmaiņas gruntsgabala sastāvā, vāku grāmatas jeb zemnieku nodokļu saraksti, parādnieku grāmatas, kuŗas vai nu ved atsevišķas iestādes, kas kreditē, vai arī atsevišķi kreditori. Tālāk te pieder t.s. tiesiskās dzīves priekšmeti: tiesneša zīmogs, senāk t.s. īpašuma zīmes, ar kuŗām īpašnieks apzīmēja savu īpašumu, t.s. brīka, t.i. no divām daļām sastādīta koka parāda zīme, pie kam viens gabals no šīs parāda zīmes paliek kreditoram, otru dabū debitors. Tālāk amata zīmes, piemēram, zizlis, gērbonis, tiesas kaŗogs.

Tiesību avotus var saprast divējādā nozīmē:

1) par tiesību avotu sauc to orgānu, kas tiesības raŗa, citiem vārdiem, tiesības radošus spēkus;
2) tās juridiskās normas, kuŗās šie spēki objektivizējās.

Tiesības izceļās no tiesiskas pārliecības, kuŗa savukārt realizējās avotā un kļūst par cilvēku darbības un uzvešanās formu. Daži zinātnieki liek priekšā atšķirt t.s. tīri techniskās normas, tomēr arī šo normu pamatā atrodas kāda tiesiska pārliecība, kuŗu jūt arī tas cilvēks, kuŗš nav techniķis vārda pilnā nozīmē. Katram tiesību avotam ir savs novads par kuŗu šis avots valda. Galvenie tiesību avoti Livonijā bija: Rīgas pilsētas tiesības un vispār arī tās pilsētas, kur bija spēkā šīs tiesības, Rīgas virsbīskāpija, Tērbatas bīskāpija, Sāmsalas-Vīkas bīskāpija. Dānijas hercogiste Igaunijā - Hārija un Vīrija.

Katrā tiesību novadā pastāv t.s. galvenais avots - zemes tiesības (Landrecht) jeb vispārējās tiesības. Turpretīm tās tiesības, kuŗas rada blakus avoti (analogijā blakus straumes) sauc par partikulārām jeb sevišķām tiesībām, kas lauž vispārējo tiesību spēku. Tur, kur plūst vēl šīs pietekas (mēs iedomājamies šo attīstību kā zināmu straumi ar mazākām pietekām), tur valda partikulārās tiesības, bet kur blakus pietekas beidzās, tur valda zemes tiesības. Vidus laikiem ir ļoti raksturīgs šis tiesību partikulārisms, t.i. ka ir bezgala daudz atsevišķu tiesību avotu. Piemēram, Rīgas virsbīskāpijā var šķirot lībju un latviešu galu.

Jautājumā par to, ko var saukt par tiesību avotu, valda uzskatu dažādība. Cik jurisprudencē pastāv dažādu tiesību skolu, tik pastāv arī mācību par tiesību avotiem.

Viena no vecākām mācībām ir tā, ka jāšķiro t.s. dieva un cilvēka tiesības. Šī mācība pastāv jau 4000 gadus, kad Babilonijas slavenais karalis Hamurapi savā kodeksā uzskata par vienīgo dievu un likumdevēju dievu Šamašu. Šī mācība pēc būtības vēl tagad pastāv Eiropā katoļu zemēs, kas atzīst, ka vienīgais likumdevējs ir dievs, resp. Kristus. Skaidriem vārdiem to formulē Trientas koncils 1547.g. noteikumos: „Nolādēts ir katrs, kas neatzīst Kristu par likumdevēju". Tā tad šis princips ir atzīts kā no laicīgām, tā no garīgām tiesībām. Romiešu Justiniāns digestās saka, kā tiesības izceļās „deo auctore". To pašu Sakšu spogulis ievadā deklarē 1000 g. vēlāk: „Pats Dievs ir tiesības".

Dabisko tiesību skola, rodas XVII. un XVIII.g.s. un uzskata par galveno tiesību avotu cilvēka prātu. Hugo Grocijs saka: „Ja pasaulē nebūtu Dieva, tad tomēr pastāvētu dabiskās tiesības". Dabiskām tiesībām tā tad nav vajadzīgs likums kā tiesību avots. Dabisko tiesību garā jūs varat sastādīt kodeku, ja jūsu rokā ir zīmulis un bloknote, jo

tiesību avots ir prāts.

Pozitīvisma mācība par galveno tiesību avotu uzskata likumu, jo tanī izteicoties kvalificēta valsts griba. Šī virziena kļūda ir tā, ka pozitīvisms cenšas tiesības un likumu identificēt, citiem vārdiem, sašaurināt tiesību avota jēdzienu. Bez šaubām likums nav vienīgais tiesību avots; ja mēs turētos pie šī ieskata, tad Livonijas vēsturē līdz XVII.g.s. nebūtu neviena tiesību avota, jo nav likumu, bet tikai statūti.

Sociologiskā skola nostājās pretī iepriekšējai mācībai un atzīst par galveno tiesību avotu ieradumus. Šis virziens sajauc tiesības ar tiesību cēloņiem. Šī skola ir sazarojusies divos citos virzienos, kas tagad jurisprudencē ir valdošie, tie ir:

1) psiholoģiskā tiesību teorija, kas uzsver tiesību intuitīvo dabu. Krasākais šī virziena pārstāvis ir poļu jurists Petražickis;

2) vēsturiskais virziens, kas lielā mērā saskan ar sociologisko. Vēsturisko virzienu nodibinājis Savigny .

Šīs skolas ieguvums ir tas, ka pretēji pozitīvisma skolai šis virziens uzsver ekstrā legālo un ekstrā sistēmātisko tiesību nozīmi. Ekstrā legālās ir tās tiesības, kas pastāv blakus likumiem. Ekstrā sistēmātiskās ir tās, kas pastāv ārpus kodekiem. Starp šīm abām tiesību grupām pirmā vietā ir jāliek ieradumu tiesības. Ieradums ir tas, kas tiek atkārtots, kas kļūst par otru cilvēka dabu. Ja kāda norma, arī kodekā nerakstīta, tiek no tiesas vairākkārt piemērota, tad viņa kļūst par precedentu. Sevišķi liels ieraduma tiesību spēks bija vidus laikos. Tas izskaidrojams ar to, ka valsts vara ir legislatīvā ziņā nespēcīga. Aktīvākie likumdošanas darbā ir privātās personas, kas cenšas uzrakstīt precedentus un ieradumus. Tā tad vidus laikos galvenais juridiskais materiāls ir t.s. ekstrā sistēmātiskās tiesības, kas pastāv pašā dzīvē. Nerakstītās tiesības pamazām pieaug un pat iegūst lielāku spēku kā kodekā rakstītās tiesības un tad notiek šo tiesību uzrakstīšana resp. pozitivizācija.

Ieraduma tiesības senāk uzglabājās vecu ļaužu atmiņā, tāpēc arī tās mēdza saukt par „veco tiesu". Šis dogmātiskais tiesību šķirojums vēsturniekam ir ļoti no svara, jo viņš nedrīkst rakstīt tiesību vēsturi tikai uz kodeku pamata. Tāds tēlojums bieži būtu ļoti kļūdains. Piemēram, Vid. bruņinieku tiesības, kas bijušas spēkā no 1422. līdz 1864.g. Ja mēs gribētu uz šī kodeka pamata rakstīt Latvijas civīltiesību kodeku, tad tas būtu vārda pilnā nozīmē greizs spogulis. Šo tiesību spēks ir bijis tīri formāls, jo blakus šīm tiesībām 400 gados ir radušās jaunas tiesību normas, kas nav iekšā šajā kodekā. Šīs tiesības ir radušās tajā laikā, kad vēl nepastāvēja dzimtsbūšana, tā tad, ja mēs ievērotu tikai šo kodeku, tad šajā vēsturē nepastāvētu dzimtsbūšanas institūts. Tā tad, tiesību vēsturniekam, pretstatā dogmātiķim, ir jāizmanto arī tādi avoti, par kuŗiem dogmātiķis nemaz neinteresējās.

Latvijas tiesību vēstures avotu svarīgākās edicijas.

I. Urkundenbuch (UB). Sadalās 2 sērijās. Šo izdevumu uzsācis Bunge un turpinājuši vesela rinda citu vēsturnieku; aptver galvenā kārtā publiski-tiesiskus pirmavotus 15 sējumos.

1.sēr. aptver 1 - 12 sējumus - 1093.- 1472. atdrukāti dokumenti.
2. " " 1 - 3 " - 1494.- 1510. " "

II. Livländische Güterurkunden (Vidzemes muižu pirmraksti). Izdevis Rīgas pilsētas direktors Nikolajs Bušs (Nicolaus Busch) un Hermans v. Bruinings (Bruiningk). Izdots 2 sējumos un aptver dokumentus no 1207.- 1545. Edicija satur privāttiesiskus, galvenā kārtā lēņtiesiskus

dokumentus un ir vienīgais avots mūsu lēņtiesību stūdijām.

III. L.Arbusow, Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. Satur Livonijas kārtu sapulču, tā tad, landtāgu, mantāgu un pilsētu saeimu protokoļus un lēmumus.

IV. Die Quellen des Rigaschen Stadtrechts. 1.sējums līdz 1673. g. Izdevis Napiersky (Napjerskis).

V. Bunge, Altlivlands Rechtsbücher. Satur zemes un lēņu tiesības. Izdevis Bunge.

VI. Altlivländische Bauerrechte līdz 1567. Izdevis Leonid Arbusow. Šis izdevums vēl turpinājās.

VII. Budenbroka 4 sēj. ar nosaukumu „Sammlung der Gesetze". Satur zviedru laiku tiesības.

Avotu kritika.

Avotu kritika var būt divejāda:

1) zemākā avotu kritika jeb recenzēšana un
2) augstākā " " " individualizācija.

Kādu avotu recenzēt nozīmē slēgt no noraksta par pirmrakstu, t. i. pēc mūsu rokās esošiem dokumentiem mēģināt atrast un secināt varbūtēja pirmraksta formu. Individualizēt nozīmē no pirmraksta slēgt par darba autoru, noteikt kur avots ir izcēlies, kādam tipam viņš ir pieskaitāms. Abus šos kritikas veidus apvieno un sauc arī par ārējo jeb formālo avotu kritiku, pretstatā iekšējai avotu kritikai. Iekšējās,kritikas nolūks ir spriest par īstenību, t.i. iztulkot īstu avotu liecības vēstures īstenības nodibināšanai.

Avotu individualizācija.

Ja mūsu priekšā viesībās ir kāds simts cilvēku, tad mēs cenšamies ar viņiem iepazīties un cenšamies gluži neapzinīgi viņus individualizēt, t.i, ar ko viena persona atšķirās no otras, no pārējām. Tāpat, ja mūsu priekšā ir 10000 studentu matrikulas, tad mums ir jāizdibina, vai vispār tā ir matrikula, kas ir avots, kad izdota u.t.t. Tādi uzdevumi ir jāstāda arī vēstmrniekam.

1) Pie kāda tipa šis tiesību avots pieder? Vai tiesību avots ir likumu grāmata, statūtu grāmata, tiesību grāmata. Ja tiesību avots nepieder nevienam no šiem 3 tipiem, tad tas nav tiešais, bet gan netiešais avots.

2) Kas ir autors? Kodeka autoru ir ļoti grūti zināt, jo bieži kodeku sastāda vairākas personas, veselas kommisijas. Vidus laikiem ir raksturīgi tieši anonimi sacerējumi. Livonijas tiesību avotu autori pa lielākai daļai nav zināmi. Tas nenozīmē, ka vēlākās paaudzes nepiedeva autorus. Piemēram, Rīmju chronikai min Ditleba von Alūpekes vārdu, bet tas ir neesošs autors. Tāpat, lai piedotu tiesību avotiem lielāku ticamību, centās piedāvāt autora godu bīskapam Albertam. Autors parasti nav zināms, neskatoties uz to, ka ir deklarēts pretējais.

3) Jānodibina kodeka izcelšanās un spēkā stāšanās laiks. Tikai ar lielām grūtībām var nodibināt kodeka absolūto vai relatīvo chronologiju. Piemēram, Valdemāra un Erika tiesības ieguva likuma spēku 1315.g., pateicoties Dānijas karālim Erikam VI, kas šo kodeku lika priekšā Dānijas reichstāgam apstiprināšanai. Attiecībā uz Livonijas bruņinieku tiesībām mēs zinām tikai relatīvo chronologiju.

4) Tiesību avota izcelšanās, vieta jeb novads. Lai to uzzinātu, tad bieži spriež pēc avota atrašanas vietas. No tā bieži var slēgt, bet ne absolūti. Šajā ziņā bieži palīdz politiski apstākļi. Piemēram,

ja Valdemāra un Erika tiesībās vienmēr runā par karali, tad nav šaubu, ka šīs tiesības ir bijušas spēkā Aarijā un Vīrijā, kas piederēja Dānijas karalim. Individualizēt palīdz tīri kultūrvēsturiski apstākļi. Ja kāda kodifikācija runā par cīņu ar pagāniem, tad tas rāda, ka kodeks radies tanī laikā, kad Livonijā vēl bija pagāni. Ja soda naudas ir noteiktas markās, tad ir skaidrs, ka zināmā novadā likumīgais maksāšanas līdzeklis bija marka.

Avotu recenzēšana.

Recenzēt nozīmē nodibināt tieši tādu teksta redakciju, kādu savā laikā autors ir devis teksta oriģinālam. Kamēr nebija pazīstāma grāmatu iespiešanas māksla, arī tiesību un statūtu grāmatas apgrozījās tikai rokrakstos. Oriģināls bija tikai viens. Norakstus izveidojot vienmēr ieviešās kļūdas. Pēdējās var būt divejādas: 1) apzinīgas un 2) neapzinīgas. Neapzinīgās: burtliču kļūdas, no kuŗām nav brīva neviena grāmata; kļūdas, ko izdara autors manuskriptā; norakstītājs slikti lasa rokrakstu, viena vārda vietā ieraksta citu; kļūdas rodas nesaprotot teksta valodu. Apzinīgās kļūdas: vēlākais norakstītājs ar nolūku pārgroza norakstu. Tāds pārgrozījums var būt:

1) Pārstrādājums. Tādā kārtā mūsu tiesību vēsturē ir radies jauns kodeks ar nosaukumu: „Pārstrādātās jeb Jaunās bruņinieku tiesības". Autors šeit ir pārstrādājis un sistēmatizējis „Vidējās bruņinieku tiesības".

2) Interpolācija - nozīmē kāda vārda vai vesela teikuma iestarpinājumu tekstā. Interpolācija pārmaina tekstu pēc satura.

3) Glosas. Glosēt nozīmē kādu teksta terminu vai veselu pantu iztulkot un paskaidrot. Vecos juridiskos rakstos bieži vien ir nesaprotāmas lietas un pārrakstītājs mēģina tādu vietu glosēt. Glosu vai nu ieraksta rokraksta malā, tad tā ir glossa marginalis (paskaidroj. uz malas), vai arī glosators raksta savu iztulkojumu tekstā starp rindām - glossa interlinearis. Glosēts ir nevien rom. Corpus iuris civilis, bet arī Sakšu Spogulis.

4) Viltojums. Norakstītājs vilto vai nu tiesību vai likumu grāmatas noteikumu, tā tad mainās tiesības materiālā ziņā, pārmaina skaitļus processuālos termiņos, pamazinot vai palielinot sodu, lai glābtu savu kollegu no soda; vai arī gadu simteņus vēlāk aiz morāliskiem motīviem, lai slavinātu savu tēviju, valdnieku, valsti, piedzejojot tādus dokumentus par īstiem, kādi nekad nav izdoti.

F i l i ā c i j a. No norakstiem ir iespējams ar īpašām metodēm uzstādīt geneālogiju jeb cilts koku, pie kam šis cilts koks un visi atsevišķie nozaru zari var tikt novesti pie viena cilts tēva vai arī šādu cilts tēvu norakstu grupai var būt vairāki. Tā tad, genētiska radniecība starp atsevišķiem norakstiem tiek saukta par filiāciju, kas ļauj mums izšķirt no vienas puses mātes tiesības, no otras puses meitas tiesības, jo pats vārds jau norāda uz mātes un meitas attiecībām. Piemēram, salīdzinot vācu, zviedru, dāņu, skandināviešu, angļusakšu tiesības, mēs, izejot no vienādiem tiesību institūtiem, nonākam pie t.s. germāņu pirmtiesībām, kas attiecībā pret pirmajām ir mātes tiesības.

Šo dabisko radniecību var iedomāties taisnā līnijā, tā tad analogijā runājot kā attiecības starp māti un meitu vai tēvu un dēlu. Tāda ognātiska resp. radniecība taisnā līnijā pastāv starp Valdemāra un Erika tiesībām (VEt) un Senākām bruņinieku tiesībām (Sbt). Radniecība var attiekties arī uz blakus līnijām, jo radniecība pastāv nevien starp tēvu un dēlu, bet arī starp brāli un māsu un brāļu - māsu bērniem. Filiācija starp tekstiem varbūt vairākkārtēja, kad viens teksts radies no vairākiem citiem: no viena cilts tēva un vienas vai

vairākām cilts mātēm. Tādā gadījumā mēs runājam par kognātisku filiāciju. Tāda pastāv, ņemot vērā mūsu kodekus, starp Vidējām bruņinieku tiesībām (Vbt) un Senākām bruņinieku tiesībām un Livonijas spoguli.

Par archetipu sauc to orīgināļu, kuŗu mums izdodas rekonstruēt ar cilts koka palīdzību uz norakstu pamata, citiem vārdiem, archetips ir pirmraksts, ko kā cēlušies noraksti.

H e r m e n e u t i k a. Avotu iztulkot jeb interpretēt nozīmē izprast to, ko kāds teksts ir teicis sava laika lasītājam, proti, tam, kam teksts bija adresēts. Iztulkojums ir vajadzīgs tāpēc, ka vārds un arī teikums kā vārdu kopojums ir nepilnīgs izteiksmes līdzekļis. Šī nepilnība var būt divejāda:

1) neviens autors nespēj vārdos savas apziņas saturus izteikt tik precīzā formā, ka tie tiktu lasītājos pārraidīti pilnīgā veidā;

2) teksta lasītājs var izlasīt no teksta tikai to, ko viņš spēj saprast. Jo juridisks teksts ir vecāks, jo grūtāk saprotāms.

Lai interpretētu kādu tekstu, tad jāņem vērā, lai laika un vietas atstatums nebūtu parāk liels. Citādi starp autoru un interpretu, starp viņu domām un uzskatiem, rodas kā kvalitatīva tā kvantitatīva nesaskaņa. Kvalitatīva nesaskaņa rodas tad, ja Jūs kādu vārdu, ko lietojis autors, saprātiet citādi nekā viņš. Kvantitatīva nesaskaņa starp autoru un interpretu ir tad, kad interprets izlasa no teksta vai nu mazāk vai vairāk nekā šajā tekstā ir teicis autors. Visbiežāk centās no teksta izlasīt vairāk. Tas izskaidrojams ar to, ka tekstu mums ir uzglabājies samērā maz. Laikā no 1210. - 1310.g.g. ir atrodāmi pavisam tikai 650 avoti. Jo nu mazāk tekstu ir, jo pētniekiem rodas lielāki robi laikmeta izpratnē un viņi cenšās piepildīt iztrūkumus ar to, ka no atrodāmiem tekstiem cenšas izprast vairāk nekā autors domājis. To sauc par hiperhermeneutiku, t.i. kad no teksta interprēts cenšās izlasīt vairāk, nekā tekstā autors ir ielicis. Tekstu mēs saprotām pilnīgi tikai tad, ja teksts lasot modina tos pašus priekšstatus, kuŗus autors gribējis modināt adresātā. Iztulkot nevar kuŗu katru avotu. Iztulkot var rakstitus avotus, simbolus, mākslas darbus, bet nevar iztulkot lietas. Nevar interpretēt lietas, bet tikai darbību, kas izdarīta ar šīm lietām. Interpretēt bieži vien vajaga arī juridiskus terminus, formulas. Piemēram, „konsuls", vidus laikos par konsulu sauca pilsētas valdes locekli, t.s. rātes kungu, bet par prokonsulu dēvēja pilsētas galvu. Mūsu bruņinieku tiesībās sastopāma formula: „Katram sava liecība jāpierāda pie svētajiem", tas nozīmē, ka katram prāviniekam sava liecība bija jāapliecina ar zvērastu, ko prāvinieki deva likdāmi roku uz šķirsta, kuŗā glabājās katoļu Svētās relikvijas. „Census et decima" - šajā formulā izteiktas divejādas finanču tiesības. Censare - nozīmē tiesību ņemt laicīgu nodokli un decima jeb desmitā tiesa nozīmē ņemt nodokļi pēc dievišķīgām tiesībām garīgai varai par labu. Citiem vārdiem, šajā formulā „census et decima", kas sastopāma arī mūsu vēstures avotos, ir izteikta pazīstāmā bībeles formula: „Dodiet Dievam, kas Dievam pienākas un ķeizaram, kas ķeizaram pienākas".

Avotu liecību novērtējums.

Avotu novērtējums dibinās uz avotu šķirošanu īstos un neīstos avotos. Neīstie jeb viltotie avoti, protāms, tiek atmesti kā nevērtīgi. Īstie avoti var būt divejādi: p r i m ā r i e un s e k u n d ā r i e. Šajā dalījumā izpaužas vienīgi mūsu attieksme pret avotu. Primārs jeb pirmavots ir tāds avots, kas mums sniedz faktu no pirmajām rokām. Pirmavots tagad atbilst t.s. acu lieciniekam. Pirmavotu autors apraksta mums to, ko viņš pats savām acīm ir redzējis, vai arī to, ko gan nav redzējis, bet par kuŗiem viņa rīcībā ir bijuši tādi dokumenti, kādu mums vairs nav. Svarīgākie mūsu tiesību vēstures pirmavoti ir Indriķa chronika un Vecākā Rīmju chronika. Visas pārējās, kas sacerētas

sākot ar XIV. - XVII.g.s. ir mazvērtīgas, jo izlieto tikai abu iepriekšējo chroniku avotus. Kāda starpība starp sekundāru un primāru avotu ? To var raksturot ar analogiju. Primārs avots ir Saeimas vēsture un viņas stenogrammas, bet visi avīžu atreferējumi ir tipisks sekundārs avots, no kura nevar spriest par īstenību. Tādam sekundāram avotam ir tikai interpretācijas, t.t. vērtēšanas nozīme. Tas nozīmē, ka atreferējums avizēs liecina, ka zināma politiska īstenība ir atspoguļojusies referenta galvā. Referents atreferē savai partijai tikai to, kas tai ir vajadzīgs, to, ko viņš ir sapratis, bet ne to, kas patiesībā Saeimā ir noticis, par to neviens avīžnieks neinteresējās.

Ar avotu liecībām jānodarbojas nevien juristam - zinātniekam, bet arī juristam - praktiķim. Katram tiesnesim ir jāšķiro t.s. pirmās un otrās rokas liecinieki. Otrās rokas jeb ausu liecinieks ir tas, kas lietas apstākļus zina tikai no citu ļaužu stāstījuma. Pretstatā acu lieciniekiem tādi ausu liecinieki pielīdzināmi avotu liecībās sekundāriem avotiem. Tiesnesi var interesēt pirmā kārtā tikai acu liecinieki, jo tie savas zināšanas par lietas apstākļiem ir smēluši no kāda pirmavota, bet nevis viens no otra. Tādā kārtā ir iespējams sastādīt liecību ciltskoku, piekam liecību ciltskokā viena vai otra liecība tiek nostādīta vai nu kā patstāvīga, primāra vai arī kā sekundāra liecība. Līdz ar to šīm liecībām tiek piešķirta lielāka vai mazāka ticamība un pierādījuma spēks tiek vērtēts atkarībā no liecības tuvuma pirmavotam. Ja tādā liecību ciltskokā atmetam nost visas sekundārās liecības, tad tomēr te var rasties liecību kolīzija. Piemēram, kādā slepkavības prāvā persona A liecina, ka apvainotais nozieguma brīdī ir bijis ar brillēm, bet liecinieks B liecina pretējo. Skaidrs, ka viens no lieciniekiem ir kļūdījies. Lai likvidētu šādas liecību kollīzijas , jāsauc palīgā sekundārie liecinieki, resp. ausu liecinieki, kuŗu liecībai te ir interpretācijas vērtība. Tomēr ir gadījumi, kad mums nav iespējams noskaidrot īstenību, kas kā tiesā, tā zinātnē ir pēdējais un augstākais uzdevums. Spriedums par īstenību ir ļoti grūti iegūstāms, jo viņi ziņojumi, kas mums ir uzglabājušies no pagātnes, ir uzglabājušies nevis tiešā, bet netiešā veidā, kas šādi vai tādi ir atspoguļojies lieciniekuu galvā.Mēs zinām nevis to,kas bijis, bet to, ko šajā lietā liecina liecinieki, avoti. Spriedums par īstenību nozīmē to, ka mēs gribam un cenšamies stādīties priekšā visu to, kas ir bijis īstenībā.

Runājot par tiesību vēstures īstenību, mums ir jāmēģina nodibināt, vai tās tiesību normas, par kuŗām vēstī īsts primārs avots, ir tiešām bijušas spēkā avota uzdotā vietā un laikā ? Citiem vārdiem, jautājums ir jāuzstāda tādējādi:

1) vai tiešais tiesību vēstures avots ir bijis tiesību avots ?

2) vai netiešais tiesību avots ir pirmavots ?

Pirmo gadījumu var raksturot ar modernu piemēru, proti, Satversmes Sapulce 1920.g. 15.septembrī ir pieņēmusi likumu par Latvijas skatuves mākslas skolu. Likums ir izsludināts Satversmē paredzētā kārtībā un stāvies likumīgā spēkā. Tā tad šis likums ir tiešais tiesību avots, jo viņa nolūks ir dot normu, un tas ir tiesību vēstures avots, jo tas piedēr pagātnei. Bet šis tiešais tiesību avots nav izvests dzīvē. Tā tad, pat tagad izdod likumus, kuŗus neviens nedomā izvest dzīvē un kas paliek tikai uz papīra. Tā tad, stūdējot šos likumus vien, mēs nedabūtu juridisko īstenību.

Vidus laikos viens no svarīgākiem tiesību vēstures avotiem ir tiesību grāmatas. Vai tiešām tiesību grāmatās uzrakstītās normas ir bijušas spēkā ? Vai varbūt jurists, kas sastādīja šo grāmatu mēchaniski ir norakstījis no kāda parauga ? Šīs normas nevarēja lietot taī laikmetā un tanī zemē, kam šī tiesību grāmata bija domāta. Lai nu

pārbaudītu tiešos tiesību vēstures avotus ir jāņem palīgā netiešie tiesību avoti t.s. dispozitīvie dokumenti, ar kuŗiem apliecina pārmaiņas tiesiskās attiecībās un tiesiskā dzīvē. Tikai ar šiem dokumentiem var kontrolēt un labot to tēlu, ko dod tiesību grāmatas un citi tiešie avoti. Piemēram, ja mēs gribētu stūdēt Livonijas lēņtiesības, tad mums nepietiek ar Senākām, Vidējām un Jaunākām bruņinieku tiesībām, bet mums katrs šajos kodekos minētais noteikums ir jāpārbauda ar t.s. lēņu grāmatām, t.i. vai tiešām šīs normas dzīvē ir ievērotas.

Šīs nesaskaņas starp tiesībām, kuŗas ir domāts izvest dzīvē un kuŗas ir kodificētas, un tiesībām, kas ir izvestas dzīvē, mēs varam viegli saprast tad, ja ievērojam, ka tiesības nevienmēr attīstās dabiskā ceļā, t.i. no mātes tiesībām attīstās un izaug meitas tiesību saime. Tāds dabisks attīstības ceļš nav vienīgais. Tā pat kā sabiedrībā blakus asins radniecībai var pastāvēt mākslīgi nodibināta radniecība adopcijas ceļā, tā arī tiesību vēsturē varam runāt par adoptētām tiesībām jeb par t.s. tiesību metropoli un tiesību provinci. Veselas valstis, veselas pilsētas, kas nebija spējīgas radīt savas tiesības, aizņēmās tās no citurienes, no kādas metropoles (burtiskā nozīmē - mātes pilsētā). Rīgai sākumā ir bijusi Vizbija uz Gotlandes salas un vēlāk Hamburga kā metropole. Rēvelei tiesību metropole ir Libeka, Jēkabpilij - Magdeburga.

Tiesību dzīve (Rechtsleben).

Tiesības ir pakļautas zināmai attīstībai, zināmu faktoru iespaidam, un šo tiesību nemitīgo pārgrozību, tiesību iespaidošanu no citiem apstākļiem, sauc par tiesību dzīvi. Te pieder tādas parādības, ka no mātes tiesībām izaug meitas tiesības, ka metropole aizdod tiesības provincei, ka blakus pozitīvām tiesībām pastāvīgi aug un attīstās ieradumu tiesības, viena tiesību sīstēma un institūts iespaido otru tiesību sīstēmu un institūtu. Bez tam pie tiesību dzīves pieder zināmas permanentas parādības, ko mēs saucam par absorpciju, fūziju un recepciju. Tie ir t.s. pozitīvo tiesību ietekmes veidi.

A b s o r p c i j a ir tāda norise tiesību dzīvē, kad viena tiesību sīstēma vai kāds šīs sīstēmas institūts pilnīgi uzsūc otru sīstēmu, otru institūtu. Parasti šāda absorpcija notiek tad, kad viena tauta ieročiem rokā uzveic otru un pēc tam ar varu uzspiež uzvarētiem savu tiesību sīstēmu. Šāda tiesību absorpcija Rietum-Eiropā ir bieži notikusi. Kādreiz plaši izplatītie ķelti ar augstu kultūru tika tiesību ziņā uzsūkti no germaņu tiesībām. Livonijā, vāciem ienākot, pastāvēja vietējo cilšu tiesības, kuŗas tika uzsūktas no vācu tiesībām.

F ū z i j a ir tāda norise tiesību dzīvē, kad tiesību sīstēmām saduŗoties, viena otru neuzveic, bet rodas abu tiesību mistrs. Fūzija ir bieži pavadīta no lieliem politiskiem notikumiem. Kādu kultūrā augsti stāvošu valsti uzveic kāda cita tauta, tomēr uzvarētājam nav tik liela kultūrāla spēka, lai pilnīgi iekaŗotu provinces tiesības. Še, abām tiesību sīstēmām saduŗoties, rodas zināms tiesību bastards. Anglijā fūzija ir notikusi starp angļu - sakšu - dāņu - normāņu tiesībām. Protāms, nevienmēr tiesību fūzijā izšķirošais spēks ir ieroču spēkam. Var notikt arī otrādi, piemēram, Itālijā, kur uzveica gan germāņu militārais pārspēks, bet tas izrādījās mazāks kā Romas valsts provinces lielais tiesību spēks. Dienvid-Francijas tiesības ir vairāk romāniskas nekā germāniskas, lai gan te uzkundzējās franku cilts, kas bija germāņi, bet par spīti tam, te uzvarēja nevis germāņu, bet romiešu tiesības.

Tā tad, ne katrreiz militārā vai politiskā uzvara nozīmē to, ka izceļoties bastarda tiesībām uzveic uzvarētās tautas tiesības, bet no lielāka svara ir uzvarētās tautas sevišķi juridiskās kultūras augstums.

R e c e p c i j a ir tāda norise tiesību dzīvē, kad kādām tiesībām gan piejauc svešas tiesības, tomēr pirmās tiesības patur savu īpatnību. Izšķir a k t ī v u un p a s ī v u ietekmi. Aktīva ietekme ir tiesību ekspansija, pasīva ietekme ir recepcija šī vārda īstā nozīmē. Runājot par tiesību ekspansiju, te mums ir jāņem vērā germāņu tiesību ekspansija uz austrumiem, kas notika paralēli ar viņu militāro un koloniālo ekspansiju. Vācu tiesību ekspansija notikusi: Sicilijā, Polijā, Čechijā, Austrum-Ungarijā, Baltijā. Šīs zemes ilgāku vai īsāku laiku ir atradušās Vācijas ekspansijas rokās. Bez tam vācu tirdzniecības tiesības izplatījušās arī citur: Ziemeļ-Krievijā, Dānijas, Holandes un Anglijas pilsētās.

Ja mēs runājam par recepciju, par pasīvo ietekmi, tad šo vārdu saista ar romiešu tiesību recepciju, lai gan protāms, nevien romiešu, bet arī citas tiesības ir recipētas. Piemēram, dāņu tiesības savā laikā ir recipētas Norvēģijā, zviedru tiesības uz īsu laiku recipētas Baltijā. Tiesību recepcija novērojama vēl šodiem, piemēram, mūsu Saeima daudz recipē vācu tiesības.

Recepcija var būt arī savstarpēja un konkurējoša. Savstarpēju recepciju labi raksturo vācu - franču attiecības, piemēram, zvērināto tiesas pēc būtības ir franku institūts, bet viņš uzglabājies Francijā un tikai vēlāk recipēts Vācijā. Konkurējoša recepcija pastāv tad, ja vairākas tiesību sistēmas sacenšas savā starpā recepcijas laikā vai recepcijas vietā. Piemēram, Livonijā savā laikā notiekot pilsētu tiesību recepcijai, savā starpā sacentās: Hamburgas, Libekas un Magdeburgas tiesības.

Ja mēs visus šos procesus apskatām no galveno juridisko ideju viedokļa, kas valda vienā vai otrā tiesību sistēmā, tad mēs runājam par tiesību garu.

Tiesību gars.

Tiesību gars ir kādas tiesību sistēmas vadošās idejas, šīs sistēmas pamatprincipi. No šī viedokļa mēs varam teikt, ka lēņa un romiešu tiesību gars ir pilnīgi pretstatīgs. Romiešu tiesību pamatprincips ir brīvība, lēņtiesību princips ir nebrīvība, saistība. Romiešu tiesības ir vairāk vai mazāk uzplaukušas naudas saimniecības tiesības, turpretīm lēņa tiesības ir tipiskas naturālās saimniecības tiesības. Tāpēc arī Romiešu tiesībās ļoti stipri izkoptas saistību tiesības, bet lēņtiesībās šie institūti ir neizkopti, turpretīm te var plaši izlietot lietu un mantojuma tiesības. Tāpat ja salīdzinām langobardu lēņtiesības un vācu klasiskās lēņtiesības, tad redzam, ka tiesību gars te ir dažāds. Langobārdu lēņtiesības mēs varam saukt par demokrātiskām, jo šīs tiesības par tiesību subjektu atzina kuŗu katru brīvu cilvēku, turpretīm vācu klasiskās lēņtiesībās, tiesību subjekts ir tikai dižciltīgais bruņinieks. Tā tad šīm tiesībām ir aristokrātisks raksturs.

Tiesību formālisms.

Par tiesību formālismu runājam tajā nozīmē, ka senāk tiesību normas bija jāpiemēro vārdiski, burtiski. Tādas formālas tiesības nepazīst nesaskaņu starp gribu un gribas izteikumu vārdos vai darbos. Tāpēc formālisma laikmetā ir nesvarīgs krimināltiesībās vainas jēdziens. Sādas formālas tiesības interesējas tikai par nozieguma rezultātu, neņemot vērā, vai noziegums izdarīts tīši vai netīši, bet tiesu interesē tikai rezultāts. Tādu formālismu veicināja divi apstākļi:

1) tas, ka tiesības ir vai nu izcēlušās vai vismaz sākumā ļoti piesātinātas ar sakrāliem, dievišķīgiem elementiem. Tiesības uzskatīja par Dieva gribas atklāsmi un, protāms, cilvēks nedrīkstēja grozīt vai patvaļīgi iztulkot šo gribu. Kāds tiesību vēsturnieks ļoti zīmīgi sa-

ka: „Jo kāda tauta ir primitīvāka, jo viņas Dievs ir bargāks un lielāks formālists", citiem vārdiem, jo kāda tiesību sīstēma ir primitīvāka, jo stingrāk jāturās pie likuma burta;

2) tiesību formālismu veicināja arī tas, ka līdz XV.g.s. un citur vēl ilgāk tiesās mācītu juristu nemaz nebija. Zemnieku tiesās tiesāja pašas tautas vēlētie tiesneši, bet jo kādam tiesnesim ir mazāka juridiska izglītība, jo viņš ir nespējīgāks iztulkot tiesisku normu. Tāpēc saprotāms tas, ka agrāk tiesību normas varēja regulēt tik vienkārši, ka katra atkāpšanās vai normas iztulkošana bija neiespējama. Runājot par formālo elementu pirmatnējās tiesībās varam izšķirt:

a) ārēju formālismu un
b) iekšēju formālismu.

Ārējais formālisms tiek saukts arī par tiesību plastiku. Iekšējais formālisms attiecās galvenā kārtā uz tiesību izteiksmi vārdos. Kodekus formulēja ļoti konkrēti tāpēc, ka cilvēku juridiskā domāšana ir reāla nevis abstrakta kā tagad. Reālās tiesībās domāšana atbilst tiesību plastikai, t.i. plastisks stils. Tiesību normas kontrukcija ir citāda nekā tagad. Ja tagad norma mēgina dot jēdzienu, kas ir vairāk vai mazāk abstrakts, tiesības mēgina dēfinēt t.s. legālās tiesību dēfinīcijas, lai dotu tiesnešiem ar šiem abstraktiem formulējumiem piemērot normu ļoti daudzām un dažādām konkrētām attiecībām, turpretīm senāk likumdevējs normas formulē tīri kazuistiski, tā ir t.s. juridiskā kazuistika. Tagadējā abstraktā formulējuma vietā likumdevējs dod uzskaitīšanas kārtībā noteiktus tipiskus gadījumus, un katram gadījumam paredz savu īpašu sankciju. Pie šādas plastiskas izteiksmes pieder arī tas, ka likumu grāmatas valoda mīlē tādus jūtekliskus un sulīgus izteicienus, kādus mēs sastopam daiļlitērātūrā. Agrāk juridiskas normas izteica sakāmvārdos, parunās un pat tādus abstraktus jēdzienus kā laiku un telpu noteica pilnīgi konkreti. Runājot par īsu termiņu, teica: „Kamēr ķeizars guļ dienvidu". Raksturojot mazu telpu, teica:„Cik tālu sniedz sirpis". Runājot par īsu attālumu, teica: „Cik tālu dzird gaili dziedam", un runājot par lielu atstatumu, teica:„Cik tālu var apjāt ar zirgu, apart ar arklu". Primitīvo tiesību plastiku un kazuistiku var vislabāk stūdēt uz t.s. Lex Salica, t.i. germāņu tautas, Sāliešu franku tautas tiesību pamata, kas sastādīta barbariskā latiņu valodā ar vidū iejauktiem franku vārdiem un izteicieniem, un kur sodi ir noteikti romiešu valūtā. Sāliešu franki bija germāņu cilts, kas IV.g.s. ielauzās tagadējā Beļģijā un Flandrijā, un no šo Sāliešu franku izloksnes attīstījās tagadējā flāmu valoda. Šis kodeks sastādīts ap 508. līdz 511.g. p.Kr. Lex Salica satur galveno kārt sodu un processuālās tiesību normas.

Tiesību formālisma pazīmes novērojam arī vēlāko gadu simteņu kodekos, sevišķi Austrum-Eiropā, kur juridiskā izglītība un technika atradās uz zemākas pakāpes. Mūsu XIII.g.s. kodificētās Zemnieku tiesībās novērojam tādu pašu formālismu un kazuistiku. Kurzemes zemnieku tiesības par miesas bojājumiem un ievainojumiem no 4. - 10. p. nosaka šādus sodus:

4.	Par sakropļotu (rokas) īksti	- 4 saktis (R.5)
5.	Par rādītāja pirkstu	- 4 saktis 4 ārtavas (R.5)
6.	Par vidējo pirkstu	- 2 saktis 8 ārtavas (R.5)
7.	Par ceturto pirkstu	- 2 saktis (R.5)
8.	Par pēdējo pirkstu	- 1 sakts 4 ārtavas (R.5)
9.	Par lielo kājas pirkstu	- 2 saktis (R.5)
10.	Par citiem kājas pirkstiem	- 1 sakts 4 ārtavas (R.5)

Piezīme: Burts R. un arābiešu cipars norāda uz attiecīgu pantu Rīgas virsbīskāpijas zemnieku tiesībās.

Tā tad vēl XIII.g.s. kodeks no juridiskās technikas viedokļa ir sastādits pilnīgi kazuistiski.

Simbolisms.

Par simboliem saucam analogijas priekšstatus pamazinātā mērogā. Tas nozīmē, ka simbols nodibina uz līdzības pamata attiecības starp bezgala plašāku priekšstatu no vienas puses un starp sašaurinātu, netiešu priekšstatu no otras puses. Piemēri: Salms jurisprudencē ir vesela tīruma simbols, kas reprezentē visu bezgalīgo tīruma priekšstatu. Pirkuma darījumos, kur iet runa par lietisku īpašuma tradēšanu, muižas grunts gabala simbols ir velena. Bez tam simbolismam ir konvencionāls, t.i. pieņemts, nosacīts raksturs, kas visiem ir zināms. Lauri ir slavas un uzvaras simbols un šī sakarība starp lauru koku un uzvaru vai slavu ir konvencionāla. Simbolistiskai apercepcijai lieto nevien vārdus, priekšmetus, bet arī darbību. Simboli - priekšstati un simboli - darbība jeb akti ir cieši saistīti. Ja Krievijā līdz XVIII.g.s. uzskata par kaunu griezt matus un bārdu, tad šeit par pamatu ir zināms tiesisks simbols, jo senāk personas, kas nodevās kāda kunga kalpībā, pasniedza kādu sprogu no matiem vai bārdas savam kungam. Citiem vārdiem, mati un bārda simbolizē brīvu cilvēku pretstatā vergam. Tāpat arī mūki skuva bārdu, jo viņi nav brīvi cilvēki, bet atdevušies Sv. Marijas kalpībā. Tālāk, pēc senām tiesībām rokas devums nodibina starp divām personām līgumu. Tā kā latvieši tiesības un taisnību stādījās priekšā kā taisnu ceļu, tad juridisku nozīmi iegūst laipa un tilts. Laipa kā simbols spēlē lielu lomu mūsu laulības tiesībās. Senāk novadi parasti bija atdalīti ar dabiskām robežām: upēm, ezeriem, purviem, un tā kā valdošais laulības veids bija eksogamija (laulība starp svešām dzimtīm), tad līgavainis bildināšams tautas meitu, meta pāri laipu robežai. Ja bildināmā gāja pāri pār šo bildinātāja mesto laipu, tad līdz ar to bija noslēgts tas līgums, ko mēs tagad saucam par derībām:
„Tautas manīm laipu meta,
Gaida laipas galiņā;
Es tautieti nemīlēju,
Es iebridu upītē."

Tā kā latviešu ticējumos sievieti atvieto viņas simbols liepa un vīrieti - ozols, tad arī tādu laipu metot, tā varēja būt vienkārša simbola laipa, proti, no liepu lapām kaisīts ceļš.

Z ū b e n s parasti simbolizē vīra varu par sievu un brāļu varu par māsām, tāpēc arī bāliņi ar īpašām zobena ceremonijām atlaida māsiņu no savas varas, ļaudami viņai iziet pie vīra, un viņas līgavainis un nākošais vīrs ar zobena simbolu ieguva viņu savā varā. Tā tad, sievietes tradēšana no vienas dzimts uz otru notika ar zobena simbolu. Tādu simbolu katrai tautai ir bijis ļoti daudz, lai gan visumā šie juridiskie simboli, tāpat kā tiesiskās normas savā vairumā starptautiski, anacionāli.

Tiesību šabloni, jeb iekšējais formālisms.

Ārējais formālisms izteicās tiesību plastikā, kžuistikā, simbolismā. Šablons ir mēchanisks paraugs, kas tiek atkārtots, kopēts. Pēc senām tiesībām, lai māte varētu pierādīt, ka viņas bērns ir dzīvs piedzimis, tad viņai vajadzēja pierādīt, ka „bērns ir apkliedzis visas 4 sienas". „Testātora spēka prove". Ja kāds vecs bruņinieks gribēja sava mūža beigās testamentā kautko novēlēt, tad viņam vispirms bija jāizdara t.s. „spēka prove", kuŗas nolūks bija liecinieku klātbūtnē pierādīt, ka viņš ir vēl tik stiprs, ka var kalpot savam lēņu kungam. Šo provi izdarīja šādi: ja bruņinieks varēja pilnā kaujas tērpā uzkāpt savā kaŗa zirgā, tad viņam bija tiesība atstāt mantojumu testamenta veidā.

„Gads un dienas" jeb „gads un 6 nedēļas" jeb „gads 6 nedēļas un 3 dienas", tas ir viens un tas pats termiņš. Šis termiņš ir zīmīgs

tanī ziņā, ka tas radies processuālās tiesībās, iespiežās materiālās tiesībās, zaudē savu agrāko nozīmi un iegūst termiņa raksturu vispār. Šī termiņa izcelšanās šāda: „gads un dienas" senāk nozīmēja to, ka jums ļāva kādu lietu aizstāvēt tiesā arī jaunā gadā. Bet tā kā germāņu tiesu iekārtā tiesas sesijas notika ik pa 6 nedēļām, tad vēlāk šo termiņu precizēja par „gads un 6 nedēļas", tā tad tiesības skatīt lietu cauri arī nākošā sesijā. Tā kā tiesas sesijas ilga 3 dienas, tad šo termiņu vēlāk arī devēja par „gads, 6 nedēļas un 3 dienas".

Nediena - echte Not. „Gads un dienas" termiņa tecējumu varēja pārtraukt otrs tiesisks šablons, ko vācu avoti sauc par „Echte Not". Ja kādam pāāviniekam uzbruka „nediena", tad viņam bija tiesība lietu nenokavējot ierasties arī tiesas nākošā sesijā. „Echte Not" ir neatliekama vajadzība un likums paredz zināmas „nedienas" gadījumus: krusta karš, grūta slimība, kara dienests, plūdi u.c. Tā tad ar šo „nedienu" prāviniekam ir dota tiesība nokavēt „gada un dienas" termiņu resp. neierasties tiesas sesijā, kurā attiecīga persona ir uzaicināta.

Ar to ir apskatīts ievads tiesību vēstures zinātnē.-

V I D U S L A I K I.

75% no mūsu vēstures materiāla aptver vidus laikus. Vidus laiku jēdziens un vidus laiku problēma ir saistīta ar vēstures trejdalījumu (historia tripartita), t.i. dalījums: senos, vidus un jaunos laikos. Tomēr līdz pat Lielai Francijas revolūcijai 1789.g. varēja sastapt vēstures dalījumu 4 posmos, saskaņā ar ar Daniēla prāvietojumā minētām 4 monarchijām: kaldeju, persiešu, grieķu-maķedoniešu un romiešu. Visas šīs 4 monarchijas atrodāmas senātnē. Kā bija iespējams lietot tādu vēstures dalījumu līdz pat 1789.g. ? Proti, teica, ka Romas impērija neesot zudusi ar Romas bojā eju, bet tā turpinoties cauri vidus laikiem un tāpēc Kārļa Lielā monarķiju uzskata tikai kā Romas imperijas turpinājumu. Blakus šim dalījumam pamazām ieviešas trejāds, ko kā jēdzienu, nesaucot vārdā, sastopam pie itāliešu humanista Flavio Bjondo (1388.- 1463.). Pašu vārdu „vidus laiki" viņš nav devis. To ir devis francūzis Du Cange (izr. Dikanžs) 1671.g. savā latiņu valodas vārdnīcā. Tā vēl tagad ir vienīgā vārdnīca, kuŗai ir zinātniska nozīme runājot par t.s. vidus laiku latiņu valodu. Dikanžs vidus laikus nodibina nevis kā vēsturisku, bet gan kā filologisku jēdzienu, lai raksturotu latiņu valodas 3 attīstības posmus. Viņš māca, ka:

1) klasiskā latiņu valoda lietota līdz Konstantīna Lielā (337.g. p.Kr.) laikam;

2) latiņu valodas barbarizācija un vulgarizācija līdz renesansei (germāņu laikmets);

3) atdzimšanas, renesanses laikmets.

Vidus laikus vēsturē pirmais nodibina K e l l e r s 1688.g. Pēc Kellera schēmas senā vēsture turpinājusies līdz Konst.Lielam, pēc tam sākušies medium aevum, kas ilgst līdz 1453.g. Kellers ir pirmais mediavists, t.i. zinātnieks, kas nodarbojas ar vidus laikiem, bet viņa schēma ieviešas ļoti lēnām. Tikai XIX.g.s. tā kļūst par vēstures zinātnes aksiomu. Par šo 3 vēstures posmu sākuma un gala punktiem pastāv domstarpības.

Vācu historiografijas nodibinātājs G a t t e r e r s, kas dzīvo XVIII.g.s., senos laikus skaita līdz Romas valsts krišanai - 476.g. un vidus laikus līdz Amerikas atrašanai - 1492.g. Daži citi vēsturnieki liek priekšā pieņemt par vidus laiku beigām 1450.g., kad atrasta grāmatu spiešanas māksla.

Zinātniskais vidus laiku pamatojums.

Tā versija, ka vidus laiki sākušies ar Romas valsts bojā eju un precizē to ar 476.g. nav pieņemama. Tā kā vesture nav statisks notikums, bet dinamisks, tad, protāms, Romas valsts bojā eju nevar precizēt ar noteiktu gada skaitli. Romas valsts sabrukums turpinājās patiesībā vairākus gadsimtus. Vispirms sākās Romas imperijas politiskais sabrukums, kam seko saimnieciskais un administrātīvais sabrukums. Jau otrā gadsimtā pēc Kr. germāņu tautas uzbrūk Romas imperijas robežām, Roma cīnās ar uzbrucējiem un mēgina tos assimilēt, bet jau ap V.g.s. vidu romāņu rāsa vairs nespēj uzņemt šos svešniekus un iestājās kultūras atplūdu laikmets.

Kāpēc vidus laiku periods ir taisni 1000 g. ? Kāpēc par jauno laiku sākumu ir jāuzskata 1492.g., jo ja toreiz Kolumbs ar lielgabala šāvienu pasludināja jaunas pasaules atrašanu, tad šim faktam ir nozīme priekš pašas Amerikas, bet ne priekš Eiropas. Tālāk, XV.g.s. kā robežas gadu simtenim gan ir nozīme Rietum-Eiropā, bet tam nav nekādas nozīmes to valšķu vēsturē, kas atrodas ārpus Eiropas. Tas liecina, ka termiņš vidus laiki ir lietojams ļoti ierobežotā joslā. Tas ir attiecināms uz vidus laiku vēstures ciklu, tā tad germāņu un romāņu tautu vēsturi. XV.g.s. beigas un XVI.g.s. sākumu uzskata par jauniem laikiem gan reformācijas zinātnieki, jo šajā laikmetā notikusi katoļu kulta un ticības atjaunošana tanīs formās, ko mēs saucam par protestantismu, kalvinismu, anglikāņu baznīcu. Turpretīm katoļu zinātne neatzīst tādu trejdalījumu katoļu baznīcas vēsturē. Kapēc ? Katoļiem Lutera persona nav nekas cits kā vienkārš ķeceris, un pēdējais nosaka vēstures trejdalījumu, tāpēc katoļu baznīcas vēsture atzīst tikai divdalījumu un šī dīvdalījuma robeža ir Kristus. Katoļu zinātnieki arī vēl pirmos sešus gadsimtus uzskata par seniem jeb pagānu laikiem, jo kristīgais kults vēl nav pilnīgi nodibināts.

No otras puses, zinātnieki, kas trejdalījumu atzīst, mēgina apšaubīt šo 1000 gadu posmu, un ir centieni to pagarināt vai saīsināt. Vācu protestantu zinātnieks T r o e t s c h saka, ka XVI.- XVII.g. s. gan neesot vairs vidus laiki, bet neesot arī jaunie laiki, bet uzskatāmi par t.s. konfēsiju gadsimtiem, kad no katolicisma, luteranisma un kalvinisma sadursmes izauga jauna pasaule, kas ir brīva no dogmātisma, un kas sasniedza savu dabisko noslēgumu XVIII.g.s. racionālismā jeb t.s. apgaismības laikmetā. Ir arī zinātnieki, kuŗi vidus laikus grib nobeigt ar Krusta kaŗiem, tā tad no V. līdz XI.g.s. Vispareizākais uzskats, un šajā ziņā visi ir vienis prāts, ka vidus laiku periods ir jānosaka dažāds dažādās dzīves nozarēs. XVI.g.s. iestājoties jaunie laiki reliģiskā attīstībā, saimnieciskā dzīvē XII.g.s., kad uzplaukst naudas saimniecība, tirdzniecība u.c. nozares.

Vidus laiku sadalījums t.s. genētiskos posmos, t.i. pēc izcelšanās.

Pēc analogijas ar renesanses laikmetu tagad vidus laikos izšķir 3 posmus:

I. Agrīnie vidus laiki (Frühmittelabter) līdz 900.g.
II. Dižie vidus laiki (Hochmittelabter) no 900.- 1250.g.
III. Vēlīnie vidus laiki (Spätmittelabter) no 1250.- 1500.g.

Šis dalījums arī cilvēces vēsturē, tāpat kā cilvēka mūžā atšķir: jaunību, spēka gadus, vecumu. Agrīniem vidus laikiem ir raksturīgi tas, ka viņi dzīvo ar Romas mantojumu. Tiem pašiem vēl nav ne savas laikmeta formas, ne savas tradicijas. Dižie vidus laiki rada paši savu saturu un formu. Vēlīnos vidus laikos no laikmeta ir palikusi pāri tikai forma, tradicijas, bet bez sava satura. Šajā laikmetā medievē-

lās formās jau ieplūst iekšā jauno laiku saturs.

Vidus laiku nosaukums.

To devuši humanisti kristīgās ticības ietekmē. Renesanses laikā šo laikmetu sauca par medium tempus. Raksturīgi ir ievērojamā vācu humanista von Huttena vārdi 1580.g.: „Kāds prieks ir dzīvot, tagad lai barbarisms ņem valgu un meklē vientuļu vietu kur pakārties". Citiem vārdiem, vidus laiki ir tumšs barbarizācijas laikmets, kam pievienojās arī XVIII.g.s. racionālisti. Arī tiem vidus laiki ir tumsības, nezināšanas, gotikas laikmets un beidzot XIX.g.s. romantiķi vidus laikus cenšas tikai idealizēt, jo viņiem tas ir laiks, kad viss ir bijis jauks, brīnišķīgs un daiļš. Tā tad vidus laiku jēdziens mainās līdz ar gadu simteni, kā tas ir vispāri ar zinātniskiem jēdzieniem, jo tie nav statiski, un vienmēr izskaidrojami citādi no laikmeta cilvēkiem, kas viņus veidojuši.

Kas atšķir vidus laikus no jauniem laikiem ?

1) Vidus laiku v a l o d a. Vidus laikos oficiālā starptautiskā valoda ir latiņu valoda, kuŗā gan maz runā, bet samērā daudz raksta, lai gan vispār jāsaka, ka vidus laikiem ir raksturīgs taisni tas, ka lasīšanas māksla tāpat kā rakstīšanas māksla nav nekāds tikums, ar to nodarbojas ārkārtīgi niecīgs izglītotās sabiedrības procents.

2) Territorijas ziņā vidus laiku robežas nosaka tipiskais vidus laiku darbinieks vikings. Pretstatā antikai kultūrai, kas bija lokalizēta ap Vidus jūŗu, vidus laiku kultūras attīstības centrs virzas no dienvid-austrumiem uz ziemeļ-rietumiem. Par labiem satiksmes centriem kļūst Ziemeļu un Baltijas jūŗas. Šo iemeslu dēļ, daži vēsturnieki vispār uzskata par vidus laiku šūpuli Eiropas ziemeļus, turpretīm Dienvid-Eiropa, sevišķi Itālija, esot joprojām glabājusi antikās kultūras mantojumu un vidus laiku feodālisms tikai bijis tai sveša ārzemju prece.

3) R ā s a. Ja antikā pasaulē valda helēņi, romieši, zemīti, tad tagad vidus laikos notiek lielas katastrofas un etniskas sadursmes:

a) germāņu iebrukums romāņos,
b) arābu iebrukums Dienvid-Eiropā,
c) Rietum-Eiropas krusta kaŗotāju iebrukums Mazāzijā,
d) turku un somu-ugru tautu ielaušanās Eiropā,
e) slāvu un baltu tautu ceļošana no dienvid-rietumiem (apmēram no Karpatu apgabala) uz ziemeļiem un ziemeļ-austrumiem.

Blakus šīm tautu sadursmēm notiek assimilācija, pie kam šie assimilācijas procesi ir ļoti plaši. Daudz kas no Romas imperijas un kultūras bojā ejas izskaidrojams ar to, ka romāņu rāsa nespēja assimilēt tās germāņu masas, kas še ieplūda. Šī assimilācija turpinājās vēl agrīnos vidus laikos un šajā assimilācijas procesā radās franču nācija. Arī Baltijā ir noticis svarīgs assimilācijas process. Liela daļa no tagadējās Latvijas territorijas pirmajos gadsimtos pēc Kr. apdzīvoja lībieši, igauņi, kas piederēja pie citas rāsas nekā baltu tautas. Baltu tautas ieceļodamas Baltijā, dodas pa Daugavu uz augšu un pa daļai atspiež somu-ugru ciltis uz ziemeļiem pie jūŗas, bet pa daļai tos assimilē. Vēl XIII.g.s. par latviešiem sauca tikai latgaļus un pamāzām no Latgales latviešu nosaukums tika attiecināts uz citām ciltīm: zemgaļiem, sēļiem, kuršiem u.c. Tā tad assimilācijas ceļā izaugusi latviešu nācija. Bet tas raksturo nevien Austrum-Eiropu, bet assimilācijas process ir raksturīgs vispār vidus laikiem. Vai nu assimilācijai bija katastrofāls raksturs ar ieročiem rokā, vai arī tā norisinājās mierīgā ceļā, bet tikai šīs etniskās assimilācijas rezultātā radās nacionālas valstis.

4) R e l i g i j a. Religijas ideologija vidus laikos ir nemazāk svarīga kā tagad politika. Tā pati neiecietība pret jebkuŗu katru citu virzienu, tā pati asā cīņa ar visiem valsts varas līdzekļiem pret citādi domājošiem, tā raksturo tagad politiku, un tā raksturoja vidus laikos religiju, tas ir, katoļu baznīcu. Vidus laikiem ir raksturīgs neviem religijas fanatisms, bet arī religiskās varas cāntieni kļūst par vienīgo ideologijas veidu, par vienīgo ūniversālo varu, kas gadu simteņiem cīnas ar laicīgo varu par virskundzību. Tālāk jāmin citi tipiski vilcieni vidus laiku garīgā dzīvē.

5) S i m b o l i s m s. Vidus laikos simbolismu redzam arī tiesībās, nemaz nerunājot par religisko kultu, mākslu, tas liecina, ka visām lietām ir kāda pārjūtekliska nozīme citā pasaulē. Krusts ir mūžības simbols, bumba ir pilnības simbols. Lilija ir Trīsvienīgā Dieva simbols. Ar to stāv sakarā, ka katrai lietai ir sava Dieva nolikta misija. Katra lieta kalpo kādai augstākai idejai, proti, Dievam, un atkarībā no misijas svarīguma, no viņām uzlikto pienākumu nozīmes, lietas un vispāri attiecības ir sakārtotas hierarchijas veidā. Kā pats vārds liecina, hierarchija ir baznīcas svēto valdība, kuŗa ir sakārtota un pakārtota pēc zināmiem ierēdniecības principiem. Tā, piemēram, pēc vidus laiku mācības, ūdens ir cēlāks par zemi, un gaiss savukārt cēlāks par ūdeni. Tas pats sakāms arī par ļaudīm, dzīvniekiem, kultūru, tiesībām u.t.t. Dvēsele ir cēlāka par miesu, galva par kājām, redze par dzirdi, nekustama īpašuma tiesības par kustamu īpašumu. Tā tad starp lietām pastāv zināmas rangu attiecības hierarchijas veidā. Nevien šīs zemes dzīve, bet arī nākamā debesu valstība tiek skatīta no viena viedokļa - „sub unā specie". Tā rodas vidus laiku -

6) ū n i v e r s ā l i s m s, kas savu spilgtāko izteiksmi ir atradis tēzē „viens Dievs , viena ticība, viena baznīca". Vidus laiku ūniversālisms kā ideāls izpaužas „civitas Deī" ideālā. Praksē to vairākkārt mēģina realizēt dažādu imperiju veidā. Tāds mēģinājums notika Kārļa Lielā laikā, tāpat arī vēlākie centieni restaurēt Romas imperiju Vācu ķeizaristes veidā. Arī pāvesti Gregorijs VII. un Inocents III. mēģina nodibināt t.s. papālo monarķiju ar pāvestu kā vienīgo valdnieku priekšgalā, kuŗas loceklis kādu laiku bija arī Livonija. Šim ūniversālismam bija nevien teorētiska, bet arī prakstiska nozīme. Ja svētais Romas pāvests bija izdevis kādam notāram diplomu, tad viņam bija tiesība praktizēt visā pasaulē. Ūniversālismu raksturo arī ūniversitāte. Vidus laikos par ūniversitāti sauca kuŗu katru publiski - tiesisku apvienību, kas varēja lemt par sevi un savu īpašumu. Vidus laikos tādas ūniversitātes bija ciems, pagasts, gilde, cunfte u.c. Ūniversitāti beigušais vidus laikos varēja disputēt par visiem jautājumiem, jo viņš bija mācījies visas zinātnes, sākot ar scholastiku un beidzot ar teoloģiju un jurisprudenci. Psīchologiski grūto jautājumu, kāpēc privāts juridisks darbs var kļūt par tiesību avotu, var atrisināt tādā veidā, ka grāmata pati par sevi ir tik liels retums, ka cilvēks, kas prot rakstīt, ieņem tik izcilus stāvokli sabiedrībā, ka tas, ko viņš ir uzrakstījis, iegūst autoritāti pats par sevi.

7) S t ā t i k a. Vidus laiku cilvēks pasauli un sabiedrību domā kā priekš visiem laikiem dotu, radītu un nobeigtu. Tā ir pilnīga savā mierā stāvoklī, tādai pasaulei jāpaliek līdz vienīgai revolūcijai, līdz pastarai tiesai. Arī stātiski ir domāta un uzbūvēta sabiedrība. Dievs cilvēkus radījis par zemniekiem, kaŗa vīriem un dievvārdu mācītājiem. Tā tad pastāv 3 kārtas: Nährstand, Wehrstand und Lehrstand. Vidus laiku stātika - nekustība un miers izpaužas arī mākslas darbos. Stūdējot kādu vidus laiku gleznu, paliek iespaids, ka roku, kas pacelta gaisā, nekad zemē vairs nenolaidīs. Viss ir sastindzis, nekustīgs un pāreja no viena stāvokļa otrā notiek nevis evolūcijas ceļā, bet gan lēcieniem no viena miera stāvokļa uz otru. Ar šo stātiku ir izskaidro-

jamas arī vesela rinda parādību tiesību laukā. Kodeks, kas ir radies, iegūst pilnības zīmogu. Piemēram, Vidējās bruņinieku tiesības pastāv spēkā 450 g., no 1422. līdz 1864.g. Tāpat arī nodokļi, kas reiz noteikti, tiek maksāti veseliem gadu simteņiem no vietas.

8) K o l l e k t i v i s m s. Pretstatā antikai Vidus jūras kultūrai, kas bija stipri individuāla, vidus laikos indivīds un viņa personība ir ļoti vāji attīstīta. Personu uzsūc kollektivs: kārta, ciems, cunfte, pagasts, pilsēta. Tāpēc vidus laiku dzīvē ir ļoti attīstīts t. s. lokālpatriotisms, t.i. ļaudīm sava ciema, savas kārtas intereses ir svarīgākas par visu citu pasaulē. Ar to stāv sarakā arī tiesas un tiesību konstrukcija. Vainīgo var tiesāt tikai viņa kārtas loceklis. „Līdzīgu tiesā līdzinieks", tas ir vidus laiku princips. Ja tā, tad blakus vidus laiku ūniversālismam rodas pilnīgs pretstats, t.s.

9) P a r t i k u l ā r i s m s. Katrai publiski tiesiskai apvienībai: ciemam, pilsētai, ir sava noslēgta tiesa un tiesības. Te izpaužas vidus laiku kultūras tragiskais raksturs: no vienas puses ūniversālisms, un no otras puses ikdienišķā dzīvē tipisks partikulārisms. Ar kollektivistiski veidoto dzīvi stāv sakarā personības sajūtas niecīgums t.s. anonimitāte, t.i. bezvārdība. Meklējot vidus laiku mākslas darbiem, tiesībām, romāniem autorus, bieži vien, tos mēs neatrodam. Ja tagad šķiet, ka cilvēks un viņa vārds ir nešķirāmi, bez vārda nevar būt cilvēka personības, tad, turpretīm, vidus laikos redzam kaut ko pavisam citu. Kalpiem uzvārdu nav, bet tikai kristīti vārdi. Kalpi pat līdz zemnieku brīvlaišanai tika saukti tās mājas saimnieka vārdā, kuŗā viņi dzīvoja. No otras puses personas un lietas ir cieši saistītas kopā. Vidus laikos ir savi vārdi lielgabaliem, zobeniem, dimantiem u.t. t. Parādība, ka personas iegūst savu uzvārdu no kāda novada, mājas vai muižas, tā paliek Latvijā spēkā līdz zemnieku brīvlaišanai. Uzvārdus latviešu zemnieki dabūjuši Vidzemē 1826.g. un Kurzemē - 1834.g. Šī saistība starp personām un lietām iegūst arī plašāku nozīmi tajā ziņā, ka cilvēka personas tiesības, viņa tiesisko stātusu iespaido arī zeme uz kuŗas viņš dzīvo. Ne velti franči dzimtsbūšanu sauc par zemes verdzību - servage de la glebe. Līdzīgs ir pazīstāmais princips: „Stadtluft macht frei". Ja dzimts cilvēkam izdevās aizbēgt no muižnieka un vienu gadu nodzīvot pilsētā, tad viņš kļuva brīvs un ieguva namnieka tiesības. Ja tagad personas politiskās tiesības nav saistītas ar mantu, tad vidus laikos tas bija pavisam citādi. Personas civīltiesiskais stāvoklis, t.i. par ko viņš valda, kas ir viņa peļņas avots, pilnīgi nosaka personas politisko stāvokli, tā tad, vietu valsts dzīvē. Piemēram, lai kāda persona varētu piedalīties landtāgā, tad viņai jābūt īpašniekam, un īpašumam, ko šī persona pārvalda, bija jābūt saistītam ar zināmām politiskām tiesībām: no citiem prasīt nodokļus, jurisdikcijas funkcijas u.c. Nevien cilvēku saistība pie lietām, bet arī cilvēku saistība pie cilvēkiem ir raksturīga vidus laikiem. Ja XIX.g.s. un XX.g.s. ir cilvēka personības brīvības gadu simtenis, tad vidus laikus raksturo nebrīvība, savas gribas pakļaušana kādai citai. Tā ir piederība pie kādas korporācijas, pie kādas tiesību pasaules. Pāriet citā tiesību pasaulē var tikai ar īpašām formulām un tā ir ierobežota. Valsts pastāv kā atomistiska apvienība. Šos atomus savā starpā saista tikai personīgs līgums. Jauns valdnieks nodibina jaunu valsti ar jauniem pavalstniekiem. Uzticības solījums, zvērasts spēlē ļoti lielu lomu. No kārtām tiek prasīts individuāls pavalstnieka zvērasts valdniekam.

LATVIJAS TIESĪBU AIZVĒSURE.

Vārds aizvēsture liecina par laikmetu, kas atrodas pirms vēstures. Aizvēstures raksturīgākā pazīme ir tā, ka no šī laikmeta trūkst tiešo vēstures avotu, bet ir tikai netiešas rakstu liecības un lietišķas atliekas t.s. izrakumi: ieroči, kapu inventārs, naudas un apgērbu atliekas, celtņu atliekas u.t.t. Aizvēstures un vēstures robeža katrai tautai ir sava. Aizvēstures ziņas par latviešiem ir lielāko tiesu tās pašas, kas par citiem baltiem. Par baltu tautām sauc tās, kas runājušas, vai runā baltu valodu. Tās ir sekojošas:

1) galindi un sudavi, ko piemin jau Ptolemejs II.g.s. p.Kr.;
2) prūši, kas minēti X.g.s.;
3) leiši;
4) kurši;
5) zemgaļi;
6) sēļi;
7) latgaļi.

Kur ir baltu tautu pirmdzimtene ? Pirmdzimtenes jautājums visām tautām ir hipotētisks un tas pats sakāms arī par baltu tautu pirmdzimteni. Leišu vēsturnieks Kazis Buga ir uzstādījis teoriju, kas ir ļoti ticāma un pieņemama, ka baltu tautu pirmdzimtene ir meklējama Baltkrievijā, starp Dņepru un Berezīnu, no šejienes baltu tautas, tautu staigāšanas laikmetā, izceļojušas slāvu tautu spiestas un devušās virzienā uz Baltijas jūŗu. Vai baltu tautas ir izceļojušas in complexū, t.i. līdz beidzamām vīram, vai daļa ir palikusi un sajaukusies ar slāviem ? Daļa ir palikusi un sajaukušies ar slāviem, no kā ir radušies baltkrievi.

Izceļošana notiek dažādos laikos. Tas ir ilgstošs process, kas ilgst vairākus gadsimtus. Var droši apgalvot, ka jau ap Kristus dzimšanu Baltijas jūŗu ir sasnieguši galindi, drusku vēlāk senprūši un kurši. Kurši ieņem pa daļai Prūsijas, Kurzemes un Lietuvas territoriju. Ar to ir izskaidrojams, ka vēl XIII.g.s. leiši nav nokļuvuši pie jūŗas, bet starp jūŗu un leišiem dzīvo, sākot ar Karalaučiem, kurši, un šī robeža sniedzas līdz Kauņai. Pēc kuršiem pa Daugavu uz augšu ir devušies arī zemgaļi. Šo vārdu pazīst kā krievi tā skandināvieši. Tā kā Zemgali krievu valodā sauc par zimigola, un vēl uz citu pierādījumu pamata var diezgan droši teikt, ka Zemgales īstais vārds ir „Ziemas gals", tā tad, ziemgaļi. Šis nosaukums izskaidrojams ar to, ka kolonizācijas procesā zemgaļi bija ziemeļu gals.

Pēc zemgaļiem Latvijā ieceļojuši arī sēļi un latgaļi. Latgaļu vārds, acīmredzot, nāk no kādas upes, kuŗas pamatvārds ir Latva.

Kad izceļošana notikusi ? Galindi un sudavi izceļojuši ap Krist. dzimšanu, prūši ap 550. - 650.g. p.Kr.

Par šiem izceļojumiem mēs varam spriest galvenā kārtā no archaiologiskiem un vietu vārdu stūdiju pamatiem. Buga, salīdzinādams Baltkrievijas vietu vārdus ar Baltijas vietu vārdiem, nācis pie slēdziena, ka Minskas guberņā ir 41, Smoļenskas - 38, Vitebskas - 22 upju nosaukumi, kopā 121 upju vārds, kas Baltijā un Baltkrievijā ir vienādi. Šo upju vārdu saskaņu Buga izskaidro ar to, ka kolonisti ir pārnesuši savas pirmās dzimtenes upju nosaukumus uz savas otrās dzimtenes resp. Baltijas upēm.

Kas ir dzīvojuši Baltijā pirms baltu tautām ?

Tas ir hipotētisks jautājums, un še pastāv 3 teorijas: germāņu, slāvu un somu-ugru teorijas.

1) Ģermāņu teorijas aizstāvji domā, ka vismaz vienā Baltijas daļā pirms baltiem ir dzīvojuši goti.

2) Slāvu teoriju uzstādījis Šachmatovs, kuŗš saka, ka Baltijā agrāk esot dzīvojuši slāvi.

3) Pēc somu - ugru teorijas, kas ir visticamākā, še dzīvojuši somu - ugri resp. lībieši un igauņi. Lībieši pamazām atspiesti uz jūŗmalu un igauņi uz ziemeļiem.

Vai mums ir kādas netiešas rakstu liecības par baltu tautām klasiskā senātnē, par baltu tautām pirms vidus laikiem ?

Romiešu rakstnieks Plinijs Vecākais, kas dzīvo starp 23. - 79.g. p.Kr. savā darbā „Naturālā chistorija" lieto nosaukumu „Baltia". Pamatodamies uz dažiem agrākiem ceļotājiem, viņš runā par Baltijas salu. Acīmredzot romieši tā sauca vai nu tagadējās Dānijas vai Dienvid-Skandināvijas krastus.

Ptolemejs, II.g.s. rakstnieks, Baltijas jūŗu sauc par Venēdu jūŗu pēc slāvu un agrāko vendu vārda, kas dzīvo tagadējā Pomerāņijā - Ziemeļ-Vācijā.

Tacīts (55.- 120.g.) savā darbā „Germania" runā par aestiorum gentes, tā tad austrumu ļaudis, ar šo pašu vārdu Tacīts ir saucis arī senprūšus. Leišu zinātne par aistiem tagad vispār sauc Baltu tautas. Tā tad, vārds aisti jeb esti nozīmē austrumnieku un neko citu.

Ir arī netiešas liecības no vidus laikiem, proti, no tautu staigāšanas laikmeta. Šis laikmets ildzis no 400. - 800.g. Pēc Plīnija un Tacīta ziņām, goti dzīvojot ap Vislu. Visla toreiz bija ģermāņu tautas robeža. Aiz Vislas uz ziemeļiem sākās baltu tautas. Kas ir šie goti ? Domā, ka tie nav nekas cits, ka Gotlandes iedzīvotāji, kas izceļojuši ap Kristus dzimšanu un vēlāk no Gotlandes salas un nometušies Vislas grīvā. Šeit goti ir pa daļai sajaukušies ar senprūšiem, un no šejienes balti ir aizņēmušies arī vienu otru juridisku terminu. Valodnieki domā, ka latviešu vārds kungs ir aizgūts no gotu ķēniņiem un vārda kungs pirmā nozīme ir karālis, kā vēl šodien zviedru valodā „kong" nozīmē karāli. Tālāk, vārds „rīkot", „rīkoties" pēc valodnieku domām nenozīmē neko citu kā to pašu, ko vācu „reich", IX.g.s. forma „rik". Tāpat arī vāciešu vārds ir cēlies no kādas Dienvid-Skandināvijas cilts nosaukuma, proti, t.s. Wak-goth. Tā tad par vāciešiem latvieši ir saukuši tādu kādu gotu cilti, kas ir dzīvojuši Dienvid-Skandināvijā.

Tā tad, goti sākot ar IV. un V. g.s.atstāj Vislu un dodas uz Dienvid-Krieviju, no turienes tālāk līdz pat Spānijai un šajās vecās gotu mītnēs paliek un dzīvo senprūši un, acīmredzot, arī kurši. Ja latvieši Dienvid-Skandināvijas gotus ir saukuši par vāciem, tad jājautā, kā viņi ir vispār saukuši gotus. Daži pētnieki domā, ka latviešiem sengotu nosaukums ir gudi, tā tad, Gotlande būs saukta par Gudu zemi. Vēlāk latvieši par gudiem ir saukuši vikingus un, varbūt, pat citas kaimiņu tautas.

Tautu staigāšanas laikmeta galvenās liecības par Latviju ir t.s. s a g a s.

Saga ir vēsture legendas formā, vēsturiska teika, kur īstenība un fantāzija sajaukta kopā. Ievērojamākās ir:

G u t a s a g a. Šī saga vēstī, ka Gotlandes gudi iedzīvotāju pārprodukcijas dēļ ar lozi nolēmuši, ka trešai daļai ir jāatstāj sala. Pēc kāda laika izceļotāji ierodas Dagdas salā, kur uzceļ pili un tur kādu laiku dzīvo. No Dagdas salas izceļotāji dodas trūkuma spiesti pa Daugavu uz augšu (Daugava šinī sagā nosaukta par Dyna) uz Risalandi, tā tad Krieviju, un no šejienes vēl tālāk uz Bizantiju pie Konstantinopoles ķeizara. Izceļojums ir noticis ap 475.g. p.Kr.

I n g l i n g a saga. Šī saga vēstī par VI.g.s. zviedru sakariem ar Igauniju, pie kam tagadējā Sāmsala šinī sagā ir nosaukta par Ey-sysla, kas nozīmē to pašu, ko pagasts, nodokļu iecirknis.

H e r v a r a r s a g a - liecina par VII.g.s. karāli Ivaru,kam piederējušas Kursa, Estija un visa Austrrik, tā tad Austrumu valsts - domāta Krievija.

Bez tam uz tautu staigāšanas laikmetu attiecas kāds Baltijas jūras nosaukums, kuŗu piemin angļu karālis Alfrēds Lielais (871.- 901.). Viņa uzdevumā tiek pārlabota Orozija pasaules kronika, un šinī kronikā ir rakstīts, ka ūdeņi līdz Bornholmas salai saucoties par Ostsee, tā tad Austrumu jūŗu, bet ūdeņi vēl tālāk uz autrumiem no Ostsee saucās par Aist mare (Aistu jūŗa). Tā tad IX.g.s. rodas Baltijas vidus laiku nosaukums Ostsee, pie tam tā toreiz sauca tikai to daļu, kas atrodas pie Vācijas, bet to daļu, kas atradās pie tagadējām Baltijas zemēm, sauca par Aist mare.

Baltijas jūŗas nosaukumi.

X.g.s. parādījās nosaukums Ost-See, Ostmeer, turpretīm tagadējo Baltijas jūŗas nosaukumu piemin 1070.gadā pirmo reizi Brēmenes Adams - mare Balticum. Livonijas avoti runā tikai par mare orientale, t.i. Ostsee tulkojums latiņu valodā. Latvieši Baltijas jūŗu sauca par Lielo jūŗu un Rīgas jūŗas līci par Mazo jūŗu. Kā vispār radās Baltijas jūŗas, Baltijas valšķu pielietošana tagadējā nozīmē ? Tas ir publicistiska nosaukums, ko nodibinājuši XIX.g.s. vidū šejienes vācu avīžnieki, proti, tajā laikā, kad Baltijas guberņās sākās neatlaidīga pārkrievošana, kad krievu valdība ieveda krievu tiesas, skolās krievu valodu, tad Baltijas vācieši atcerējās 1070.g. Brēmenes Adama nosaukumu. No šejienes arī šis nosaukums ieviešas latviešu avīžniecībā. Tā tad, šis termīns ir radies avīžniecībā kā pretstats krievu russifikācijai Baltijā.

Vita Ansgarii.

Šo grāmatu sarakstījis Rimberts 875.g. Ansgars ir tā sauktais ziemeļu apustulis, dzīvoja IX.g.s. un bija Hamburgas un Brēmenes virsbīskaps, un nosaukts par ziemeļu apustuli tāpēc, ka viņam ir lieli nopelni skandināviešu tautu misionēšanā. Rimberts ir viņa skolnieks,kuŗš raksta arī par kuršiem - cori, kuŗi šādā vārdā minēti 875.g. Viņš raksta, ka 854.g. dāņi gan uzbrukuši ar lielu floti Kursai, bet tikuši sakauti un krituši kuršu gūstā. Ap 855.g., pēc neveiksmīgā dāņu uzbrukuma, sācies zviedru karāļa Olafa uzbrukums Kursai. Kursa esot dalīta 5 (daļās) valstīs - civitates. Kursā esot divas ievērojamas pilsētas-cietokšņi: Seeborg - Jūŗas pils un Apulia - Apūle. Zviedri uzbrukuši šai pilij, kur kuršiem bijuši 5000 kaŗavīri, pēc ilgām cīņām to uzvarējuši, izlaupījuši un devušies uz dienvidiem piecu dienu gājienā uz Apūliju. Še bijis tris reizes vairāk kaŗavīru. Astoņas dienas zviedri apsēduši Apūliju, devītā dienā kurši padevušies, izdodot zeltu, sudrabu un ieročus, apsolīdamies klausīt zviedru karāļa likumiem, maksāt nodevas un šos solījumus nodrošinājuši ar 30 ķīlniekiem. Pirms uzbrukuma zviedri prasījuši Dieva prātu, mezdami kauliņus. Tā tad te redzams sakrālo tiesību paradums, kas toreiz bija izplatīts visā Ziemeļ-Eiropā, uzsākot svarīgu pasākumu.

Tā tad IX.g.s. Zveidrijai un Dānijai bijusi zināma Austrumjūŗas politika, kurši un zemgaļi bijuši dāņu un zviedru mesliniekį.

Rimberta minētā Apūla toreiz atradās Kursā, bet tagad Žemaikijā. Attiecībā uz Jūŗas pili, uzskatāms par puslīdz drošu, ka Jūŗas pils nav nekas cits kā mūsu Grobiņa. Grobiņas vārds, pēc prof. Endzelīna domām, norāda uz to, ka ap Grobiņu ir kādreiz audzis skabaržu mežs,un tās latvieši kādreiz ir saukuši par grobis, tā tad Grobiņa nozīmē „skabaržu mežu". Grobiņa ir toreiz bijusi jūŗas osta, tagadējās Liepājas vietā. Zviedru prof. archaiologs Nermans pierāda, ka še no 650.- 880.g. pastāvējusi tirdzniecības kolonija ar gānizonu, kuŗš nācis no

Vidus-Zviedrijas, no Melāra ezera novada un tirgotāji no Gotlandes.

Sakarā ar šo zviedru koloniju Grobiņā, rodas jautājums, vai ar to nestāv sakarā kuršu ķēniņi ? Drošu pierādījumu nav, bet mums ir pazīstāms kuršu ķēniņš Tontegode. Etnografiski tas izskaidrojams ar ziemeļnieku valodu, jo gode viņu valodā ir cēlies no Dievs. Gode Skandināvijā ir priesteris, un vēlāk šis priesteris ieguva laicīgo varu un bija pielīdzināms vietējam sīkam karālim. Gode vada tautas sapulci, gādā par mieru un kārtību, rūpējās par tirdzniecību un satiksmi u.t.t. Kas ir Tonte ? Vārds Tonte ir lībisks un nozīmē „mājas gars", kas spokojas. Tā tad Tontegode ir priesteris, kas notur veļu kultu savās mājās.

VIKINGU LAIKI. (800.- 1060.)

V i k i n g s. Angļu-sakšu valodā ap 700.g. par Vikingu sauca jūras laupītāju. Domā, ka tas ir kādas Skandināvijas cilts nosaukums, kas palicis par sugas nosaukumu.

N o r m ā ņ i. Burtiski nozīmē ziemeļnieki, ziemeļu vīri. Vispirms tā sauca tikai norvēgus, vēlāk visus ziemeļniekus.

V a ŗ a g i. Tas ir vikinga un normāņa Austrum-Eiropas nosaukums. Par vaŗagiem runā Bizantijas, Arābijas, Krievijas avoti. Vaŗaga nozīme nav skaidri zināma, domā, ka tā sauc ļaudis, kas saistīti savā starpā ar uzticības zvērastu.

R u s i. No tā savu vārdu ir dabūjusi Krievija, t.i. vikingu nosaukums Austrum-Eiropā.

Kas ir vikingu sirojumu cēlonis ? Grūti laiki dzimtenē, kas ir katras kolonizācijas iemesls. Vikingu sirojumiem Ziemeļ-Eiropā ir tāda pat nozīmē, kā tautu staigāšanai Dienvid-Eiropā. Sirojumi parasti sākās ar izlūku braucienu, kam bija dēkains raksturs. Pēc tam vikingi nometās uz visu vasaru, vēlāk pavadīja arī ziemu un beidzot nodibina patstāvīgu koloniju, kas bieži vien pārvēršās par valsti, bet tā kā šīs kolonijas ir mazas, tad jaunie kolonisti drīz vien pārtautojas, denacionalizējas.

Izšķir r i e t u m u un a u s t r u m u sirojumus. Rietumu sirojumos piedalās galvenā kārtā dāņi, austrumu - zviedri. IX.g.s. vikingi Normandijā nodibina hercogisti, iekaŗo Britāniju, ieceļo Itālijā un dibina valsti Sicilijā. Sie rietumu iebrukumi notiek galvenā kārtā IX. un X. g.s.

Austrumu sirojumos, sākot ar X.g.s. vidu vikingi atrodas pastāvīgi Bizantes ķeizara dienestā kā miesassargi. Zviedri uzskatīja par sevišķu godu kļūt par tā saucāmiem „Grieķijas braucējiem". Bieži pat karāļu dēli iestājās pie Bizantijas ķeizara par virsniekiem. Tikai 1054.g. vikingu iespaids Krievijā samazinājās, citiem vārdiem, vikingi pārkrievojas, dodami savu nosaukumu visai valstij un tautai.

Vikingu nozīme.

Vikingi atklāja jaunas zemes, tā tad viņu nozīme ir ģeografiski atklājumi. Viņi jau sen pirms Kolumba atklāja Ziemeļ-Ameriku un Grenlandi, bez tam būdāmi sakaros ar dažādām kultūrām un tautām viņi ir uzskatāmi par kultūras komivojažieriem. Vikingam ir trīs sejas: kaŗavīrs, tirgotājs, sirotājs. Nonākuši svešā vietā, vikingi noslēdz uz zināmu laiku mieru resp. preču apmaiņas līgumu. Termiņam notekot, tirdzniecība pāriet sirojumā - laupīšanā. Laupītājs un tirgotājs ir apvienots vienā personā, bet lai varētu laupīt, tad vajaga būt kaŗavīram. Lai gan asiņainas ēnas apklāj vikingu laikmetu, tomēr visā visumā viņi bija lepni ļaudis, augstsirdīga rakstura. Viņu devīze ir:

„Uzvara vai nāve". Vikingi ir organizēti militārā sabiedrībā, kas ir dibināta nevis uz virskundzību, bet uz uzticību. Tādā sabiedrībā arī karālis bija līdzīgs starp līdzīgiem. Valdnieka ļaudis bija tam saistīti ar uzticības zvērastu. Viņi dalījās vai nu simtos, kā tas bija Eiropā, vai karogos - Austrum-Eiropā, tā tad ļaudis, kas pulcējās ap vienu karogu. Vikingu karaspēks savā organizācijā ir tipisks vidus laiku karaspēks tajā ziņā, ka militāra organizācija ir arī politiska organizācija, tā tad tai pašā laikā pilntiesīgo pilsoņu sapulce, kas vēlē karāli.

IX. un X. g.s. Baltija vikingiem ir tikai tranzita zeme. Vikingus interesē Grieķija, Bizantija, Arābija. Arābu tirgotāji ceļo pa Volgu uz augšu līdz pat Baltijas jūrai. Arābu rakstnieks Ibn-el-Fardi aprakstīdams Krieviju piemin arī mūsu Tālavu. Vikingu tirdzniecības prece bija vergi, zvērādas, vaski, dzintars. Tā pat kā pateicoties latviešu un igauņu verdzenēm Gotlandē un citur Zviedrijā ir atrastas latviešu sievietes rotas lietas, nebūtu arī brīnums, ja archaiologi tās atradīs Arābijā. Teorētiski tas ir pilnīgi iespējams. No arābiem vikingi ieguva zīdu, sudrabu un citus dārgmetalus.

Arābu naudas depozīti Latvijā. Arābu sudraba nauda t.s. Kūfas nauda atrasta visā Ziemeļ-Eiropā līdz Elbas grīvai. Tās ir t.s. grieķu drachmas, kuras ap Dņepru un Daugavas augšgalu vietām ir atrastas 7 - 10 pudi vienā vietā. Zviedrijā šīs naudas ir atrasts 46.000, Igaunijā - 3.500, Latvijā - 500 gab. 23 vietās. Visvecākā arābu nauda ir atrasta Grobiņā no 762.g. un visjaunākā - 985.g. Aizkrauklē. Blakus sudraba naudai kā maksāšanas līdzekli arābi lietoja kauri - gliemežus, kuŗus atrod tikai Indijas kapenēs. Latvijas kapenēs ir atrasts sākot ar VII.g.s. veselām riekšavām šī arābu sīknauda, ko latvju sievietes lietojušas kreļļu vietā. Sakarā ar šo sudraba naudas cirkulāciju Krievijā, Latvijā, Igaunijā nodibinājās persiešu svaru sistēma. Drachmas bieži sakausēja kopā un izsvēra ar svaru. Viena drachma jeb dirchēma svēra 4,25 gr. un 96 dirchēmas = 1 märc., kas svēra 408 gr. Tā tad, märciņa un märciņas dalījums 96 zolotņikos Krievijā ir vikingu laiku patapinājums no Persijas. Arī tas, ka latviešu valodā märka un märciņa, tā tad, no vienas puses monēta, no otras - svara vienība, ir viens un tas pats vārds, liecina, ka kādreiz sudraba märka svēra 1 märciņu, tikai vēlāk šī naudas vienība samazināta.

Tirdzniecības sakaros starp Baltiju un Kaspijas jūŗu galveno vietu ieņem Gotlande. Pirms tam zviedru slavenākā tirdzniecības pilsēta ir Birka, kas X.g.s. tiek nodedzināta un aiziet bojā. Acīmredzot, no šīs Birkas pilsētas Latvijā ieviesās t.s. B i r k a s tiesības, kas pastāv Latvijā vēl XIX.g.s. pirmā pusē. Birka ir parāda zīme, koka dokuments, kas sastāv no diviem eksemplāriem, no oriģināla un noraksta. Vienu galu no birkas dabūja parādnieks, otru - kredītors. Ar šādām birkām nevien saņēma un aizdeva naudu, bet tā bija grāmatvedības pamats - dokuments.

Pēc Birkas par tirdzniecības centru kļūst Gotlande, kas atrodas 18 jūŗas jūdzes no Kurzemes. To ne velti dēvē par Baltijas jūŗas aci. Gotlandes pirmie iedzīvotāji ir gudi. Gotlandē ir atrasts 67.000 dažādas naudas, no tām 23.000 arābu dirchēmas. Cik tālu sniegušies Gotlandes sakari, var spriest no tā, ka te ir izraksti trauki ar budistu ainām, tā tad, Indijas mākslas darbi un lielā vairumā Indijas okeāna gliemeži. Ap 1110.g. Gotlandē izaug V i s b i j a s pilsēta ar tirgotāju kārtu. Visbijai ir bijuši sakari ar Latviju, to mēs zinām no Indriķa chronikas, kas sākumā liek lībjiem šādus vārdus: Salaspils lībji jautā bīskapam Meinhardam, cik Gotlandē maksājot sāls un cukurs. Rīgas pirmās tiesības ir Visbijas tiesības - ius Gotlandiae.

Liecības par zviedru sakariem ar Latviju vikingu laikos ir sekojošas:

1) s a g a s ,
2) i z r a k u m i ,
3) r ū n u akmeņi,
4) k r o n i k a s.

Par r ū n u akmeņiem sauca kapa piemineklus, ko sieva savam vīram, vai karavadonis savam kareivim cēla pēc viņa nāves. Rūnu rakstos ir 24 zīmes, pie kam 20 aizgūtas no grieķu, 4 no latiņu alfabēta. No apmēram 1500 rūnu akmeņiem vairāki liecina par braucieniem uz austrumiem.

Piemēram, kāds 1040.g. rūnu akmens vēstī par vīru, kas ar dārgu kravu braucis til Simgalā, t.i. uz Zemgali. Tālāk, svarīgi ir t.s. karaļa Ingvara akmeņi (1016.- 1041.), kas liecina par karaļa sirojumiem uz Zemgali, Krieviju, Igauniju, Arābiju.

XII.g.s. sacerēta sāga par Egilu Skallagrimsonu, kurš 925.g. vasarā devies uz Kursu, noslēdzis uz 1/2 mēnesi mieru. Pēc tam vikingi sadalījušies pulciņos pa 12 vīriem un devušies sirot, pie kam viņi nogalinājuši visus vīriešus un gūstījuši tikai sievietes. No sāgas redzams, ka Kursā katram ciemam ir savs vecākais. Ciemam apkārt ie sēta. Dzīvojamai mājai logu vietā ir šautri, t.i. koka aizšaujamās rūtis. Dzīvojamā mājā vikingi atraduši sveces un pilnu lielo miestiņa krūzi ar sudrabu. Šis pats Eg.Skallagrimsons, kas siroja Kursā, ir nacionāls varonis Islandē un tipisks vikingu laiku cilvēks, godkārīgs un slavas izsalcis, ievērojams ziemeļu dzejnieks - skalds, kas prot cirst rūnu rakstus akmenī. Tā tad, izglītots un tai pašā laikā viņš mīl zeltu, sudrabu, vīnu un sievietes (Wein, Weib, Gesang). Zēns būdams viņš nocērt kādam vergam galvu tāpēc vien, ka tā bijusi pa cirtienam.

Dāņa Erika chronika ap 900.g. liecina, ka no Dānijas ir aizbēguši 1/3 vergu un dzimtcilvēku un nometušies uz dzīvi Prūsijā un Zemgalē. Dāņu teika par Starkadu stāsta, ka šis nacionālais varonis mirdams esot lielījies, ka viņš savā mūžā pārspējis pat prūšus, zemgaļus un igauņus.

Sakšu Gesta Danorum vēstī, ka ap 1080.g. dāņu karālis Knuts Svētais pilnīgi nopostījis Kursu, Zemgali un Igauniju. Daži domā, ka Kuldīgas nosaukums ir dāņu vārds, jo Dānijā ir pilsēta Kolding. Neskatoties uz šo chroniku leģendāro raksturu, ir skaidrs, ka pirms vācu varas nostiprināšanās Livonijā, zemes pie Baltijas jūras ir atradušās ciešā saistībā ar vikingiem.-

Vikingu kultūras ietekme uz latviešu saimniecisko dzīvi.

Zināmās saimnieciskās dzīves nozarēs tāds iespaids ir vērojams. Vikingi ir tie, kas iemāca apkārtējās tautas braukt ar būru kugiem. Pats vārds kugis nav latviešu vārds, bet laikam cēlies no frīzu valodas - kog = liellaiva. Vai blakus jūras tirdzniecībai, kas ir vikingu nopelns, var atrast arī citus saimnieciskās dzīves paraugus šajā laikmetā ? Indriķa chronika liecina, ka bīskapam Meinardam lībieši jautājuši, cik maksā Gotlandē sāls un vadmala ? Tas ir norādījums, ka no Gotlandes šīs preces importētas, bet Gotlande bija tikai tranzita zeme. Vārdam vadmala toreiz bija cita nozīme. Vadmala ir frīzu vārds un nozīmē noteiktu audekla mēru. Galvenais vadmalas produkcijas centrs ir Islande. Te to auda no aitas vilnas vienkrāsainu darbdienām un daudzkrāsainu svētku dienām. Svarīgākais šajā lietā ir tas, ka līdz XI.g.s. vadmalu galvenā kārtā eksportēja uz ārzemēm kā maksāšanas līdzekli resp. kā naudu. Proti, Islandes zemes tiesības nosaka: „vadmalai jābūt apgrozībā kā naudai, ja tā ir jauna, cieti noausta un 2 olektis plata" Sāds vilnas audums 2 olektis plats un sagriests ik pa 6 olektīm apgrozījās kā nauda. Tās oficiālais kurss bija 2 lotis sudraba, jeb 1 ēra.

Arī naudas nosaukums latviešiem nāk no ziemeļnieku naut, kas nozīmē lopus, vai vispār vērtīgu mantu (latiņu pecunia no pecus = sīklopi).

Vikingu tirdzniecības ceļi Baltijā.

Par to var spriest pēc senlietām un vietu nosaukumiem. Nosaukumi Kurische Aa, livländische Aa nozīmē ziemeļnieku valodā upe.

Via Semigallorum XIII.g.s. avotos tiek saukta Lielupe, kas bija vikingu tirdzniecības ceļš no Baltijas jūras uz Lietavu.

Via Ruthenorum, burtiski krievu ceļš, kas virzijās no Daugavas grīvas uz Gauju, tālāk uz Pleskavu. Pie Siguldas šis ceļš dalījās 2 zaros: viens uz Tērbatu, otrs paralēli tagadējai Rīgas - Pleskavas šosejai. No daudzām liecībām mēs zinām, ka to par „Krievu ceļu" sauca tāpēc, ka pa viņu gāja vikingu tirgotāji nevien uz Krieviju, bet arī krievi uz Gotlandi.

Lielais austrumu ceļš - Austrvegr virzījās pa Daugavu, pa kuru vikingi galvenā kārtā devās uz Konstantinopoli. Vikingi daudzreiz apmetās pie šiem ceļiem uz pastāvīgu dzīvi. Pie austrumu ceļa vēl tagad ir 2 Jersikas (Gerzeke XIII.g.s.). Vārds gerzeks ir cēlies no vārda gersk = vikingu tirgotājs. Arī Salaspilī atradies vikingu nocietinājums un uzcelta baznīca. Vācu valodā Salaspili sauc Kirchholm. Holm nozīmē salu, tā tad baznīcu, kas celta uz salas. Tālāk, kādu vikingu valdnieku krievu tekstos sauc par Rogvolod, vikingu tekstos Ragnvald, kas dzīvojis Polockā.

Kas attiecas uz Gaujas ceļu (Via Ruthenorum), tad tagadējais Siguldas nosaukums sastopams arī Gotlandē, kur ir 3 dažādas Siguldas. Domā, ka arī Turaidas nosaukums ir cēlies vikingu laikos no formas Tor - ed. Tors ir germāņu dievs un ed - zemes rags, tā tad, Turaida nozīmē - dieva Tora klints. Tā pat vikingu nosaukumi Baltijā ir Dagdas sala - Eysysla (tagad Ösel).

Par dāņu iespaidu liecina vārds v a n g a s, tas izplatīts visur tur, kur dzīvo kurši. Vanga no ziemeļnieku vangr nozīmē apsētu lauku, pie kam trijlauku sīstēmā. Trijlauku sīstēmā kārtība bija šāda: mieži, rudzi un atmata, vai arī otrādi: rudzi, mieži un atmata. Uz trijlauku sīstēmu jau pirms vācu laikiem norāda tautas dziesmās pastāvīgi atkārtotā formula: mieži - rudzi, vai rudzi - mieži. Tam ir zināms vēsturisks, logisks pamats, un to var izskaidrot ar to, ka šīs 2 labības bija lauksaimniecībā saistītas viena ar otru.

Vikingu iespaids uz mūsu tiesisko dzīvi.

Tagad mūsu vulgarizētais vārds kungs vēl šodien Zviedrijā nozīmē karāli. Arī vikingu vadoņus mūsu senči ir saukuši par kungiem. Mūsu valodā karaļa nosaukumam ir pamatā forma „valdīt", piemēram, Austrum-Latvijā valda Tālvaldis, Visvaldis, Drunvaldis, Vienvaldis, un Polockā savā laikā valda vikings Ragnvaldis. Tikai zem vikingu karaļu iespaida ir radušies tādi latviešu vadoņu nosaukumi, kā Varidots, Vargribis, Variburts, jo arī vikingiem bija karaļi Ivars, Ingvars, tā tad pamatnozīme šajos vārdos ir „vara".

D r e ļ ļ i. Blakus kundzībai mēs redzam drellību. Mūsu valodā ir uzglabājies tikai viens vārds „drellēt", kas nozīmē izpildīt klaušas vai atstrādāt darbu parādu dēļ. Vārds drellis, ko piemin Livonijas avoti līdz XV.g.s., ir ziemeļnieku vārds t h r ä l l, kā Eiropā sauc vergu. Drellību nodibina trejādā kārtā:

1) drellība ceļas no karagūsta,
2) par dreļļiem notiesāja maksātnespējīgus parādniekus,
3) dreļļu kārtā nonāca smagi noziedznieki, ja viņus apžēloja.

Vikingu laikos dreļļa stāvoklis ir pilnīgi pielīdzināms vergam. Viņš ir lieta. Vergu var nonāvēt, sakropļot, dāvāt, vai izlietot kā ieroci, lai izdarītu kādu noziegumu. Tirdzniecība ar dreļļiem un sevišķi ar dreļļu sievietēm ir galvenais vikingu ienākuma avots.

Otrs nosaukums v e r g s jeb v a r g s saistāms ar vikingu laika paradumu smagus noziedzniekus vai nu izdzīt no valsts, vai notiesāt, atņemot viņiem jebkuras tiesības. Pats vārds vargs jeb vergs stāv sakarā ar ziemeļnieku vārdu „varg", kā sauc no vienas puses vilku, no otras - zagli, laupītāju, kas savukārt saistāms ar gudu vārdu „gavargjam" - nozīmē notiesāt par vilku. Vispār šī forma liecina par seno paradumu, ka smagu noziedznieku izdzina, izstūma no sabiedrības mežā kā vilku. Viņš bija vargs, vilkam līdzīgs, kuŗu ieraugot katrs trēra rokā ieroci, lai viņu nogalinātu. Tā tad vergs nozīmē beztiesisku cilvēku (germāņu Friedlosigkeit - friedlos).

Kiligundas un kastellatūras.

Kiligunda ir somu - ugru vārds un nozīmē tagad Somijā apriņķi, Igaunijā - draudzi. Vārds kīhla, no kā cēlies latviešu valodā caur lībiešu valodu ķīla, pamatnozīme ir līguma, kas nodrošināts ar svinīgu solījumu. Kihla savukārt aizgūts no ziemeļnieku vārda „gisl", kas nozīmē ķīlnieku (Geisel). No tā mēs varam spriest, ka kiligunda bija tāds novads ar pili centrā, kuŗa kungs vai vecākais varēja slēgt publiskā tiesiskus līgumus, piemēram, kaŗa un miera līgumu un nodrošināt šo līgumu ar ķīlniekiem. Latviešu apdzīvotos novados kiligundai atbilst draudze, kas tā pat kā kiligunda bija vispirms a) militārs jēdziens, tad b) polītisks un beidzot c) baznīc-tiesisks. Kiligundas vārdu sastopam Igaunijā, Sāmusalā un Kursā. Terminu k a s t e l l a t ū r a lieto mūsu XIII.g.s. latiņu avoti un nozīmē pils novadu (no castrum - pils). Blakus tam sastop vārdu v i l l a t ū r a (no villa - ciems). Tā tad Kursā un Vidzemē administrātīvi militārais iedalījums vikingu laikos ir šāds:

1) draudze jeb kiligunda,
2) pils novads jeb kastellatūra, kuŗas robežās pavēl pilskungs,
3) kastellatūras dalās villatūrās, jeb ciema novados, kur valda ciema vecākais.

Lejas-vācu valodā šos termīnus kastellatūra un villatūra nelieto, bet kastellatūrai atbilst borch -so kunge (Burggebiet) un villatūrai- - dorp - so kunge (Dorfgebiet). Sokunge ir zviedru vārds. Kāpēc vācu avoti lieto Latvijas administrātīvā iedalījuma apzīmēšanai zviedru nosaukumu ? Tāpēc, ka šādu iedalījumu jau vācieši atrada XIII.g.s. Latvijā un tāpēc šo iedalījumu pārņēma. Šis iedalījums izcēlies vikingu laikos, kam pamatā militārais iedalījums. Sokn ir zviedru vārds un nozīmē draudzi, tiesas iecirkni.

Pilis un viņu nozīme.

Kā redzējām, administrātīvi - polītiskais iedalījums bazējās uz kādu pili, tāpēc jāapskata pils nozīme šādas valsts iekārtā. No pilīm vairs uzglabājušies tikai pilskalni, kuŗu Latvijā 277, no tiem Vidzemē 90, Latgalē 84, Sēlā 28, Zemgalē 15, Kursā 60. Blakus šīm pilīm bija vēl 61 p i l e n e. Par pilenēm sauca tādas mazas pilis, kuŗās kaŗa laikā paglāba lopus un mantu. Parasti šīs pilis cēla ezera vai upes malā uz kāda kalna. Tā tad pie dabiskiem satiksmes ceļiem. Protāms, šīs, gandrīz 300 pilis, nav chaotiski novietotas pa visu Latviju, bet viņu novietojumā saskatāms apzinīgs plāns. Pilis bija domātas aizsardzībai, tāpēc pilis ir celtas galvenā kārtā gar robežām. Galvenā un svarīgākā robeža bija ar krieviem. Šī robeža gāja no Ludzas uz Piteli, tālāk uz Zilupi un Istru. Krievu robeža bija apsargāta ar 2 pilskalnu

rindām, viena no otras 10 - 12 klm. attālumā. Dažiem pilskalniem blakus bija priekšpilis, domātas kā pils pirmie apcietinājumi. Blakus pilij, vai pils pakājei atradās kapsēta. Daudzu piļu priekšā atradās bieži apdzīvota vieta - miestiņš, kuŗu sauca par pilsētu, kur miera laikā dzīvo tirgotāji, amatnieki u.c.

Ko politiskā vēsturē dod lielais pilskalnu skaits ?

Dāņu vēsturnieks Johansens uzsver, ka senās Latvijas valsts iekārtu, salīdzinot ar Igauniju, raksturo militāri - monarchistisks raksturs. Citiem vārdiem, Latvijas iekārta pirms vācu ienākšanas bija domāta un piemērota pastāvīgiem kaŗa apstākļiem. Par to neapšaubami liecina lielais pilskalnu skaits. Ja Igaunijā pilskalnu ir samērā maz, tad toties tie ir lielāki. Igaunijā šajos pilskalnos dzīvoja tikai kaŗa laikā, kad uzbrukuma laikā sābēga apkārtējo ciemu ļaudis ar savu mantu un ieročiem. Turpretīm Latvijā pilskalnu ir daudz, bet tie ir mazāka apmēra un še dzīvo arī miera laikā pilskalna kungs. Tā tad runājot par Igaunijas pilīm, var teikt, ka tās bija t a u t a s pilis, bet Latvijas pilis bija kungu pilis. Protams, ka ļaudīm, kas dzīvoja tādā pils novadā bija pienākumi. Viņiem bija jāuztur pilskuns un kaŗa draugi, jo kaŗa laikā viņi aizstāv pils novada zemniekus. Tā pat jādomā, ka pils būvēm un nocietināšanai zemniekiem bija jādod klaušu darbs. Par to liecina arī XIII.g.s. chroniku liecības, kas runā par Latvijas militāriem un politiskiem vadoņiem, pie kam vienmēr viņus sauc kādas pils vārdā. Tie ir tā sauktie seniores, pie kam katrs seniors tiek minēts kopā ar pili. Runājot par Tālivaldi, chronikas saka: Tālivalds no Beverīnas, Rūsiņš no Sateklas. Kāpēc radās tāda militāra iekārta ar tik daudz pilskalniem ? Uz to var būt tikai viena atbilde. Latvija arī toreiz ieņem tik svarīgu starptautisku stāvokli, ka uz Latvijas novadiem pastāvīgi notika kaimiņu iebrukumi. Latvija ir kā liels ceļš pa kuŗu pastāvīgi dodas nevien vikingi, bet arī krievi, leiši, igauņi, lībji u.t.t. Protāms, nemitīgo uzbrukumu atvairīšanai bija vajadzīgs militarizēt visu toreizējo dzīvi. Piļu celšanā un zemes iedalīšanā novados te liela loma piekritusi vikingiem, par to ir grūti šaubīties. Vikingi te ir bijuši kungi un iedalījuši zemi pēc saviem paraugiem. To visu var attiecināt uz Latviju: Zemgali un Kursu.

Latvijas stāvoklis.

Austrum-Latvijā mēs varam runāt ne vairs par tiešu vikingu iespaidu, bet krievu iespaidu. Protams nedrīkst aizmirst, ka krievu politiskie vadoņi, sākot ar XII.g.s. nav paši krievi, bet vikingi un līdz ar to še uz dzīvi nometušies krievu vadoņi, savā būtībā bija tie paši, kas siroja un valda Rietum-Latvijā. Vai ir liecības par krievu iespaidiem Austrum-Latvijā pirms vācu ienākšanas ? Tādas liecības dod archaiologija. No šīm liecībām jāmin k a p u t i p i. Ja IX. un X.g.s. Rietum-Latvijā mirušos apbedīja kapos, kas bija no virspuses nolīdzināti, tad šis kapu tips un apbedīšanas veids paliek Rietum-Latvijā arī pēc X.g.s. Turpretīm Austrum-Latvijā, Latgalē un arī Sēlā, jau X. g.s. beigās līdzšinējo kapu vietā parādās uzkalniņu kapi ar kapu kopiņu, kas no XI. - XIII.g.s. ir galvenais kapu tips Austrum-Latvijā un kas nepārprotāmi aizgūts no krieviem. Arī kapos atrastais inventārs, piemēram, Raunā atrasti pareizticīgo krusti, dažādi pareizticīgo kulta priekšmeti ar Sv.Jurgi, pakariņi ar eņģeļu tēliem. Visi šie atradumi Austrum-Latvijas kapos liecina, ka jau pirms katoļu ticības Austrum-Latvijā darbojušies pareizticīgā misija. Kronistu ziņas vairākās vietās apliecina, ka A.-Latvija bija jau kristīta no krievu kņaziem. Sākoties katoļu misionāru darbībai, daži no pareizticīgiem latviešiem aizceļo uz Krieviju. Starp šādiem izceļotājiem bija arī priesteris Jurgis, kuŗš 1270.g. uzrakstīja slāvu evangeliju, kas tagad glabājas Maskavas bibliotēkā. No tam mēs redzam, ka nevar pārāk zemu vērtēt pa-

reizticīgo misiju Latvijā. Arī valoda liecina, ka kristīgo ticību latvieši pārņēmuši no krieviem. Austrum-Latvijā vārdi, kā kristīt nozīmē kādu cilvēku apzīmēt ar krusta zīmi (nāk no krievu vārda kresķik). Tāpat no pareizticīgās baznīcas ir aizgūti šādi vārdi: krusttēvs, krustmāte, krustmeita, baznīca, gavēnis, gcēks, zvans, svece, kūma, mācītājs, kas ir vai nu tieši aizgūti no krievu kristīgās terminologijas, vai tulkoti krievu vārdi. Bet A.-Latvija arī politiski bija atkarīga no Krievijā dzīvojošiem vikingiem un tāpēc mēs latviešu valodā redzam tādus vārdus kā pagasts, valsts, soģis, pagasta sapulce, karogs, smirds, kalps, bajārs, meita, tirgus u.c. Tāpēc mēs varam teikt, ka līdz vācu iebrukumam A.-Latvijā, še līdz ar politisko atkarību no Krievijas, pastāvēja arī zināma reliģiska kulta atkarība un zināmi saimnieciskās un politiskās dzīves institūti, kā politiskās atkarības rezultāti.

Chroniku liecības.

Chronikas liecina, ka ap IX.g.s. sākumu krievi mēģina iekaŗot Latviju, bet viņu uzbrukumi beidzās neveiksmīgi. Par to liecina kāds ieraksts Daugavas klintīs, tā saucamie Borisa akmeņi, 5 verstis lejpus Polockas, kur 1126.g. ir iecirsts biedinājums Krievijas valdniekiem: „Dievs, palīdzi Tavam kalpam Borisam !" Boriss bija Polockas lielkņazs, kas 1106.g. ar lielu kaŗaspēku devās pa Daugavu uz Zemgali un tur tika galīgi sakauts. Tāpēc ir aplamas krievu chroniku liecības itkā zemgaļi un kurši būtu krievu mēslinieki, ko liecina t.s. L a b r e n č a c h r o n i k a, bet pareizas ir R ī m j u chronikas liecības, ka sēļu, lībju un latvju zeme atradās krievu rokās. Krievu iespaidu sfaira bija divpusīga. No vienas puses Polockas iespaidu sfaira ar lielkņazu Polockā (rex magnus), no otras puses karālis Jersikā (rex) un krievu pavaldienis Koknesē (regulus). Tā tad krievu iespaidu sfaira bija pakāpeniski sadalīta, sākot ar lielkņazu Polockā un beidzot ar regulus Koknesē. Arī pāvests Klemens III 1188. g. saka, ka jaunā Ikšķiles bīskāpija atrodoties in Ruthenia (Krievijā). 1212.g. ar līgumu, kas noslēgts Jersikā, Krievija uz visiem laikiem atsakās no Latvijas. Līgums slēgts starp Polockas Voldemāru un Rīgas virsbīskapu Albertu un tas attiecas uz visām zemēm, kas maksāja meslus Polockai.

Otrs lielais ūdens ceļš - Via Ruthenorum, atradās Pliskavas republikas varā. Pliskavas iespaidu sfaira izplatijās uz Imeru, Tālavu un Idumeju. Par Tālavu ir noteikti zināms, ka turienes iedzīvotāji ir bijuši Pliskavas pavalstnieki. 1214.g. Tālavas karāļa Tālivalda dēli ieradās pie Rīgas virsbīskapa un atdodas viņa varā, līdz ar to apsolas pieņemt katoļu ticību, bet XIII.g.s. vēsture liecina, ka šo 1214.g. Tālavas padošanās aktu krievi nekad nav atzinuši. Tāpēc arī chronikas liecina, ka Pliskavas nodokļu piedzinēji parastā kārtā ierodas Tālavā un citos A.-Latvijas novados, un it kā tā būtu Krievijas province, piedzen no Livonijas pavalstniekiem meslus - census et tributum. Ar to arī izskaidrojams, ka XVI.g.s. sākumā Maskavas cāri atjauno savas agrākās pretenzijas uz Tālavu un citiem Latvijas novadiem, pieprasīdami no Livonijas zemes kungiem meslus par visu šo laiku, t.i. sākot ar XIII. - XVI.g.s. Protāms, tas bija tikai belli causa. Tāpēc Maskava pieteic kaŗu Livonijai, kas bija priekšspēle vēlākam kaŗam.-

Latviešu tautas tiesiskie uzskati.

Mēģināsim rekonstruēt galvenās juridiskās idejas, kas raksturo latviešu tiesisko iekārtu un arī pašas tiesības. Starp latviešu, vācu un krievu tiesiskām idejām nav lielas starpības. Juridiskā domāšana savā būtībā ir tīri metafiziska un savā ziņā pielīdzināma metafi-

zikai. Visām tautām ir līdzīga juridiska domāšana mācībā par tiesību dievišķo dabu. Šī mācība uzsver, ka tiesību avots ir Dievs, tiesiskās normas ir Dieva gribas atklāsme. Cilvēks saviem spēkiem nespēj tiesības atrast, viņa uzdevums ir tikai šīs sakrālās normas izpildīt un ievērot. Nevien no normatīvā viedokļa, bet arī uzsākot kuŗu katru aktu ar tiesiskām sekām, tauta griezās īpašā processuālā kārtībā pie sava taisnības un tiesību avota, pie Dieva, lai mēģinātu izdibināt viņa domas, viņa gribu. No XIII.g.s. chronikām mēs zinām, ka gandrīz visas Livonijas tautas prasa Dieva gribu visos šādos svarīgos jautājumos:

1) vai uzsākt kaŗu vai nē ?
2) vai slēgt mieru vai nē ?
3) vai pieņemt jaunu ticību, resp. mainīt religisko kultu ?
4) vai sodīt Dieva zaimotāju un kā to sodīt ?
5) visvarīgākais jautājums: vai un ko upurēt dievībai, lai dievību ar upuri apmierinātu.

Nešaubīgā ticība dievībai kā augstākai autoritātei ir izteikta pa daļai mūsu brachiologismos (parunas, sakāmvārdi, mīklas). Piemēram, „Dievs zina, ko dara", „Dievs ir stiprāks kā mēs un dara pēc sava prāta". Uz šo sakrālo tiesību pamata izaug arī īpatnēja juridiska terminologija. Ja mēs tagad ikdienas lietojam vārdu likums, ar ko apzīmējam legislatīvās gribas izteikumu un vārdu lēmums ar ko mēs apzīmējam kādas administrātīvas vai tiesu iestādes gribas izteikumu konkretā lietā, tad jāatgādina, ka abi šie tagad profānie termini savā būtībā ir bijuši sakrāli termini. Senāk latviešiem lēmēja balss visos jautājumos piederēja Dievam un pēc tautas tradicijām šie lēmēji ir Dievs un Laima, kuŗu varas sadalījums atgādina varas dalījumu starp māti un tēvu gimenē. Tāpēc varētu teikt, ka Laimas un Dieva lēmumos izpaužas zināms sakrāls patriarchalisms.

L a i m a lemj par katru jaunpiedzimušu, liek viņa mūžu labu vai ļaunu, tāpēc Laima ir nevien dzemdētājas-mātes patronese, bet viņa ir arī likteņa dieve, jo viņa ir mūža lēmēja un rīkotāja. Līdz ar to ir teikts, ka katram ir savs liktenis un sava laime. Sakāmvārds „Viņam ir liela laime" nozīmē to, ka tādam cilvēkam ir iedzimta psīchiska dispozicija, kā saka, visos dzīves gadījumos „Krist uz kājām". Paregojot likteni vai kādu svarīgu gadījumu savā individuālajā vai tautas kolektīvā dzīvē, vajaga atklāt dievības gribu. To varēja izdarīt:

1) vai nu zīlējot pēc putna dziesmas (speciāls paregošanas veids),
2) vai paregot pēc putojoša alus vai miestiņa kausa, jo šajos dzērienos ārtodas gars - spiritus, un pēc šī gara var paregot,
3) paregot varēja metot meslus. No chronikām zinām, ka meslus ir metuši kurši, zemgaļi, latvieši, lībji un igauņi.

Valodnieki saista meslu mešanu ar vārdu „l e m t, l ē m u m s", kas savukārt saistāms ar vārdu „limt" nn senprūšu valodā vārds „limtvei" nozīmē salauzt. Tā tad vārda lemt pirmnozīme ir bijusi salauzt. Acīmredzot meslu mešanas ceremonija notika tādā veidā, ka zīlnieks pārlauza meslu resp. kociņu un skatījās, vai pārlauztā mesla gali krīt uz labo vai kreiso pusi. Tā tad lemt pirmnozīme ir pēc mesla lūzuma kritiena zīlēt. Ja mēs vēl tagad ikdienas lietojam vārdu tiesu lemt, tad no šejienes agrākais vārds tieslēmis, zīmlēmis, liecina par šo vārdu sakrālo nozīmi, kad pēc īpašām zīmēm lemj dievības gribu konkretā lietā. Mums ir uzglabājušies plaši apraksti, kā notika šī lemšana pēc zīmēm, sevišķi Dieva tiesā. Nevienmēr bija vajadzīgs kociņš, tā tad par igauņiem un somiem ir zināms, ka viņi, pirms došanās kaujā, upurēja Dievam vēršus un govis. Ja galu pušu cērtot gabali krita no cirtēja pa kreisi, tad tas liecināja par neveiksmi, jo Dievs nesankcionēja, nepiekrita šim kaŗam un tādos gadījumos kaŗu neuzsāka. Die-

va gribu varēja arī izlemt ar zirga palīdzību. No Indriķa chronikas ir uzglabājies apraksts, par kāda mūka upurēšanu Dievam, tāpēc, ka viņš esot aprijis sauli, proti, bija notikusi saules aptumšošanās un pēc toreizējās pārliecības, mūks, kas apgānīja religisko kultu, bija zaimojis Dievu. Šo mūku uzsēdināja balta zirga mugurā, kuŗam bij jākāpj šķēpiem. Tā kā šinī gadījumā, likteņa zirgs bija spēris vispirms savu dzīvības kāju, tad tā bija zīme, ka noziedzniekam ir jādāvā dzīvība, jo zirgs bija kāpis pāri šķēpiem ar pes vitae.

Arī vārdam l i k u m s ir bijusi senāk sakrāla nozīme, jo tā ir likteņa dieve Laima, kas bērnu liek vai nu puiša vai meitas kārtā, kas viņu liek ļaužu vai neļaužu kārtā. Neļaudis ir kalpu, vergu kārta pretstatā ļaudīm jeb brīvai kārtai. Laimas pastāvīgais epitēts ir „licējiņa". Laimas darbības spēja ar tiesiskām sekām izpaužas likumā. Laimas likums, kā jau sakrālu tiesību norma, ir vēl mazāk grozāms kā cilvēku upuris, tāpēc Laimas likumu cilvēki uzskata par likteni. Citiem vārdiem, tas, kas no objektīvo tiesību viedokļa ir likums, tā tad, visiem saistoša norma, tas no subjektīvo tiesību viedokļa ir liktenis, kas saista pirmām kārtam individa personisko „es". Tā, protāms, no šīs tautas tiesiskās pārliecības rodas zināms fatālisms, jo tautas dziesma saka: „Bēgu dienu, bēgu nakti, Laimas likta neizbēgu".

Ja Laima „licējiņa" darbojas nevis kā individuāla mūža lēmēja, bet kā veselas ļaužu kārtas likumdevēja, tad Laimu sauc par K ā r t u. Tas ir raksturīgi, ka mums Kārtas nosaukums pilnīgi sakrīt ar dievības nosaukumu Kārta. Arī citus tiesiskos stāvokļus nodibina ar vārdu „likt", un tāpat arī pārgroza ar šo terminu: kaunā likt, vainu likt, godā likt. Arī krievu valodā vārdi „položiķ", „položeņije" ir pamatvārdi juridiskas darbības izteikšanai.

Blakus Laimai kā lēmējai darbojas D i e v s. Ja negrozāms ir Laimas lēmums, tad tik pat negrozāms ir arī Dieva lēmums. Tāpēc sakāmvārdi: „Ko Dievs dos, tas būs", „Dievs dod, Dievs ņem" izteic cilvēku manttiesisko atkarību no dievības. Tā tad ļaužu civīltiesiskās attiecības varam konstruēt kā beneficiju un kā prekariju. Dievs dod beneficiju, Dievs ņem, jo no cilvēku viedokļa manta ir prekārijs, tā tad uz līguma pamata piešķirts valdījums, ko kuŗā katrā laikā Dievs var arī atsaukt.

Taisns ceļš.

Arī šī tiesiskā ideja ir saistīta ar tiesību sakrālo garu. Vēl šodien ceļu sargā likums, bet senāk ceļu sargāja īpaša dievība t.s. Ceļa māte. Ceļu nedrīkst iznīcināt vai aizsprostot. Ceļa neaizskaramību izteic sekoši sakāmvārdi: „Kas ceļu aŗ, tas badu aŗ", „Kad tik nepārskrien kāds pār ceļu". Ceļā var doties tikai ceļa laikā, nevis tad, kad ienāk prātā. Ja kāds ir pārskrējis pār ceļu ļaunā nolūkā, tad uzsāktā gaita būs nesekmīga. Ja kāds nav ievērojis šos noteikumus, tad par tādu mēdza teikt "Viņš ir aizgājis gaŗu ceļu", t.i. uz neatgriešanos. Tādu ceļa vīru, kas dodas ceļā pretēji sakrāliem noteikumiem, ļaunais var pavest uz neceļiem. Tā tad, blakus ceļa idejai stāv neceļš, tāpat kā ļauna diena ir nediena. Pretstatā likuma taisnam ceļam, neceļš vienmēr iet ar līkumu, ko formulē sakāmvārds, „Likums nāv līkums!" Bet likumu ir iespējams apiet ar līkumu, ar neceļa palīdzību, sasniedzot aizliegto mērķi. Neceļš ir grēka, netikuma un nelikumības ceļš. Ja kāds nezina ceļa, tad tas viņam ir jālūdz no zinātāja, jo sakāmvārds saka: „Kurp tu skriesi, ka ceļa nezini", „Akls aklam ceļu rāda, abi iekrīt grāvī". Tā tad, tikai zinātājs var rādīt ceļu tiesiskā dzīvē. Senāk šādā „taisnā ceļa" zinātāju bija tikai veci ļaudis, tāpēc arī latviešu ieraduma tiesības sauca par „veco tiesu". Tas ir ieraduma tiesību techniskais nosaukums, Protāms, vēl vairāk, ka vecie ļaudis, tautas vadoņi, tiesību taisno ceļu zināja pats Dievs, jo tas ir tiesību pirmavots, un tāpēc sakāmvārds formulē šādi: „Tik taisns kā

Dieva pirksts un tik līks kā āža rags". Cilvēks grib būt taisns, bet viņš to nespēj. Ar to pašu stāv sakarā izteiciens: „Neticu vai pie Dieva kļūsi". Tas ir, līdz ko kāds novirzās no taisnā ceļa. Viņš nesasniegs taisnību un tiesību avotu Dievu. Tāds pats liktenis gaida nevien Dieva, bet arī vecāku nepaklausītāju: „Kas vecāku vārdu neklausa, mūžam pa ceļiem neies". Tā tad, Dieva vai vecāku pavēles pārkāpējs, pēc tautas uzskatiem, vienmēr iet pa neceļiem.

Šī ideja, ka tiesību jēdziens sakrīt ar taisna virziena ideju, ir Eiropā universāla. Tādi vārdi, kā vācu recht, krievu pravo, franču droit, itāliešu diritto, visi šie vārdi liecina par taisnu virzienu un romāņu valodās ir atvasināti no latiņu - directum. Arī latviešu vārds t i e s a, t i e s ī b a s ir atvasināts no vārda tiešs, pareizāk patiess. Ja mēs iedomājamies ceļu un šim ceļam vairākus virzienus, tad mēs sakām: viņš iet „patiesi", „pa labi", „pa kreisi". Tā tad, patiesības un taisnības jēdzieni ir izauguši no taisna ceļa jēdziena. Ja cilvēks atrodas uz ceļa vai nu reālā vai juridiskā, tad viņš orientējās pēc sava ķermeņa pusēm, ar ko ir izteikts tiesību antropomorfisms. Krimināltiesību pamatjēdziens, proti, noziegums, pēc vācu, krievu uzskatiem, ir nodarījums, kas izdarīts ar kājām, piemēram, Übertretung, prestupļenije. Vārds „noziegums" ir saistāms ar leišu vārdu „ženkti", t.i. soļot, pražanga - pārkāpums. Tā tad, noziegties nozīmē, spriežot pēc vārda etimologijas „nosoļot no taisnā ceļa" un pret šādu noziedznieku valsts vara sper soļus. Vēl tagad lietojam izteicienu: „kādus soļus valdība spers šajā lietā", tā tad, vēl tagad mēs domājam pilnīgi antropomorfiski.

R o k a.

Šķirojumam kreisā un labā loceklī ir jau nozīme arī attiecībā uz kājām. Par cilvēku, kam dzīvē neveicas, mēs sakām: „viņš ir izkāpis no gultas ar kreiso kāju". Tā tad izšķiroša nozīme tam, ar kuŗu kāju uzsāk savu „dienas ceļojumu". Kreisā kāja ir nelaimes simbols un tas pats sakāms arī par kreiso roku. Labai rokai ir tīri prakstiski lielāka nozīme dzīvē. Eksperimentāli ir pierādīts, ka labā puse cilvēkam fiziologiski un psīchologiski ir labāk attīstīta nekā kreisā. Tiesiskā dzīvē šis šķirojums ir no ļoti liela svara. Pēc latviešu tautas ticējumiem, kreisā roka tiesiskā dzīvē nemaz neeksistē. „Kreisās rokas devumiņš, mūžam tiesas neturēja". Tas nozīmē, ka kreiso roku sniedzot, Jūs nevarat noslēgt nevienu tiesisku aktu. Arī processuālās tiesībās redzam to pašu. Ar kreiso roku nevar zvērēt. Tāpēc bieži noziedzniekiem nocirta labo roku, jo kreilis tiesiskā dzīvē ir miris. Leišu valodā kreivos nozīmē greizs, no kā ir cēlies mūsu vadodā kreilis. Leišu valodā kreisa nozīmē netikumu, defektu.

Turpretīm labā roka, kā jau pats vārds liecina, ir nevien „d/erechte", bet arī „die bessere Hand". Acīmredzot, labās rokas priekšrocības ētiskā un tiesiskā dzīvē saistās ar agrāko „labs" nozīmi. Sanskritu valodā vārds labhate - tvert, iegūt, un leišiem vārds labas, nozīmē to pašu, ko krieviski: pravo, vāciešu Gut - labums, materiāla manta, guvums. Tā tad, ar labo roku cilvēks iegūst zināmu labumu darba procesā, vai kaŗa sirojumā. Latvietis to izsaka sakāmvārdā: „Kam nags, tam tiesa". Arī romiešiem no sakarības ar manus izceļas manicipatio, ar roku romieši nodibina valdījuma tiesības - possessio. Latvietis rokas vietā lieto nagu, tāpēc zagli sauc arī par „garnadzi", jo viņa nags ir tik gaŗš, ka tas aizskar sveša valdījuma tiesības. Tā tad ar nagu mēs iegūstam kā reālas, tā juridiskas vērtības. Šādu fizisku ieguvumu, ko ir izdarījis labās rokas „nags", legalizē tiesības un tikums, ko izsaka vārdiem: „Labs, kas rokā". Ja, piemēram, vācu valodā tiesību nosaukums saskan ar labās rokas nosaukumu, tad, turpretīm, mums labās rokas nosaukums ir devis nevis tiesībām viņu nozīmi, bet tikumam. Tā tad, tas ir ētisks jēdziens, bet juridiskie nosaukumi ir atvasināti no „taisna

ceļa". Ļauns un kreisais ir sinonimi. Bet nevien cilvēkam spriežot pēc sakāmvārda ir sava ļaunā un labā puse, bet arī lietām ir sava labā un ļaunā puse. Pēc latviešu valodas gara ir iespējams arī zeķi vai citu apģērba gabalu uzvilkt ļaunā, t.i. kreisā pusē.

Sinkrētisms.

Latviešu tautas tiesiskos uzskatus raksturo sinkrētisms. Ar šo grieķu vārdu mēs saprotām to, ka juridiskā domāšana un terminologija nav precīza, bet dažādi akti, kas notiek vienā vietā un vienā laikā un kuŗus dara viena persona, šie akti logiski un terminologiski tiek saistīti kopā.

Vārds l ī d z ī b a un l ī d z i n ā t spriežot pēc vārda etimologijas nozīmē - tiesāt. Ja mēs skatāmies pēc tiesas spriešanas idejas, tad ap šo vārdu izaug vesels juridisku jēdzienu komplekss. Līdzināt nozīmē izbeigt ķildu, piemēram, tautas dziesma saka: „Māsas naidu sacēlušas, sūta brāļus līdzināt". Tā tad, līdzināt pirmā nozīme ir t i e s ā t. Saka, lopus zemu līdzināt, t.i. zemu novērtēt. Tā tad, vārdam „līdzināt" ir naudas maksāšanas un vērtēšanas nozīme, jo senās krimināltiesības pazina galvenām kārtām naudas sodus, tāpēc otra vārda „līdzināt" nozīme ir skaitīt naudu, novērtēt. No pēdējā savukārt rodas 3.nozīme: vispār maksāt ar naudu. Ceturtā nozīme ir l ī g t, s l ē g t l ī g u m u. „Šodien manu augumiņu ar nelieti līdzināja". Piektā nozīme: vārdam līdzināt rodas tīri publiski tiesiska nozīme, kas izteikta vārdos: „Laima dara nevienlīdzīgu", t.i. Dievs vai Laima rada polītisku nevienlīdzību. Tā tad no tīri procesuāla termina tiesāt - līdzināt, beidzot izaug publiski tiesiska nozīme.

No tā mēs redzam, ka senāk cilvēki neprata asi precizēt atsevišķus juridiskus stāvokļus. Reiz kāds juridisks termins ir radīts, tad viņš pamazām uzsūc šī vārda blakus nozīmes.

Dzimts satversme (Sippenverfassung).

Dzimts izauga no gimenes. Ģimene ir leišu vārds ar pamatnozīmi dzimt (gimt). Tā tad, spriežot pēc vārda etimologijas gimeni nodibina dzimšanas akts. Socialogijā par gimeni saucam vīra, sievas un viņu pēcteču kopdzīves veidu. Tā tad, gimenē ir vismaz divas paaudzes. Ar to gimene atšķiras nolaulības, kā socialogiskas formas, jo laulība aptveŗ tikai vienu paaudzi. Pretstatā citām apvienībām, piemēram, ordiskai, kāda ir tauta, religiskai - kāda ir draudze, gimeni raksturo ļoti personīgas un intīmas attiecības. Ar to izskaidrojams kāpēc gimene dod saviem locekļiem lielas tiesības un, protāms, uzliek arī lielus pienākumus. Izšķir:

1) sīkgimeni (Kleinfamilie),
2) lielgimeni jeb saimi.

Sīkgimene ir apmēram tas pats, kas mūsdienu gimene un aptveŗ tikai divas paaudzes. Lielgimene aptveŗ 3 un pat vairākas paaudzes, bieži arī vergus un kalpus. Lielgimene var būt konstruēta vai nu kā seniorāts, vai kā patriarchāts. Seniorātā lielgimenes pamats ir vecāko personu autoritāte un tiesības. Lielgimenes galvai mirstot, valdība piekrīt vai nu vecākam tēva brālim, vai vecākam dēlam, vai vecākam znotam. Arī sieviešu stāvoklis tiek noteikts pēc vecuma. Tā tad, mātei lielākas tiesības kā meitai. Abiem vecākiem, tēvam un mātei, ir puslīdz vienādas tiesības katram savā sfairā. Pēc šāda principa, t.i. seniorāta principa, ir bijusi organizēta seno latviešu lielgimene.

P a t r i a r c h ā t s. Par patriarchātu runājam tad, kad gimenē valda tikai tēvs. Savukārt patriarchātā var izšķirt divas attīstī-

bas pakāpes:

1) zemākā, kad tēvs tikai vada un apgādā lielgimeni, bet viņam blakus, vismaz svinīgos gadījumos, sievu un viņas radus reprezentē mātes brālis;

2) kad gimenē vienīgais kungs ir tēvs. Viņam pieder nevien īpašuma tiesības uz gimenes mantu, bet arī dzīvības un nāves vara (ius vitae ac necis) par gimenes locekļiem.

Šāda tipa patriarchāla lielgimene ir bijusi Romā. Sievietes un bērnu stāvoklis lielgimenē ir daudz ļaunāks nekā sīkgimenē. Viņas stāvokļa pasliktināšanu varam izskaidrot ar diviem apstākļiem:

1) uz sievieti sāka skatīties kā uz kaŗa laupījumu, kas izskaidrojams ar eksogāmiju, t.i. laulības veids, kad sieva katrā ziņā jāņem no svešas dzimts,
2) sievietes stāvokļa pasliktināšanās ir meklējama tirdzniecības attīstībā, kas ieviesās vispirms ganu tautās, kur mēdz uz sievu skatīties tā pat, kā uz iemaiņāmu ganāma pulka daļu.

Šie divi faktori deva iespēju sieviešu skaitu saimē ievērojami pavairot, jo sievieti varēja nolaupīt un iemainīt. Jo sieviešu skaits pieauga, jo lielāks skaits noslīka verdzeņu stāvoklī. Saprotāms, tas, kas pirka sievietes, vai ieguva kā kaŗa gūsteknes, sāka skatīties uz viņām vairāk vai mazāk kā uz lietām. Šādā patriarchālā lielgimenē beztiesisks ir arī bērnu un kalpu stāvoklis. Patriarchālai lielgimenei seko Rietum-Eiropā sīkgimene, t.i. visi precēti bērni aiziet no tēva. Bez tam tēva varu pamazām uzsūc valsts un baznīca. Šādā patriarchālā sīkgimenē tēvam, protāms, vairs nepieder tiesības disponēt ar bērniem kā ar lietām.

Ģimene.

Kā pats vārds liecina, gimene uzbūvēta uz dzimšanas akta un ar šo aktu nodibināto radniecību, t.i. asinstiesību princips uz ko dibinas gimene. Arī pats vārds radniecība ir saistīts savā būtībā ar to pašu jēdzienu, kas vārdā ģimene, piemēram, rads, radīt, krievu rogiķ.

Laulība.

Protāms, dzimšanas akts tikai tad var nodibināt gimeni, šī vārda tiesiskā nozīmē, ja vecāku kopdzīvi, likums vai ieradums ir legalizējis. Citiem vārdiem, ja starp vecākiem pastāv laulība. Vārds laulība ir cēlies no lībiešu laul - dziesma. Kāpēc laulību sauc par dziedāšanu ? No Gotlandes tiesībām, kas bija kādu laiku arī Rīgā, redzam, ka laulību slēdzot, pēc katoļu ticības noteikumiem, tika noturēta mese (katoļu dievkalpojums pavadīts ar dziedāšanu). Šī baznīcas laulība, kā lībiešiem, tā latviešiem nebija obligātoriska. Vēl XV. un XVI.g.s., tā tad visā katoļu laikmetā, Livonijā baznīcas laulība bija ļoti maz izplatīta. Laulība notika pēc ieraduma tiesībām, pret kuŗām velti cīnijās baznīca. Šī latviešu un lībiešu laulība, tāpat kā laulība Rietum-Eiropā, nebija sakrāls akts, bet civīltiesisks darījums, līgums. Vienu līguma slēdzēju sauca par līgavaini, otru - līgavu. Tā tad šo vārdu pamatnozīme ir „līgt". Arī latviešu nosaukumi šim civīltiesiskam aktam liecina to pašu. Vismaz vienu no laulības formām sauc par d e r ī b ā m. Arī šī vārda pamatā ir līgums, jo derība ir solījums. Protāms, šo derību vajadzēja noslēgt zināmās formās, tikai tad šīs derības bija spēkā un mums vēl tagad ir uzglabājies plašs kāzu ceremoniju un formalitāšu apraksts tautas dziesmās. Tā tad, laulība bija ļoti formāls, civīltiesisks līgums, ko noslēdza daudzu liecinieku resp. kāznieku priekšā. Tā tad gimenes uzbūves principi ir divi:

1) civīltiesisks līgums,
2) radniecība - asinstiesības.

Bet no laulības izaug ģimene tikai tad, kad ir 2 paaudzes. Tad rodas trešais ģimenes princips - seniorāta princips, t.i. viena paaudze vecāka, otra jaunāka. Ir zīmīgi, ka latviešiem, vāciešiem tēvu un māti kopā sauc par vecāko paaudzi - vecāki. Turpretīm citas tautas šajā gadījumā uzsver dzemdēšanas aktu, piemēram, krievi. (Krieviem rogiķeļi = = dzemdētāji). Arī bērnu nosaukums bieži nenozīmē neko citu kā jaunāko paaudzi. Piemēram, latviešu valodā dēls burtiski nozīmē zīdaini un starp dēls un dēle ir zināms etimoloģisks sakars. Tā tad, seniorāts ir paaudžu šķirošana pēc vecuma. Jaunākās paaudzes nosaukuma iztirzājums liecina, ka valoda neuzsver, ka jaunākā paaudze ir asinsradnieki. Ja ņemam no lībiešu valodas aizgūto nosaukumu „puika", tad mēs kā savu tā algotu puisi saucam puiša vārdā. Tā tad, kā svešus kalpotājus, tā savus miesīgus bērnus sauc vienādi tāpēc vien, ka viņi pieder pie vienas paaudzes. Tas liecina, ka lielģimenē bērnu materiālais un tirsiskais stāvoklis maz ko atšķiras no svešu algotu kalpotāju stāvokļa. Latviešu ģimenē tēvam bija tiesība bērnus izstumt no mantošanas tiesībām. Izstumjot kādu no savas dzimts lietoja īpašu svinīgu formulu. Igaunijā kāda chronika liecina sekošo: nepaklausīgam dēlam tēvs ar salmiem uzsēja uz muguras cirvi un lika līst pa zemām istabas durvīm. Ja lienot cirvis aizķērās un nokrita, tad izstumtais pat pazaudēja „tiesības uz cirvi". Cirvis mūsu tiesību vēsturē ir līdumnieka tiesību simbols; kam bija tiesība lietot cirvi, tam bija tiesība ciema vai pagasta mežā cirst sev jaunu ēku. Ja dēls zaudēja pat līdumnieka tiesības, tad viņam bija jāiestājās kalpos. Kalpotāju kārta tā tad komplektējās nevien no karā gūstekņiem, bet te ieplūda iekšā arī brīvi cilvēki, tēva dēli, līdz ko viņi tika izstumti no dzimts. Piedraudot kādam bērnam, tēvs parasti lietoja formulu: „Neatstāšu ne adatu bez acs !".

Lielģimenes nosaukums latviešiem ir saime.

Tas liecina par mazo robežu starp svešiem un saviem bērniem. Ja mēs šodiem par saimi saucam svešus algādžus, tad senāk par saimi sauca vispār lielģimeni. Saime bija nevien asinsradnieku apvienība, bet aptvēra zināmu skaitu svešnieku, kas bija vajadzīgi, lai vairotu saimes darba spēku. Tā saime kļūst nevien par asinsradniecisku apvienību, bet arī par saimniecisku organizāciju. Saime ir nama kopība, t.i. saimē ir apvienoti ļaudis, kas dzīvo vienā namā, ēd pie viena galda un zināmas lietas viņiem ir kopīgas, tāpēc juridiski saime ir persona un lietu kopība. Pie saimes pieder nevien asinsradi, bet arī svešnieki, vēl vairāk, saimē ietilpst nevien dzīvas personas, bet arī mirušas. No šī viedokļa ir jāatšķir, tā sauktie a i z g ā j ē j i un p a k a ļ p a l i c ē j i, jo senāk arī mirušiem paliķa tiesības pēc nāves, ko mēs saucam par veļu tiesībām (Totenrecht). Šī ticība, ka aizgājēji patur zināmas tiesības, izpaužas daudzos un dažādos noteikumos. Juridiski ir interesanta problēma, kā mironis pēc nāves tur lietas savā varā. Tas izskaidrojams ar to, ka mirušais ir dzīvs. Viņš ir tikai aizgājis citā saulē, citā pasaulē, līdz ar savām tiesībām un mantu. Ja aizgājējs ir dzīvs, tikai citā saulē, tad,protāms,viņš redz, ko dara pakaļpalicēji un tiem jābaidas, ka aizgājējs varētu atriebties. Protāms, no aizgājušā cenšas atsvabināties netikdaudz ar varu kā ar labu. Pakaļpalicēji gadāja par viņu labklājību. Tas notika īpašā laikā, ko sauc par veļu mēnesi, Dievu dienām arī par zemliku mēnesi.

Mācītājs Paulis Einhorns savā darbā „Chistoria Lettica" 1649.g. par latviešu dievu dienām raksta sekoši: tās ilgst no 29.septembŗa līdz 28.oktobrim. Latvieši turējuši mielastu - convivium (dzīras), kam gatavoja dažādus ēdienus un tos nolika zemē uz kula, labi izslaucītā un izkurinātā istabā. Veļu vakarā saimnieks ar degošu skalu rokā gāja miela-

sta istabā un sauca mirušos (maiores), lai tie ierodas ēst un dzert. Šis uzaicinājums uz mielastu tiek izdarīts personīgi, katru saucot vārdā. Ja saimnieks ieraudzīja skala gaismā dvēseles ierodamies, tad tā bija nāves zīme - signum mortis, kas liecina, ka viņam jau šogad jāmirst. Tā tad, saimnieks savus veļus nedrīkst redzēt. Kad pēc saimnieka domām dvēseles bija diezgan ēdušas un dzērušas, tad viņš aizdegto skalu sacirta ar cirvi uz durvju sliegšņa un pavēlēja dvēselēm atgiesties atpakaļ, pie kam vēlēja mirušiem iet tikai pa ceļiem un lielceļiem, nenobradājot rudzu laukus, lai nākamo rudeni nebūtu neraža. Neražu izskaidroja ar to, ka dvēseles neesot labi mielotas, vai arī sadusmotas un atriebības dēļ izbradājušas rudzu zemi.

Tāds ir Einhorna apraksts par veļu mielastu Latvijā. Šie ticējumi pastāv vēl līdz XIX.g.s. Veļu laiks parasti ilgst no Miķeļiem līdz Mārtiņiem. Aizgājējus parasti sauc par m a i o r e s = vecīši. Parasti mielastu rīkoja nevis istabā, bet gan pirtī, jo pirts ir tā vieta, kur cilvēks piedzimst, tā tad kļūst par tiesību subjektu. Ja mielastu aizgājušiem nerīkoja, tad aizgājēji atriebās, iznīcinot saimnieka ražu, t.i. atņēma viņam eksistences tiesības. No Einhorna apraksta un citām liecībām varam spriest, ka pēc latviešu ticējumiem pie saimes pieder nevien dzīvie, bet arī mirušie, kas patur zināmas tiesības arī vēl pēc nāves. Tas atspoguļojas arī pozitīvās tiesībās, piemēram, pēc Vidējām bruņinieku tiesībām, mantiniekiem atraitnei jāpalīdz nevien apbedīt miruša vīru, bet pēc 30 dienām, kopā ar atraitni, jāsarīko bēru atsvēte. Šajā 30 dienu laikā pirms bēru atsvētes nevienam nedrīkst aizstikt nelaiķa mantu. Dalīšanās notiek tikai pēc bēru atsvētes šādā kārtā:

1) no mantojuma atņem algas saimei, tāpēc, ka dienesta līgums tiek uzskatīts kā ļoti personisks līgums un tāpēc jāgādā par to, lai šīs personīgās saistības tiktu apmierinātas;

2) no mantojuma masas atņēma, kaŗa bruņojumu - vestis bellica - Heergewäte oder (- wette). Pēc vēsturnieku domām, kaŗa bruņojuma stāvoklis un mantošanas kārtība ir izskaidrojama ar seno paradumu, vīrietim kapā dot līdzi viņa kaŗa zirgu, ieročus un apgērbu;

3) no mantojuma masas tiek atņemti visi novēlējumi dvēseles kopšanai.

Pārējo mantu dala starp mantiniekiem, tā tad, mantojuma masai ir divas mantošanas kārtības, kas izskaidrojams ar to, ka mantojuma tiesības ir ietekmējušas veļu tiesības. Zināmu mantas daļu aizgājējs patur savā rīcībā un nosaka mantošanas kārtību.

Saimes analogija ar romiešu familia.

Arī pie romiešiem tas bija manttiesisks jēdziens. Senāk Romā par familia sauca zemnieku mājas ar novadu, vergiem un mājas inventāru. Tā tad, visas tās lietas, kas bija vajadzīgas zemnieka saimei ražošanai, kas ietilpa familiae interesēs. Turpretīm tās mantas, kuŗas ražošanai nebija nepieciešamas, bet par kuŗām tirgū maiņas ceļā varēja iegūt citas vērtības, šīs mantas sastādīja familia pecuniaque. Pecunia sākumā nenozīmēja vis naudu, bet maiņai un patēriņam nodomātās lietas.

Arī latviešiem saime ir nevien personīga, bet arī manttiesisks jēdziens. Bieži vien nav iespējams zināt, vai iet runa par personām vai mantu. Latiņu avotos mūsu lielgimeni sauc par familia, jeb familia rustica. Mūsu avoti runā arī par familia deserta, t.i. tukšas, pēstā pamestas lauku mājas. Vācu saimes nosaukums ir Gesinde. Kas ar šo vārdu domāts, ļaudis vai manta, nav zināms. Tas atkarājas no visa teksta. Ja avoti runā par halbe Gesinde, tad tas nozīmē pusarklu lie-

las mājas, wüste Gesinde nozīmē to pašu, ko familia deserta.

Saime ir lietu un personu kopība. No tā izriet nākošais, ka saime ir bijusi senātnē un sevišķi vidus laikos, svarīgs tautsaimnieciskš faktors. Saime bija organizēta arāja sēta, citiem vārdiem, organizēts lauksaimnieciskš uzņēmums, uz kā sākumā balstijās visa tautsaimniecība, jo muižu saimniecība attīstījās daudz vēlāk. Kā redzējām, līdzīgi romiešu familia arī latviešu saime aptver nevien ļaudis, bet arī zemi, kas mūsu avotos tiek saukta par familia, Gesinde vai arī hereditas - mantojums. Zemes grunts kunga priekšā, vēlāk muižas priekšā, saime un zemnieka sēta ir noslēgta vienība, tāpat kā ciems un pagasts. Tāpēc arī t.s. Vāku grāmatās ieraksta tikai saimnieka vārdu, jo par saimi atbild saimnieks, nevis atsevišķi saimes ļaudis. Tāpēc saimi var saukt arī par universitas, communitas. Jau Romā familia no vienas puses un pecunia no otras ir divi dažādi jēdzieni. F a m i l i a ir tās lietas, kas vajadzīgas zemniekam ražošanai, p e c u n i a - ko ved uz tirgu un patērē. Uz tā paša pamata ir radies lietu dalījums: res mancipi un res necmancipi. Res mancipi bija tās lietas, kuŗām bija privilīgēts stāvoklis civīltiesiskā apgrozībā. Tās varēja iegūt un atsavināt sevišķi svinīgās civīltiesiskās formās, ievērojot publicitātes principu. Pie res mancipi lietām piederēja visi darba un nastu lopi: zirgi, ēzeļi un vērši, bet res necmancipi - bija visas pārējās lietas, kas bija domātas tikai tirgum un maiņai. Ja res mancipi uzskata par pamatkapitālu, tad res necmancipi - ir apgrozības kapitāls.

Arī Latvijā vēl līdz šai dienai zirgu neuzskata par lopu. Arī leiši par b a n d u sauca tikai visus sīkos un liellopus, bet zirgs nepieder pie bandas. Ja banda varēja piederēt arī bandiniekam, kalpam, tad, turpretīm, zirgs pieder tikai saimniekam. Tāpēc vēl XIX.g.s. uzglabājies sakāmvārds: „Ar gaili māju neuzņemsi, ar zirgu gan". Zirgs, kā pamatkapitāls, kas ir nepieciešams zemniekam, kļūst par tā bagātības mērauklu. Uz šī pamata pie ļoti daudzām tautām zemnieku saimniecības novērtē un apliek nodokļiem pēc darba zirgu skaita. Nevien zemnieku mājas, bet arī muižas noteic pēc kaŗa zirgu skaita. XIII.g.s. Livonijas līgumos par to ir atrodāmi sīkāki noteikumi:

1) darba zirgs ir tāds, kam 3 gadi,
2) zirgs, kas bija aizjūgts spīļu arklā vai ecešās, kļūst par pamatu saimniecību dalījumam vien- un vairāk zirgu zemēs.

Leišu valodā zirgu sauc par arklys un arklu par arklas. Latviešu valodā šie divi jēdzieni sajūk un tāpēc notiek tas, ka vienzirgu zemē sāk saukt par arklu. Tā kā vācu valodā izšķir divus dažādus arklus: Hakenpflug - spīļarklis un Pflug, tad šādu arklu, kuŗā tiek iejūgts zirgs un zemi, kas tiek apstrādāta, sāk saukt par Haken - uncus.

Tā tad, XIII.g.s. arkls ir vienzirga zeme, t.i. tāda zeme, ko gada laikā saimnieks apstrādā ar vienu darba zirgu, vienu arklu un vienu ecešu.

Arklos bija dalīta tikai iekoptā zeme. Livonijā neiekopto zemi - terra in-culta: pļavas, mežus, novērtēja un iedalīja pēc s a k š u h ū f e, latiņu tecstos mansus. Tās ir, neiekoptas zemes platības vienības. Hūfas lielums Livonijā bija 21,6 ha. Arkls, lai gan tas bija tikai tīruma vērtības vienība, tiek domāts līdz ar arkla piederumiem, A r k l a p i e d e r u m i bija reāli un ideāli. Reāli arkla piederumi ir: pļavas, atmatas, ganības. Ideālie arkla piederumi ir dažādi ienākumi, tiesības. Arkla ideālos piederumus noteic pēc darba rīkiem. Tā arkla piederumus kopīgā pļavā noteic pēc izkapšu skaita, turpretīm, kopīgā mežā pēc cirvju skaita. Tā tad, cirvis un izkapts ir tas mērs, ar kuŗu vērtēja vienzirga zemnieka saimniecības tiesības lietot kopējo pagasta pļavu vai mežu, citiem vārdiem, ar šiem darba rīkiem nosaka lietošanas kvoti kopumā, t.i. iekš communitas.

Kas attiecās uz pašu arkla saimniecību, tad to sauc par s ē t u. Sēta ir pirmām kārtām individuāla īpašuma zīme. Tas, kas bija iežogots ar sētu, tas pieder sētas kungam. Sētas saimnieku vācu avotos sauc par a r k l a v ī r u. Ja sētas saimniekam pieder vesela vienzirga zeme, tad viņu sauc par Vollhaker, Vollbauer. Ja vesels arkls bija normāls saimniecības tips, tad blakus tam XIII.g.s. sāka attīstīties mazākas saimniecības, kuŗu vērtību noteic zināmās kvotēs, ņemot par pamatu arklu. Tā blakus arkla saimniecībām attīstījās 1/2 arkli un šādu 1/2 arkla vīru sauca par „pušelnieku" (Halbhäker). Avotos mēs sastopam arī 1/4, 1/8 un 1/16 arkla, bet nesastopam 1/5 arkla, 1/7, 1/9 u.t.t. Tā tad, arkla sadrumstalošana notiek tikai daloties uz pusēm. Iežogotu sētas robežās esošu zemi latvieši sauca par ī p a š u m u, jo tas piederēja viensētai „īpaši". Vārda īpašums jēdzienā ir tā pati ideja, kas romiešu dominium. Tā pat kā dominium ir cēlies no dominus - kungs, tā arī latviešu īpašuma jēdziens vēlies no pats, pati, kas ir vecs indoeiropiešu nosaukums kungam. Vēl tagad mēs sakam: „Vai tad paša nav mājā". Ar to apzīmējam mājas saimnieku.

Tā tad jēdzienā īpašums, tāpat kā jēdzienā dominium ir izteikta lietu kundzības ideja (Sachherrschaft).

D z i m t s (Die Sippe, rod).

Par dzimtu vārda plašākā nozīmē sauc visus kādas personas asinsradiniekus kopā.

Turpretīm šaurākā nozīmē, dzimts ir asins radnieku savienība (Blutsverband), kas sastāv no vairākām saimēm, un kuŗas locekļiem vīriešu līnijā ir kopējs sencis. No dēfinīcijas redzāms, ka tā ir nevis kognātiska, bet a g n ā t i s k a asins radnieku savienība, jo radniecību skaita tikai caur vīrieti. Blakus dzimtij ir vesela rinda citu nosaukumu. Tautas tradicijās: rads, gints, kas etimologiski saistāms ar latiņu gens. Tā tad šie nosaukumi: dzimts, rads, gints, apzīmē vienu un to pašu agnātisku asins radnieku savienību. Kā šī savienība rodas ? Tautas dziesmas tos dēfinē: saimei sazarojot. Ja saime ir tik tāl sazarojusi, ka viņas locekļi vairs nevar dzīvot vienā namā, tad līdz ko saime no šīs nama kopības „izaug ārā", t.i. sāk celt otru namu, tad saime izvēršas par dzimtu. Citiem vārdiem, ārišķīgā pazīme ir nevis vairs sēta, bet ciems.

Ar agrāko saimi dzimts locekļi patur kopēju novadu, ticību, valodu un tiesības. Ja saimē parasti apvienotas 3 paaudzes, parasti vectēvs vēl dzīvs, kad dzīvo bērnu bērni, turpretīm dzimtai šis cilts tēvs nav vairs miesīgām acīm skatāms, tas nav vairs reāla, bet iedomāta persona, ap kuŗu saistās legendas un ticējumi. Dzimts locekļus saista kopā ticība, kāda ārēja zīme, kopējs dzimts nosaukums, kopējs ciema nosaukums, kopējs karogs. Blakus dzimtīm, kas tiešām ir cēlušās no viena senča, var pastāvēt dzimtis, starp kuŗām arī nav asinsradniecība, bet kuŗas locekļi tic, ka viņi ir savā starpā radnieki.

Tikai vēsturiskos laikos blakus agnātiem dzimtī ar līdzīgām tiesībām radniecības noteikšanā kļūst arī kognāti resp. mātes radi, un vispār radniecība caur sievieti. Uz tā arī pamatojas vēl šodien lietotais šķirojums un novērtējums starp tēva un mātes radiem.

No mantojuma tiesību viedokļa izšķir: k l ā t ē j o s un t ā l ē j o s radus, pie kam klātējos radus formulās vienkārši sauc par radiem, turpretīm tālējos radus par draugiem, amici. Klātējiem radiem īpašs technisks nosaukums ī s t e n i e k i, bet tālējos dēvē par n o z a r i e š i e m. Pēdējie nosaukumi izskaidrojami ar to, ka latvieši dzimti tēloja zarota koka veidā. Tie, kas atradās šī cilts koka centrā bija īstenieki, kas atradās zaros - nozarieši. Starpība ir nevien mantojuma tiesību ziņā, bet arī dažādos ceremoniju gadījumos, kā kāzās, kristībās, bērēs u.t.t., īsteniekiem un nozariešiem ir dažādas

tiesības un pienākumi. Piemēram, kāzās īstenieki deva divas reizes vairāk nodevu kā nozarieši. Dzimtij izplešoties īstenieki palika senča tuvumā - ciemā, turpretīm nozarieši arvien tālāk aizgāja projām, un tāpēc nozariešus bieži sauca par malinieŗiem un viņus kopīgos dzimts svētkos izsmēja, jo viņi valkāja īpatnēju apģērbu un runāja malinieču izloksnē. Pretstatā latviešu tautas uzskatam, ka dzimts ir koks, vācu tiesībās pastāv uzskats par dzimti kā cilvēka ķermeni, runājot par radniekiem 1., 2., 3. un 4. Knie. Šim dalījumam liela nozīme mantojuma tiesībās.

T a u t a s.

Dzimti šķiro atkarībā no tā, vai tā ir sveša dzimts, vai savējā. Svešas dzimtis sauc par t a u t ā m. Ja par tautieti tagad saucam to, kas pieder pie mūsu nācijas, tad senāk par to sauca tikai svešniekus, turpretīm saviešus sauca par bāliņiem. Vārda „bāliņš" izcelšanās nav skaidra. Endzelīns domā, ka vārds bāliņš radies no brālis, galvenā kārtā bērnu valodā, kam grūti izrunāt „r", to izstarpinot ārā. Varētu būt arī nozīme lejas-vācu vārdam bole - tuvs asinsradnieks.

Pēc prof. Plāķa domām bāliņš vedāms sakarā ar sanskrītu vārdu balaś = bērns, jaunietis. Kā arī nebūtu, tautas dziesmu jēdzienā bāliņš ir plašāks jēdziens nekā brālis. Tas ir pilnīgs vārda tautas pretstats. Vēstures avotos bāliņš tiek minēts 1509.g., bet nav šaubu, ka šī forma ir daudz vecāka. Vislabāk bāliņa un tautas jēdziena starpību var raksturot šādi: bāliņš ir vīrietis, ko māsiņa nedrīkst precēt un tautietis, katrs, piekuŗa viņa var iziet par sievu. Citiem vārdiem, šķirojums bāliņos un tautās ir eksogāmisks, t.i. tam pamatā zināma laulības forma - eksogāmija, t.i. precējoties jāņem līgavainis vai līgava tikai no svešas dzimts. Sevišķi tas attiecas uz īsteniekiem, turpretīm nozariešiem bija atļauta arī endogāmija, t.i. laulība pašas dzimts starpā. Eksogāmija ir apliecināta mūsu avotos līdz pat XVI.g.s. (ieskaitot). XV. un XVI.g.s. Livonijas valsts tiesības neatlaidīgi cīnas ar eksogāmiju piedraudot pat nāves sodu vainīgiem. Avoti saka: „Latviešiem esot ļauns netikums sievas zagt vai izvilt ar viltu". Tautas dziesmās ir ļoti daudz aprakstu kā notikusi zagšana. Vispirms ieradušies precinieki, kas izspiegoja apķārtni. Pēc tam ieradās vedēji, parasti vakarā vai dienvidū, kad ļaudis guļ. Vedēji ņēma līdzi lieku zirgu, jo toreiz arī sievietes jāja, braucāmo ceļu bija maz un jājamais zirgs bija galvenais satiksmes līdzeklis. Parasti uzglūnēja tautu meitai maltuvē vai ejot uz avotu sagrāba ciet un aizveda tautās. Tās t.s. v e d ī b a s, kas īpaša laulības forma, pēc būtības laupījuma laulības. Laupījuma laulība tamdēļ, ka to aizveda ar varu un zādzība tamdēļ, ka to izdarīja slepeni. Vēl tagad ir uzglabājies kāzinieku šķirojums vedējos un panākšņos.

Blakus laupījuma laulībai pastāv pirkuma laulības. Pirkuma laulības sauc par p r e c ī b ā m no vārda prece. Tagad mūsu apziņā precenieks ir vārds, ko lieto sakarā ar laulībām, turpretīm senāk par precinieku sauca cilvēku, kas pērk un pārdod preces. Tā tad tirgotāju. Maksa, ko līgavainis maksāja, līgavas radiem par sievu, tika saukta par kriena naudu. Vārds kriens slāvu valodā - pirkums, cena.

Ja līgavainis līgavu laupīja, vai pirka no svešas dzimts, tad var domāt, ka ar to tautu meita nonāca pilnīgā nebrīvībā, jo viņa bija zināmā mērā prece vai kaŗa laupījums. Bet nevajaga aizmirst, ka pastāvot dzimts satversmei bāliņu dzimts paturēja zināmas tiesības pār savu māsu arī svešās tautās. Raksturīgi ir tas, ka jaunā sieva vīru joprojām sauc par „tautieti". Tā tad, laulības nav iznīcinājušas svešās asinis, kas pastāv starp divām dzimtām. Nevis laulība, bet bērnu piedzimšana ir tā saite, kas saista divu svešu dzimtu piederīgos kopā. Tikai no šī laika vīrs vairs nav tautietis un sieva tautu meita.

Laikmetu cilvēces vēsturē, kad dzimtij piekrīt tāda liela loma, saucam par dzimts satversmi. Tas ir zinātnisks termins, turpretīm tautas mutē ir vēl šodien īpašs nosaukums tādai dzīves formai, kur galvenais noteicējs ir asinsradniecība, proti, radu būšana.

Dzimts nozīme agrārā satversmē.

Dzimts satversme ir tā dzīves forma, kas pastāvēja pirms valstiskās organizācijas. Ja tagad radu būšana attiecas tikai uz privāttiesiskām attiecībām, tad senāk tā apņēma visu dzīvi un sevišķi publiskās tiesības. Radu būšanai dzimts satversmē ir nozīme nevien kultā un tiesībās, bet arī kaŗaspēkā un saimniecībā. Par dzimts nozīmi agrārā satversmē liecina jau tas raksturīgais fakts, ka vēl šodien cvīltiesisks termins ir iegūt lauku mājas „par dzimtu", t.i. iegūt par savu īpašumu. Tā tad dzimts nosaukums ir mums vēl šodien nekustāma īpašuma nosaukums. No tā var spriest, ka senāk visi nekustāmi īpašumi atradās dzimts rokās.

Turpretīm vārda mantojums, mantojuma tiesības, jēdziena pamatā ir manta. Tas stāv sakarā ar moneta, Münze. Mantojumu tiesību objekts bija tikai kustāma manta, galvenā kārtā lopi, apģērbs un nauda. Bet zeme, ēkas un citas nekustāmas lietas bija nevis mantojuma tiesību objekts, bet gan īpašuma tiesību objekts tanī nozīmē, ka šis īpašums nevarēja tikt mobilizēts, tas bija immobils. Dzimts reiz iegūto novadu valdīja no paaudzes paaudzē. Par šo novadu nevarēja teikt, ka viņu kāds var mantot. Šis īpašums nekad nenonāca cita īpašumā, jo dzimts ideja ir mūžīga, mainās gan viņas sastāvs, bet pati dzimts dabiskas vairošanās ceļā turpinājās uz priekšu.

Dzimts atstājusi pēdas arī vietu nosaukumos. No tā varam secināt, ka tur, kur ir ciemi, tur bijusi savā laikā dzimts. Starp ciemiem izšķir sevišķu ciemu tipu, ko sauc par dzimts ciemiem (Geschlechtsdorf). Šiem dzimts ciemiem ir savi īpatnēji nosaukumi. Vācu novados šādi ciemu nosaukumi parasti beidzas ar - inga, kā nozīmi mēs varam dabūt zināt, ja analizējam tādus vārdus kā Karolingi. Karolingi ir valdnieki, kas ir Karolus pēcteči. Šādas galotnes sauc par patronimiskām, t.i. kāda ciema, vai citas vietas nosaukšana tēva vārdā. Latviešiem šādas patronimiskās galotnes ir - ēni un āni. Ja nu kādā novadā ir no vietas pārsvarā šādi lietu vārdi, tad ir pamats domāt, ka tie ir uzglabājušies no dzimts satversmes laikiem. Arī latviešu vārdi ciemiņš un kaimiņš nav nekas cits, ka ciema iemītnieku nosaukumi. Kaimas, no kā cēlies mūsu valodā kaimiņš, nozīmē to pašu, ko mūsu ciems. Turpretī par c i e m a t u sauc atsevišķu māju, tā tad, viensētu, pretstatā tam ciems ir daudzu sētu kopojums.

Kāds ir nometņu tips Livonijā pirms vācu ienākšanas ?

Ciemos dzīvo leiši, kurši, zemgaļi, lībji un igauņi, turpretīm latgaļi dzīvo pa daļai ciemos, pa daļai ciematos. XIII.g.s. chronikas, sevišķi Rīmju chronika uzsver, ka latvieši dzīvojot atsevišķi, mežā iebūvējušies. Indriķis, latviešu nometņu tipiem lieto divus vārdus: villa un villula. Villa ir ciems, villula ir ciemats. Pēc Indriķa chronikas redzam, ka latvieši ciematos ir dzīvojuši plašā apgabalā starp Daugavu, Gauju, un Imeru, turpretīm no Gaujas uz ziemeļiem bijuši ciemi.

Vai latgaliešu nometņu tips resp. viensēta ir latviešu nacionāla īpatnība ?

Par to valda dažādas domas. Jādomā, ka latvieši arī pirms ieceļošanas Latvijā ir dzīvojuši ciemos, bet pārgājuši dzīvot ciematos tāpēc, ka viņus pastāvīgi apdraudējuši ar saviem uzbrukumiem leiši, krievi un igauņi. Glābdamies no šiem pastāvīgiem naidīgo kaimiņu sirojumiem, latgaļi meklēja patvērumu mežā. Tāpat kā ciemats un saime, tā arī ciems un dzimts bieži vien bija sinonimi. Tāpēc arī tautas dziesmās

formulas veidā ciema puišus sauc par bāleliņiem. Tas nozīmē, ka vienā ciemā dzīvo ļaudis, kas pieder pie vienas dzimts. No šiem laikiem civīltiesībās vēl līdz XX.g.s. sākumam bija uzglabājušies daži interesanti instituti. Viens no tādiem ir d z i m t s ī p a š u m s - Erbgut.

Par dzimts īpašumu sauc tādu nekustāmu īpašumu, kas iegūts no asinsradniekiem, un ko īpašnieks nevar brīvi atsavināt, bez tuvāko asinsradnieku piekrišanas.

Šāds īpašuma ierobežojums izskaidrojams ar to, ka kādreiz dzimts īpašums bija nevis individuāls, bet dzimts kollektīvs īpašums. Šāda īpašuma nozīme arī vēlākos gadsimtos bija uzturēt dzimts labklājību un cieņu.

Dzimts ietekme gimenes tiesībās.

Vēl XVI.g.s. Livonijas likumi prasa, ka laulību slēdzot ir vajadzīga draugu piekrišana. Tā tad pat attālākiem radiem bija tiesības līdzrunāt pie laulības slēgšanas. No tautas dziesmām zinām, ka t.s. „baltie bāleliņi" (jaunākie bāleliņi), lemj par to, vai māsiņa var iziet tautās vai nē. Ja māsiņa ir nozagta vai nolaupīta, tad bāleliņi dzenas vedējiem pakaļ un vai nu atņem māsiņu vai noslēdz izlīgumu. Tāpēc tautas dziesmas saka: „Būs māsiņa gājējiņa, ja bāliņi devējiņi". „Kuŗas tautas mani grib, lai bildina bāleliņu". Tā tad, bildinājumu vērš nevis pret līgavu, bet līgavas radu. Uz līdzīgu materiālu pamata, tiesību vēsturnieki spriež, ka laulība senāk ir bijusi līgums starp līgavas un līgavaiņa radu. Ar to arī izskaidrojams, kāpēc līgavainim vajadzēja maksāt līgavas radiem t.s. k r i e n a naudu. Ka kriens tiešām ir bijis pirkuma maksa laulības gadījumā, liecina krienа latiņu nosaukums - pretium pro sponsis. Tas liecina, ka līgava ir jāpērk un tāpēc šī laulības forma tiek saukta par precībām. Tā pat arī laulības ceremonijas ar vedējiem un panākšņiem liecina, ka še piedalās nevis divas personas, līgava un līgavainis, bet divas dzimtis.

Tāpat arī a i z b i l d n ī b a nav sākumā individuāla, bet kollektīva tajā nozīmē, ka par izprecētās māsiņas aizbildni svešās tautās joprojām paliek viņas rads. Ja vīrs vai vīra radi apvainoja māsiņu, tad sievas radi nomazgāja viņas kaunu vai nu ar šķīstības zvērestu vai ar divkauju, paturot tiesību paši sodīt savu māsu. To liecina tautas tiesiskā apziņa, tautas dziesmā: „Tev bāliņi liela vara, redzi mani tautiņās", „Lai sargās tās tautiņas, kas māsiņu niecināja", „Vienu roku māsu devu, otru zaļu zobentiņu". Zobens ir simbols ar ko bāliņa dzimts patura māsiņu savā varā un arī atbrīvo no savas varas.

Dzimts nozīme mantojuma tiesībās.

Mantojuma tiesību dēļ noteica dzimts juridiskās robežas. Vai latvieši ir paši pazinuši tādu dzimts norobežojumu, nav zināms, bet avoti liecina, ka to ir noteikusi vācu vara. 1267.g. vācu ordenis ar kuršiem slēgtā miera līgumā panāk šādu nosacījumu, ka par mantiniekiem ir uzskatāmi asinsradnieki - tikai līdz 4 celim. Kā zināms, vācu tiesībās dzimts tiek simbolizēta ar cilvēka ķermeni, pie kam atsevišķu paaudzi sauca par celi - Knie. Sakšu spogulis nosaka, ka dzimts robeža ir t.s. 4.dubultcelis, vai, ja skaita ar abām kājām uz reizi, tad 7.vienkāršais celis. No tā mēs varam secināt, ka arī Livonijā stājās spēkā sakšu tiesību noteikums, ka dzimts robeža ir ceturtais dubultcelis. Tas nozīmē to, ka personas, kas bija tālāki radinieki, vairs nepiederēja pie dzimts un protāms, tiem arī nebija vairs mantojuma tiesību uz dzimts īpašumu. Ja izmirst visi dzimts locekļi līdz 4.celim, tad šāda manta tika uzskatīta par bezmantinieku mantu, t.i. man-

tojums, kam nav mantinieku. Vācu ordenis šo noteikumu ieveda tādēļ, lai varētu konstruēt t.s. bezmantinieku mantu Livonijā. Bezmantinieku manta nevien tagad, bet arī toreiz piekrita valstij resp. zemes kungam. XIII.g.s. pagāja nemitīgos kaŗos un simtiem tūkstošu Livonijas iedzīvotāji tika nogalināti vai izkauti kaŗā un aizbēga uz citām kaimiņvalstīm. Līdz ar to Livonijā beidza eksistēt tūkstošiem dzimtis un pastāvot bezmantinieku mantas institūtam, vācu ordenis varēja šādu bezmantinieku mantu uzskatīt par savu. Tā tad ne ekspropriācijas, bet juridiskā ceļā mūsu senči zaudēja savus īpašumus.

Dzimts nozīme krimināltiesībās un kriminālprocesā.

Dzimts nozīme šajā ziņā bija tā, ka viņas vidū nebija atļauti nekādi varas darbi. Dzimts šajā ziņā bija tā saucamā „miera savienība"- Friedensverband. Šajos nedrošos laikos, kad vēl nav valsts nedz arī valsts varas, pastāv atsevišķas dzimtis, kas kaŗo viena ar otru un šajā chaosa laikmetā dzimts ir tā miera sala, kuŗas robežās valda miers. Kas nepadevās dzimts vecākam, to izmeta no dzimts laukā. Katram dzimts loceklim bija nevien tiesība, bet arī pienākums izlietot asinsatriebību pret visiem dzimts ienaidniekiem. Šīs tiesības sauca arī par vaidu tiesībām - Fehderecht. Tas nozīmē, teiksim, ja dzimtij A ir nogalināts kāds viņas piederīgais un aizdomas krīt uz dzimtu B, tad visi ieroču spējīgie dzimts A vīrieši uzsāk privātu kaŗu pret dzimti B, kamēr vai nu visi dzimtas B vīrieši ir nogalināti, vai arī dzimts B ir ar mieru maksāt dzimtij A līdzības naudu, t.i. to atlīdzību, ko dzimts A pieprasa par sava bāliņa nogalināšanu. XIII.g.s. avoti liecina, ka Latvijā toreiz ir plašos apmēros pastāvējuši t.s. vaidu laiki, kad vaidinieki siro no vienas dzimts uz otru. Ja pamazām jaunā valsts vara uzsāka cīņu pret vaidu tiesībām, piespiesdama nozieguma gadījumā pieņemt no noziedznieka dzimts zināmu samaksu t.s. b u s i - kompositio, tad šī līdzības nauda bija tik liela, ka to spēja samaksāt tikai visa dzimts, bet ne atsevišķs viņas loceklis.

Kriminālprocesa tiesībās redzam to pašu, jo tas ir izveidojies no šiem vaidu laikiem, no pienākuma uzsākt atriebību pret noziedznieku. Tiesā ierodas visi dzimts ieroču spējīgie vīrieši un visi kopā „vienā mutē" apliecina, ka viņu bāliņu ir nogalinājis, vai ievainojis, vai apzadzis tādas un tādas dzimts loceklis. Tā tad, procesā tik svarīgais zvērests bija solidārs, pie kam visus šos dzimts zvērētājus sauca kriminālprocesā par l ī d z z v ē r ē t ā j i e m - Eideshelfer un šis paradums, ka tiesā ir jāzvērē nevis vienam, bet vairākiem, uzglabājies krimināltiesās gadsimtiem ilgi. Līdzzvērētāji nevis apliecināja kāda fakta pareizību, bet viņi bija tikai t.s. labās slavas liecinātāji. Ar savu zvērastu viņi apliecināja, ka tas, kas zvērē pirmais t.s. galvinieks ir goda vīrs, ka tiesa viņam var ticēt.

Pulks un karogs.

Latviešu vārds p u l k s, krievu - polk un vācu - Volk, nozīmē kaŗaspēka daļu, kuŗai bija savs karogs. Arī vārds karogs, līdzīgi vārdam pulks, ir cēlies no krievu horugv un pēdējais no tatāru valodas choronga. Tā tad kaŗaspēks ir sadalīts karogos nevien Eiropā, bet arī Āzijā. Karogs bija organizētas vienības simbols nevien kaŗā, bet arī miera laikā. Tautas dziesmas pazīst nevien puiša, bet arī meitu karogu. Karogs bija izrakstīts. Tas bija jaunākās māsiņas pienākums. Kāds ir bijis karoga raksts, mēs nezinam, bet spriežot pēc tautas dziesmām, karogā bija iešūtas zvaigznes un mēness, jo mēness bija latviešu kaŗa dievs un kaŗaga uzdevums bija dot uzvaru ar mēneša dieva palīdzību. Rīmju chronika 1280.g. apraksta, ka Rīgā esot ieradušies no Cēsīm

100 zemes sargu kāda ordeņa brāļa vadībā, lai cīnītos pret Zemgales Viesturu. Šiem 100 zemes sargiem, saka chronists: „Pēc tagadējā cēsnieku paraduma, viņu karogs bija sarkanas krāsas, balti svītrots. Cēsis ir kāda pils un tas ir Cēsu karogs. Cēsis atrodas latviešu zemē, kur sievietes pēc vecas tiesas jāj tāpat kā vīrieši. Es varu apgalvot, ka tas ir latviešu karogs". Uz šīs vienīgās chronikas liecības pamata ir pieņemts un izstrādāts arī tagadējais Latvijas nacionālais karogs. Starp pētniekiem pastāv domstarpības vai tiešām šīs ir latviešu karoga nacionālās krāsas, jo nevajaga aizmirst, ka sarkans un balts raksturo arī karogu slāvu zemēs. Piemēram, tagadējais Čechoslovāķijas karogs ir ļoti līdzīgs Latvijas karogam. Arī pats Cēsu nosaukums nav latviešu vārds, bet gan cēlies no slāvu valodas. Tāpēc daži domā, ka Cēsu karogs varētu būt aizgūts no kādas slāvu cilts. Tomēr tā ir tikai hipotēze.

Kas bija karogs tiesiskā ziņā ?

1) Karogs ir militāras vienības simbols,
2) karogs ir polītiski organizētas zemes simbols valsts varai, tāpēc arī nododot kādai personai, kādam firstam varu par vairākām territorijām, viņa tradēja tik pat daudz karogu, cik bija territoriju.

Kas ir pulks juridiskā nozīmē ?

Pulks bija visu pilntiesīgo bāliņu sapulce. Pilntiesības un pilngadības zīme bija tiesība nest ieročus. Pulkā resp. lielajā pulkā varēja piedalīties visi ieročus nest spējīgie vīrieši, izņemot bērnus, kalpus, noziedzniekus un sievietes. Livonijā ir bijušas divejādas tautas sapulces: lielais pulks un mazais pulks jeb tautas vietnieku pulks. Lielā pulka kompetencē bija:

1) lemt par kaŗu un mieru;
2) vēlēt kaŗa vadoņus un kungus;
3) būt par tiesas sēdi, kas lemj par noziedzniekiem.

Balsošanas vietā lēmumus pieņēma vai noraidīja kliedzot vai skandinot ieročus. Parasti piekrišanas gadījumā sita zobenu pret vairogu un nepiekrišanas gadījumā - kurnēja. Lēmumus vispirms izstrādāja mazais pulks, kuŗā piedalījās tikai runas vīri. R u n a s vīrs ir vecs nosaukums latviešu delegātam - tautas vietniekam. Tāds nosaukums izskaidrojams ar to, ka vārds r u n a senāk nozīmēja apspriedi, sapulci. Agrāk izteiciens „turēt runu" nozīmēja to pašu, ko turēt pagastu (vaku), t.i. sasaukt sapulci. Runas vīrs bija tas, kas piedalījās šajā sapulcē, runas kungs tas, kas vadīja šādu sapulci un izpildīja viņas lēmumus. („Runājām mēs bāliņi, kad kopā saiedāmi").

Otrs technisks termins sapulces darbības apzīmēšanai ir d o m ā t, no krievu dumaķ, no kā ir cēlies doma. Domāt nozīmē apspriesties sapulcē („Domājām mēs bāliņi, kur mēs Jāni guldīsim"). Runas lēmumu sauc par p a d o m u vai arī par n o r u n u. Tā kā šajās sapulcēs piedalījās tikai veci ļaudis, tad arī vēlāk padomu vienmēr saista ar gados vecākiem ļaudīm. („Vecs vīrs ar padomu vairāk padara nekā jauns ar spēku").

S e n i o r s.

Dzimšu priekšniekus latvieši un kaimiņu tautas sauca par vecajiem. Ja saimē jeb lielgimenē vecākai paaudzei piederēja vairāk vai mazāk pilnīga vara par jauno paaudzi, tad turpretīm, dzimtī dzimts vecākais ir tikai „primus inter pares". Citiem vārdiem, ja saimes organizācija ir savā būtībā patriarchāla, tad dzimts organizācijā vienmēr valda tikai seniorāts, tā tad kollegiāla vara. No Indriķa chronikas zinām, ka Livonijā senioru ir bijis ļoti daudz. Kādā vietā chronika runā par

100 Zemgales un citā par 300 Igaunijas senioriem. Chronikas runā nevien par latviešu un lībiešu senioriem, bet vispār par visu tautu senioriem. Ar šo vārdu chronists ir gribējis raksturot Livonijas tautu politiskos vadoņus. Protāms, ka vāci, iekārdami Livonija, uzsāka sarunas nevis ar kuŗu katru ceļa gājēju, bet ar amata personām. Runājot par šīm amata personām, chronists lieto stipri nenoteiktus terminus. Zemgales Viesturu chronists sauc par d u x, tā tad par hercogu, citā vietā par p r i n c e p s, par maior natu = dzimts vecāko, senior terrae = zemes jeb valsts vecāko. Bet Rīmju chronika Viesturu sauc par karaļi. Tas liecina, ka šiem tautas politiskiem vadoņiem ir bijušas dažādas funkcijas un pienākumi. Kā dux šāds politisks vadonis ir dižās kaŗa draudzes vedējs, princeps - pirmais pilsonis valstī, senior terrae - valsts vecākais, kā vēl šodien sauc Igaunijas valsts galvu. Vācu avoti šos zemes vecajus sauc par e l d e s t e, no kā ir celies latviešu nosaukums Elste. Šādu senioru bija vairākas pakāpes. Visaugstāko vietu ieņem zemes vecākais - senior terrae, kas tagad atbilst valsts galvai. Avoti arī runā par pilsētu vecajiem - seniores de civitate, baznīcu priekšniekiem - seniores aecclesiae. Aiz šāda vecākā vai nu expresis verbis, vai arī klusu ciešot stāv korporācija, kuŗu viņš reprezentē. Tāpēc avoti bieži runā par senior cum tota communitate (vecākais ar visu draudzi).

K u n g s.

Seniora pretstats ir kungs, kam latiņu tekstos atbilst r e x. Protāms arī kungu dažreiz sauca par senioru, piemēram, lēņa tiesībās lēņa kungs ir seniors. Kungam ir parasti t.s. kunga vīri - homines. Tāpēc arī latviešiem ir paruna: „Tēva dēls kunga vīrs". Ar to ir izteikts, ka tēva dēls ir tāds zemnieka dēls, kas pēc tēva nāves mantos zemnieka sētu, bet viņš ir tai pašā laikā arī kunga vīrs, jo tāpat kā zemniekam arī viņa dēlam būs muižas priekšā sava saime. Viņam ir jāmaksā nodokļi, jādod klaušas, jāpilda kaŗaklausība. Ja par tēva dēlu saka, ka viņš mantos tēva novadu, tad par kungu avoti saka: „Kundziņš pili paturēja". Kungs un valsts ir arvienu nešķirāmi jēdzieni. Valsts pirmnozīme ir vlasķ = vara. Kunga vara ir galvenā kārtā militāra vara, pretstatā valsts vecākam, kuŗa vara ir politiska vara. Kungs, kā militārās varas priekšstāvis, pārvalda pili un tās novadu vai nu personīgi vai caur saviem vīriem un šis pārvaldāmais objekts tiek saukts par valsti.

Vai latviešiem ir bijuši blakus zemes vecajiem arī kungi ?

Avoti runā vairākkārt par kungiem, karāļiem - rex. Par rex sauc kuršu valdnieku Lameķinu, tāpat arī Viesturu, Visvaldi, Kaupo u.c. Ja Kurzemē avoti runā galvenām kārtam par karāļiem, tad turpretīm Austrum-Latvijā karāļu vara ir mazāka. Tas saprotāms, jo Austrum-Latvija jau toreiz atradās krievu lielkņazu rokās un tāpēc vietējie lībju un latviešu valdnieki tiek saukti tikai par quasi reges - it kā karāļiem. Kunga galvenais pienākums ir vadīt kaŗaspēku kaujās. Viņš ir kaŗa pavēlnieks. Tāpēc viņa vara parādās visvairāk kaŗa laikā. Kungs dod ķilniekus, sūta sūtņus, slēdz mieru u.t.t. Kunga padošanās nozīmē to, ka padevisies arī visa viņa valsts. Miera laikā kungs ir bijis mazā pulka vadonis un bieži arī augstākais tiesnesis.

Kaŗa draudze (comitatus).

Ja seniors reprezentē vai nu valsti, baznīcu vai pilsētu, tad jājautā, kas stāv aiz kunga ? Acīmredzot te jāstāv kādam politiskam vai militāram spēkam, kas ir viņa varas avots. Šo varas avotu, kas stāv aiz kunga, sauc par k a ŗ a d r a u d z i - c o m i t a t u s.

Kaŗa draudzes jēdziens stāv sakarā ar draugu jēdzienu. Draugs ir indoeiropiešu vārds, krieviski - drug, leišu - draugas, gotu - driugan. Šis gotu driugan - izpildīt kaŗa klausību, iet kaŗā. Tā tad draugs nozīmē kaŗa draugu, kaŗa biedri, un šajā nozīmē to lieto arī chronists Indriķis, kuŗa chronikā iestarpināti latiņu tekstā daži latviešu vārdi, un tāds ir draugs, ko lieto 1212.g. runājot par Rūsiņa attiecībām ar bīskapu Bertoldu. Viņi esot bijuši draugi - draugum suum id est consocium. Arī Rīmju chronika, kas rakstīta vācu valodā, lieto vairākkārt vārdu Friunde. Arī še var būt runa tikai par kaŗa draugiem, jo šie draugi pieņem kristīgo ticību kopā ar saviem kungiem, cīnās viņa vadībā un izpērk savu kungu no gūsta. No tā mums ir jāsecina, ka vārda „ d r a u g s " pirmnozīme ir „ k a ŗ a d r a u g s " un šādi kaŗa draugi tiek kopā saukti par k a ŗ a d r a u d z i. Par šīm kaŗa draudzēm tiešu liecību ir maz, bet ir netiešas liecības, kas uzglabājušās mūsu tradicijās. Pēc mūsu tradicijām kaŗa draudzes priekšnieks ir dižais vedējs, kam vācu tekstos burtiski atbilst hercogs, latiņu tekstos - dux.

Ar ko atšķiras kaŗa draudze no dzimts ?

Dzimts ir būvēta uz asins tiesību spaidu principa, draudze rodas uz brīva līguma pamata. Te spēlē lomu nevis spaidu tiesības, bet savstarpēja gribas autonomija, jo kaŗa draudzē uzņēma uz īpašu līgumu kuŗu katru ieročus nest spējīgu kaŗa vīru. Asinsradniecību še atvieto asinsradniecības subinstitūts, proti, ieroču brālība, t.i. katrs, iestādamies kaŗa draudzē, zvērē kungam uzticību līdz nāvei. Protāms, kaŗa draudzē bieži vien bija dzimts piederīgie, tā tad dižā vedēja bāliņi, bet ap šo kodolu izaug plašs kaŗa vīru kadrs, kam ar kungu nebija nekādu asinsradniecības saišu. Parasti kaŗa draudzē ietilpa 15 līdz 200 cilvēku. Parasti kaŗa draugi saņem no sava kunga pili, algas vietā pilnu galdu, ieročus, kaŗa zirgu un daļu no kaŗa laupījuma.

Rietum-Eiropā kaŗa draudze dalījās pēc dienesta pakāpēm 2 daļās:

1) v e c ā k o s, kuŗus sauca par senioriem šaurā nozīmē, vai arī par kunga vīriem, kam atbilst krievu valodā - kņazij muž; dāņu avotos - herreman; latiņu tekstos - homines dominorum.

2) j a u n ā k o s kaŗa draudzes locekļos, ko avoti sauc par puišiem, vācu - Knabe (Knape), latiņu - puer. Bez tam kaŗa draugu vispār devēja par homo = vīrs, vai amicus = draugs. Krievu ietekmē kunga vīrus XV. un XVI.g.s. sāka saukt par bajāriem.

Tāpat kā Grieķijā fratrija un Romā kurija arī Livonijā kaŗa draudze nepaliek uz šī attīstības stāvokļa, bet izveidojas tālāk. Livonijā kaŗa draudze pamazām no profesionālas kaŗa vīru organizācijas izveidojas par territoriālu vienību. Kungs un daļa kaŗa draugu dzīvo pilī, bet otra daļa kaŗa draugu dzīvo pils novadā, kas tur piedzina nodokļus un tiesāja savus ļaudis. Draudzi tādā territoriālā nozīmē avoti sauc par kiligunda, latiņu tekstos - castellatura. Kursā to sauc arī par regio, territorijām. Šī nosaukumu dažādība liecina, ka draudze vēl nebija pilnīgi izveidota territoriāla vienība. Mēs varam teikt, ka pirms vācu ienākšanas, kā Latvija, tā Igaunija bija jau administrātīvi sadalīta draudzēs, kuŗu robežas uzglabājās daudzās vietās līdz pat XVI.g.s. Daži pētnieki domā, ka šis dalījums draudzēs ir noticis jau vikingu laikā. No territoriālā, militārā jēdziena XIII.g.s. laikā izveidojās draudze kā baznīctiesisks jēdziens. Kā tas bija iespējams? Kristietība pie Baltijas jūŗas bija kollektīvs akts. Vācu misionāri iesāka kristīšanu ar kaŗa kungu un pēc tam eo ipso skaitījās par kristītiem arī visi viņa draudzē dzīvojošie.

Viena no vārda draugs blakus nozīmēm ir l a u l ā t s draugs. Kā zināms par laulību latvieši sauca baznīcas laulību pretstatā precībām un vedībām, kas bija laicīgās, civīlās laulības. Jau tas vien, ka vīrs savu sievu vai otrādi sauc par draugu, norāda, ka te ir noticis līgums starp divām svešām dzimtīm. Arī laulības slēgšana šos neradus nepamāra par radiem, bet svešnieki paliek vīrs un sieva arī pēc laulības, un tādēļ viņi viens otru sauc par tautu meitu vai tautieti. Nevis laulība, bet bērna radīšana ir tas juridiski svarīgākais notikums, no kā „ar bērna muti" rodas radniecība, jo tādi teicieni, kā tēva radi, mātes radi var nākt tikai no bērna puses. Tutas dziesmās ļoti ilgi uzglabājas tradicija otra laulātā drauga radus nicināt, devējot tos par „suņa radiem". Nevis laulība, bet bērna dzimšana nodibina tiesības uz otra laulātā drauga mantu. To mēs vēl šodien redzam mūsu civīltiesībās, bet sevišķi izšķiroša nozīme tam bija vidus laikos. Sieviete, kam laulībā nav bērnu resp. bezbērnu atraitne itnekā no vīra nemanto, t.i. nemanto no viņa mantas. Viņas stāvoklis ir nožēļojams un izskaidrojams var būt tikai tas vecais princips, ka nevis laulība, bet bērna radīšana nodibina juridiskas saites. Tāpēc arī māte mirdama apraud bērnus un saka: „Jūs paliekat drauga vajāti". „Drauga bērns" ir tāds, kas ir palicis vienam no laulātiem draugiem mirstot. Šie bērni pēc mātes nāves tika nodoti vai nu par audžubērniem pie tālākiem radiem, vai arī vīrs precas otrreiz un bērni dabū svešu māti. Abos gadījumos bērnu stāvoklis bija ļoti slikts. Šādus audžubērnus, vai bērnus no pirmās laulības otrā laulātā drauga puse uzskatīja par visādi nicināmiem, visās vajadzībās pasūtāmiem un rājamiem. No šejienes rodas arī „drauga bērna" tālākā nozīme. Par tādiem sāka saukt vispār svešus kalpus, kalpotājus. Avoti par drauga bērniem min: ganus, pļāvējus, malējus u.c. grūta darba darītājus.

Ar to ir nobeigts dzimts satversmes pārskats. Tālāk apskatīsim, vai dzimts satversmei sairstot nerodas tas, ko mēs saucam par sabiedrību un sabiedrības saskaldīšanos kārtās ?

Kārtas un šķiras.

Latviešiem kārtas nosaukums ir tai pašā laikā arī dievības nosaukums. Kārta kā dieviete ir vai nu Laimas palīdze vai arī tās sinonīms. Tā tad sadalījums kārtās ir pamatots sakrālās tiesībās. Kārtu nedrīkst sajaukt ar šķiru. Kārta - ordo nozīmē nevien kārtu valsts tiesiskā nozīmē, bet arī kārtu privāttiesiskā nozīmē. Pēc mūsu tautas tradicijām Laima liek bērnu vai nu puiša vai meitas kārtā, sasniedzot pilngadību atkal mainās kārta resp. vīrietis pāriet vīra kārtā, meita - sievas kārtā. Tā tad senāk kārta ir bijis zināms personības statuss. Pamazām no kārtas, kā no personības statusa apzīmējuma, izveidojās kārtas publiski - tiesiskā nozīmē. Kārta ir juridisks jēdziens pretstatā šķirai, kas ir tikai sociāls un ekonomisks jēdziens.

Pie vienas kārtas pieder ļaudis, kam ir vienādas tiesības un pienākumi. Latvijā ir bijis tāds pats kārtu iedalījums kā senā Krievijā.

Kunga vīri, ļaudis un kalpi.

Kunga vīru attiecības pret kungu bija personiskas. Personisks solījums vai zvērests saista kunga vīru ar viņa kungu. Turpretīm ļaužu attiecības pret kungu ir kollektīvas, bet kalpu attiecības pret kungu ir tikai netiešas, līdz ar to kalpam nav nekādu politisku tiesību, viņam nav statusa valstī. Kā šis trejdalījums Krievijā ir cēlies ? Kunga vīri Krievijā ir bijuši arī zemnieki, proti, vikingi, un tikai vēlāk, pēdējiem denacionalizējoties, kunga vīros iestājās arī paši krievi. Ļaužu kārta ir tas pats, kas dzimts. Visi tie bāliņi un māsiņas, kas pieder pie dzimts, valsts tiesiskā nozīmē ir ļaudis. Attiecībā pret polītisko varu, pret kungu, ļaudis ir brīva un tiesībās vienlīdzīga

Ļ a u d i s.

Ļaudis ieņem vidus stāvokli starp kungiem un kalpiem. Vārda ļaudis, krievu - ļūgi, vācu - Leute, pirmnozīme ir brīvs cilvēks. Tautas tradicijas par ļaudīm runājot saka: „ļaudis liek". Ar vārdu „likt" pēc tautas tiesiskiem ieskatiem raksturo aktu, ar ko nodibina zināmu tiesisku stāvokli. Tas nozīmē, ka ļaudis ir kārta. „Kas gulbi baltu dara, kas bārīti ļaužu liek". Tā tad, kas bārim dos iespēju kļūt par ļaužu kārtas locekli. Ļaudis ir kārta, kas stāv pēc savas pārticības ļoti tuvu vāciešiem kā kungu kārtai. Ļaužu pretstats ir neļaudis. Līdzīgs stāvoklis ir arī mūsu kaimiņu, vācu un krievu vēsturē. Piemēram, germāņu avoti par ļaudīm sauc pirmās augstākās kārtas piederīgos. Latiņu avotos ļaudis vai ļaužu priekšniekus sauca par p r i n c i p e s, s e n i o r e s, m a i o r e s n a t u, m e l i o r e s. Ļaudis ir politiskā ziņā pirmā augstākā kārta. Ļaudīm var pavēlēt vienīgi Dievs un ar ļaudīm kopā darbojas kungs. Sociālā ziņā ļaudis dalījās 2 šķirās:

Labos un sliktos ļaudīs.

Labos ļaudis sauca arī vienkārši par labiem, labiem vīriem, labiešiem, lieliem ļaudīm, dižo radu. Turpretīm, sliktos ļaudis tradicijās devē arī par melniem ļaudīm, maziem, sīkiem u.t.t. Tādu pašu dalījumu mēs sastopam arī citu tautu terminologijā. Livonijas avotu latiņu tekstos labos ļaudis sauc par m e l i o r e s v i r i, vācu tekstos - die besten Lude. Rietum-Eiropā vispār pirmās augstākās kārtas piederīgos mēdza saukt par meliores jeb meliorissimes. Ja tagad labi ļaudis ir ētisks jēdziens, tad turpretīm senāk tas bija sociāls jēdz., kas raksturo piederību pie vienas vai otras šķiras. Tas vedāms sakarā ar vārda „labs" pirmnozīmi. „Labs" senāk nozīmēja mantu. Labi ļaudis bija tie, kam bija manta, slikti ļaudis tie, kam mantas nebija. Blakus šiem nosaukumiem tautas tradicijās ir vēl citi nosaukumi labiem ļaudīm. Tādi ir b a j ā r s un s m i r d s, kas ieviesušies pirms vāciem no krieviem. Pēc dažu vēsturnieku domām, vārds bajārs ir ieviesies Latvijā tikai XVI.g.s. un nozīmējis vācu un poļu vai citu tautu muižnieku. Šis uzskats ir aplams. Nevar būt šaubu, ka bajārs nav svešnieks, bet latviešu aprindu cilvēks. Apšaubīt bajāra latvietību tautas tradicijās nav iespējams. Tautas dziesmu dziedātāji par bajāriem runā kā par saviem kaimiņiem, radiniekiem u.t.t. Vārds bajārs nav latviešu vārds, bet ieviesies Krievijā un no turienes Latvijā no Āzijas turku, tatāru valodas. Turku valodā bajārs nozīmē labākais karņa vīrs. Tāpēc arī Krievijā sākumā par bajāriem sauca kunga vīrus, tā tad, karņa draudzes augstāko militāro pakāpi.

Kāds ir bijis bajāra sociālais stāvoklis Latvijā ?

Vieni domā, ka bajārs ir tas pats, kas latviešu muižnieks. Šī teorija ir aplama. Mums nav ne mazāko pierādījumu, ka bajārs ir bijis latviešu muižnieka nosaukums. Tautas tradicijās bajārs tiek vienmēr apzīmēts kā līdzīgs, bet mantā bagātāks, kas labi gērbjas, brauc lepnā pajūgā lepniem zirgiem, kas aizdod uz procentiem jeb pagaidiem naudu, kuŗa klētis ir pilnas rudzu un miežu, kuŗa meitas izaugušas krējumā vai staigā baltās villainēs ar dižiem sudrabiem. Bajāra sētai ir treji vārti un nama jumta galā „engelis bungas sit". Tas liecina par bajāra labāko ekonomisko stāvokli. Bet no otras puses redzam, ka arī nabags var kļūt par bajāru, bārenīte var ieprecēties bajāra sētā. No tā mēs varam secināt, ka bajārs nav kārtas nosaukums, bet tikai šķiras nosaukums. Acīmredzot bajāri ir bijuši tie paši, kas labieši. Tāpēc arī vēlāk bagātu zemnieku mēdz saukt par bajāru vai bagataru. Vācu laikos bajāra jēdziens saplūst kopā ar leimani. Bajāram savs novads ir jāapkalpo kā karņa vīram ar karņā jāšanu. Tautas tradicijas bajāru

tēlo kā jātnieku uz kaŗa zirga ar bruņu svārkiem, kas izrotāti dižiem sudrabiem. Bajāram ir zināmas priekšrocības pretēji citiem zemniekiem, piemēram, tikai bajārs drīkst medīt subrus un citus vērtīgus zvērus. Toties viņš bieži vien apgriežas mājās no kaŗa sirojumiem klibām kājām, tizlām rokām („Kur paliek bajāriņis, nedzird vairs aurējam, klibas kājas, tizlas rokas, netiek vairs kumeļā"). Tāds ir baģāra rakstu-rojums pēc mūsu tautas tradicijām.

S m i r d s.

Smirds ir sliktu ļaužu nosaukums. Smirds pēc avotu liecībām ir brīvs cilvēks. Smirdam ir savs zirgs, savs novads un sava druva, bet polītiskā un militārā starpība ir tā, ka smirds iet kaŗā kājām. Viņš ir zemes sargs, bajārs, turpretīm, jāj jāšus, viņš ir kunga vīrs. Smirdu attiecības pret kungu ir kollektīvas, bet bajāru - individuālas. Bajāra galvenais bagātības avots ir viņa lielā sēta, ko apstrādā nevis bajāra dēli un meitas, bet kalpi, audžu bērni. Turpretīm smirda īstais latviskais nosaukums ir t ē v a d ē l s. Viņš nav kalps, jo "tēva dēls" ir kalpa pretstats. Tēva dēlam ir savs novads, savas mājas, ko viņš manto no tēva. Bet pretstatā bajāra sētai, tēva dēla sētā galvenais darba spēks ir pašu ļaudis. Kas ir galvenais strādnieks tēva dēla sētā ? Tā ir sieviete, māsiņa. Vēl XVIII.g.s. labi apstākļu pazinēji raksta, ka latviešu un igauņu zemniecei jāprot ecēt, art, darīt alu, cirst malku, aust un vērpt.

N e ļ a u d i s.

Neļaudis ir ļaužu pretstats. Var teikt, ka šī kārta ir sabiedrisks mistrs, kuŗā uz īsāku vai ilgāku laiku noslīka cilvēki ar dažādu pagātni un dažādām izredzēm nākotnē, sveši pēc asinīm, sveši pēc valodas un ar dažādu tiesisku stāvokli. Neļaudis ir tāds pats negatīvs apzīmējums kā nediena, nestunda, nelaime. Neļaužu kārtā jāšķiro sekošas grupas:

I. grupa. K a l p i.

Vārds cēlies no senslāvu chlap, krievu - cholop. Mūsu avotos kalpus sauc galvenām kārtām par d r e ļ ļ i e m. Drellis ir v e r g s. Vikingu laikā drellis ir lieta, ar ko kungs var darīt, kas viņam patīk. 1355.g. zviedru karālis Magnuss Eriksons atcēla Zviedrijā drellību. Latvijā tas notiek 1424.g., lai gan mūsu avoti drellību vēl pēdējo reizi piemin 1455.g. Drellis bija galvenām kārtām parāda kalps, tā tad, maksāt nespējīgs parādnieks. Vidējās bruņinieku tiesībās 218. nodaļas kredītors var kuŗu katru maksāt nespējīgu parādnieku ar tiesas spriedumu nodrellēt, t.i. padarīt par drelli un likt viņu ieskaitīt savā saimē un atstrādāt parādu, pie kam vajadzības gadījumā drelli var slēgt pat važās. Tāds ir toreizējo pozitīvo tiesību noteikums par dreļļiem.

1424.g. Valkas landtāgs pieņem lēmumu, ka drellība nevar turpināties ilgāk par 10 gadiem. Drellības gadus ir atļauts samazināt, izpērkot katru gadu ar 1 mārku. Tā tad, XV.g.s. drellība izzūd un dreļļi saplūst kopā ar dzimtsļaudīm.

II.grupa.

Cits kalpa nosaukums latviešu valodā ir v ā r g s. Skandināvijā par vārgu sauca noziedznieku, ko nozieguma dēļ izdzina mežā kā vilku. Ja drellības avots bija parāds, maksātnespējība, tad vārdzības avots ir galvenām kārtam noziegums. ("Vārgu mani kungi sauca, vārgu mani bāleliņi"), tā tad, arī dzimts piederīgais bāliņš var nokļūt par vārgu, ja viņu notiesāja.

III.grupa.

Trešais kalpības avots ir kaŗa gūsts. Tas ir pirmais un svarīgākais kalpības avots. Ja lasām XIII.g.s. avotus, tad paliek iespaids, ka biežie kaŗi tiek vesti, lai iegūtu gūstekņus. Livonijā par gūstekņiem ņēma tikai meitenes un dažreiz arī puisēnus. Turpretīm vīriešus vienmēr nogalina. Uzvarētāji savus gūstekņus aizveda svešā zemē un tur tiešām šie bērni nezina, vai viņiem ir bijis tēvs, vai viņš ir nokauts kaŗā ? Tā radās uzskats, ka kalpam kā kaŗa gūsteknim nav tēva. Tāpēc kalps vienmēr ir tēva dēla pretstats, un bārenīte - mātes meitas pretstats. Kalpu tiesiskais stāvoklis protams nevarēja būt labs, bieži vien tas ir līdzīgs verga stāvoklim. Sievietes kā kaŗa gūsteknes tehniskais nosaukums bija k a ŗ a m e i t a. Ka kalpi Latvijā galvenām kārtām cēlušies no kaŗa gūsta, tas redzāms no tautas tradicijām, kas parasti kalpu no vienas puses un krievu un leiti no ótras puses uzskata par līdzīgiem. Tas izskaidrojams ar to, ka galvenie kaŗa gustekņu avoti Latvijai bija Lietava un Krievija. Tāpēc tautas dziesmās krievs un leitis ir tas pats, kas verga, kalps, kaŗa gūsteknis. Kalps kā kaŗa gūsteknis sākumā bija pilnīgi lieta, vergs un tāpēc kalpam nav nekādu gimenes tiesību. Juridiski viņam nevarēja būt ne tēva, ne mātes, jo kalpa laulība netika atzīta, tā tad, viņam nevarēja būt bērnu. Pastāvot dzimts satversmei, nav iespējamas precības starp kalpu no vienas puses un mātes meitu no otras puses. Kalpam sākumā nav nekādu lietu tiesību, nepavisam jau īpašuma tiesību. Labākā gadījumā kalpa manta bija banda, kas sakāms nevien par kalpa kustāmo mantu, bet arī nekustāmo, tā tad, viņam lietošanā piešķirto zemi. Ja tie novadi, ko dzimts bija okupējusi un paturējusi par dzimtu latviešu tautas tradicijās ir "Dieva zeme", tad, turpretīm, vis tas, kas atrodas ārpus šīs "Dieva zemes", tā tad, visa nederīgā zeme - purvi, sili u.t.t. tika uzskatīti par "Velna zemi" un uz to, kā uz res nullius, bija tiesības pirmam okupantam, tā tad, arī kalpam. ("Purvs pieder kalpiņam, kam nav savas tēvu zemes"). Tā tad, kalps nevar neko mantot, jo viņam nav tēva, bet blakus tam rodas atziņa, ka kalps var okupēt to, kas nevienam nepieder un neder. Tāds ir kalpa stāvoklis nevien aizvēsturiskos laikos, bet arī vācu varas pirmos gadsimtos.

Bet pamazām notiek lielas sociālas un tiesiskas pārmaiņas. Attīstās dzimtbūšana, kas domāta taisni "tēva dēliem", tā tad, bagātiem zemniekiem. Vispirms ierobežo zemniekiem tiesības atstāt tēva un kunga novadu, turpretīm, kalps kādu laiku ir vēl tā saucamais vaļas vīrs jeb veļinieks, t.i. viņam ir tiesības brīvi tāpat kā agrāk saimniekam, "tēva dēlam" ceļot no viena novada uz otru. Tā dzimtbūšanas laikā mainās agrāk uzstādītais princips, ka kalps nav tēva dēls. Pat otrādi, dzimtbūšanas apstākļos, zināms, vispirms ar sievietes muti, rodas juridiski jauna atziņa - arī kalps ir tēva dēls, kam seko klausula, bet viņam nav tēva zemes. Tā tad, kalpu atzīst vispirms no personu tiesību viedokļa, personu tiesībās kalps ir tiesību subjekts. Šo lūzumu tiesiskā dzīvē ir radījusi sievietes subjektīvā pārliecība. Tikai pēc tam kalps kļūst tiesību subjekts arī mantas tiesībās. Tā pati mātes meita, kas dziedāja: "I kalpiņš tēva dēls, tik nav savas tēva zemes", saka vēlāk: "Es būš' iet ij pie kalpa, pirkt par naudu tēva zemi". Kāpēc notika šis sociālā ziņā tik svarīgais lūzums kalpa un tēva dēla attiecībās ?

Šis lūzums var būt izcēlies tikai dzimtbūšanas laikā, jo dzimtbūšana, vispirmā kārtā, skāra saimnieku kārtu, un nu, bieži vien izrādās, ka tas, kam piekrīt parastie saimnieka pienākumi: jādod klaušas, jāmaksā kunga tiesa, tas ir mazāk pārticis, mazāk aizsargāts no muižas disciplinārās varas nekā saimnieka kalps. Tāpēc tautas tradicijās izveidojās arī pretējs uzskats, ka kalps kā precinieks ir ļoti laba partīja, jo viņam juridiski ņemot muižai nav nekas jādod, nav jāiet klaušās, izņemot gadījumu, ja viņu sūta saimnieks.

Raksturīgi, ka šīs sociālās pārmaiņas atspoguļojas arī mitoloģiskā idealogijā. Šo dalījumu brīvos un nebrīvos, ļaudīs un neļaudīs, mēs redzam arī Dieva galmā. Saule, Dievs, Laima u.c. mitoloģiskās būtnes ir pakļautas tam pašam sociālam dalījumam, kuŗam cilvēki, kas šīs būtnes ir veidojuši. Piem., pēc tautastradicijām arī saulei ir kalpi un kalpones ("Vakar spīd pati saule, šodien saules kalponīte"). Tāpat arī Dievs līgst sev bārenītes par kalponēm, tā tad, arī viņam ir sava neļaužu saime.

IV.grupa. Bāri un sērdieņi.

Nevajaga domāt, ka vārda "sērdienis" pirmais saliktenis nozīmē to pašu, ko tagad. Līdzīgs termins krievu tiesībās ir sirij ļudi, leišu valodā šeimynys, šeire nozīmē atraitni, tāpat krievu un poļu valodās sirota nozīmē atraitni. Tā tad vārda sērdienis pamatnozīme ir tā, ka tas ir cilvēks, kas ir pamests, kam nav vairs rada ("Nedod, Dieviņ tik sērdieņu, kā es biju sērdienīte, sērs no tēva, sērs no mātes, sērs no īsta bāleliņa"). Tā tad sērdienis ir pamests tajā nozīmē, ka viņa radu ļaudis bija miruši vai izstumti no savējo vidus. Bet vārdam sērdienis ar laiku radās cita, plašāka nozīme, sērdienis ir nevien tāds bērns, kam miruši vecāki un citi radi, bet par sērdieņiem sāka saukt veselu neļaužu šķiru: visus nemantīgos, apspiestos, vergiem pielīdzinātos zemniekus, tā tad, nevien bērnus un nepingadīgos, bet arī pieaugušos, kas atradās sveša kunga varā.

B ā r s, bāreņi, Šo vārdu etimologija nav skaidra. Par bāreņiem saprata tikai nepilngadīgos, tos, kas tēva vai mātes dēļ bija nokļuvuši vai nu pamātes, patēva, vai citu audžu vecāku varā. Juridiskā ziņā, tik ilgi, kamēr pastāv audžu līgums, viņi bija bāri, jo šī līguma laikā audžu vecāki stājās miesīgo vecāku vietā. Miesīgiem vecākiem (ja viņi dzīvi) nav tiesības lauzt šo līgumu, ja arī svešam tēvam nodots bērns sūdzās miesīgam tēvam, ka viņu grūti strādina, bieži pārmāca u. t.t. Miesīgie vecāki te nevar palīdzēt, jo audžu līgums, ja citādi nebija norunāts, bija spēkā līdz iesvētīšanas dienai. Pēc iesvētīšanas bārs varēja izšķirties vai nu palikt pie audžu vecākiem vai atgriesties pie miesīgiem vekākiem. Dažreiz centās šo termiņu pagarināt par 5 līdz 8 gadiem, līdz pilngadības sasniegšanai, lai pēc iespējas ilgāk izmantotu brīvo audžu bērnu darba spēku. Sērdieņu un bāru liktenis maz zināms no pozitīvām tiesībām, bet tikai no tautas tradicijām un ieraduma tiesībām. No tautas tradicijām redzāms, ka neļaudīm ir uzlikti visi smagākie darbi, viņi ir malēji, kūlēji, gani u.t.t. Vecs princips, ka laulība padara sievieti brīvu, attiecināms arī uz šiem neļaudīm. Līdz ko bārene apprecās, viņa kļūst brīva no saviem audžu vecākiem un nonāk vīra varā. Turpretīm, kas attiecas uz sērdieņiem, tad viņiem šī neļaužu kārta paliek visu mūžu. Citiem vārdiem, modernizējot, mēs varētu teikt - neļaudis ir tas plašais slānis, ko mēs tagad saucam par lauku proletāriātu.

Cilts satversme.

Par cilti (Der Stamm) sauc ļaudis, kas dzīvo vienā zemē, rūnā vienu valodu, kam ir vienas tiesības, viens religisks kults, bieži klausa vienam kungam, vienam karālim. Tā tad, cilts ir territoriāli, kultūrāli un politiski apvienots iedzīvotāju kopums. Senāk cilts bija sabiedriskās un politiskās dzīves pamatforma un līdz ar to arī fundamentāls valsts tiesību jēdziens tajā ziņā, ka bieži vien cilts ir augstākā valsts dzīves forma, kāda toreiz bija pazīstāma. Cilts svešos elementus vai nu iznīcināja ar ieročiem rokā, vai arī viņus uzsūca mierīgā pārtautošanas ceļā. Ciltis sāk veidoties un organizēties Tautu staigāšanas laikā. Šajā laikā no ciltīm rodas daudz plašākas, dzīves spējīgākas un labāk noorganizētas lielas valstis, kuŗas sauc par

cilšu valstīm, (Stammesstaaten) tajā ziņā, ka bieži šāda valsts sakrīt ar visu cilti. Valsts forma cilšu valstīm parasti ir karaliste, pie kam šādā valstī pastāv vienkundzības vai daudzkundzības princips. Parasti attīstība sākās ar daudzkundzības formu, t.i. vienā ciltī pastāv vairākas sīkas valstiņas, kuŗām katrai savs kungs. Bet tautu sadursmēs no šīs cilts daudzajiem kungiem, kāds kā izveicīgs kaŗa vadonis, vai arī kam piederēja lielas bagātības, sagrāba varu savās rokās, pakļauj sev pārējo mazo valstiņu kungus un rada vienotas cilts valsti un nodibina līdz ar to vienkundzību. Parasti vienkundzības un daudzkundzības sīstēmas vēsturē bieži mainās. Nav teikts, ka pēctečiem izdodas paturēt to, ko tēvs ir ievedis. Parasti ģeniāliem tēviem ir nespējīgi vai pat vāji dēli un tā tas ir arī ar valsts vīriem. Bieži slaveno senču pēcteči prinči un karāļu dēli ķildās sadala valsti sīkās daļās. Protāms, ka cilšu militarizācijas un monarchizācijas process vispirms sākās ap Romas impērijas robežām. Romas imperija bija klasiskākā zeme, kas bija ļoti labi militāri noorganizēta, kuŗā bija stipra valsts vara. Un, lūk, apkārtējie barbari pa daļai ar skaudību,pa daļai ar godbijību raudzījās uz šīm, ilgos gadsimtos pārbaudītām valsts formām un mēģināja tās nokopēt. Tāpēc no Romas kā no centra viļņveidīgi izplatījās šīs valsts formas, pie kam, pat Romai sabrūkot, šie procesi vēl turpinājās. Mēs izšķiram t.s. karolingu un merovingu viļņus, pie kam šie viļņi skāra nevien germāņu, bet pat ķeltu, normāņu, slāvu un baltu ciltis. Tā tad Roma un vispār antikā pasaule ir Rietum- un Austrum-Eiropai nevien neizsmeļams kultūras avots, bet arī politiskās gudrības pēdējais vārds.

Cilts un zeme.

Kā jau teikts, katrai ciltij ir zeme, ko viņa tura savā varā,kur viņa dzīvo, citiem vārdiem, cilts territorija. To jau norāda nosaukumi, ja mēs analīzējam tādus vārdus, ka Vidzeme, Vāczeme, Kurzeme u.c. Tie ir veci latviešu nosaukumi, kas norāda uz valstīm, kas radušās no ciltīm. Piem., Igauņzeme ir tā valstiskā jeb politiski organizētā territorija, kas pieder igauņiem, Kurzeme - kas piederēja kuršiem u.t.t. Ne katrreiz cilts territorija sakrīt ar valsts territoriju. Cilts territorijā var būt vairāki valdnieki, jo valsts, kā zināms, neko citu nenozīmē kā varu un Livonijā, katrai ciltij bija vairākas valstis. Tas, bez šaubām, bija Livonijas cilšu krusts. Ja Livonija būtu organizēta vienā valstī, pēc vienkudzības principa, tad viņa būtu militāri un politiski daudz stiprāka un nebūtu tik ātri pakļauta svešai varai. Tikai šo daudzo valšķu un kungu dēļ Livonijas ciltīm jau XIII.g.s.ir jākļūst par stiprāk organizētu svešu cilšu upuri.

Cilts juridiskā nozīme un cilts tiesības.

Cilts mūs var interesēt nevien politiskā, bet arī juridiskā nozīmē. Tāpat kā cilšu laikmetā, reti kad ir vienota politiska vara,tā arī tiesības šajā laikmetā ir saskaldītas starp ciltīm, tā tad, blakus politiskam partikulārismam pastāv arī juridisks partikulārisms. Kāda ir bijusi pirmā pozitīvo tiesību forma ? Pirmās pozitīvās tiesības mēs pazīstām kā cilts tiesības. Tipisks cilts tiesību paraugs ir L e x S a l i c a, resp. Saliešu franku tautas tiesības. Tā kā cilšu tiesības ir tautas ieraduma tiesības, tad pretstatā juridiskām tiesībām cilšu tiesības sauc arī par t a u t a s tiesībām, tā tad Stammesrecht ir tas pats, kas Volksrecht. Tautas tiesības ir organizētas pēc personības principa. Cilts tiesības līdzīgi apgērbam seko šo tiesību subjektam arī svešā zemē. Bet pamazām cilšu tiesības sāk pārveidoties un Rietum-Eiropā tas notiek X.g.s.

Zemes tiesības un pilsētu tiesības.

Sevišķi karolingu monarchijai sabrūkot, personisko tiesību principa vietā stājās territoriālitātes princips, citiem vārdiem, cilts tiesības tiek territoriālizētas par zemes tiesībām (Landrecht). Mums šādas zemes tiesības ir XIII.g.s. kodificētas Kurzemes zemnieku tiesībās. Pats nosaukums "Zemnieku tiesības" ir radies tikai vēlāk, pārprotot šo tiesību juridisko dabu. Kuršu zemnieku tiesības savā būtībā sākumā ir vienas cilts tiesības, vēlāk visas Kurzemes: Kursas, Zemgales un Sēlas zemes tiesības. Tā tad, še mēs redzām, ka cilts tiesības ir tikušas territoriālizētas. Blakus šai parādībai, mēs redzām vēl citu, kas ir saimnieciskās attīstības rezultāts. Blakus zemes tiesībām, kuŗām ir pakļauti visi ļaudis, kas dzīvo kādā zemē, attīstās pilsētu tiesības. Arī tās ir vispārējas tiesības. Pilsētas tiesībām ir pakļauti visi tie, kas dzīvo kādā pilsētā. Ja zemes tiesību novads ir zeme, lauki, tad pilsētas tiesību novads ir pilsēta un pilsētas novads.

Livonijas ciltis.

Vēsturisko laiku sākumā Livonijā sastopam tikai divas ciltis: Baltu un Somu-ūgru. Ja jautājam vēsturiski svarīgo problēmu, kam pieder prioritāte starp šīm divām ciltīm Livonijas vēsturē. Pētījumu vairums sveras uz tām domām, ka somu-ūgru cilts dzīvo Livonijā agrāk nekā baltu cilts. Somū-ūgri ir spiesti no šejienes arvien vairāk uz ziemeļiem, vai arī te palikuši lībji un igauņi tika denacionalizēti, tā tad, uzsūkti baltu ciltīs. Pirmā baltu cilts, kas sasniedza Baltijas jūŗu ir prūši.

K u r š i.

Pirmās liecības par Kursu ir no 853.g. Krievu avotos Kursu sauc par Kors. Turpretīm lībieši Kursu sauc par Kurmaa - Kuršu zeme. Te jāuzsver, ka blakus sastopāmi divejādi Kursas nosaukumi ar „s" un bez „s". Formas bez s ir kuri, latiņu cori, curones. Pēdējās, bez šaubām, ir lībiskas formas un no lībiešu mutes tās ir piesavinājušās vācu un germāņu tautas. Kursas zeme vēl vēsturisko laiku sākumā ir daudz plašāka nekā tagad. Pie Kursas piederēja nevien vēlākās Kurzemes rieturnu daļa, tā tad, nevien Grobiņa, Aizpute, Kuldīga, Ventspils un Talsu apriņķi, bet neapšaubāmi pie Kursas XII. un XIII.g.s. piederēja arī Lietavas daļa līdz Kauņai resp. tagadējai Žemaiķija un beidzot Prūsijas novads ap kuršu jomu.

Jautājumā, par kuršu piederību pie vienas vai otras cilšu grupas, jāatdala divi dažādi jautājumi: par k u r š u valodu un tautību. Te pastāv divas diametrāli pretējas teorijas:

1) Lībiešu teorija, ko savā laikā aizstāvējuši: Vigemanis, Bilenšteins, Trusmanis.

2) Teorija, kas kuršu valodu uzskata par baltu valodas nozari. To aizstāv: Vatsons, Endzelīns un Pļāķis.

Attiecībā uz valodu nav šaubu, ka kuršu valoda pieder pie baltu valodām. Piem., tādas formas ar nazāļiem, kā dzintars ir kuršu forma, jo latviski - dzītars, tāpat vecs nosaukums Dundanga (dūņi = meldru suga, tā tad, Dundaga = dūņu kaķts, dūņu lauks), Kuldīga (agrāk Kuldinga). Tā tad, no vietu vārdiem var spriest, ka kuršu valoda ir bijusi baltu valoda, kas ieņem vidus stāvokli starp latviešu un leišu valodu. Kuršu valodu, protāms, ne vairs tīrā veidā, runā vēl tagad Kuršu kāpās un arī baznīcas vizitāciju protokoļi vēl XVI.g.s. otrā pusē Grobiņa apvidū saka, ka kaķisms ir uzrakstīts kuršu valodā. Kas

attiecas uz kuršu tautību resp. etnisko piederību, tad jautājums ir daudz sarežģītāks. Acīmredzot, kurši ir bijuši geografiski-politisks nosaukums, tā pat kā pirms pasaules kara ārzemēs, katru, kas iebrauca ar krievu pasi, vienalga vai viņš bija krievs vai latvietis, sauca par r i s, jo neviens neinteresējās par krievu tautībām, tā arī toreiz, kolonisti tā sauca visus Kursas iedzīvotājus, neinteresējoties par viņu valodu vai tautību. Vietu vārdi liecina, ka tiešām starp Kursas iedzīvotājiem bija baltu un somu-ūgru ciltis.

Kāda somu-ūgru cilts ir dzīvojusi blakus baltiem Kursā ?

Te pastāv vairākas hipotēzes. Daži domā, ka Kursā ir dzīvojuši lībieši. Bet pret to ir daudz kas ko iebilst. Ir izteiktas domas, ka Kursas ziemeļos ir dzīvojusi kāda ziemeļu Igaunijas cilts, kas pāri Dagdas un Sāmu salām ieceļojusi Kursā. Kādas ir liecības par šo pēdējo versiju ? Raksturīgi tas, ka Sāmu salu igauņi sauc par K u r e s a - kuršu sala. Bez tam no vēstures avotiem redzam, ka Ventas kuršiem bija daudzi kopīgi institūti ar ziemeļ-igauņiem, bet nevis ar lībiešiem. Lībieši tāpat kā latvieši miroņus apbedija zemē, turpretīm kurši, somi un ziemeļ-igauņi sadedzināja. Tāpat nosaukums kiligunda sastopams sevišķi Ziemeļ-Kursā, bet arī Sāmu salā un Igaunijā. Šo līdzību starp sāmiem, kuršiem un ziemeļ-igauņiem cenšas izskaidrot ar to, ka tā neesot vis raksturīga šīm tautām, bet tas esot vikingu iespaida rezultāts. Tomēr tas ir grūti pierādāms, un tādēļ jautājums par to, kas ir bijuši Ziemeļ-Kursas iedzīvotāji, paliek atklāts.

Kursu raksturo tas, ka viņa bija politiski vislabāk noorganizēta un militārā ziņā visstiprākā no Livonijas ciltīm. 1230.g. sākās Kursas pakļaušana vācu varai, jo šajā gadā Alnas Balduins (pāvesta legāts) noslēdz līgumu ar kuršiem, kas dzīvo Abavas ūdens šķirtnē, tā tad no Lielupes līdz Dundagai. Šo novadu vācieši nosauca par Miera Kursu (Vrede Curonie). 1253.g. Kursa tiek sadalīta, lai gan formāli starp Kurzemes bīskapu un Vācu ordeni šai dalīšanas aktā min 9 Kursas valstis - terrae, pie kam patiesībā īstai Kursai pieder tikai 5:

1) Miera Kursa,
2) Vendava (ap Ventu),
3) Bandava (ap Kuldīgu, Aizputi),
4) Bihavelanc,
5) Druvzare.

Par Bihavelanc (leišu vārds) sauc novadu, kas atrodas starp Liepāju un Durbi. Bet Buga domā, ka latviskais nosaukums šai zemei būs bijis Pāmare, jo kurši par maru saukuši jūras līci, kāds tai laikā vēl bija Liepājas ezers (īstenībā tikai aizsērējis jūras līcis). Pārējās Kursas valstis toreiz atradās Lietavā. Kursas vēsturē jāmin vēl sekoši juristam svarīgi fakti:

1267.g. Miera Kursa pēc Seceles kaujas galīgi padodas Vācu ordenim, un šai līgumā teikts, ka viņa atzīst visas lībju tiesības. Tas liecina, ka Kursā ir notikusi lībiešu tiesību recepcija un jau 1282. g. avoti runā par kuršu vispārējām zemes tiesībām.

1309.g. avotos pieminēti juridiskā ziņā ļoti svarīgie t.s. „Darījumi jeb pirkums un pārdevums pēc kuršu ieraduma tiesībām".

1429.g. avoti piemin kuršu l ē ņ u t i e s ī b a s, kā īpašu lēņtiesību sistēmu.

Z e m g a ļ i.

Šīs tautas īstais nosaukums ir ziemgaļi, t.i. tie, kas dzīvo ziemas jeb ziemeļu galā. Uz to norāda nosaukumi kā skandināviešu tā krievu avotos. Pirmo reizi rakstos zemgaļi minēti 870.g. Zemgales

iekaŗošanas vēsture ir vēl drāmatiskāka, asiņainăka nekā Kursas. Zemgaļu cīņas par patstāvību ilgst veselu gadsimtu. Pirmie mēģinājumi iekaŗot Zemgali notiek 1220.g. 1224.g. dibina Zemgales bīskāpiju. 1236. g. zemgaļi Saules kaujā galīgi iznīcina Zobenbrāļu ordeni. 1250.g. Vācu ordenis tos uzveic no jauna. 1259.g. zemgaļi saceļas un pēc Durbes kaujas 1260.g. atkrīt no vācu varas un kristīgās ticības. 1272.g. tiek noslēgts miera līgums starp zemgaļiem un Vācu ordeni un virsbīskāpiju. Līgumā noteikts, ka Zemgalē spriedīs tiesu pēc Latvijas un igauņu tiesībām un ieradumiem. Cik ilgi šis miera līgums ir bijis spēkā, mēs nezinām. 1273.g. sākas cīņas no jauna, kas ilgst nepārtraukti līdz 1290. g. 1286.g. paši zemgaļi nodedzina savu galveno pilsētu Tervēti un 1290. g. vācieši noposta beidzamo Zemgales cietoksni S i d r a b e n i.

Cīņas visu šo laiku ir tik nežēlīgas, nemitīgas, ka zemgaļi, vismaz spriežot pēc chronikām, pamet savu zemi likteņa varā, lai nebūtu jāpadodas vācu kundzībai. Pēc chronikas liecībām, ap 100.000 zemgaļu atstāj zemi un dodas uz Lietavu un Žemaitiju. Daļa zemgaļu vai nu labprātīgi, vai ar varu tika pārcelti uz Vidzemi līdz pat Valmierai, un no otras puses, no Valmieras un Cēsīm latgaļi devās uz Zemgali, lai tur kolonizētu postā pamesto zemi. Tas ir rets notikums vēsturiskos laikos, kad vesela tauta pamet savu territoriju, lai nebūtu jāpadodas svešai varai, un šo tukšo territoriju kolonizē kāda kaimiņu cilts.

Ar to prof. Endzelīns izskaidro valodniecības ziņā svarīgo faktu, kamdēļ radusies viena literāriska valoda, sākot no Dobeles, Jelgavas apgabala līdz Cēsīm un Valmierai uz divu dažādu cilšu territorijas.

1233.g. leišu karālis Ģedimins officiālos dokumentos sevi titulē par Zemgales hercogu (Dux Semigallorum), un ka zemgaļi politiski nebija zemāki, pierāda tas, ka 1299.g. 2 zemgaļu sūtņi ierodas Romā pie pāvesta, kuŗš viņus pieņem un skata cauri viņu gaŗo sūdzību par Vācu ordeņa nelikumīgiem kaŗa paņēmieniem cīņā pret Zemgali.

No Zemgales valdniekiem ir 2, kas mums vēsturiski labi pazīstāmi, proti, karālis V i e s t u r s (Vesthardus), kas valda Zemgalē 25 gadus, pie kam viņa valdīšanas laiks sakrīt ar bīsk. Albertu. Viņa politika bija tik tāļredzīga, ka viņa laikā Albertam neizdodas iekaŗot nevienu pēdu Zemgales zemes. Otrs valdnieks ir N a m ē z i s, kuŗa stāvoklis bija jau gŗūtāks. Vācu vara varēja Zemgalē nostiprināties tikai tad, kad Zemgales novadā Mežotnē radās stipra vācu piekritēju partija, un vācu diplomātiem izdevās saskaldīt Zemgales vienprātību. Officiālais dalīšanas akts 1254.g. uzskaita pavisam 7 Zemgales valstis - terrae:

1) Silene, 2) Žagare, 3) Dobe, 4) Spārnene, 5) Tervēte,
6) Dobele un 7) Upmale.

Bez tam no chronikām zināms, ka šeit bijis ļoti liels skaits bagātu un labi nostiprinātu piļu, kuŗu ieņemšana sagādāja vācu okupantiem lielas galvas sāpes - gŗūtības. Starp pilīm jāmin: Mežotne, Tervēte, Dobele, Raktūve, Sidrabene. Zemgale savā laikā saimnieciskā un tirdzniecības kultūrā stāvējusi pirmā vietā visā Livonijā, par ko, protāms, zināmā mērā jāpateicas arī zemes auglībai un labiem satiksmes ceļiem, kā piemēram, pa Lielupi un viņas pietekām ar izeju uz jūŗu, pie Šlokas, atrodas Zemgales osta. Tāpēc kļūst saprotāms, ka XIII.g.s. bagātie zemgalieši kolonizēja arī kaimiņus, proti: Kursu, Lību, Vidzemi. Bet XIII. g.s. beigās, kad vāciem izdevās ieņemt svarīgākos cietokšņus, vācu kaŗa taktika bija no savām pilīm uzbrukt ikdienas mierīgiem iedzīvotājiem, tā tad vest partizāņu kaŗu. Zemgales iedzīvotāji, kā chronists saka, „nevarēja vairs ne sēt, ne pļaut", un tā sākās Zemgales saimnieciskais sabrukums un bojā eja. Pirms vāciem viņi dzīvo ciemu satversmē, bet tagad viņi ir spiesti pamest ciemus un noslēpties no vāciešiem mežā, un tā zemgaļu ciemu nometnes tips pārveidojas ciematu jeb viensētu tipā. Administrātīvā ziņā valsts dalījās kastellātūrās jeb pils novados. Cik tādu bijis, nav zināms.-

S ē l a .

Sēļi dzīvo šaurā joslā gar Daugavas krastu sākot ar Daugavpili līdz Rīgai, pareizāk Rumbai pie Dales salas. Sēļus nepiemin pazīstamais krievu chronists Ņestors, turpretīm Indriķa un Rīmju chronikā ir minēti selones. Vispār ziņas par sēļiem ir ļoti trūcīgas. Skaidrs ir tas, ka Sēla jeb Selona bija tāda pati sēļu zeme, kā Kurzeme bija kuršu zeme. Sēla jau toreiz nebija tīrs apgabals, jo gar Sēlas robežu ar Lietavu dzīvoja liels skaits leišu. Vēlāk leišu ekspansija uz austrumiem vēl pavairojās, un lieli Sēlas apgabali pārgāja pie Lietavas. Daļa sēļu ir dzīvojuši arī Daugavas labā krastā un sajaukušies ar latgaļiem, vietām ar lībjiem. Sēļu rokās atradās ļoti svarīgā Sēlpils (Castrum Selorum), kur atradās nevien pārceltuve, bet arī dabisks braslis no Lietavas uz Latgali. Sēla bija itkā Vidzemes vārti, un pa šo dabisko pāreju nemitīgi ceļojis kaŗa nolūkos leišu kaŗaspēks. Tā tad, Sēlas rokās atradās toreizējās Latvijas atslēgas.

L a t g a l e.

Latgali avotos sauc divejādi: L e t t h i a un L e t t i g a l l i a. Vārdā Letthia slēpjas sens Latvijas nosaukums, kas pieminēts jau 1225.g. latiņu formā, 1272.g. vācu formā - Lettland. Tas liecina, ka vācieši toreiz saukuši latviešus par Letten, jo chronists saka: „Letthi qui propri loquuntur Lettgalliae" (Leti, kas patiesībā saucas latgaļi). Forma leti ir lībiska, jo vēl šodien igauņi latviešus sauc par Lāti, un, protāms, par latviešiem vācieši vispirms dabūja ziņas no lībiešiem.

Turpretīm tagad diplomātu attiecībās lietotais franču nosaukums L e t t o n i e, letton XIII.g.s. avotos ir nevis latviešu, bet leišu nosaukums. Tā tad, letthones un Letthonia XIII.g.s. avotos nozīmē leiši, turpretīm nosaukumi Letthia un Letthi ir Latvijas un latviešu apzīmējums. No kurienes latvieši dabūjuši savu vārdu ? Acīmredzot,no kādas upes, jo Baltkrievijas apgabalos, no kurienes baltu tautas ieceļo, upju nosaukumu ar sakni lat- un let- ir ļoti daudz. Arī tagadējā Vidzemē sastopam vietu vārdus, kā Liellatva, Letes u.c. Tā tad, Latvija jeb Latgale, kas toreiz ir viens un tas pats, ir tas zemes gals, ko apdzīvo leti, tā tad latvieši.

Kas zīmējās uz toreizējās Latgales robežām, tad jāsaka, ka Latgale bija toreiz lielāka, jo viņa sastāv no tagadējās Latgales pluss liela tagadējās Vidzemes daļa. Latgale sniedzās gar Daugavu apmēram līdz Pērsai, tad sākās lībji, no šejienes līdz otram lībiešu atbalsta punktam - līdz Siguldai un Cēsīm, no šejienes Latgales robežas iet paralēli ar Talāvu līdz Gaujienai, no šejienes tālāk ar krieviem (turpat, kur tagad). Latgalē tā tad atrodas visa Aiviekstes upe, Gaujas un Ogres augšgali. Pēc leišu valodnieka domām, latvieši Latgalē ienākuši ap 600.g. p.Kr. un, saduroties ar lībiešiem, tos atspieduši pie jūŗas, pa daļai ar tiem robežu apgabalos sajaukdāmies. Spriežot pēc vietu vārdiem, arī tie leišu pulki, kas devās sirojumos uz Latgali, nometās arī pēc sirojumiem te uz dzīvi, jo toreiz Latgale bija ļoti neapdzīvota. Buge domā, ka Latgalē ir dzīvojuši leiši un sēļi. Rēzeknes nosaukums Rezīte esot leitisks, tāpat kā Daugavpils agrākais nosaukums Naujiena. Latgale vairs nebija brīva, bet kā vispār Austrum-Latvija, atradās krievu iespaidu sfairā. Latgali pārvalda Jersikas Visvaldis un Koknesē dzīvo viņa vietnieks pakungs (regulus) Vedseke. 1212.g. Krievija,Polockas lielkņaza personā,atsakās no visām tiesībām un pretensijām uz Latviju, tā tad, Latgali, par labu Vācijai, Rīgas bīskapa personā.

T ā l a v a.

Tālavas vārds bija plaši pazīstāms arī ārzemēs, piemēram, šo zemi savos rakstos piemin arābu rakstnieks Ibn-el-Fardī. Tālava atrodas uz ziemeļiem no Latgales un apņem Gaujas vidus daļu no Gaujienas līdz Cēsīm. Tālavā atrodas šādas vietas: C ē s i s, ko krievu chronisti piemin ar formu „Kjēs", citiem vārdiem, Cēsis senāk latvieši saukuši par Ķēsis. Vispār Cēsu apgabals vēsturniekiem līdz šim neskaidrs. Indriķis saka: Cēsīs no lībiešiem padzīti esot apmetušies vendiņi, vendi, no kā arī cēlies vāciskais - Wenden. Tā kā vendi ir slāvu cilts, tad mums gandrīz jāpielaiž, ka te Cēsis ir bijusi slāviska entlāva (saliņa). Kā zināms arī cēsnieku karogs ir stipri līdzīgs slāvu karogam. Tālāk jāmin - Trikāte, Smiltene, Burtnieki, Gaujiena, un zemes vecāko jeb karāļa pilis: Satekla, Autina, Beverīna. Bez tam še atrodas Valmiera. Acīmredzot Valmieras agrākais nosaukums ir bijis Autīna. Valmieras vārds pēc būtības ir krievisks. Tas cēlies šādi: XIII.g.s. Alberta laikā Tālavā par sogi - fogtu bija krievu kņazs Vladimirs, ko latvieši saukuši par Valdmieru un viņa tiesas vietu Autīnes tuvumā sākumā sauca par Valdmieru. Tāpēc arī krievu avoti Valmieru vēl ilgi sauca par Vladimirec, vācu - Woldemar.

Arī Tālava atradās krievu iespaida sfairā, bet viņas kungs ir nevis Polockas kņazs, bet Pliskavas republika, tas saprotāms, jo jau pirms vāciem pa Gaujas krastu gāja svarīgais krievu un vikingu tirdzniecības ceļš - Via Ruthenorum, un iespējams, ka aizsardzības dēļ krieviem Tālavā ir bijusi kāda pils, varbūt Cēsis. Lai gan 1214.g. Tālava pieņem katoļu ticību, tomēr Krievija nekad nav atzinusi šo Tālavas padošanās aktu, un pat līdz lielajam Livonijas karam pretendējusi uz Tālavu kā Krievijas sastāvdaļu. Protāms, ne Latgalei, ne Tālavai Krievijas virskundzība nedeva nekāda labuma. Krievi nespēja šīs zemes aizsargāt, bet viņu nolūks bija meslu piedzīšana, ko krievi ievāca pagasta veidā visu XIII.g.s. un vēl par XIV.g.s. sākumā. Un tikai tāpēc, ka krievi nespēja, vai negribēja A.-Latviju aizsargāt pret leišu sirojumiem, izskaidrojams tas, ka Austrum-Latvija labprātīgi atdevās vācu varā, cerēdama labāk nodrošināt savu mantu un personu nekā zem krieviem.

I m e r a.

Imera atradās ap Sedas upes krastiem starp Burtnieku ezeru un Ūgaunia. Ūgaunia ir igaunisks apgabals blakus Imerai. Endzelīns domā, ka „ü" skaņu igauņi šajā vārdā izrunājuši kā „ü", tā tad, Ūgaunia, no kā cēlies tagadējais Igaunijas nosaukums. Jāpiezīmē, ka tā ir parasta parādība, ka tuvākā novada nosaukumu attiecina uz visu cilts teritoriju.

Idums jeb Idumeja.

Latiņu formā - Idumea. Jautājums par Idumu ļoti sarežģīts. Skaidrs ir viens, ka Idums veca forma ir bijusi Idumā. Tāpat kā latviešu mītē tādi lībiešu vārdi kā Raiskumā, Tukumā, pārveidojušies par Raiskums, Tukums, tāpat tas noticis ar Idumā. „Mā" - lībiešu un igauņu valodā = zeme. Attiecībā uz pirmo formu „Idu" pastāv domstarpības. Ticamākais uzskats tas, ka vārdā Idu slēpjas tas pats jēdziens, ko vēl šodien lieto zvejnieki izteicienā: „Šodien pūš idus vējš", t.i. ziemeļ-austrumu vējš, jo idus nozīmē lībiešu valodā ziemeļ-austrumus, tā tad, Idumā tulkojot ir zeme, kas atrodas ziemeļ-austrumos. Tādu nosaukumu kādai territorijai varēja dot tikai tie ļaudis, kas dzīvo dienvid-austr. vai dienvid-riet., un pēdējie varēja būt tikai lībieši, jo nosaukums ir lībisks, proti, t.s. „Daugavas lībji"(sākot no Kokneses līdz Rīgai) teica par tiem, kas dzīvoja uz ziemeļ-autr.: „Tur ir Idumā".

Blakus formai Idumā vēl lībiešu valodā pastāvēja forma Vidumā, no kā latviešu mēlē izcēlies Vidzemes nosaukums. Idumā XIII.g.s. vairāk dzīvojuši lībieši kā latvieši. Šis apgabals aptvēra visu tagadējo Straupes draudzi, starp Gauju no Raiskuma sākot un Braslu no Ozolas sākot. Tā kā tas bija jaukts lībiešu - latviešu apgabals, tad skaidrs, ka lībieši prata latviski un otrādi. Ar to izskaidrojams, ka vietu vārdiem 2 nosaukumi. Katoļu priesteris, kas cēla Straupē baznīcu, prata tikai lībiski, tāpēc dievkalpojumi noturēti lībiešu valodā. Vēlāk šis baznīcas novads sāk izplatīties un uzsūkt sevī apkārtējos novadus. Sevišķi Vidzemes (Iduma) vidus tiek paplašināts gan uz Tālavu, gan Imeru un lībiskiem apgabaliem. No tautas tradicijām redzam, ka vēl ilgi Vidzeme un Rīga ir 2 dažādi jēdzieni. Rīga tautas apziņā nekad neatradās Vidzemē, tāpat arī Ropaži un Bīriņi. Vidzeme sākumā aptvēra Idumu, vēlāk Tālavu un arī apgabalu uz ziemeļiem līdz Limbažiem.

L ī b a .

Tas ir somu-ūgru apgabals, krievu avotos - Ļib. Lībiešu vārds nāk no somu-ūgru „liiva" - smiltis. Tā tad pēc zemes rakstura, pēc Rīgas smilšainās jūrmalas ir nosaukta pati tauta, kas tur dzīvojusi. Lībi dzīvo gar Rīgas jūŗas līci kā Vidzemē tā Kursā. No Lības nosaukuma, jo paši lībi sevi sauca par livanesis, ir cēlies vāciskais: Liven, Livland, latiņu - livones, Livonia resp. Vidzemes nosaukums, jo vāci vispirms iepazinās ar lībiešiem. Šo šauro jūrmalas territorijas nosaukumu vācieši pārnesa uz visām pārējām zemēm un ciltīm un tā Livonia kļuva par visas katoļu valsts nosaukumu. Līvi bija jūrnieki, kaŗa vīri un tirgotāji. Tāpēc, piemēram, "talenta Livonica" = 1 pods ir jāuzskata par lībiešu svara vienību. Nosaukums Rīgai, kas celta uz lībju territorijas, acīmredzot, ir lībisks, jo valodnieki domā, ka veca „Rīgas" forma ir Ringa. Lībieši atstājuši pēdas arī tiesībās, jo Kurzemei un Zemgalei uzspieda t.s. Lībju zemes tiesības un pēc lībju lēņtiesību parauga radušās kuršu lēņu tiesības.

VĀCU LAIKI.

(Vēsturiskie laiki).

Krusta kaŗi.

Vācu laiku nodibināšana Austrum-Eiropā saistīta ar vairākām starptautiskām problēmām. Viena no šīm problēmām ir krusta kaŗi, kas ilgst 200 gadus, no 1096. - 1291.g. Ja no VIII. - X.g.s. Eiropa ir nepārtraukti apdraudēta no islāma, no arābu uzbrukumiem, kuŗu varā nokļūst uz ilgiem gadsimtiem dandrīz visa Spānija un Sicilija, tad krusta kaŗus raksturo nevis vairs islāma offensīve, bet gluži otrādi - rietumu, jeb latiņu uzbrukums islāmam. Krusta kaŗu ar pilnām tiesībām var pielīdzināt viduslaiku "pasaules kaŗam", kuŗā ņem dalību nevien visa Eiropa, atskaitot Krieviju, bet arī Ziemeļ-Āfrika un daļa Maz-Āzijas. Šos kaŗus raksturo viduslaikiem īpatnēja parādība, proti, krusta kaŗu virspavēlniecība atrodas garīgās varas resp. pāvesta rokās. Pāvesta nolūks bija, ar krusta kaŗu palīdzību kļūt par militāru un laicīgu politisku varu. Šo lūzumu katoļu baznīcas attīstībā nodibina Gregorijs VII, kas deklarēja, ka laicīgie valdnieki ir tikai garīgās varas pilnarotie. Bet krusta kaŗu organizāciju piedzīvoja tikai viņa pēctecis Urbāns II. Viņš vēl neatlaidīgāk centās sagŗaut ķeizaru varu un vienu pēc otra ekskomunicēja Eiropas valdniekus. Šīs valstis un tautas, kam nebija laicīgās varas galvas, galvenām kārtām itāliešu, vācu un franču nācijas, pāvests centās kopot lielam starptautiskam uzņēmumam, proti, krusta kaŗiem. Tā kā ķeizari bija ekskomunicēti, tad pāvests atrada par

izdevīgu momentu, sagrābt savās rokās šī starptautiskā uzņēmuma vadību. Tas nenācās grūti, jo, lai gan Eiropa ārēji bija saskaldīta vairāk monarchijās, bet iekšēji tā bija vienota, jo ne velti islāmi Eiropu sauca par latiņiem, jo tos vienoja kopēja diplomātiska latiņu valoda, katoļu relīgija, kopīga tiesību sīstēma, t.i. lēņu tiesības. No parastiem karļiem krusta karļi atšķirās ar to, ka viņos piedalās nevien karļa vīri, protāms, kodols bija starptautiskā bruņniecība, bet pat sievietes un bērni no visām nācijām un aprindām.

Vai bija religisks pamats uzsākt šos karļus ?

Protāms, tāda nebija. Religisku pamatu centās karļam atrast tie, kas viņu sarīkoja: 1) Jeruzalēme uz īsu laiku laiku atradās turku rokās, 2) iekšējā ziņā islāms un katolicisms nav bijuši nekad tik radnieciski, kā taisni krusta karļa laikā, kad tie viens otru vissīvāk apkaļoja. Ja krusta kaļu nevar attaisnot ar Eiropas religiskām vajadzībām, tad bija citi laicīgi iemesli. Un tomēr, jau krusta kaļu beigās un vēlākos gadsimtos, pat vēl šodien atrodas zinātnieki, kas uzskata krusta kaļus par: „Velna izdomājumu", jo uz viņiem esot no sākuma līdz beigām gulējis Dieva lāsts, jo visi laicīgie valdnieki, kas krusta kaļos piedalījās, ņēma nelaimīgu galu. Bez tam krusta kaļos, kas ilga 200 gadus, nekas netika panākts, jo Jeruzalemi krustnešiem izdevās iegūt tikai XV.g.s. Toties, par spīti visam tam, cīņas sauciens krusta karļiem ir slavenā formula: „Deus la volt !" (Dievs to grib !). Šo saucienu pasludināja Urbāns II Klermonas koncilā (Dienvid-Francijā) 1095. gada 27.novembrī. Koncilā piedalījās 14 virsbīskapi, 250 bīskapi, 400 abati un liels skaits laicīgu personu. Pēc koncila, uz tirgus laukuma pāvests uzstājās ar dedzīgu, demagogisku runu, kuļā aicina visus kristīgos pulcēties zem pāvesta vadības, lai atbrīvotu Jeruzalemi no velna varas, to pilļētu, no kuļas savā laikā Kristus esot izdzinis naudas mijējus ar pātagu rokā. Šai runai bija ārkārtīgi panākumi. Tūkstošiem ļaužu turpat Klermonā piesprauda sev krusta zīmes uz labā pleca un devās uz Maz-Āziju.

Vai krusta karļiem ir kāds juridisks pamats ?

Ne ar ko nevar pierādīt, ka kristīgai Eiropai būtu īpašuma tiesības uz Jeruzalemi. Bet tas, ka krusta kaļu 200 gadu periods sakrīt ar to laikmetu, kad notiek nežēlīga cīņa starp pāvestu un Romas imperijas ķeizaru varas dēļ, liecina, kur ir īstais krusta kaļu avots. Krusta kaļu devīze - „Deus la volt !" ir muhamedāņu sauciens, ko piesaviņājas kristīgie, ka izlejot ienaidnieku asinis, varēs viegli tikt debesīs un šie cīņas lozungi uzspieda šiem karļiem ārkārtīgi nežēlīgu raksturu. Parasti kaujās kritušo ienaidnieku galvas savāca kopā un sūta uz Eiropu kā trofejas. Vēl vairāk, tie krusta kaļotāji, kas pāri Balkānu pussalai devās uz Maz-Āziju, pa ceļām uzbruka dienvid-slāviem. Bieži izdūra tiem acis, nogrieza degunus un ausis, jo tas viss piederēja pie krusta kaļu psīchozes un visu to izdara ar saucienu - "Dievs to grib". Vai varam atrast vēl citus iemeslus, kas veicināja krusta kaļu religisko fanatismu ?

Tādi iemesli ir. Laikā no 1095. - 1096.g. Eiropā parādās vairākas komētas, notiek saules un mēness aptumšošanās, ziemeļblāzma, zemes trīces. Protāms, šīm lielām kosmiskām katastrofām seko svarīgas klimata un meteorologiskas pārmaiņas. Sekojošos gados iestājās neizdevīgas, slapjas vai sausas vasaras, kam seko bads, sērgas un lielas saimnieciskas grūtības. Un, lūk, sakarā ar šīm lielām kosmiskām nelaimēm, pāvesta agitācijas ruņu rezultātā, ļaudīm sāk parādīties brīnumi audīciju un viziju veidā. Pastāvot tādai psīchozei, pat izglītoti ļaudis pamet savas mītnes un dodas nezināmā, dēkām bagātā ceļojumā uz Maz-Āziju un

tā kā žīdus viduslaikos pielīdzināja pagāniem, tad Eiropā šajā laikā notiek asiņaini žīdu grautiņi.

Tikai XIII.g.s. beigās šī krusta karu psīchoze sāk noplakt. Laikmets ir pārdzīvojis savu traukumu, un mēs redzam franču trubaduru poezijā jau citas skaņas: „Vai tiešām ir jākaro pasaules otrā galā, jāpamet sieva un bērni, tikai tādēļ, lai pāvesta rokās saplūst visas pasaules bagātības, it kā Dievu tik pat labi nevarētu pielūgt kā Parīzē, tā Jerusalemā". Ja krusta karīem nebija ne politisku ne territoriālu panākumu, tad tomēr šī grandiozā tautu kustība nevarēja palikt bez rezultāta. Pateicoties karam, uzplauka zināmas saimnieciskas nozares: tirdzniecība, kugniecība, amatniecība, kas tika mobilizēta visam Eiropas karam ar Maz-Āziju veselus 2 g.s. Krusta karu rezultātā nodibinājās tirdzniecība ar austrumiem. Šis laikmets bija „augstskola" vēlākiem geografiskiem atklājumiem. Nesalīdzināmi tiek papildināta kara mākslas un technika. Daudz manto arī zinātne, jo no austrumiem tiek pārnesti pa daļai grieķu un Bizantijas mākslas darbi. Vispār iestājās filosofijas un zinātnes foliants. Visumā krusta karu laikmets uzskatāms par priekšspēli tai koloniālai politikai, ko pēc neilga laika, nevairs dienvidos, bet Ziemeļ-Eiropā turpina Vācija, un kas tieši skāra arī mūsu tautas likteņus. Taisni šajā Palestinas laikmetā ir nodibināti kolonizācijas pamatprincipi, bet no juridiskā viedokļa laikmets svarīgs divejādā ziņā:

1) lēņu tiesības krusta karu laikā sasniedz savu klasisko formu;
2) krusta karos izveidojas t.s. garīgie bruņinieku ordeņi, kas arī mūsu vēsturē spēlē ārkārtīgi svarīgu lomu.

Hospitālieši.

Kāpēc taisni Palestinā rodas ievērojamākie garīgie ordeņi ? Tam ir savi iemesli. Ir tiesa, ka svētceļnieku straume uz Jeruzalēmi pie Kristus kapa ir tikpat veca, cik kristīgā ticība. Šo svētceļnieku uzņemšanai, slimo kopšanai un ēdināšanai pie visiem karā ceļiem, visās Vidus jūras ostās pastāv hospitāļi, kas atgādina pa daļai viesnīcu, pa daļai slimnīcu. Starp šiem hospitāļiem krusta karos pirmo vietu iegūst itāliešu hospitālis, ko ap 1070.g. Jeruzalemē dibina Amalfi (Itālijas pilsēta) tirgotājs M a u r o. Sākumā šī iestāde bija domāta kā vienkāršs klosteris itāliešu tirgotājiem un svētceļotājiem, bet jau pirmā krusta karā no šī klosteŗa izaug Sv.Jāņa Kristītāja hospitālis, par kuŗa dibinātāju min sociālpolitiķi Ž e r ā r u. Tā kā hospitālis bija veltīts Sv.Jānim Kristītājam, tad arī šī hospitāļa brāļus sauca nevien par hospitāliešiem, bet arī par johaniešiem.

Tā tad Žerārs jau šajā laikā dibina to, ko vēlāk Eiropā uzņemas izpildīt Sarkanais Krusts. Acīmredzot Žerāra iestādei par paraugu, cik savādi tas arī neizklausītos, ir ņemti muhamedāņu iestādījumi. Tā tad ienaidnieka zemē dibinātas iestādes kļūst par paraugu līdzīgu iestāžu dibināšanai no kristīgo puses. Žerārs noorganizē ziedojumu vākšanu visā Eiropā, un šie ziedojumi juridiski skaitās nevis par ordeņa īpašumu, bet par Sv.Jāņa Kristītāja un svētlaimīgo nabagu mantu.

1113.g. Žerāra hospitālis iegūst no pāvesta kārtēja ordeņa statūtus un satversmi. Ordeņa brāļiem jādod parastie 3 mūku solījumi: tiklība, paklausība priekšniekiem un nabadzība. Galvenais uzdevums ir kopt slimos, nabagos un grūtdieņus. XII.g.s. beigās šajā Sv.Jāņa Kristītāja hospitālā Jeruzalemē bija 2000 gultas, kuŗas uzņēma nevien ievainotos un slimos, bet arī grūtnieces, atrastus bērnus, izmaksāja pabalstus jaunlaulātiem, tā tad, izpildīja ļoti svarīgas sociālās apgādes funkcijas.

1137.g. pirmo reizi hospitālieši ar ieročiem rokā dodas cīņā pret neticīgiem, tā tad, paplašina savu darbības sfairu, līdz ar ko kļūst par bruņinieku ordeni. Brāļu tērps ir melns mētelis ar baltu krustu,

un svētā zemē šis ordenis pastāv līdz 1187.g. Sajā gadā Jeruzalemei krītot turku rokās, ordenis tiek evakuēts uz Vidus jūras salām, beidzot pārceļas uz Maltas salu XVI.g.s., un no 1530.g. tiek saukts par Maltas ordeni, un pastāv vēl šodien.

Templiešu ordenis.

Viņu oficiālais nosaukums ir „Nabaga kristītos bruņinieki no Zālamana templa". Dibināts 50 gadus vēlāk nekā hospitāliešu ordenis resp. 1119.g. un pastāv līdz 1312.g. To nodibina 8 franču bruņinieki, lai apsargātu krustnešus un svētceļniekus no Vidus jūras ostām līdz svētai zemei. Ordenim sākumā ir Sv.Benedikta reglaments un ordenis sevišķi uzplaukst tādēļ, ka par viņu uzstājas XII.g.s. ievērojamākais runātājs un kurš vēlāk tika izsludināts par Svēto - Bernards no Klervo (Clairvaux).

Par templiešiem ordeņa brāļus sauca tādēļ, ka karālis Balduins II tiem ierādīja t.s. Zālamana templi, tagadējo El-Akza mošeju.

Sakarā ar templiešu ordeni jāapskata kāds cits, kas vislielākā mērā iespaidojis templiešu ordeņa satversmi. Tas ir

Cisterciešu ordenis.

Šis ordenis dibināts 1118.g., nosaukts klostera Cistercium vārdā. Cisterciešiem bija Sv.Benedikta reglaments. Līdz cisterciešiem katrs kolosteris ir savā ziņā valsts par sevi. Klostera priekšnieks ir uz visu mūžu vēlēts un tam ir gandrīz monarcha tiesības savā klosterī. Tomēr krusta kaŗos, kas ir starptautisks uzņēmums, izauga zināma keordinācija, zināms kollektivistisks gars. Šī garīgā atmosfaira sāka mest ēnu arī uz Eiropu. Šinī sakarībā sākās klosteru reforma. Cisterciešu reforma ir šāda:

1) līdzšinējās atsevišķu klosteru suverēnitātes un monarchistiskās uzbūves vietā stājās klosteru savienība, tādā veidā, ka katrs mātes klosteris (vecākais klosteris) patur tiesības vizitēt savu meitas klosteri;

2) klosteru savienība rada kopīgu organu generālkapitula veidā. Kapituli bija gan jau agrāk atsevišķiem klosteriem, bet generālkapitulā piedalījās visu klosteru abati (priekšnieki).

Tā tad cisterciešu klosteris rada tādu apvienību, ko sāka saukt par o r d e n i. Ja līdzšinējo klostera dzīvi var raksturot kā tīri monarchistiski izveidotu, tad tagad jārunā par cisterciešiem kā par konstitūcionālu monarchiju, t.i. monarchu, kuŗa vara ierobežota ar satversmi. Tas ir ārkārtīgi svarīgs uzbūves princips, kuŗu rada cisterciešu klosteris, un tāpēc tas kļūst par svarīgāko mūku ordeni krusta kaŗu laikā, sevišķi XII. un XIII.g.s. maiņā. Cistercieši, kā jau zars no Benedikta klostera, prasa no saviem brāļiem fizisku darbu, un pateicoties tam, viņiem ir lieli nopelni viduslaiku dārzkopībā, vilnas rūpniecībā Anglijā u.t.t. Krusta kaŗu laikmets ar savu garu un idejām savaldzina arī cisterciešu mūkus. No cisterciešu vidus nāk ievērojamākie krusta kaŗu sludinātāji un spredikotāji. Bet pats svarīgākais ir tas, ka cistercieši vada kolonizācijas politiku un koloniju uzņēmumus kā Dienvid- tā Ziemeļ-Eiropā. Ja XII.g.s. cistercieši bija paspējuši kolonizēt slāviskos apgabalus no tagadējās Berlīnes uz austrumiem, tad jau 1205.g. viņi ierodas Daugavas grīvā un uzsāk savu saimnieciskās kultūras darbu savienotu ar kolonizācijas politiku. Daugavas grīvas apkārtnē viņi iekaŗo laukus ar savām sudmalām un apūdeņošanas ietaisēm, un no šejienes rodas vēlāk tā pilsētas daļa, ko mēs saucam par Mīlgrāvi. No cisterciešu vidus nāk arī pirmie Livonijas krusta kaŗu sludinātāji, kuŗi bija pārliecināti, ka ticību neticīgiem vajaga uzspiest ar ieročiem rokās.

Templiešu ordenis (turp.)

Kā zināms šo ordeni nodibina 6 - 8 nabadzīgi franču bruņinieki. Viņu nabadzība ir tik liela, ka templiešu vecākais gērbonis tēlo 2 bruņiniekus uz 1 zirga. Tas liecina, no cik prolitarizētas bruņinieku apvienības ir izaudzis šis ordenis. Templieši ir garīgs bruņinieku ordenis. Viduslaikos tā ir problēma, kā var savienot kopā 2 kārtas ? No vienas puses askētiskais mūks, kura uzdevums ir kopt slimos, no otras puses bruņinieks, kam pēc viduslaiku uzskatiem vajaga nogalināt, laupīt, izpostīt. Templiešu ordenis to ir pirmais veicis, un viņa vēsturiskā misija ir apvienot bruņniecību ar kleru. Vai tas bija iespējams ? Protāms, par to visa kristīgā pasaule sākumā šaubas. Tāpēc arī cisterciešu nabaga bruņnieki griezās 1128.g. pie baznīcas sinodes T r o y e s (izr. Troa) pilsētā un lūdza sinodes atzinumu jautājumā: „Vai mums ir atļauts ar savu asiņaino amatu nodibināt religisku savienību" ?

Sinode jautājumu atrisina pozitīvi un uzdod templiešu ordeni formāli nodibināt un izstrādāt statūtus Bernardam no Klervo (Klervo klostera abats). Viņš cēlies no ļoti bagātas un slavenas burgundiešu muižnieku cilts. Iestājas cisterciešu klosterī, drīz kļūst abats un apmēram 50 gadus noteic visas kristīgās pasaules ideologiju. Nav tāda svarīga jautājuma Eiropā šajā laikā, kurā neuzaicinātu Bernardu līdzi runāt un spriest un pieņemt atzinumus. Bernards nevien izstrādā templiešu statūtus, bet raksta tiem priekšvārdu, bez tam vēl īpašu propagandas rakstu „De laude novae militiae". Kā priekšvārdā, tā propagandas rakstā Sv.Bernards ir ļoti sajūsmināts par templiešu ideju. Viņš saka: „ja līdz šim bruņniecība esot laupījusi, postījusi un slepkavojusi,tad tagad tā kalpošot baznīcai un nabagiem. Pretstatā pasaulīgai bruņniecībai šie jaunie mūku bruņnieki bzīvošot brālībā, mīlestībā un paklausībā savam meistaram. Viņu guļamistabas sienas būšot izrotātas vienīgi ieročiem un viņu dzīves vienkāršība saskanēšot ar viņu uzdevumu nopietnību. Viņi atturēšoties no pasaulīgiem priekiem, sevišķi no medībām. Slavējama esot viņu sociālā nozīme. Rietum-Eiropa atsvabināšoties no visiem tikumiski aizdomīgiem elementiem, jo daudzi laupītāji, svētuma apgānītāji, viltus zvērētāji, laulības pārkāpēji, būšot spiesti savu noziegumu dēļ iestāties klosterī, un protāms, nekavējoši - uz fronti, tā tad uz Palestinu".

Bernardu visā šajā lietā tomēr valdzināja kaut kas cits. Viņš kādu laiku tiešām ticēja, ka izdosies nabadzības ideju iepotēt bruņniecībā. Reāli prasīt no bruņniecības nabadzības solījumu, tas bija kautkas neparasts un gandrīz neiespējams. Tomēr formāli tas izdevās. Šī pati Troyes sinode prasa, ka viņi savā tērpā nedrīkst atgādināt bruņniekus. Sinode aizliedz ordeņa brāļiem lietot zeltu un sudrabu. Tādā kārtā proletāriskie bruņnieki ar Sv.Bernarda palīdzību cisterciešu ordeņa ietekmē radīja templiešu ordeni. Arī templiešu ordeņa generālkapituls ir aizņēmums no cisterciešiem. Bet ir vēl otra sakne, kas veicināja templiešu, vispār bruņnieku ordeņa ideju. Pirmais cēlonis ir meklējams tā tad krusta karos un sevišķi Bernarda personā, bet

Otrais cēlonis ir Spānijā.

Cik tas savādi arī nav, bet dzīvē tas ir parasts, ka taisni no ienaidniekiem mācās un cenšās tos nokopēt. Spānija atradās gadsimtiem ilgi islāma varā, un šejienes arābu robežsargi bija organizēti ordenī. Šīs robežu sargu organizācijas t.s. r a b i t i veda mūkiem līdzīgu askētu dzīvi. Viņi bija stingri militāri organizēti un devuši solījumu - labāk mirt nekā atstāt savu posteni uz robežas starp islāma pasauli un kristīgo pasauli. Acīmredzot šis rabitu ordeņu paraugs veicināja līdzīgu ordeņu dibināšanu kristīgajā pasaulē.

Kad templiešu ordenis bija nodibināts, tad viņš pamazām ar savu ideju sāka iespaidot citas organizācijas, pirmā kārtā hospitāliešus, jo to nolūks bija kalpot slimiem un nabagiem. Hospitālieši tiem pama-

zām aizrauti no templiešiem un viņu idejas, un sāk uzskatīt par savu uzdevumu kaŗot ar ieročiem rokā pret neticīgiem. Templiešu ordenis formāli apstiprināts 1163.g., līdz ar to dodot ordenim pilnīgu autonomiju, kas ir ārkārtīgi liels notikums baznīcas toreizējā iekārtā. Autonomija bija tik liela, ka ordenis pat neprasot pāvesta atļauju varēja grozīt satversmi. Bet jau pirms apstiprināšanas templiešu ordenis ir ārkārtīgi svarīgs faktors. Kad 1147.g. templiešu ordenis sapulcina savu generālkapitulu Parizē, tanī ierodas Francijas karālis Ludviķis VII un pāvests Eižēns III. Ordeņa vara izskaidrojama ar lieliem ziedojumiem, ko tas savāca visā kristīgajā pasaulē. Ja hospitālieši savus līdzekļus ieguldīja galvenām kārtām nekustāmos īpašumos, pašā Palestinā uzpirkdāmi zemes, tad templieši to paturēja kā brīvu finanču kapitālu. Pēc Jeruzalemes krišanas neticīgo rokās 1291.g. arī templieši ir spiesti atstāt Palestinu, un pārceļas sākumā uz Ķipras salu, vēlāk uz Franciju, ar sēdekli Parizē. Ordenis še nav vairs biedrība cīņai ar neticīgiem, bet kļūst par vislielāko bankas namu pasaulē. Faktiski templiešu ordenis Parizē ir Francijas karāļa valsts kase, un templiešu rokās nonāk arī Londonas brīvie līdzekļi = kapitāli. Ordenis izveidojas par finanču saimniecību, kas sagrābj savās rokās Rietum-Eiropas tirdzniecību ar Maz-Āziju. Tā tad šajā otrā posmā templiešu ordenis ir Eiropas starptautiskā kapitāla centrālā organizācija. Bet tas bija arī templiešu ordeņa gals. Viņi sāka šikanēt kā pāvestam tā karāļiem, un Francijas karālis Filips Skaistais, kas bija „līdz ausīm" parādos pie templiešu ordeņa, izdeva pavēli arestēt templiešus, apraŝtīt viņu īpašumus, un nevarīgais pāvests Klemens V 1312.g. martā pasludināja templiešu ordeni par likvidētu.

Te mēs redzam interesantu attīstības gājienu, kur visā pasaulē atzīta un pabalstīta organizācija piepeši tiek likvidēta, jo tā ideja, kuŗas dēļ viņa radīta nonāk pilnīgā antitēzē, savā noliegumā.

Ordeņa īpašumus padaļai pārņem hospitālieši, padaļai Vācu ordenis.

Vācu ordenis (dib.1118.g.)

I. Palestīnas laikmets.

Ordeņa oficiālais nosaukums ir šāds:

„Orden der Ritter des Hospittals Sant Marien der Deutschen in Jerusalem" (Bruņnieku ordenis no Sv.Marijas hospitāļa Jeruzalemē). Tā šis ordenis saucās kādus 50 gadus, kad tas sen vairs neatradās Jeruzalemē, kad tas nebija vairs hospitālis, bet pirmā kārtā laicīgās pasaules vara. No officiālā nosaukuma analīzes redzam, ka tas ir vācu nacionāls ordenis, kuŗā uzņēma vienīgi vācu svētceļotājus un krustnešus, turpretīm templiešu un hospitāliešu ordeņi bija vairāk vai mazāk internacionāli, nerunājot nemaz par cisterciešiem, kuŗu satversmē ir teikts, ka nacionālam jautājumam nedrīkst būt nekādā loma. Nosaukums- "Orden des Hospittals Sant Marien" liecina, ka ordenis sākumā ir bijis hospitāls, tā tad slimnīca. Raksturīgi, ka šo hospitāli, no kuŗa vēlāk izaug liela valsts, nodibinājis vācu tautības laulāts pāris Jeruzalemē ap 1118.gadu. Tas bija hospitālis veltīts Sv.Jaunavai Marijai un bija atkarīgs no Sv.Jāņa Kristītāja hospitāļa un lai atšķirtu no hospitāļiem, pielika klāt - "Marijas hospitālis". 1187.g. šis hospitālis ir spiests evakuēties no Jeruzalemes. [Raksturīgi, ka šajā pašā gadā, Latvijā pie Doles salas tiek celta Sv.Mārtiņam veltīta katoļu baznīca, no kā arī sala dabūjusi nosaukumu. Šo, 1187.g. Mārtiņa salā pirmā Livonijas bīskapa Meinarda uzdevumā celto pili, zemgalieši mēgina ar tauvām ieraut ūdens dzelmē.]

II. Akonas laikmets.

No 1191.g. Akona ir ostas pilsēta Maz-Āzijā. Še, lai gan ne juridiski, tomēr faktiski ordeni turpina Libekas un Brēmenes tirgotāji,

jo viņi ir tie, kas nevien nodibina Vācu ordeni Akonā, bet arī vēlāk subsidē ordeņa militārās operācijas pret Livoniju. Notiekot Akonas apsēšanai, šie tirgotāji nodibina uz krastā izvilktiem kuģiem lauku hospitāli un šajā lazaretē par žēlsirdīgiem brāļiem un māsām ir Jeruzalemes "Marijas hospitāļa" slimo kopēji. Tik daudz ir sakara ar pirmo Vācu ordeņa laikmetu. Pēc pilsētas ieņemšanas hospitālis pāriet uz Akonas pilsētu un te pamazām pārveidojas par bruņinieku ordeni. Bet tā kā viņš bija izaudzis un sākumā saistīts ar hospitāli Jeruzalemē, tad Vācu ordeņa satversmē redzam apvienotus 2 principus: no vienas puses Vācu ordeņa brāļi ir hospitālieši, no otras puses viņi ir bruņinieki, tā tad garīgu bruņinieku ordenis pēc templiešu parauga.

Vācu ordeņa dibināšana izskaidrojama ar to pašu koloniālo politiku, ko vispār veda šajā laikā Eiropas valstis, bet no otras puses ar Vācijas karāļa Indriķa VI centieniem kļūt par kristīgās pasaules galvu un nodibināt tuvos austrumos Maz-Āzijā vācu militāru, politisku un saimniecisku varu. Par pamatu Vācu ordenim ir ņemti hospitālieši un templiešu ordenis. Citiem vārdiem, Vācu ordeņa brāļiem bija jākopj nabagie un slimie un no otras puses jācīnas ar ieročiem pret neticīgiem. 1199.g. Vācu ordenī ieceļ pirmos brāļus bruņiniekus un tajā pašā 1199.g. III. Livonijas bīskaps Gotlandē piespriež zemi 500 vācu tautības krustnešiem.

Šīs kolonizācijas operācijas Maz-Āzijā un Livonijā notiek paralēli un to vada viena vara, proti, vācijas koloniālā ekspansija uz austrumiem. Vācu ordenim vislabvēlīgāki ir bijuši 2 pāvesti, kas nodibina ordeņa juridisko stātusu - Innocents III, kas apstiprina Vācu ordeņa satversmi un Honorijs III, kas ordeņa labā izdeva 113 bullas. Pirms Palestines evokuācijas Vācu ordenis izmēģina roku nostiprināties citur Eiropā. Vispirms Ungarijā, tad Prūsijā un beidzot Livonijā.

Vācu ordeni raksturo tas, ka viņš nav pāvesta ierocis. Ja templieši un hospitālieši lielāko daļu bija faktiski pāvesta labā roka, tad, turpretīm, Vācu ordenis no paša sākuma ir Vācijas ķeizara ierocis. Lai gan šis ordenis Palestinā bija radīts kā hospitālis, kā slimnīca un vēlāk kā garīgs bruņinieku ordenis, tad protāms, no visa tā ar laiku palika pāri tikai ārējā forma un nosaukums. Saturs kļuva cits. Protāms, Vācu ordenis še mācās no saviem vecākiem brāļiem - hospitāliešu un templiešu ordeņa. Tā lielā diplomātiskā, politiskā un saimnieciskā gudrība, ko mēs vēlāk redzam Vācu ordeņa rīcībā, tā ir iegūta Palestinā. Tā tad, visas, arī kolonizācijas problēmas ir atrisinātas jau Palestinā.

Koloniālā politika ir sekoša.

Pretstatā krustnešiem garīgo ordeņu bruņinieki cenšas nelaupīt, bet gan iznīcināt ienaidniekus, lai zemi varētu kolonizēt un vest racionālu valsts saimniecību. Šīs saimniecības metodes piesavinas arī Palestinā Vācu ordenis. Arī pašu kaŗa mākslu, ļoti īpatnējos strategiskos paņēmienus ordenis aizguvis no 2 vecākiem ordeņiem Palestinā, kuŗi tos savukārt mācījušies no vikingiem, kas piedalījās pirmā krusta kaŗā. Arī vietu vārdos, cietokšņu un pilsētu nosaukumos Vācu ordenis Livonijā un Prūsijā seko šim Palestinas paradumam. Piemēram, Golgātes nosaukums pārnests uz Ungariju. Karalauču nosaukums Prūsijā radies no castrum regis = karāļa pils. Šādas karāļu pilis Vācu ordenim Palestinā ir vairāk. Tāpat Latvijā pārnests no Palestinas vāciskais Alūksnes nosaukums - Marienburga. Tāpat nosaukums "Turkopols" ir radies Palestinā. Tā sauc cilvēku, kas dzimis bastarda gimenē, t.i. kur tēvs turks un māte grieķiete. Šādus cilvēkus t.s. "mulātus", kas radušies no jauktām rāsām, nekad pasaulē labi neieredz. Šos turkopolus Vācu ordenis izlietoja Prūsijā mazsvarīgiem dienesta pienākumiem, kā vieglo kavalēriju sakaru uzturēšanai u.t.t.

Prūsijā un Livonijā Vācu ordenis kļūst no šauras garīgas organizā-

cijas par valstisku organizāciju. Savā ziņā viņu var uzskatīt par Prūsijas un Livonijas kolonizēšanas biedrību. Ordeņa galvas - magister nosaukums še kļūst par valsts galvas nosaukumu. Tā tad, ordeņa mestrs nav vairs biedrības priekšnieks, bet valsts galva. Tā pat vārds maršāls sastāv no 2 vārdiem, no kuŗiem pirmais nozīmē - ķēvi, otrs - puisi. Tā tad, maršals bija vispirms zirgu puisis, vēlāk persona, kas pārzināja bruņinieku zirgu stalli, un beidzot, tā kā bruņinieku ordeņa galvenais militārais spēks ir kaujas zirgi, tad par maršalu sāka saukt armijas virspavēlnieku.

Katram ordenim bija savs ārējs tērps, kas to nošķīra no citiem. Piem., cisterciešiem - pelēks mētelis, kādēļ tos sauca arī par "pelēkiem brāļiem". Templiešiem - balts mētelis ar sarkanu krustu, Vācu ordeņa brāļiem - balts mētelis ar melnu krustu. Tagadējā ordeņa iekšējā uzbūvē ir daudz kas nokopēts no senākām, lielām organizācijām. Piemēram, Vācu ordeņa pārvaldi raksturo 7 personas un arī mūsu 3 Zvaigžņu ordeņa pārvaldē ir 7 personas. Arī tagadējo ordeņu galvu sauc par priekšsēdētāju vai mestru, protāms, šim mestram nav vairs nekādas varas. Tālāk izšķir ordeņa komandieri un ordeņa kavalieri. Visi šie nosaukumi pārņemti no garīgiem bruņinieku ordeņiem. Tagad starpība starp ordeņa komandieri un kavalieri ir tikai tā, ka viens no tiem ordeni valkā ap kaklu, otrs - piesprauž pie tērpa. Īstenībā kavaliers ir itāliešu nosaukums bruņiniekam, kam bija tiesība valkāt nevien ordeņa krustu, bet kuŗam ir arī pienākums piedalīties kaŗā. Turpretīm ordeņa komandiers garīgos ordeņos ir t.s. pils komandants, kuŗam piederēja liela disciplināra vara pār savas pils konventu. Ja tagad ordeņa dome apbalvo zināmas personas, tad no agrākā ordeņu viedokļa, t.i. nonsens, jo garīgos bruņinieku ordeņos uzņēma par biedriem un apbalvo katru, kas te gribēja iestāties, bet no kandidātiem prasīja vismaz teorijā stingrus pierādījumus: par dīžciltību, kaujas spējām, militāru izglītību, tikumisku kvalifikāciju. Tā tad, garīgie bruņinieku ordeņi vēl šodien met savu ēnu uz mums, lai gan pagājis vairāk kā 800 g.

Krusta kaŗi pret slāvu un baltu tautām.

XII.g.s. krusta kaŗi tiek virzīti arī uz Ziemeļ-Eiropu pret slāviem un baltu tautām. Pirmais krusta kaŗš Z.-Eiropā notiek 1147.gadā. Tas bija vērsts pret slāviem ar devīzi: "Kas negrib kristīties, tam jāmirst!". Protāms, tā bija pavisam jauna kristīgās ticības izplatīšanas metode. Krusta kaŗu nolūks pret turkiem, protāms, nebija kristīt turkus, jo katoļu baznīca ļoti labi zināja, ka turku reliģiskā aktivitāte ir tik pat stipra kā katoļu. Bija skaidrs, ka jālieto militāra vara pret kristīgās baznīcas ienaidniekiem. Turpretīm vendi (slāvi) nebija kristīgās baznīcas ienaidnieki. Viņi, lai gan mazā mērā, pieņēma katoļu ticību, jo ticības jautājums ir pārliecības jautājums. Ar to arī izskaidrojams, ka kristīgā ticība no Vidus jūŗas līdz Baltijas jūŗai šādas iekšējas pārliecības ceļā izplatījās tikai 1000 gadu laikā.

Ja līdz tam katoļu misija notika brīvprātīgā ceļā, tad 1147.gadā šī misijas metode tiek lauzta. Vainojams šajā lietā ir atkal Bernards no Klervo. 1147.g. Frankfurtes reichstagā Bernards no Klervo prasa no Saksijas firstiem, lai viņi, vai nu pārceļ krusta kaŗus uz Palestinu, vai arī dodas cīņā pret vendiem. Protāms, Saksijas firsti izvēlējās vieglāko kaŗu ar vendiem. Kāds baznīcas vēsturnieks šo pirmo krusta kaŗu pret slāviem nosauc par vislielāko XII.g.s. avantūru, jo ar to tika galīgi saindēta tā brīvprātīgā iekšējās misijas pārliecība, ko līdz tam bija veikuši dažādi misionāri un mūki. Vendi tika pamazām sakauti un kristīti.

50 gadus vēlāk, 1197.g. atkal cisterciešu klosteŗa abats Bertolds pārņēma šo pret slāviem izmēģināto krusta kaŗu praksi uz Livoniju. Kā jau minēts, katoļu misija Eiropā ilgst 1000 gadus. Pāvesti gar šo misi-

ju likās maz zinis, jo misija bija politiskas ekspansijas lieta. Kad kāda tauta bija kristīta, pāvesti centās šo panākumu izmantot nodibinot attiecīgā valstī nacionālu baznīcu, pakļaujot to kūrijai Romā. Tikai ar Gregoriju VII sākot pāvesti maina krasi savu misijas politiku, ņemot misijas lietu savās rokās. Tāpēc arī saprotāms, ka pāvests Aleksandrs III, kas dzīvoja taisni krusta karu priekšvakarā, deklarēja, ka katoļu misija ir viens no pāvesta speciāliem uzdevumiem. Attiecībā uz Igaunijas misiju pāvests Aleksandrs III saka, ka misija esot: lex divina et humana. Šo Aleksandra III misijas teoriju Livonijā realizē Innocents III (1198.-1216.g.), kas uzskatāms par vienu no vislielākiem pāvestiem. Viņa pontifikāta laiks sakrīt ar bīskapa Alberta valdības gadiem. Innocents III pamatodamies uz Aleksandri III, formulē jaunu baznīcas tiesības normu, proti: Sv.Pētera krēslam Romā esot tiesība valdīt nevien par kristīgo baznīcu, bet gan par visu zemes lodi.

No svara arī tas, ka Innocents III krustnešiem, kas dodas uz Livoniju un Prūsiju piešķir tās pašas tiesības, ko Palestinas braucējiem. Protāms, tādā gadījumā Z.-Eiropas krustneši: dāņi, vāci, skandināvieši u.c. devās labāk uz Livoniju un Prūsiju nekā Palestinu, ja viņiem šai īsajā karā gājienā ieskaitīja tos pašus nopelnus.

1204.g. Innocents III uzaicina sakšus un vestfāļus doties krusta karā pret Livoniju. Ja šajā krusta karā būtu piedalījušies krustneši vien, tad šis ziemeļu uzņēmums beigtos tik pat katastrofiski kā Palestinā. Krustneši taču sastāvēja lielāko tiesu no ļoti slikta cilvēku materiāla, jo kā mēs redzējām, no Bernarda no Klervo slavinājuma, krusta karos devās lielāko daļu noziedznieki, kuriem atlaida sodu ar noteikumu, ka viņi izpirks vainu krusta karā. Bez tam krusta karotājam savs solījums parasti bija jārealizē gada laikā. Ja viņš pēc gada varēja atgriezties mājās dzīvs, tad viņš savu noziegumu bija izpircis. Citiem vārdiem, šī karaspēka sastāvs pastāvīgi mainās. Ja Baltija, Prūsija un slāvu zemes tika uzvarētas, tad ne krustnešu dēļ, bet tāpēc, ka aktīvi iejaucās ordeņi. Ja cisterciešu XII.g.s. bija jau misionējuši un kolonizējuši vendus, tad XIII.g.s. mēs viņus jau sastopam Daugavas grīvā. XIII.g.s. 30.gados cisterciešu vietā stājas dominikāņi un franciskāņi. Tie bija ubagu mūku ordeņi, t.i. viņu brāļiem nebija tiesības uz īpašumu, bet savs uzturs jāpelna no ubagu dāvanām. Taisni šo ubagu ordeņu organizēšanā parādās pāvestības gudrā un tāļredzīgā politika. Ja bruņinieku ordeņos pāvesti prata savā varā dabūt valdošo kārtu bruņniecību, tad ubagu ordeņos pāvesti koncentrēja proletarizētās, deklasētās, galīgā nabadzībā un trūkumā dzīvojošās sabiedrības padibenes. Tā pāvesta rokās radās stiprs militārs un idejisks spēks. Kā bruņinieku, tā ubagu ordeņi piedalās krusta karos uz Z.-Eiropu un palīdz saimnieciskā un kolonizēšanas ziņā, citiem vārdiem, atslēdz Austrum-Eiropai ceļu priekš Vācijas kapitāla. Pie kam šajos uzņēmumos un ordeņos parādās tā jaunā ideologiskā pretstatība, kāda pastāv starp katoļu baznīcu un laicīgo varu. Jāatzīst, ka vēl XII.g.s. beigās, kad Vācijas krustneši ubagu un bruņinieku ordeņi cenšas uzvarēt Baltiju un Prūsiju, šajā laikā vēl šo projām katoļu baznīca savā misijas teorijā turējās pie sen nodibinātā kristīgā principa, ka katoļu ticību var uzspiest tikai pārliecības ceļā, turpretīm, bruņinieku ordeņi aizstāv pretējo teoriju, ka misija ir jāizdara ar ieročiem un uguni.

Vai pāvesti t.s. misijā uz brīvību bija tiešām vaļsirdīgi, atklāti, vai tas nebija tikai politisks un diplomātisks paņēmiens ? Nē, mums ir jāatzīst, ka XII.g.s. beigās un XIII.g.s. sākumā katoļu baznīca pāvesta personībā negribēja un pretojās tam, ka jaunkristītās tautas tiktu kalpinātas .

Par to liecina Honorija III. 1225.g. deklarācija: „Jaunkristītās tautas Livonijā un Prūsijā esot aicinātas kļūt par Dieva bērniem, viņām jāpaliekot brīvām arī turpmāk, jo būtu necienīgi, ka tās pēc kristīšanas nokļūtu zemākā kārtā nekā pirms tam. Šīs tautas neesot pakļautas

nevienam citam kā tikai Kristum un Romas baznīcai".

Šīs deklarācijas pamatideja ir tā, ka kristītās tautas nedrīkst zaudēt ne savas politiskās tiesības, ne arī savu sociālo stāvokli, pie kam pāvesti viņus sauc par "Dieva bērniem". Ar to ir uzsvērts viņu izcilais stāvoklis, kas juridiski nozīmē to, ka šie pavalstnieki ņemti speciālā Sv.Pēteŗa krēsla aizsardzībā. Neskatoties uz to, tai pašā laikā ar pāvesta atļauju notika Livonijā un Prūsijā misija ar varas līdzekļiem. Šo pretrunīgo politiku var viegli izskaidrot. Romas baznīca uzskatīja Prūsiju un Livoniju iekaŗotos novadus par misijas novadiem, ko kūrija gribēja pārvērst par īpašām misijas valstīm. Sākumā šīs misijas valstis bija domāts pārvaldīt tieši no Romas, ar t.s. legātu palīdzību. Vēlāk valsts pārvalde pārietu pašu jaunkristīto rokās zem Romas kūrijas uzraudzības.

Ko par savām cīņām ieguva bruņinieku ordeņi un krustneši.

Krustneši ieguva soda atlaišanu, bet attiecībā uz bruņinieku ordeņiem pāvestam bija sava teorija. Bruņinieku ordeņi esot aicināti uz Livoniju un Prūsiju tikai pret pagāniem un pie šīs formulas arī vajadzēja noteikti turēties. Bet ja kāda pagānu tauta brīvprātīgi kristījās, tad jaunkristītie, pēc pāvesta domām, tūliņ kļūst "Dieva bērni" un par viņiem automātiski izbeidzas ordeņa vara. Ordeņiem ir tiesība valdīt tikai tajos novados, ko viņi iekaŗo ar ieročiem rokās. Tāda ir pāvesta valsts tiesiskā doktrina.

Kādas ir šīs doktrinas sekas.

Cik tas savādi arī neliekas, pēc šīs doktrinas Vācu ordenim nav nekādas tiesības uz kristīgiem pavalstniekiem, jo ordenis ir militāra organizācija, domāta tikai iekaŗošanai. Šo pāvesta doktrinu ļoti labi saprata arī Vācu ordeņa slavenais virsmestrs Hermans v. Salza un tāpēc centās nodrošināt Vācu ordeņa varu arī pēc iekaŗošanas un kristīšanas tādā ceļā, ka viņš griezās nevis pie pāvesta, bet pie Vācijas impērijas ķeizara Fridricha II. 1226.g. Fridrichs II. izdod t.s."Zelta bullu", ar kuŗu atzīst, ka iekaŗotā Prūsija ir Vācijas impērijas novads un Vācu ordeņa pavalstnieki ir nevien pagāni, bet arī jaunkristītie.

Tā tad, arī Prūsijas un Baltijas iekaŗošanā izteicas tās pašas divas lielās viduslaiku pretrunības; cīņa starp Fridrichu II, kā laicīgās varas pārstāvi un pāvestu, kas pretendēja, tāpat kā ķeizars, uz pilnīgu kundzību visā pasaulē. Livonijas un Prūsijas iedzīvotājiem XII. un XIII.g.s. protāms bija labvēlīgāka pāvesta vara. Katoļu baznīcas nolūks nebija iekaŗotās zemes verdzināt un atņemt tiesības, bet Vācijas impērijas mērķis bija nodot šīs tautas ordeņa varai. Ka šī doktrina ir paraiza, to vēl 1930.gadā aizstāv Vidzemes bruņniecības vēsturnieks Aleksandrs v. Tobīns, kuŗš sekoši raksturo vācu impērijas nolūkus Baltijā: "pirmiedzīvotāju iznīcināšana bija, pats par sevi saprotāms kolonizēšanas priekšnoteikums. Ja Livonijā tas nenotika un ja vācieši neparasti maigi izturējās pret Livonijas kristītiem, bet bieži neuzticīgiem iedzīvotājiem, tad tas esot izskaidrojams nevis ar labsirdību - nicht aus Gründen des Herzens - bet aprēķinu dēļ. Livonijas apstākļos nevācu iznīcināšana būtu bijusi neprātība, zeme būtu pārvērtusies par tuksnesi, jo vācu zemnieks neesot sekojis pāri jūŗai vācu bruņiniekam un mūkam".

Austru

Austrum-Eiropas kolonizācija.

Krusta kaŗi Palestinā ir patiesībā Eiropas kolonizācijas uzņēmums un to pašu var teikt arī par krusta kaŗiem uz ziemeļiem, tikai tautas,

kas še piedalās ir citas. Krusta kaŗi pret slāviem, prūšiem un pārējām baltu tautām sakrīt ar t.s. vācu austrumu ekspansiju. Šī ekspansija notika tad, kad germāņu ciltis pārgāja Elbu un devās uz austrumiem, lai kolonizētu, pārvācotu, slāvu un baltu apgabalus. Kustību ievadīja flāmi un frīzi ap 1000.g. vispirms Dienvid-austrumu - Eiropā uz Alpu un Donavas zemēm, vēlāk arī ziemeļ-austrumu virzienā, pie kam flāmiem un frīziem pievienojās sakši, vestfāļi u.c. 1140.g. tā tad, 7 gadus pirms I.krusta kaŗa lejas vāci pāriet koloniālā uzbrukumā un sasniedz pirmo reizi Baltijas jūŗas krastus, kur 1143.g. dibina Libeku. Kolonizācija ilgst līdz XIV.g.s. vidum, kad pēc t.s. "melnās nāves" epidēmijas (par melno nāvi viduslaikos sauca mēri) izbeidzās kolonizācijas strāva, jo šai sērgai par upuri Rietum-Eiropā krīt apm. 1/3 iedzīvotāju. Ja pirms kolonizācijas Vācijas austrumu robeža bija Elbas un Sales upes, tad pēc kolonizācijas koloniālās Vācijas robeža ir Narva. Tā radās 2 Vācijas: Sen-Vācija - Alt-Deutschland un Jaun-Vācija jeb Koloniālā Vācija. XIII. g.s. sākumā Vācijas politiskais centrs atradās uz līnijas Ķelne - Frankfurte - Augsburga, bet pamazām Vācijas vēstures smaguma punkts pārvietojas pāri Elbai un Oderai, un novietojas Hamburgas - Breslavas līnijā, kur izaug tagadējās Vācijas galvas pilsēta Berlīne. Berlīne ir jaunāka nekā Rīga un XII.g.s. tagadējās Berlīnes vietā bija neliels vendu (slāvu) zvejnieku ciems. Tā tad Berlīne dibināta uz slāvu territorijas Koloniālā Vācijā. Protāms pēc lielās kolonizācijas strāvas izsīkšanas XIV.g.s. vidū, atsevišķi kolonistu pulki joprojam devās uz Austrum-Eiropu no Sen-Vācijas. Vēl lielāks bija kādu laiku Vācijas politiskais un padaļai juridiskais ~~iespaids~~ ietekmes. Magdeburgas pilsētas tiesības savā laikā lietotas Polijā un Galicijā 650 vietās. Arī politiskais iespaids XV.g.s. vidū bija tik liels, ka koncilos, kas pēc dabas bija starptautiskas sanāksmes, vācu nācijai officiāli pieskaitīja nevien dāņus un zviedrus, bet arī poļus un ungārus. Šīs koloniālās kustības rezultātā, Vācijas „dzīvojamā telpa" kļuva divtik plaša.

Ekspansijas iemesli.

Katram kolonizācijas uzņēmumam ir vajadzīgs kapitāls un darba spēks, un kā psichologisks priekšnoteikums - vajaga būt sliktiem dzīves apstākļiem, kas spiež iedzīvotājus pamest savu dzimteni un doties svešumā. Tiešām, XII.g.s. beigās Sen-Vācijā ir iedzīvotāju pārprodukcija. Ja salīdzinam Sen-Vācijas vietu vārdu skaitu XIII.g.s. un XIX. g.s. sākumā, tad starpība ir ļoti niecīga. Citiem vārdiem, Sen-Vācija jau XIII.g.s. bija pārāk bieži apdzīvota, pie kam vispār cilvēku un telpu attiecības, ko var raksturot ar zināmu koeficientu, vēsturē spēlē svarīgu lomu. Turpretīm Austrum-Eiropā iedzīvotāju skaits bija ļoti niecīgs. Tā tad zemes trūkums un ļaužu pārprodukcija ir iemesli, kas veicināja izceļošanu no Sen-Vācijas. No otras puses politiski un sociāli spaidi vienmēr ir veicinājuši emigrāciju. Izšķiroša nozīme ir tam, vai kolonizācijā piedalās zemnieki vai nē. Pāri Elbai devās pirmā kārtā vācu zemnieks. Sen-Vācijā pastāv līdz tam dažādi nebrīvības veidi, starp citu arī pilnīga verdzība, dzimtbūšana. Katra kolonizācija prasa pilnīgu kustības brīvību, un nebrīvie zemnieki, līdz ko pierakstījās kolonistos, kļuva brīvi. Tā tad kolonijās zemnieks ieguva labāku saimniecisku stāvokli un tiesības nekā Sen-Vācijā. Tas pats sakāms par amatniekiem un tirgotājiem. Taisni Austrum-Eiropā atradās tādas dabas un kalnu bagātības, ka nerunājot par sāki, dzelzi, alvu, bet jo sevišķi sudrabs un zelts, kas padarīja Bohemijas un Ungarijas karāļus par bagātākiem toreizējās Eiropas valdniekiem. Šīs kalnu bagātības izmantoja vācu amatnieki, kalnrači, un līdz ar to veicināja jaunu kapitālu ieplūšanu Austrum-Eiropā. Protāms, kolonisti cerēja zeltu un sudrabu atrast arī Livonijā.

Beidzot kolonizācijā piedalījās arī muižniecība, padaļai spekulējo uz materiāliem labumiem, padaļai bēgot no augošās zemes kungu politiskās varas. Tā tad, Austrum-Eiropā šaipus Elbai pārnācu uz dzīvi visas iedzīvotāju kārtas, kam ir ārkārtīgu lielu politisku un tautsaimnieciska nozīme. Polītiska nozīme tā, ka zemes pirmiedzīvotāji slāvi, padaļai arī balti, tika pārvācoti, uzsūkti no kolonistiem. Tautsaimnieciska nozīme tā, ka kolonizējamie apgabali nepārvērtās par kolonijām šī vārda tagadējā nozīmē (aizjūras faktorija, kur var dabūt ļoti lētas izejvielas un viegli novietot savus fabrikātus). Koloniālā Vācija nav kolonija šī vārda īstā nozīmē, jo kolonisti nesa līdzi paši savu tirgu, jo tur ieradās visu kārtu un arodu kolonisti, kas dibināja jaunajā kolonizējamā telpā tūkstošiem ciemu un pilsētu. Protāms, tirgus tur radās uz vietas un tāpēc koloniālā Vācija ražoja nevis Sen-Vācijas, bet savam tirgum, kam ir izšķiroša tautsaimnieciska nozīme. Ja līdz kolonizācijai Vācijas galvenās eksporta preces nāca no meža, tā tad, zvērādas, vaski u.t.t., tad pēc kolonizācijas galvenā eksporta prece nāk no lauksaimniecības, pie kam lauksaimniecības kultūras veicināšanai dažos apgabalos ļoti lieli nopelni bija cisterciešu ordenim un vēlāk Vācu ordenim, kurš savā laikā labību izsludina par valsts monopolu. Tai laikā, kad Austrum-Eiropā vēl ne zemnieks ne muižnieks nespēja ražot tirgum, tai laikā jau Vācu ordenis tiggojās ar eksporta labību. Kolonisti bija spiesti vai nu dzimtenē likvidēt savus īpašumus un no otras puses viņi ņēma līdzi uz Austrum-Eiropu savus darba rīkus un inventāru. Abos gadījumos kolonisti ieradās Austrum-Eiropā ar kapitāliem. Tā tad, kolonizācijas sekas bija tās, ka ar kapitāliem un ļaudīm nabagā Austrum-Eiropa kļuva bagātāka tautsaimnieciskā ziņā.

Runājot par šiem kolonizācijas apgabaliem jāatšķir divejādas lietas:

1) Vācijas kolonizācija šī vārda īstā nozīmē (piedalās visas profesijas un kārtas) beidzās pie Lietavas robežām. Šai strāvai par upuri krita sen-prūši. Apmēram XV.g.s. viņi tiek pārvācoti un uzsūkti;

2) turpretīm Livonija joprojām paliek saistīta ar Vāciju tikai kā aizjūras kolonija.

Izskaidrojums tam ir divejāds. Viens iemesls tas, ka Livonijā varēja nokļūt tikai jūras ceļā ar kugiem no Libekas vai Brēmenes. Bet vācu zemnieks nokļuva pie Baltijas jūras tikai XII.g.s. vidū. Viņš bija kontinenta, sauszemes iedzīvotājs un tāpēc kategoriski atteicās doties jūras ceļojumā. Turpretīm, pa sauszemi varēja Livonijā nokļūt tikai caur Lietavu, bet Lietava joprojam palika neatkarīga no Vācijas. Tieši gar Palangas jūrmalu gāja jājams un braucāms ceļš un Kurzemi, bet šis ceļš bija tik nedroš no leišu uzbrukumiem, ka tas bija kaŗa ceļš un tanī varēja doties tikai liela kaŗaspēka apsardzībā. Tā tad, ja Livonijā vācu bruņiniekam, amatniekam un mūkam nesekoja vācu zemnieks, tad tam ir ārkārtīgi liela nozīme mūsu zemes vēsturē un izskaidrojums meklējams: 1)

1) Livonijas geografiskā stāvoklī;
2) vācu zemnieka psīchologija;
3) Lietava kā barjera valsts.

Pret Lietavu atsitās nevien vācu bruņinieka zobens un vācu tirgotāja olekts, bet arī vācu zemnieka arkls.

Kāpēc varenā Vācija nevarēja sagŗaut Lietavu ?

Šajā jautājumā vēsturnieku domas dalas. Daži domā, ka Vācu ordenis nav varējis uzveikt Lietavu, citi - ordenis to nav gribējis darīt. Kā arī nebūtu, bet vēl XIV.g.s. Lietava bija vienīgā valsts Eiropā, kas nebija kristīta. Tas no ideju attīstības viedokļa ir ārkārtīgi fainomenāls fakts. Acīmredzot, ir zināma daļa taisnības tiem Vācu ordeņa ienaidniekiem, kas jau toreiz Eiropā izplatīja ziņas, ka Vācu ordenis ar nolūku negrib Lietavu iekaŗot un kristīt, jo tai pašā momentā Vācu ordenim

zudīs katrs morālisks eksistences pamats. Kamēr Lietava nebija kristīta, tikmēr Vācu ordenis aicināja no visas kristīgās pasaules diplomātus un politiķus uz savām pilīm un kā uz kādu "Jeruzalemes dārzu" rīkoja šo izlasīto Rietum-Eiropas augstāko aprindu kara gājienu pret Lietavas pagāniem. Uz Karalaučiem devās no visas Eiropas jaunie bruņinieku dēli, lai tur pagānu zemē, Lietavā, piedalītos "medībās pret cilvēkiem" un dabūtu t.s. Ritterschlag un par nopelniem jauno aristokrātu varētu iecelt bruņinieku kārtā; un lai atgriezies atpakaļ pie sava galma varētu stāstīt par savu brīnišķo varonību, ko viņš parādījis cīņās ar pagāniem. Vismaz Vācu ordenim tas vienmēr bija argumentos, ar ko viņš sita savu daudzo ienaidnieku kartis, kas prasīja viņa likvidēšanu. Kad poļi to prasīja, ka ordenis negrib un nevar vairs nevienu kristīt, tad Vācu ordeņa diplomāti aizrādīja: "Mēs nevaram likvidēties, kamēr Eiropā vēl ir pagāni". Tas ir iemesls, kāpēc Lietava palika barjera valsts Vācijas impērijā un pateicoties tam arī latvieši netika pārvācoti.

Zobenbrāļu ordenis.

Austrum-Eiropas kolonizēšanai, kas notika katoļu misijas vārdā, protāms, nebija pietiekošu morāliski stipru krustnešu pulku. Tāpēc vajadzēja radīt staprāku organizāciju bruņinieku ordeņa vaidā. Tāds specifisks ordenis Livonijā bija Zobenbrāļu ordenis. Dibināšanas gads nav skaidri pierādīts, jādomā, ka 1202.g. un paatāv līdz 1237.g. Par dibinātāju uzskata formāli bīskapu Albertu, lai gan to ir darījis viņa uzdevumā Daugavgrīvas cisterciešu klosteŗa abats Teodorichs. Pāvests Innocents III ordenim dod templiešu satversmi, bet ja templiešu ordenis bija papāls, t.i. padots tieši pāvestam, tad Zobenbrāļu ordenis ir episkopāls, t.i. pakļauts tieši Rīgas virsbīskapam uz īpaša līguma pamata. Lai atšķirtu Zobenbrāļus no templiešiem, tad maina viņu tērpu, papildinot templiešu - "balsts ar sarkanu krustu" ar sarkanu zobenu. Tāpēc arī nosaukums - "Fratres gladiferi". Tas ir tautas nosaukums pēc ārējā izskata, turpretīm statūtos ordenis saucās - milites Dei. Tā tad, pēc analoģijas ar templiešu ordeni - "nabaga bruņinieki iekš Kristus", zobenbrāļus nosauca - "Dieva bruņiniekiem" (Gottes Ritter). Pašu korporāciju statūtos sauc par Ordo, tā tad, satversmē paredzētu īpašu organizētu kārtību, proti, garīgu bruņinieku kārtu. Kā zināms, garīgo bruņinieku ordeņu vēsturiskā nozīme ir tā, ka tajos ir savienota bruņniecības kā pasaulīgas kārtas idēja ar klerikāļu kārtu. Tiešām no 4 brāļu solījumiem 3 ir tipiski mūka solījumi un tikai viens ir specifiski bruņniecisks. Šie solījumi ir šādi:

1) Nabadzības solījums. Brāļiem ir jāatsakās no katra privātīpašuma. Ja brāļiem ir kādas privātas lietas, tad tās nedrīkst turēt aiz atslēgas, jo viņas ir nodotas brāļiem tikai lietošanā, bet īpašnieks ir ordenis;

2) Tiklības solījums - stāv sakarā ar katoļu baznīcas vispārējo uzskatu par sievieti kā nešķīstu būtni un no tā izaugušā cenibata institūta, citiem vārdiem, ordeņa brāļi nedrīkst nekādā ziņā doties laulībā. Šis solījums aizliedza katrus sakarus ar sievieti, pat skūpstīt māti vai māsu;

3) Paklausības solījums. Pirmie mūku klosteŗi bija monarchistiski organizēti, kur abats vārda īstā nozīmē ir patvaldnieks. Sevišķi bruņinieku ordeņos, kur garīgai paklausībai nāk klāt karavīra paklausība, šim solījumam bija ārkārtīgi liela nozīme. Bez mestra atļaujas brāļiem nav atļauts atstāt pili, saņemt un izsūtīt vēstules u.t.t.;

4) Solījums cīnīties ar neticīgiem. Zem šīs formulas jāsaprot turki un arābi, vispār musulmāņi, bet praksē arī pareizticīgos katoļu baznīca uzskata par neticīgiem.

Ordeņa brāļiem bija kopīgs dzīvoklis - ordeņa pils. Par šīs organizācijas demokrātismu liecina tas, ka ordeņa brāļi ēd pie viena galda, vienu ēdienu, to starpā arī mestrs. Mati un bārda bija īsi apcirpti, par zīmi, ka ordeņa brālis nav brīvs cilvēks, bet saistīts ar nepārkāpjamiem, neatsaucamiem likumiem. Ordeņa brāļi dalās:

1) bruņiniekos;
2) priesteros;
3) kalpotājos.

Par brāli - bruņinieku uzņēma pieaugušu vīrieti, ja viņš ar zvērestu apliecināja:

1) ka cēlies no bruņinieku dzimtas otrā paaudzē;
2) ka dzimis likumīgā laulībā;
3) ka nav nesamaksātu parādu;
4) ka miesīgi vesels;
5) ka nav precējies.

Jauno kandidātu uzņēma ordeņa biedru pilnā sapulcē. Pēc tam viņa ietērpa ordeņa tērpā, nodod kaŗa zirgu, zināmu skaitu ieroču un vienu apkalpotāju.

Lai kļūtu par brāli - priesteri, nav jābūt bruņinieka kārtai, nav jādod 4.solījums - cīnīties pret pagāniem. Brāli - priesteri uzskatīja ar lielu cienību un parasti viņš sēdēja pie kopējā galda tūlīt aiz mestra.

Brāļi - kalpotāji jeb ordeņa saime (familia) nedrīkst būt bruņinieku kārtas. Bruņniecības rekvizita vietā prasa no viņa piederību pie brīva kārtas. Viņi atšķiras tērpa ziņā - melnas vai rūdas krāsas svārki ar sarkanu krustu. Militārā ziņā brāļi - kalpotāji dalās:

1) brāļos strēlniekos un
2) brāļos amatniekos.

Pirmie dabūja 1 zirgu un 1 apbruņojumu. Brāļi - amatnieki bija maiznieki, kalēji, namdari u.t.t.

Bez īstiem brāļiem ordenī uzņēma arī brāļus - veicinātājus - confratres (līdzbrāļi). Viņi var katrā laikā izstāties un no tiem netiek prasīta piederība pie kārtas. Vai brāļos - bruņiniekos uzņēma tikai bruņiniekus, nav skaidri zināms, Jādomā, ka sākumā noteikums nav stingri ievērots, jo pirmos gados ir iestājušies arī daļa no krustnešiem, kas ieradās Livonijā un negribēja atgriesties atpakaļ.

Ordeņa priekšnieku sauc par mestru, magister, Meister. Viņa sēdeklis bija Rīgā - ordeņa pilī. Mestru ievēl tikai no bruņinieku vidus. Vēlēšanas nevajaga apstiprināt. Mestrs varēja izvēlēties 4 zirgus, 1 bruņinieku, 1 apkalpotāju un 1 ordeņa brāli-priesteri t.s. kaplan par sekretāru, pie kā glabājās ordeņa zīmogs. Mestrs nebija absolūts valdnieks. Viņš ir atkarīgs no kollegiāliem organiem:

1) no konventa (pils ordeņa brāļu kopsapulce);
2) no generālkapitula (visa ordeņa brāļu sapulce).

Par kapituliem sapulci sauca tādēļ, ka pēc mūku klosteŗa parauga brāļu sapulces atklājot, nolasīja nodaļu - "kapitel" no bībeles. Atsevišķas ordeņa pils konventa priekšnieku sauca par komtūru. Tā kā mestrs un komptūrs bija atkarīgi no konventa, kapitula no generālkapitula, tad, protāms, mestrs rīkojās tikai šīs korporācijas vārdā. Īstais dominus ir ordenis, mestrs ir tikai prodominus. Tāpēc visi akti, kas nāk no mestra kancelejas tiek izdoti ar brāļu atļauju, vai zināmos gadījumos ar viņu padomu. Adresāts pāvesta rakstiem vienmēr ir mestrs kopā ar brāļiem.

Zobenbrāļu ordenis pastāv tikai līdz 1237.gadam, jo pēc vairākām sekmīgām uzvarām, padaļai dāņu valdības greizsirdīgas politikas dēļ, zobenbrāļu ordenis tiek sakauts 1236.gada 22.septembrī Saules kaujā. Pēc šīs lielās militārās neveiksmes ordenis ved sarunas ar Vācu ordeni par apvienošanos, kas beidzas ar to, ka 1237.g. pāvests Gregorijs IX likvidē Zobenbrāļu ordeni un visus viņa līdzšinējos brāļus ieskaita

Vācu ordenī. Pāvesta un Vācu ordeņa mestra v.Salza klātbūtnē zobenbrāļi novelk savu līdzšinējo tērpu un uzvelk Vācu ordeņa tērpu un līdz ar to inkorporācijas akts ir nobeigts. Līdz ar inkorporācijas aktu Vācu ordenis kļuva par Zobenbrāļu ordeņa juridisko pēcteci visās tiesībās un pienākumos, ko līdz tam pēdējie bija ieguvuši un uzņēmušies Livonijā.

Vācu ordeņa Livonijas un Prūsijas laikmets - Ārējā vēsture.

Kā izskaidrojams tas, ka Vācu ordenis no Palestīnes nokļuva Prūsijā un vēlāk Livonijā ? Tas vedams sakarā ar Vācijas nacionāli - koloniālo politiku. Ordeņa nolūks bija nodibināt vācu iespaida sfairu sākot no Melnās līdz Baltijas jūrai, tā tad, kļūt par militāru un saimniecisku varu Austrum-Eiropā. Pa daļai tas viņam arī izdevās un izskaidrojums ir meklējams galvenām kārtām krusta kaŗu psīchozē. Krusta kaŗotāji savāca visā Eiropā ļoti lielus kapitālus. Bez tam izšķiroša nozīme bija tam, ja pēc kāda krusta spredīķa, ko bija teicis kāds cisterciešu mūks vai cits spredīķotājs, kāds religiozs zemnieks bija devis solījumu doties uz Palestinu, tad viņam tas zināmā terminā bija arī jāpilda un ja viņš no tā vēlāk gribēja tikt vaļā, tad Vācu ordenis nāca par starpnieku un uzņēmās kaŗot Livonijā pret neticīgiem katra vietā, kas to bija solījies, bet negribēja solījumu pildīt. Pārpratums bija tikai tas, ka par šādu pārsteidzīgu solījumu vainīgajam vajadzēja norakstīt daļu no savas mantas ordenim. Tā dāvinājumu un pirkumu ceļā Vācu ordenis ieguva lielas bagātības Rietum-Eiropā.

XIII.g.s. sākumā Vācu ordenim piederēja īpašumi 10 valstīs: Vācijā no 1200.g., Prūsijā no 1230.g., Livonijā no 1237.g., bez tam Ungarijā, Spānijā, Sicilijā, Armenijā, Apūlijā, Achajā un Romānijā. Vēlāk gan ordenis zaudēja 3 no šīm provincēm: Spāniju, Apūliju un Sicīliju. Atlikušās 7 valstis sauca par "Ordeņa 7 pīlāriem".

Hermans v. Salza. Vācu ordeņa virsmestrs, kam ir izšķiroša nozīme ordeņa vēsturē. Tas ir I.šķ. valstsvīrs, bet no otras puses ir Sv. Romas impērijas ķeizara Fridricha II. padomnieks cīņā ar pāvestu. H. v. Salza panāk to, ka jau 1211.g. daļa no Vācu ordeņa kaŗaspēka tiek pārnesta no Palestinas uz Septiņkalni, lai tur cīnītos pret Valachijas un Maldavas tautām. Lai gan jau 1225.g. Ungarijas karālis padzina Vācu ordeni no šejienes, tomēr šie 14 gadi bija ļoti laba skola Vācu ordenim. Tas redzēja, kāda nozīme ir Vācu kolonizācijas darbam, ar kādām metodēm rīkoties. Padzīts no šejienes jau 1226.g. H. v. Solza slēdz līgumu ar Mazovas (Prūsijas daļa) hercogu Konrādu, kas Vācu ordenim dāvina Prūsiju, dāvina territoriju, kas viņam nemaz nepieder, lai ordenis to iekaŗotu un kristītu, un šo dāvinājuma aktu apstiprina arī Fridrichs II. ar tā saucāmo "Zelta bullu", ar ko Vācu ordenim tiek piešķirta tiesība paturēt par saviem pavalstniekiem nevien pagānus - senprūšus, bet arī kristītos, un pēc kristīšanas te nodibināt valsti.

Tā tad, 1226.g. akts nodibina Vācu ordeņa tiesības uz Prūsiju. Prūsijas iekaŗošana notiek no 1231. - 1260.g. Vācu ordenim ir lieli nopelni Prūsijas uzbūves darbā, bet nevajaga aizmirst, ka sekas bija senprūšu iznīcināšana, pārvācošana, un visas territorijas pievienošana Vācijas impērijai. No 1232. - 1410.g. Vācu ordenis Prūsijā nodibina 93 pilsētas un 1400 ciemus ar vācu kolonistiem. 1410.g. notiek slavenā Tannenbergas kauja, kuŗā poļu kaŗaspēks sakauj Vācu ordeni un no šī gada sākās neatvairami Vācu ordeņa sabrukums. Prūsija tiek pievienota Polijai. 1525.g. Vācu ordeņa virsmestrs Markgrafs Albrechts ir spiests nolikt virsmestra amatu un līdz ar to Prūsijas ordeņa valsts tiek sekularizēta, t.i. baznīcas manta kļūst laicīga, jo pats Vācu ordeņa virsmestrs ir spiests palikt par Polijas vasali. 1525.g. faktiski arī

izbeidzas virsmestra amats, jo no šī gada sākot Vācu ordenī galveno lomu spēlē nevis Prūsija, bet Livonija. Padaļai tās tiesības, kas agrāk piederēja Prūsijas mestram, tagad pāriet Livonijas mestra Plettenberga rokās, kurš kļūst par Vācijas impērijas firstu. Beidzot, 1561.g. Lielajā Livonijas karā aiziet bojā arī Livonijas ordenis, pēdējais virsmestrs Ketlers kļūst par Polijas vasali. Pēc šiem katastrofāliem notikumiem Vācu ordenis gan vēl pastāv ar īpašumiem Vācijā, bet 1809.g. Napoleons I likvidē arī šīs Vācu ordeņa atliekas. Tomēr vēl XIX.g.s. vidū Vācu ordenis mēģina atjaunoties kā vienkārš garīgs institūts, kuŗa virsmestru līdz pasaules karam ieceļ Austrijas ķeizars, bet tam nav vairs nekādas, ne tautsaimnieciskaș, ne politiskas nozīmes Eiropā. Laikā no 1198. - 1525.g. Vācu ordenī ir bijuši 37 virsmestri, kuŗu caurmēra valdības laiks ir 9 gadi. Šajā laikā ir bijuši pavisam 45 mestri un Livonijā mestru vēlē uz visu mūžu. Tomēr viņi valda caurmērā tikai 10 - 12 gadus. Tā ir Vācu ordeņa ārējā vēsture. Protāms, daudz lielāka nozīme ordeņa nevien politiskā, bet jo vairāk juridiskā ziņā, ir iekšējai vēsturei, kas saistīta ar Vācu ordeņa satversmi.

Vācu ordeņa satversme.

Vācu ordeņa satversmes galvenais avots ir templiešu ordeņa statūti. Otrs Vācu ordeņa satversmes avots ir hospitāliešu statūti. Trešais Vācu ordeņa avots ir dominikāņu mūku ordeņa statūts, no kuŗiem ordenis aizguva savu sodu sīstēmu. Tā tad, šie trīs satversmes avoti nāk no svešiem ordeņiem un šo noteikumu avots ir kanoniskās tiesības. Bet Vācu ordeņa satversmei ir arī laicīgi avoti, kuŗus mēs arī apskatīsim. Vācu ordeņa satversmes redakciju iedala 4 daļās:

I. daļa - prologs, kas vēstī par notikumiem Vācu ordeņa dzīvē no 1190. - 1198.gadam;
II. daļa - ordo, kas uzskaita parastos ordeņu brāļu solījumus, kopīga visiem ordeņiem;
III. daļa - consuetudines (ieradumi);
IV. daļa - institutiones et iudicia.

Pirmās divas daļas redigētas latiniski jau ap 1198.g. Divas pēdējās satversmes daļas nav aizgūtas, bet vairāk vai mazāk patstāvīgas. Pēdējā daļa sastāv no generālkapitula lēmumiem un citām laicīgām normām. Kad Vācu ordenī iestājās lielas pārmaiņas, viņš kļuva par plašu valstisku organizāciju, tad divas pirmās statūtu daļas tika vairākkārt grozītas un saskaņotas. Šo uzdevumu laikam ir veicis pāvesta legāts bīskaps Vilchelms no Modenas, kas 20 gadus bijis Ziemeļ-Eiropā katoļu misijas galva. Acīmredzot, divu pirmo statūtu daļu kodifikācija ir notikusi pirms 1245.g., jo šajā gadā Lionas baznīcas koncils kodifikāciju apstiprina. III. un IV. statūtu daļa ir kodificēta līdz 1251.gadam.

Fridricha II. konstitūcijas.

Šajās, divās pēdējās daļās mēs atrodam noteikumus, ka iknedēļas katrā pilī jānotur konvents, ikgadus visam ordenim jānotur generālkapituls (capitel generale). Ģenerālkapitulā visām amata personām jānoliek amats, pie kam ierēdņiem rakstiski jānorēķinās par sava amata darbību un jānodod līdz ar saimniecības grāmatām pils inventārs. Šie noteikumi nav atrodāmi nevienā citā garīgā ordenī un viņu avots ir meklējams laicīgās normās, proti, Fridricha II. konstitūcijās, kuŗš bieži uzturējās Itālijā, sevišķi Sicilijā. Sicilijā jau pirms tam jaunas pārvaldes normas bija radījuši normāņi, kuŗi pēdējo iekaŗo un nodibina savu valsti. Še Sicilijā Fridrichs II. pamatodamies uz normāņu tradicijām izveido tādu valsts iekārtu, kāda toreiz bija vienīgā visā Eiropā. Eiropā toreiz pastāv t.s. lēņu valsts, kas ir raksturīgs romāņu valsts

tips šajā laikmetā, Turpretīm, Fridrichs II. rada birokratisku ierēdņu valsti - Beamten Staat, kas ir raksturīgs germāņiem. Tā tad, par modernās birokratijas nodibinātājiem ir uzskatāmi no vienas puses germāņi, bet galvenā kārtā viņu pēctecis Fridrichs II. Sicilijā. Proti, Fridricha II. konstitūcijā ir noteikts, ka ierēdņa amata laiks ir tikai viens gads. Gadam notekot ierēdņiem jāpaliek amatā vēl 50 dienas, kamēr iecirknī ierodas valsts kontroles priekšstāvis, kas pārbauda viņa saimniecību, atņem valsts mantu, valsts inventāru un tikai pēc tam atlaiž no amata. Tāda kārtība, kas mūsu parlamentārisma laikā liekas ļoti dabīga parādība, bet XIII.g.s. tā ir vesela revolūcija toreizējās satversmes formās.

Ar šīm, Fridricha II., konstitūcijām ir nodibināts Valsts kontroles institūts. Pat vēl vairāk, arī t.s. norēķināšanās iestāde ir viņa izdomāta. Tālāk, šajās konstitūcijās atrodāms vēl viens zīmīgs satversmes noteikums, kas ir formulēts: "Salus, ubi multa consilia" (valsts labklājība ir tikai tur, kur daudz padomdevēju). Pēc būtības tas ir jau parlamentārisma princips, lai gan vēl ļoti neizveidots. Šo Fridricha II. konstitūcijas pārvaldes principu mēs sastopam Vācu ordeņa satversmē. Vācu ordeņa amata personas, kā mestrs, virsmestrs u.c. nedrikst rīkoties kā vienpersonīgi organi, bet viņām jāievēro kollegijas domas. Arī citos noteikumos redzam Sicilijas valsts parauga ietekmi, piemēram, Vācu ordeņa statūti nosaka: ordeņa amata personas nedrikst turēt par nakti pie sevis ordeņa naudas summas, bet tās jānodod valsts kasē.

Officium, officiales.

Šis termīns Vācu ordeņa satversmē ir atkal Fridricha II. konstitūcijas paraugs. Te ir sākums jēdzienam, ko mēs saprotam vēl tagad ar vārdu officiāls, officium - amats, pienākums. Officiales bija amata personas nosaukums un officiāls ir tas, ko valsts ierēdnis ir devis, parakstījis, izsniedzis. Līdz tam Eiropā šo termīnu tādā nozīmē nelieto, bet lieto valsts ierēdņa apzīmēšanai citu, proti, ministerium, t. i. termīns, ko lieto lēņa valstī romāņu zemē, bet birokrātiskās ierēdņu valstis germāņu zemēs - officium.

Minister - kalps, ministerium - kalpošana, dienests. Par ministriāļiem viduslaikos sauca Eiropā nebrīvas personas, kas izpilda amata pienākumus kādā galmā un ir atbildīgs savam hercogam, karālim u.t.t. Šī starpība starp ministerium un officium pastāv vēl šodien - XX.g.s. Ar ministerium apzīmē atbildību partijas priekšā, jo ministris galvenām kārtām ir tāds cilvēks, kas rīkojas partijas uzdevumā. Turpretīm, officium raksturo ierēdņa stāvokli pret valsti. Tā tad, ministerium ir privāttiesiskas attiecības, kādas pastāv starp kungu un kalpu un officium - ir publiskitiesiskas attiecības, kādas pastāv starp valsti un ierēdņiem.

Uniformitas.

Ierēdņa ārējais tērps, tā saucāmā uniforma, ir tikai ārēja zīme kaut kam juridiski daudz svarīgākam. Ar termīnu unifōrmitas ir izteikts ļoti moderns valsts princips, proti: visā valsts dzīvē, valsts territorijā, visās iestādēs ir jāvalda vieniem likumiem, vienai tiesai, vienai naudai u.t.t. Tā tad, uniformitas izteic nevis partikulārismu, kas raksturo viduslaiku sabiedrību un valsts iekārtu, bet to, ka visā valstī jābūt viena veida saistošām normām. Šo svarīgo valsts tiesību principu mēs atrodam arī XIII.g.s. Vācu ordeņa valstī. Bez tam ordeņa satversmi raksturo ļoti zīmīga viduslaiku gara dzīves forma, proti, Vācu ordeņa satversmē pirms "consuetudines" ir ievietots t.s. Kritisko dienu saraksts.

„Kritisko dienu sarakts".

Par šo sarakstu ir teikts: „Parīzes magistri un astrologi ir atraduši, ka gada laikā ir 32 dienas, kas dara rūpes un draud ar briesmām visiem pasākumiem un tāpēc šajās 32 dienās nav ieteicāms nekoneuzsākt, ne valstī, ne privātā dzīvē". Kas attiecas uz trešo daļu consuetudines, tad šo ieradumu lielākā daļa kodificēta pirms 1251.g. Tomēr ar to vēl itnebūt nebeidzas Vācu ordeņa satversmes tālākā izveidošanās ieradumu tiesību ceļā.

Vēlēšanu cīņas un divpartīju sīstēma.

Vācu ordeņa satversmē XV.g.s. notiek zīmīgas pārmaiņas, kas stāv sakarā ar to Vācu ordeņa valsts dīvainību, ko mēs tagadējās valsts tiesībās saucam par "divpartīju sīstēmu". Tiesību vēsturnieki domā, ka divpartiju sīstēma ir izveidojusies Anglijā, kur tā sāk spēlēt svarīgu lomu ap XVII.g.s. vidu. Turpretīm, Vācu ordeņa valstī divpartīju sīstēma sasniedz pilnīgu izveidojumu jau XV.g.s. vidū, kad šī sīstēma Vācu ordenī nodibinās, nav pilnīgi noskaidrots.

1438.g. Vācu ordeņa mestra vēlēšanās Cēsu kapitulā par mestra amatu cīnas divas partijas: vestfālieši un reinieši. Vispirms vestfālieši un reinieši bija novadniecības nosaukums. Lieta tā, ka Livonijā galvenām kārtām ieceļoja lejas-vāci, pirmā kārtā vestfāļi, tad sakši un frīzi. Šīs tautas ir Baltijas muižniecības priekšteči. Turpretīm Prūsijā ordeņa ierēdņi un brāļi bija augš-vāci (Dienvid-Vācijas): švābi, franki, bavārieši un reinieši. Pēdējie runāja augš-vācu izloksnē, pirmie lejas-vācu. Tā tad, jau valodas ziņā radās divi nogrupējumi Vācu ordenī, kas vēlāk kluva par politisku partīju nosaukumu. Jo ne katrs, kas piederēja vestfāļiem, bija dzimis vestfālietis. No svara bija tas, ka viņš piekrita vestfāļu partijas prasībām.

Kāda ir šo partīju platforma ?

Aplinkus ceļā no sūdzībām var secināt, ka reinieši bija tā partija, kas aizstāv Livonijas atkarību no Prūsijas. Tā kā Prūsijas valsts galva ir toreiz virsmestrs, tad tā bija tai pašā laikā arī virsmestra partija. Reiniešu lozungs bija nodibināt Livonijā pilnīgi papālu ordeni, t.i. neatkarīgu no bīskapiem tāpat kā Prūsijā. Turpretīm Livonijā ordenis bija atkarīgs. Reiniešu nolūks bija nodibināt kā Prūsijā tā Livonijā apvienotu Vācu ordeņa valsti, kurā būtu inkorporēti visi Livonijas bīskapi un viņu gala mērķis ir, lai katrs Livonijas bīskaps būtu tai pašā laikā arī Vācu ordeņa brālis un tā tad, atkarīgs no virsmestra.

Turpretīm, vestfāliešu partija grib panākt Livonijas autonomiju un neatkarību no Prūsijas. Vestfāļu partijas pusē, protāms, nostājas Livonijas bīskapi, vasaļi un bruņinieku kārta. Protāms, aiz šiem politiskiem lozungiem slēpās tīri materiālas intereses resp. cīņa par labi atalgotām vietām. Piemēram, 1410.g. no 7 galveniem Vācu ordeņa amatiem Livonijā ordeņa padomē: 3 piederēja reiniešiem, bet turpmākos gados pat 4 - 6 vietas. Citiem vārdiem, pirms 1438.g. notikumiem, reinieši bija nodibinājuši savas partijas diktatūru, jo viņu rokās atradās visi svarīgākie amati.

1438.g. izceļas gandrīz pilsoņu karš starp abām partijām un virsmestrs ir spiests piekāpties. Tas notiek tādā kārtā, ka virsmestrs Rusdorfs 1438.g. pieaicina no Livonijas vairāk komturus un izstrādā jaunu Vācu ordeņa satversmes papildinājumu. Šī t.s. "Rusdorfa konstitūcija" (14.p.) - de iure atzīst to, kas de facto jau pastāvēja šai laikā. Šī konstitūcija paredz īpašu ordeņa padomi bez kuŗas piekrišanas mestrs nevar izdarīt nevienu svarīgu aktu. Šī ordeņa padome 7 locekļu sastāvā

ir organizējama uz partiju paritātes pamatiem resp. 3 no reiniešiem un 3 no vestfāļiem un mestrs kā septītais vismaz officiāli nedrīkst piederēt ne pie vienas partijas. Tomēr strīds ar to nebeidzās. 1441.g. Rusdorfs ir spiests atkāpties un strīdīgie jautājumi tiek pārvelti uz generālkapitulu, un saziņā ar to nākošais virsmestrs

Erlichshausens 1441.g. izdod jaunu konstitūciju, kas ir spēkā tikai īsu laiku. Konstitūcijas galvenais princips ir tas, ka "Livonijas mestram visos svarīgos jautājumos ir jāseko un jāklausa savas padomes padomiem - ordenim par godu un zemei par svētību". Tā tad, ordeņa vara atrodas ordeņa padomes rokās. Mestrs izpilda tikai viņas lēmumus un tikai ārkārtīgos gadījumos, ņemot vērā, ka ordeņa padomes 7 locekļi dzīvo katrs savā pilī un sazināšanās notika tikai rakstiski, mestram ir tiesības spert ārkārtējus soļus, sazinoties ar 3 vai 2 padomes tuvākiem locekļiem. Partiju sadalījums paliek iepriekšējais. Padomes locekļiem jānāk no dažādām "mēlēm", lai visi novadi būtu vienādi reprezentēti ordeņa administrācijā.

Tomēr šī divpartiju sīstēma pastā tikai neiglu laiku un jau 1451. g. Livonijā starp Vācu ordeņa brāļiem ir 161 vestfālis un tikai 26 reinieši un 1489.g. reiniešiem nav vairs pat neviena padomes locekļa.

Tāda ir Vācu ordeņa satversme, kas pārlabotā veidā aptvēra 160 pergamenta lapas. Tika izgatavota 1441.g. trijos vienādos paraugeksemplāros, no kuŗiem vienam pēc likuma bija jāglabājas Rīgas ordeņa pilī. Satversme tulkota vairākās valodās, jo ordenim bija zemes dažādās valstīs. Vācu ordeņa satversme ir tajā pašā laikā arī Latvijas vecākā satversme.

Vācu ordeņa misija un iekšējās pretrunas.

Ko mēs varam secināt no šīs satversmes ? Novērtējot Vācu ordeņa valsts nozīmi viduslaiku vēsturē, katram vēsturniekam uzkrīt vesela rinda pozitīvu un negatīvu parādību. Vācu ordeņa valsts ir uzbūvēta uz pretrunīgām idejām. Tas izskaidrojams ar to, ka Vācu ordeņa valsts nenodibinās dabiskā ceļā, bet ir mākslīgs veidojums. Kautkur svešā zemē - Palestinā nodibina biedrību resp. Vācu ordeni, kuŗa nolūks ir iekaŗot Vācijas kolonizācijas veicināšanai svešas territorijas, lai še uzkundzētos un nodibinātu valstis. No tā izriet tālākais - Vācu ordeņa valsts kā mākslīgs veidojums bija savas valsts pavalstniekiem tik pat svešs un naidīgs kā tās aizjūŗas, sevišķi Amerikas un Āfrikas tirdzniecības faktorijas, kuŗas XVI. un XVII.g.s. nodibina Spānijas, Anglijas un Holandes tirdzniecības kompānijas. To, ka Vācu ordeņa vara atradās svešnieku - ārzemnieku rokās, to izjutuši nevien iekaŗoto valšķu pirmiedzīvotāji resp. senprūši, latvieši, lībieši, igauņi u.c., bet to izjutuši arī šo valšķu vācu tautības kolonisti, tā tad, pilsoņi, muižnieki, prelāti.

Vācu ordeņa brāļi bija ārzemnieki. Ordenī pat neuzņēma vietējos Livonijas un Prūsijas vāciešus, bet tie komplektējās no Sen-Vācijas muižniecības jaunākiem dēliem. Līdz ar to Vācu ordenis neizbēgami pārvērtās par muižniecības patversmi sociālā ziņā vācu muižniecības jaunākām atvasēm, kas nemantoja tēva muižas, palika neapgādāti un tāpēc iestājās ordenī, lai uzstrādātos augstos amatos.

Vācu ordeņa avotos kapitulu dažreiz sauc latiņu valodā par parlamentu. Tas ir ļoti zīmīgi, tomēr šos kapitulus nedar uzskatīt par parlamentiem šī vārda modernā nozīmē, jo tajos piedalās tikai Vācu ordeņa amata personas, bet nevis pavalstnieki: vasaļi, Rīgas namnieki. Kapitulā bija jāierodas katram, kas bija savu varu no kapitula saņēmis, lai atkal to nodotu kapitula rokās. Tā tad, kapituls ir gan biedrības pilna sapulce, bet nav kārtu vai zemes pārstāvības organs. Tā tad, Vācu ordeņa valsts ir aristokrātiska oligarchija, kur valda nedaudzas ārzemnieku muižnieku dzimtas.

Vācu ordenis tiek nodibināts cīņai pret neticīgiem, tā tad, viņa uzdevums - religiska misija. Pēc Romas kūrijas noteikumiem jaunkristītie vairs nav ordeņa pavalstnieki, bet Vācu ordenim izdevās šo noteikumu mīkstināt un arī jaunkristītos uzskatīt par saviem pavalstniekiem.

Cīņa ar pagāniem kā Prūsijā tā Livonijā beidzās jau XIII.g.s. 60. gados. Pēc tam ordenim nav vairs mērķa. Viņa statūtu galveinais noteikums -- cīņa ar neticīgiem, paliek tikai tukša skaņa, jo misijas ideāls ir piepildīts. Saskaņā ar misijas teoriju, jaunkristītiem pašiem jāpārvalda savas valstis, bet tai vietā Vācu ordenis uzsāk nežēlīgu varas politiku, lai noturētos starp kristīgiem kā kristīgs, garīgs bruņinieku ordenis pie varas. Tā tad, ideologiskās pretrunas paliek: no vienas puses Vācu ordeņa deklaratīvie solījumi, no otras - ordeņa valsts dzīves prakse. Šo nesaskaņu starp statūtiem un Vācu ordeņa politiku ļoti labi raksturo ordeņa laika biedrs, poļu karālis Sigismunds. XV.g.s. sākumā, tas kādā baznīcas koncilā teica zīmējoties uz Vācu ordeni: "Kad jūs aicina ķeizara priekšā, tad atbildat, ka piederat pie baznīcas un pāvesta. Kad jūs apvaino pāvesta priekšā, tad atbildat, ka piederat pie Vācijas imperijas un ķeizara. Tādā kārtā neviens no jums nevar dabūt taisnību".

Tas ir otrs dualisms Vācu ordeņa valstī. Protāms, Vācu ordenim ir ļoti daudz pozitīva un tas ir izstrādāts ārpus viņa garīgās satversmes. Tas ir tas, kas Vācijas imperiju pirms Pasaules kaŗa padara par priekšzīmīgu, birokrātiskas valsts paraugu. Pirms Pasaules kaŗa Vācija ir ideālas ierēdniecības paraugs. Vācijas ierēdņi ir precīzi, nenopērkami, atbildīgi par katru soli. To visu Vācija ir aizgzvusi no Vācu ordeņa valsts Prūsijā. Vācu ordeņa administrātīvās tiesības ir izcilā stāvoklī viduslaikos. Ordeņa iekārtai nav arī nekādas analogijas nekur citur Eiropā, izņemot dažas Dienvid-Itālijas pilsētu republikas. No šī viedokļa varam teikt, ka ar savu centralizēto administrātīvo aparātu, ar prasību, ka katram ierēdnim ik pēc gada jānoliek amats kapitula priekšā, jāsniedz norēķins Valsts kontrolei, ar šiem principiem Vācu ordeņa valsts bija ultramoderna valsts viduslaikos. Bet tajā pašā laikā Vācu ordeņa valsts iekārtas modernisms ir medievāls, tā tad, viduslaicīgs tajā nozīmē, ka šis modernisms ir iekalts viduslaiku formās. Ordeņa medievālisms ir tas, ka ordenis nevarēja likvidēties kā garīgs bruņinieku ordenis, t.i. viņš nespēja sekularizēties un kur tas notika, tur viņš zaudē savu valsts varu.

Bet Vācu ordeņa valsts ir pozitīvi novērtējama nevien valsts iekārtas un administrātīvo tiesību viedokļa, bet tanī ir daudz modernu tautsaimniecisku vilcienu. Ordenis pretēji satversmei uz dažu viltotu pāvesta privilēgiju pamata, nodibina priekšzīmīgāko tirdzniecības valsti Eiropā, sekodams Fridricha II. Sicilijas parūgam Vācu ordenis zināmas preces izsludina par valsts monopoliem. Tā kā viduslaikos galvenā eksporta prece ir labība, tad nav brīnums, ka Prūsijā labība ir ordeņa valdības monopols. Viduslaiki ir īpatnēja kārtu sabiedrība, kur katrai kārtai ir sava atļauta profesija. Nevienai citai kārtai nav atļauts nodarboties ar otras kārtas amatu, un, lūk, Vācu ordenis, kas ir padaļai garīdznieku, padaļai bruņinieku kārtas apvienojums, paliek par pirmklasīgu tirdzniecības kantori. Protāms, tā ir viena no vislielākām iekšējām pretrunām Vācu ordenī un šī pretruna kļūst par viņa bojā ejas cēloni, tāpat kā templiešu ordenis, kas tika iznīcināts tāpēc, ka viņš pārauga ar savu finanču varu pāvestu un karāli. 1410.g. Vācu ordenis cieš smagu neveiksmi Tannenbergas kaujā. Pret Vācu ordeni nostājas viņa pavalstnieki, pilsētas, muižnieki, taisni tirdzniecības operāciju dēļ ar ko tas atņēma maizi, pareizāki sakot, peļņu pilsētām un muižniekiem, jo ordenis deva atļauju licenču veidā eksportēt uz ārzemēm labību tikai tad, kad viņš pats bija likvidējis savus labības krājumus.

Tāds ir Vācu ordeņa stāvoklis, panākumi, ar ļoti tālu ejošām sekām.

Mēs varam formulēt, ka Vācu ordeņa pozitīvie sasniegumi met tālu ēnu uz nākotni. Viņš kļūst par paraugu, no kā vēlāk izveidojas priekšzīmīga ierēdņu valsts un valsts monopoli. Bet ideoloģiskās pretrunas - pamatideja, kad viņa kļūst par anachronismu, viņa pārvēršas no tēzes antitēzē, tad viņa kļūst par iznīcības cēloni tai pašai varai un organizācijai, kas šo ideju ir radījusi. Citiem vārdiem, ordeņa satversmē rodas dziļas un nedziedināmas kaites, kuŗas agri vai vēlu noved valsts organismu nāvē.

Kā tas bija iespējams, ka tik nelieka organizācija sākumā kļūst par visas Eiropas valsts iekārtas paŗugu ? Kādi ir cēloņi no laikmeta rāmjiem laukā izrautai attīstībai ? Šie cēloņi ir meklējami padaļai ārpus, padaļai pašā Vācu ordenī. Šī ordeņa raksturīga pazīme ir tā, ka viņš ir papāls ordenis un juridiski šo ordeņa papālo raksturu var precizēt tādā veidā, ka mēs sakām, ordenis ir eksemts.

Exemtio.

Vācu ordeņa uzplaukšana ir iespējama eksemcijas dēļ. Par eksemciju sauc tādu stāvokli, ko nodibina kādam tiesību subjektam par labu, atsvabinot viņu no kāda vispārībai uzlikta pienākuma. Piemēram, eksemcija ir tad, ja ūniversitātei dod tiesības saņemt bez muitas grāmatas, zinātniskus instrumentus, pasta sūtījumus sūtīt bez markām utl. Tā tad, atsvabināšana no pienākumiem, kas uzlikti pārējām juridiskām personām.

Baznīcas tiesībās eksemcija ir konstruēta pēc analogijas, proti, baznīcas tiesības par eksemciju sauc atsvabināšanu no diecezes bīskapa vai virsbīskapa varas, pakļaujot eksemto personu, iestādi vai korporāciju tieši kādam augstākam vai visaugstākam organam. Katoļu baznīcā augstākais organs ir pāvests un eksemcijas nolūks bija pakļaut zināmu baznīctiesisku organizāciju pāri episkopālai kārtībai tieši pāvestam. Citiem vārdiem, eksemcija salauž vispārējo episkopāta sistēmu. Eksemciju pirmo reizi rakstos piemin 628.g. pāvests Honorijs I. Eksemciju īpašas privilēģijas veidā vispirms deva atsevišķiem klosteŗiem, Tā tad, šis institūts ir izcēlies klosteŗu tiesībās un tur viņš arī izveidots un ieguvis savu juridisko konstrukciju. Eksemciju avotu sauc arī par "libertas romana", t.i. Romas pāvesta piešķirta brīvība. Sevišķi šo sistēmu ir izkopis Gregorijs VII., ko viņa laika biedri lielā iespaida dēļ dēvē par "Svēto Sātanu". Viņš ir tiešām ārkārtīgi veikls politiķis, gudrs jurists un pirmklasīgs pāvests. Viņa nolūks ir, pamatojoties uz Sv.Augustina mācības, par Dieva valstības nodibināšanu zemes virsū, uzsākt cīņu ar laicīgo ķeizara varu, pakļaujot ķeizarus sev un pēc tam pārvaldīt visu katoļticīgo pasauli no viena centra - no Romas kūrijas. Protāms, šai pāvesta cīņā ar pasaulīgo varu pāvestam bija vajadzīgi sabiedrotie. Tādus pāvests meklēja atrast klosteŗos starp mūkiem, un lai varētu ar viņiem brīvi rīkoties, pāri virsbīskapiem un bīskapiem, kas bieži bija naidīgi pāvestam politiskas uzticības ziņā.

Eksemcija tiek attiecināta uz visiem klosteŗiem un XII.g.s. tā ir jau likums klosteŗu dzīvē. Protāms, ka pašiem pāvestiem šī eksemcijas sistēma nebija bīstama. Klosteŗu territorijas, salīdzinot ar bīskapu territorijām, bija niecīgas. Analogijas dēļ mēs varam teikt, tāpat kā eksterritorialitātes tiesības, ko valsts atzīst attiecībā uz ārvalšķu sūtniecības locekļiem un uz ārvalšķu legaciju ēkām, šī sistēma nav bīstama, bet šī eksterritoriālā sistēma var kļūt kādai valstij bīstama, ja šī privilēģija tiek piešķirta kādas ārvalsts kolonijai ar lielu iedzīvotāju skaitu. Tā tas bija arī ar eksemciju. Eksemcija kļuva pašiem pāvestiem bīstama tai momentā, kad viņu sāka attiecināt uz bruņinieku ordeņiem. Nevien Vācu ordenis, bet jau pirms viņa citi garīgie ordeņi prasīja un ieguva sev eksemtu stāvokli. Šī eksemcija pārauga pašam pāvestam pār galvu. Vācu ordenis kļuva tik neatkarīgs no pāvesta, ka viņš ievēroja pāvestu tad, kad tas viņam bija izdevīgi.

Honorija III. privilēģijas.

Vācu ordeņa eksemciju privilēģiju veidā nodibina pāvests Honorijs III. 1220.g. Tā ir tā saucamā "Privilegium commune", kuŗas saturs ir lielāko tiesu aizgūts no attiecīgas templiešu ordenim dotas privilēģijas. Ar šo privilēģiju Vācu ordenis ieguva t.s. totālo eksemciju. Tā tad, eksemcija attiecas uz Vācu ordeņa baznīctiesisko stāvokli visumā, nevien uz atsevišķu nozari. Honorijs III. deva ordenim vēl 113 citas privilēģijas. Tāpat arī vēlākie pāvesti bija spiesti sekot to pašu Honorija III. iemīto ceļu un XIII.g.s. 60.gados, kad bija paveikta cīņa pret pagāniem, Vācu ordenim bija rokās 183 pāvestu privilēģijas. Uz šo privilēģiju pamata ordenim bija iespējams pilnīgā mērā izbūvēt un uzkopt savu baznīctiesisko eksemciju. Vācu ordeņa nolūks bija pakāpeniski, soli pa solim,panākt to, lai viņš būtu neatkarīgs no virsbīskapiem un bīskapiem, bet lai pats kļūtu par bīskapu kungu savā valstī, lai iegūtu baznīcas suverenitāti savā valstī. Pretēji episkopālai sistēmai, kur bīskapus vai virsbīskapus pēc electio (ievēlēšanas) katrā ziņā apstiprina amatā pāvests, dodams savu konfirmāciju, turpretīm, Vācu ordenis ir šai ziņā eksemts:

1) generālkapituls ievēl virsmestru, pāvestam nav viņš jāapstiprina;
2) pamazām ordenis iegūst tiesību celt lūgšanas namus un baznīcas un līdz ar to še ieliek par priesteriem Vācu ordeņa brāļus. Tā radās Vācu ordeņa paklausīgs klerikāts, pie kam ne tikai zemākie garīdznieki. Ordenis panāk, ka nevien Prūsijā, bet arī Kurzemē un Rīgas virsbīskapijā par bīskapiem un virsbīskapiem varēja būt tikai Vācu ordeņa brāļi, vai vismaz no ordeņa atkarīgi garīdznieki;
3) ordenis ieguva tiesības pie savām pilīm un baznīcām ierīkot kapsētas. Sākumā tikai saviem brāļiem, vēlāk katram, kas ieradās ordeņa pilī, lai tur nomirtu. Kāda vajadzība bija ordenim uzņemt mirējus savās pilīs, lai viņus apglabātu svaidītā kapsētas zemē ? Iemesls bija tas, ka,saskaņā ar kanoniskām tiesībām,baznīcai pienākās zināma kvote, parasti 1/4 no draudzes locekļu testamentiem. Tie, kas nomira ordeņa pilī, pirms nāves iedami pie bikts, parasti ordenim novēlēja nevis 1/4, bet bieži visu savu mantojumu legāta veidā, atstājot likumīgiem mantiniekiem tikai nelielu, likumā noteiktu daļu. Protāms, pret to uzsāka cīņu kā bīskapi, tā laicīgā vara, bet bez sekmēm. Pāvests noteica, ka neviena šādā ordeņa pilī nomirušā pilsoņa testamentu nevar apstrīdēt, ja mirēja pēdējā griba apliecināta ar 2 vai 3 lieciniekiem resp. ordeņa brāļiem;
4) ordeņa tiesība kristīt. Sākumā ordenis dabūja tiesību kristīt tikai izliktus bērnus, kas nolikts pie ordeņa pils vārtiem. Vēlāk tiesība kristīt bērnus, kas piedzimst ceļiniecēm ordeņa telpās un beidzot tiesība kristīt kuŗu katru, kas to vēlās. Protāms, še jāievēro, ka pēc katoļu noteikumiem, tā saucamā kristamā baznīca ir arī galvenā draudzes locekļa baznīca, kur tas paliek visu laiku saistīts ar pienākumiem;
5) Vācu ordenis ieguva baznīctiesiska azila tiesības resp. patversmes tiesības. Kas bija pārkāpis ordeņa pils slieksni, tas bauda t.s. "Dieva mieru" - pa Dei tajā ziņā, ka ordeņa pilī nevien nedrīkst izdarīt zādzību, ne laupīšanu, ne citu kādu kriminālnoziegumu, ne arī vajāt noziedznieku. Tā tad, šādu noziedznieku nevarēja arestēt un izdot ne arī uz tiesas sprieduma pamata nogalināt resp. izpildīt spriedumu. Šīs aziltiesības, ko Vācu ordenis ļoti plaši iztulkoja, sagādāja tam ļoti daudz draugu, bet jo vairāk naudas.

I m m u n i t ā t e.

Ja baznīctiesiskā eksemcija attīstījās klosteŗa tiesībās, tad immunitāte ir radusies laicīgās, finanču tiesībās. Romā immunitāte nozīmēja ķeizarisko (valsts muižu) priekšrocības:

1) domēņiem nebija jāmaksā ārkārtējie nodokļi,
2) domēņi bija atsvabināti no zināmām naturālām nodevām un klaušām (dažām).

Šo ķeizaru muižu immunitāti baudīja arī zemnieki un šo muižu nomnieki. V.g.s. Romā domēņu immunitāti paplašina tajā ziņā, ka domēņus sāk atsvabināt arī no kārtējiem nodokļiem. Kā ķeizariskas žēlestības akts immunitāte varēja tikt piešķirta privātām personām vai iestādēm. Tāpat immunitāti bauda arī Romas templi un priesteŗi jau pagānu laikos. Līdz 441.g. pēc Kr. immunitāti attiecināja arī uz kristīgo bazńīcu un viņas zemēm, bet tad valsts saimniecisko grūtību dēļ baznīcām immunitātes tiesības atņem. Par franku valsts meroviešu laikmetu ziņas ir trūcīgas, bet karolingu laikmetā immunitāte noteikti pastāv. Avoti parasti immunitāti pielīdzina fiskam, tā tad, valsts kā privāttiesību subjekts (fisks) un immunitāte sakrīt. Bet valsts muižu bija maz, tāpēc daudz svarīgāki noskaidrot baznīcas un viņas īpašumu stāvokli. Ja Romā immunitāti piešķir ar likumu, tad, turpretīm, franku valstī karolingu laikmetā immunitātes priekšrocības ir katrai baznīcai, katram klosterim atsevišķi. Kā īpašs karaļa žēlestības personīgs akts, tas sastādīts majestātes diploma veidā, ko vajaga personīgi vai ar pilnvarnieku katram klosterim no karaļa izlūgt. Tāda ir formālā starpība starp Romas un franku valsts immunitātes institūtiem.

Pēc būtības franku valsts immunitāte sāk pārveidoties. Sākumā immunitātes diploms tieši vai netieši griezās ar savu aizliegumu pret valsts ierēdņiem. Citiem vārdiem, nodokļu piedzinējs nevarēja ierasties immunā novadā, lai tur piedzītu nodokļus. Tiesnesis nevar uzlikt tādam novadam naudas sodus, prasīt galveniekus u.t.t. Citiem vārdiem, immunitātes diploms atbrīvo immunitātes kungu no ierēdņu varas. Lai gan immunitātes diplomi galveno kārt uzglabājušies klosteŗiem un baznīcām, tomēr tādus ir ieguvuši arī laicīgie kungi. Tomēr immunitāte neierobežo karaļa, bet tikai ierēdņu varu. Par spīti immunitātes diplomam ierēdnis var ierasties immunā novadā un izpildīt amata pienākumus, ko viņam uzliek karālis. Citiem vārdiem, immunitātes nolūks bija atsvabināt immunitātes kungu no parastās ierēdņu hierarchijas. Protāms, arī franku valstī zināmi publiski pienākumi joprojām apgrūtina immunu novadu. Immūnai zemei ir jādod ceļu un tiltu klaušas. Tā tas ir Romā, tā franku valstī, tā Latvijā līdz valsts nodibināšanai, kad muižas piedalās publiskās, ceļu un tiltu klaušās. Immūnam novadam ir jādod kaŗaklausība un jāmaksā muita. Tā tad, immunitāte neatsvabina no visām publiskām nastām, bet tikai zināmām.

Nodokļu brīvībai pamazām sāk pievienoties arī zināma jurisdikcijas brīvība. Jo, ko valsts ierēdņiem nebija brīv darīt immūnā novadā, to, acīmredzot, drīkstēja darīt immunitātes kungs vai viņa ierēdņi. Citiem vārdiem, no immunitātes kā no negatīva jēdziena (aizlieguma ierēdņiem kaut ko darīt) izveidojas immunitātes pozitīvs jēdziens, t.i. tas uzliek immunitātes kungam pienākumu ko darīt. Tā tad, no "non facere" kļūst par "facere". Tos nodokļus, ko valsts ierēdņi vairs nevarēja piedzīt, protāms, zemnieks, amatnieks bija spiests maksāt, bet tos nesaņem valsts, bet immunitātes diploma īpašnieks. Pēdējam vajaga gādāt par mieru un kārtību savā novadā. Tāpēc daži edikti immunitātes nolūku raksturo, ka tā esot dota pro pace atque disciplina facienda (lai nodibinātu mieru un disciplīnu). Kad immunitātes jēdziens paplašinājās pievienojot nodokļu brīvībai jurisdikciju - noteiktu ziņu nav. Attiecībā uz meroviešu laikmetu valda domstarpības, turpretīm, karolingu laikmetā noteikti var pierādīt, ka immunitātes kungs ir arī tiesnesis un viņam

par labu valsts ir atteikusies no t.s. financiālās jurisdikcijas, t.i. sodīt vainīgos par sīkiem pārkāpumiem ar naudas sodu. Tās ir t.s. causae minores - sīkas lietas. Turpretīm, causae maiores - par kuŗām draud krimināla atbildība, joprojām paliek valsts publiskās jurisdikcijas rokās. Tāds ir immunitāte stāvoklis IX.g.s.

Bet immunitāte pie šīs attīstības pakāpes neapstājas. Immunitātes kungu nolūks ir nevien paplašināt immuno territoriju (sākumā klosteŗu un baznīču zeme), bet paplašināt arī viņu saturu, tai ziņā, ka immunitātes kungi ieguva savā varā arī causae maiores. Šo attīstību, protāms, veicināja polītiski apstākļi, sevišķi karolingu monarchijai sabrūkot. Šajā stādijā immunitāte ir noteikti vērsta pret valsts varu. Immunitāte kļūst par vienu no svarīgākiem feodālās iekārtas pamatiem, pie kam saka, ka:

1) immunitāte feodalizē valsts tiesības;

2) immunitāte mediatizē pašus pavalstniekus, tas nozīmē, ka starp karāli un viņa pavalstniekiem ir radusies starpinstance immunitātes kunga personā, jo viduslaiku valsts galvas prerogatīvā bija tiesas vara. Līdz ko valsts tiesas varu zaudē, līdz ar to ir pārgriezts valsts galvas dzīvības nervs un starp karāli un pavalstniekiem iestājies ķāds cits organs - baznīca, klosteris, vai cita kāda laicīga persona.

Šīs starpinstances sākot ar XIII.g.s. sāk dēvēt par laicīgiem un garīgiem firstiem. Tāds ir immunitātes attīstības gājiens no valsts tiesību viedokļa.

Bet immunitātei paliek joprojām zināms baznīctiesisks saturs, kas zināmās valstīs vēl šodien ir spēkā. No baznīcas tiesību viedokļa izšķir:

1) personīgo immunitāti un

2) reālo immunitāti.

Reālā immunitāte ir visas tās priekšrocības, ko valsts vara piešķir baznīcas lietām, kā ēkām, dievnamiem, kapsētām u.t.t. Piemēram, tā kā baznīcas ēka ir domāta sakrālam kultam, tad baznīcas organi var aizliegt baznīcā izdarīt profānus aktus, piemēram, laicīgu koncertu, mītiņu, tiesas sēdi utl.

Pie personīgās baznīctiesiskās immunitātes pieder garīdznieku priekšrocības nemaksāt nodokļus, nepildīt kaŗadienestu, neuzņemties aizbildņa, aizgādņa vai zvērinātā pienākumus tiesā. Protāms, XX.g.s. valsts vara nerēķinās ar šo immunitāti un daudzās valstīs garīdzniekiem šīs immunitātes nav.

Immunitātes stāvoklis Livonijā.

Še immunitāte piederēja nevien laicīgiem un garīgiem firstiem, bet bieži arī viņu vasaļiem, bruņiniekiem. Valsts tiesisko immunitāti Livonijā piešķir Vācijas ķeizars, bet baznīctiesisko immunitāti - pāvests.

Vācu ordeņa immunitāte.

Vācu ordenis ir bijis immunitātes kungs Prūsijā un Livonijā šī jēdziena pilnos apmēros. Vācu ordenis ir eksemts, papāls ordenis un sekas bija tās, ka viņš tiek izņemts ārā no episkopālās jurisdikcijas, tas nozīmē to, ka ne bīskaps, ne virsbīskaps nevar saukt ordeni sava foruma priekšā. Sūdzības pret Vācu ordeni varēja pieņemt tikai pāvesta legāti. Sūdzības izspriež pāvesta kūrija Romā un ordenis vienmēr paturēja appelācijas tiesības. Sekas bija tās, ka pāvests aizliedz episkopāliem organiem, piemēram, Rīgas virsbīskapam uzlikt Vācu ordenim baznīcas sodus, piemēram, interdiktu, ekskommunitāti u.c. Tā tad, aizslēgt kādā Vācu ordeņa territorijā ordeņa durvis var tikai pats pāvests. Kas attiecas uz ordeņa valsts jurisdikciju, tad pēc saviem statūtiem Vācu ordenim nav jāstbild nevienas laicīgas tiesas priekšā. Pie Vācu ordeņa robežām kā pie immūnas zemes bija jāapstājas katram valsts tiesas

sūtītam izpildītājam, tiesnesim u.t.t. Pāt Vācijā varenā fēmes tiesa nespēja un nevarēja neko iesākt pret Vācu ordeni. Jurisdikcijas imunitāti Vācu ordenis pamazām attiecināja arī uz saviem brāļiem un pavalstniekiem. Pat viszemākie ordeņa ļaudis bauda šo immunitāti, t.i., ja tāds pavalstnieks bija kaut ko noziedzies pirms tam, tad pēc iestāšanās Vācu ordenī, neviena vara pasaulē nevarēja pret šiem noziedzniekiem izpildīt spriedumu, jo viņš bija ordeņa piederīgais.

Vācu ordeņa nodokļu brīvība ir šāda:

1) atsvabinājums no desmitās tiesas, sākumā no zināmiem, vēlāk no visiem nodokļiem;
2) nav jāmaksā „viena divdesmitā". Tas bija nodoklis, ko maksāja kristīgās zemēs prelātiem prokurācijas veidā. Par prokurācijām sauca tās mielasta nodevas, ko deva bīskapiem un citiem prelātiem ceļojot apkārt vizitācijas nolūkos.

Tāpat veselu rindu citus baznīcas kārtējos un ārkārtējos nodokļus Vācu ordenis varēja nemaksāt, ko tam 1251.g. Innocents IV. piešķīra īpašas privilēģijas veidā. Parasti šo nodokļu immunitāti motivēja ar to, ka Vācu ordenis savus lielos līdzekļus ieguldot Palestinas operācijās resp. cīņās pret neticīgiem, un tāpēc nevarot vēl citiem baznīcas mērķiem atlicināt naudu.

Sākumā immunitāte Vācu ordenim bija negatīvs jēdziens. Tā bija atļauja nemaksāt nodokļus, bet vēlāk tā kļūst pozitīva, jo Vācu ordenis iegūst tiesību prasīt zināmus nodokļus no citiem:

1) kolektes tiesības, t.i. tiesība vākt ziedojumus ordeņa mērķiem,
2) desmitās tiesas nodokli no saviem pavalstniekiem, no savu baznīcas draudžu locekļiem,
3) tiesība uzpirkt nepildītus solījumus. Ja kāds bija devis solījumu piedalīties krusta karā un vēlāk negribēja solījumu pildīt, tad no tā varēja atpirkties, iemaksājot zināmas summas Vācu ordenim,
4) ordenis iegūst tiesību uz savu brāļu kustamu un nekustamu mantu, kas viņiem pieder pirms iestāšanās ordenī,
5) Aleksandrs IV 1257.g. piešķir Vācu ordenim tiesību pārdot savas preces un iepirkt citas, bet šai privilēģijai seko svarīga klausula:

Vācu ordenis nedrīkst nodarboties ar tirdzniecību peļņas nolūkos.

Tā kā atļauju ordenim tirgoties bija grūti motivēt no toreizējās kārtu sabiedrības viedokļa, tāpēc izdomā šādu motivāciju: Vācu ordeņa brāļi esot devuši nabadzības solījumu, tāpēc viņiem atļauts ierobežotā veidā tirgoties, bet bez peļņas. Tamdēļ Vācu ordenis viltoja pāvesta Aleksandra IV bullu, pierakstot to nākošam pāvestam, izmetot šai bullā noteikumu par peļņu laukā. Vēlāk, uz šīs viltotās bullas pamata, ordenis atsaucās, ka viņam pilnos apmēros atļauts nodarboties ar tirdzniecību. Šajā ziņā Vācu ordenis seko Fridricha II paraugam Sicilijā un cenšas nodibināt valsts monopolu tirdzniecību. Šie monopoli kļūst par Vācu ordeņa valsts lielākiem ienākumu avotiem. Pie kam jāizšķir labības un dzintara monopoli. Labības monopola tirdzniecība bija koncentrēta Marienburgā, kas bija Vācu ordeņa virsmestra sēdeklis Prūsijā. Tā kā Vācu ordenis veicināja galvenām kārtām sīko un vidējo saimniecību attīstību, un šīm saimniecībām bija jāmaksā zināmas labības nodevas, tad Vācu ordeņa rokās ik gadus saplūda lieli labības krājumi. Rēķina, ka ik gadus ap 1400.g. Vācu ordeņa spīķeros tikuši nobērts ap 1 milj. šefeļu labības (1 šefelis = 55 litriem = apm. 2 pūri). Atļauju tirgoties ar labību pilsētām un muižniekiem ordenis izdod tikai tad, kad viņš pats bija likvidējis savu monopola labību. Bez tam Vācu ordenis izlietoja pirmpirkuma tiesības, un uzpirka labību ordeņa muižās.

Ordenis labību eksportēja uz Skotiju, Angliju, Flandriju. Dzintara monopols un tirdzniecība bija koncentrēta Karalaučos. Visa Prūsijas jurmala bija nodota īpašas jūrmalas policijas rokās, kas gādāja par to, lai visu dzintaru, ko izskaloja jūŗa nepiesavinātos zemnieki, bet nodotu fogtiem. Dzintaram bija augstā cena un no tā izgatavoja "Pater noster", katoļu lūdzamās krelles. Šie divi monopoli ienesa Vācu ordenim tik daudz skaidras naudas, ka XIV.g.s. beigās vienā pašā Prūsijā Vācu ordeņa ienākumus rēķina uz 6 milj. zelta marku. Ne velti tā gadsimta vēsturnieki liecina, ka Vācu ordeņa rokās atrodoties vislielākie naudas līdzekļi Eiropā. Kas zīmējās uz Livoniju, tad še ordeņa tirdzniecībai bija privāts raksturs, tomēr arī te tas bija par pamatu daudzām politiskām pretešķībām starp ordeni un pilsētām un bīskapiem. Vācu ordeņa tirdzniecības aizmugure ir daudz tālāka. Ordenis pārdeva nevien tos fabrikātus, ko ieguva Prūsijā, bet pārvalda arī Polijas zvērādu tirdzniecību, Krievijas linu tirdzniecību u.t.t.

Vācu ordeņa iekšējā satversme.

Blakus īstiem brāļiem še, tāpat kā Zobenbrāļu ordenī, pastāv pusbrāļi jeb ordeņa saime (familia). Še varēja piederēt arī t.s. "pusmāsas", kas ordenim izdara zināmus pienākumus, bet nebija ordeņa locekles. Šos pusbrāļus sauca par "pelēksvārčiem", jo viņi nēsāja nevis baltu, bruņinieku kārtai raksturīgu tērpu, bet tumšāku. Viņi izpilda tos pienākumus, kas nepiekrita brāļiem - bruņiniekiem - galvenā kārtā ordeņa saimniecība. Bet starp pusbrāļiem mēs redzam nevien "melnā darba" strādniekus un amatniekus, bet ļoti daudz tā laika ievērojamus zinātniekus un māksliniekus: ārstus, juristus, arhitektus u.c. Daudzi šo brīvo profesiju ļaudis atradās ordeņa dienestā, bet nebija viņa locekļi.

Katram brālim - bruņiniekam bija tiesības uz apkalpotāju - kājnieku - Knape. Šo bruņinieka puisi franču valodā sauca par seržantu, kas cēlies no latiņu serviens (kalpotājs), kas sākumā nozīmē kājnieku, kas apkalpo bruņinieku. Vēlāk, sākot ar XV. un XVI.g.s., kad pārveidojas armijas militārā struktūra, kad sakarā ar šaujamo ieroču lietošanu, bruņinieku kavalērija zaudē savu nozīmi un blakus kavalērijai ir vajadzīgs noorganizēt infantēriju. Šai kājnieku armijai padaļai ņēma vietējos zemes sargus, bet līga arī algotus kaŗa vīrus, ko sauca par zaldātiem (no Sold), tā tad, zaldāts bija brīva līguma kaŗa vīrs un īsta bruņinieka pretstats.

U z ņ e m š a n a.

Pirms uzņemšanas pils komturs vai mestrs uzstāda jautājumus, pie kam brāļiem bija jānometās ceļos visa pilī sapulcinātā kapitula priekšā un jāatkārto zināmi solījumi un jādod atbildes uz zināmiem jautājumiem. No svara tas, ka sākumā par brāļiem bruņiniekiem uzņēma kuŗu katru ieročus nest spējīgu brīvas kārtas vīrieti. Tikai 1289.g. pieņem svarīgu noteikumu, ka Vācu ordenī par brāli - bruņinieku var uzņemt tikai tādu, kas dzimis no bruņinieku kārtas vecākiem. Citiem vārdiem, tad, kad Vācu ordenim vairs nevajadzēja cīnīties ar neticīgiem, ordenis satversmi groza un noslēdzas pret citām kārtām, lai to pārvērstu tikai par muižniecības jaunāko dēlu patversmi. Pēc statūtiem, katram, kas iestājās, bija nolikts zināms pārbaudījuma laiks, kandidāta gadi, kuŗos tam, kas reflektēja kļūt par Vācu ordeņa brāli, vajadzēja pierādīt savu morālisko kvalifikāciju. Šis laiks bija jāpavada "pie ūdens un maizes", vienkāršā apgērbā u.t.t.

Bet 1221.g. Honorijs III atļauj uzņemt par brāļiem kuŗu katru krustnesi bez jebkāda pārbaudījuma, un beidzot, Aleksandrs IV 1258.g. dod Vācu ordeņa brāļiem - priesteŗiem tiesību absolvēt, t.i. atlaist sodus kandidātiem par dedzināšanu, slepkavību u.c. noziegumiem, kas iz-

darīti pirms iestāšanās ordenī, ja tikai noziedznieks maksā ordenim par labu zināmas summas cīņai pret neticīgiem. Tāpat ir tiesības absolvēt maksātnespējīgus parādniekus. Sekas bija tās, ka Vācu ordeņa meklēja patvērumu nevien kriminālnoziedznieki, bet arī maksātnespējīgi parādnieki. Tā tad, no vienas puses Vācu ordenis tiek noslēgts pret citām kārtām: zemniecību, pilsonību, bet no otras puses ordenī varēja uzņemt muižnieku dēlus - noziedzniekus. Tas nozīmē to, ka ordeņa morāliskā kvalifikācija jeb cilvēku materiāls gadu no gada paliek sliktāks, kas ir arī viens no ordeņa sabrukuma cēloņiem.

R e g l a m e n t s.

Ordeņa brāļu dzīve, kā vispār garīgos ordeņos bija visos sīkumos reglamentēta, bet šo dzīvi kā sevišķu grūtumu nesajuta, jo viduslaiku cilvēks pēc savas psīches ir pūļa cilvēks. Brāļiem ir jāguļ kopā vienā istabā uz vienkārša gultas maisa. Visiem brāļiem vienāds apgērbs, tikai bruņinieki valkāja virs parastā apgērba baltu mēteli ar ordeņa zīmi - melnu krustu. Tā kā viņi ir garīgi bruņinieki, tad tiem ik 5 diena ir jāgavē un gaveņa laikā 3 dienas nedeļā vajaga šaust miesu ar pātagām. Tāpat noteikts, cik reiz gadā jāiet pie Svētā Vakarēdiena, parasti 30.dienā katram brālim jāskaita "Pater noster". Noteikta arī zināma ēdienu karte. Aizliegtas visāda veida spēles un medības. Medīt varēja tikai plēsīgi zvēri, bet ne izpriecas dēļ. Aizliegts sarunāties ar ļaunām sievietēm. Novalkātās drēbes jānodod nabagiem. Tāpat nabagi dabūja zināmās dienās uzturu no ordeņa virtuves un ordeņa mestram mirstot viņa maltītes tiesu veselu gadu piešķīra kādam nabagam. Parasti nabagi dabūja arī katru 10 klaipu maizes, ko cepa ordeņa krāsnī. Aizliegts saņemt un sūtīt vēstules, turēt savas lietas aiz atslēgas vai arī mainīt savu kārtu, piemēram, brālis - bruņinieks nevarēja kļūt par brāli priesteri. Katrs paliek tajā stāvoklī, kādā viņš iestājies un tikai ar paša mestra vai virsmestra atļauju ir tiesība no šī stāvokļa iziet. Ja pie kāda brāļa atrada pēc viņa nāves, ka viņš ir nogrēkojies pret vienu no slavenākiem ordeņa solījumiem, proti, nabadzību, t.i. ka viņam ir bijis privātsīpašums, tad viņu apraka nevis kapsētā, bet viņa līķi izmeta uz lauka aiz ordeņa pils. Tā tad, viss, kas ordenim pieder, ir ordeņa kollektīvs īpašums. Lai šo stingro kārtību ieturētu, tad ieveda īpašu sodu sīstēmu. Tā ir aizgūta no dominikāņiem, bet stipri mīkstinātā veidā.

Noziegumu un sodu sīstēma pēc Vācu ordeņa statūtiem.

Raksturīgi tas, ka šī sodu sīstēma nepazīst - crimen, t.i. noziegumu parastā nozīmē, bet tikai culpa (vaina), tā tad, iekšējs subjektīvs vainas jēdziens ir izšķiroš. Ordeņa sodu sīstēma prezumē pilnīgu gribas brīvību, t.i. vienmēr tiek prezumēts, ka ordeņa brālis ir varējis darīt citādi, bet nav gribējis darīt. Izšķir 4 vainas pakāpes:

1) culpa levior,
2) culpa gravis,
3) culpa gravior,
4) culpa gravissima.

Culpa levior. Ja, piemēram, kāds spēlē aizliegtu spēli, melo, tad tādos gadījumos sods ir 1 - 3 dienas pie kalpu pārtikas.

Culpa gravis. Ja ordeņa brālis paliek kādu nakti ārpus pils, runā pretī priekšnieka pavēlei, tad vainīgo var nosodīt uz veselu gadu vai pat ilgāk vienkāršos lauku darbos kopā ar kalpiem.

Culpa gravior. Ja brālis ko zog, grēko ar sievieti, tad viņu var sodīt uz veselu gadu cietumā un ik svētdienas baznīcā pārmāca priesteris ar pātagām.

Culpa gravissima. Ja brālis bēg no sava karoga, pāriet pie ienaidnieka, tad viņu var pat uz visu mūžu ieslodzīt važās vai arī izraidīt no ordeņa atņemot visas tiesības.

Sodu parasti uzliek konvents un vaina jāpierāda ar 2 lieciniekiem.

Ordeņa militārā vara.

Ordenī noteicošā loma ir brāļiem - bruņiniekiem.Bet nevajaga domāt, ka viņu skaits ir pārāk liels. Gluži otrādi, tas ir pat niecīgs salīdzinot ar ordeņa territoriju. Visā Vācu ordeni skaitīja apmēram 2 līdz 3 tūkstoši brāļu, pie kam Livonijā XIII.g.s. atradās 20 - 22% resp. 400 - 450, pie kam šis skaits pastāvīgi samazinās. XIV.g.s. beigās Livonijā brāļu - bruņinieku skaita tikai ap 300, 1561.g. tikai ap 150. Cik brāļu ir atsevišķā ordeņa pilī, par to var spriest no vizitāciju protokoļiem, ko ik pa 3 gadiem izdarīja Vācu ordeņa virsmestra uzdevumā īpaši ierēdņi.

1451.g. vizitācijas protokols, kas brāļus sadala: bruņiniekos, priesteros un pusbrāļos (kas valkā tikai puskrusta zīmi), dod ļoti konkretu, labi pārskatāmu ainu. Dobelē: 5 bruņinieki, 1 priesteris, 1 pusbrālis. Siguldā: 12 bruņinieki, 3 priesteri, 3 pusbrāļi. Cēsīs: 14 bruņinieki, 3 priesteri, 2 pusbrāļi. Jelgavā: 8 bruņinieki, 2 priesteri, 1 pusbrālis. Rēzeknē: 3 bruņinieki. Kopā 1451.g. visā Livonijā bija tikai ap 210 brāļu - bruņinieku, ap 47 priesteru un 28 - 30 pusbrāļu jeb pelēksvārču, pie kam no visa šī bruņinieku skaita tikai 2 bija dzimuši Livonijā, bet pārējie ārzemnieki.

Ja ordeņu pilīs bija tik maz bruņinieku, tad var jautāt: "kāpēc vietējie iedzīvotāji, latvieši un igauņi, nenogalina šos Vācu ordeņa kaŗa vīrus?".

Izskaidrojums ir pavisam vienkāršs. Vācu ordenis pēc tam, kad tas bija XIII.g.s. uzvarējis vietējās ciltis, reprezentēja valsts varu. Vācu ordeņa bruņinieki bija valsts kaŗaspēka virsnieki un protāms, tā pat kā šodien iedzīvotāji neuzbrūk armijai, tā arī toreiz, starp armiju un iedzīvotājiem nepastāv naidīgas attiecības. Pavisam otrādi, Vācu ordeņa brāļi laipni uzņem tos, kas ierodas pilī. Brāļi vairākkārt piedalās zemnieku godos u.t.t. Tikai ar to var izskaidrot kāpēc niecīgs bruņinieku - brāļu skaits varēja paturēt savās rokās lielās ordeņa pilis. Protāms, Vācu ordeņa militārā vara faktiski bija daudz lielāka. Pie ordeņa brāļu - bruņinieku armijas jāpieskaita vēl ordeņa kalpi. Ordenis līga par naudu kaŗa kalpus, tā tad, zaldātus. Tālāk, nāk klāt ordeņa vasaļi un viņu puiši. Tāpēc rēķina, ka Vācu ordeņa bruņotie spēki XV.g.s. ir 4.000 zobenu Livonijā, kas sadalās: 300 brāļi bruņinieki, 1.200 kaŗa kalpu jeb zaldātu un 2.500 vasaļu un viņu puišu. Tālāk, pie minētiem nāk klāt: artilērija un daži simti strēlnieku. Visiem Livonijas bīskapiem kopā un viņu vasaļu zobenu skaits bija uz pusi mazāks resp. 2.000. Tā tad, militārā ziņā Vācu ordenis Livonijā divreiz stiprāks nekā visi bīskapi kopā. Tam ir liela nozīme. Bez tam ordenis vajadzības gadījumā mobilizēja zemes sargus no vietējiem iedzīvotājiem. Pēdējo skaits bija apm. 20.000 vīru. Ja ne vienmēr, tad ļoti bieži, Vācu ordeņa mestrs un viņa virsnieki bija tajā pašā laikā visa Livonijas kaŗaspēka virspavēlnieki. Vācu ordeņa mestrs komandē Livonijā arī bīskapu kaŗaspēku.

Kāpēc Vācu ordenim, ar nelielu ārzemju bruņinieku skaitu, izdevās iekaŗot vietējās territorijas ? Nevajaga aizmirst, ka Vācu ordeņa militārā vara, kas tas bieži ir kaŗos, tika pastiprināta ar veselu rindu psīchologiskiem un idealogiskiem motīviem. Citiem vārdiem, Vācu ordeņa spēka avots nav meklējams tikai viņa kaŗaspēkā, bet gan zināmā ideologijā.

1) Vācu ordenis sākumā bija liels morālisks spēks, jo viņš taču visas Eiropas vārdā cīnījās par kristīgo ticību pret neticīgiem;

2) ordenis savā organizācijā prata atrisināt zināmu laikmeta problēmu, apvienodams garīdznieku un bruņinieku kārtu. Tas ir ordeņa idejiskais spēks;

3) aiz ordeņa atradās citi vareni spēki: pāvests, Eiropas valdinieki, kas vai nu ar saviem krusta sprediķiem aicināja Eiropas tautas iestāties ordeņa rindās, vai ar naudas līdzekļiem subsidēja ordeņa uzņēmumu;

4) ordeņa militārā organizācija salīdzinot ar vasaļu kaŗaspēku ir priekšzīmīga. Šai ziņā tā ir moderna armija, kuŗā disciplīna spēlē ļoti lielu lomu.

Tomēr neskatoties uz visām ordeņa priekšrocībām, cīņas ar neticīgiem Austrum-Eiropā ilgst ļoti ilgi. Piemēram, Prūsiju ordenis iekaŗo tikai 35 gadu laikā (1230. - 1265.g.) un Livoniju ordenis paspēj iekaŗot tikai pēc 65 gadiem (1237. - 1290.g.).

Tas liecina, ka cīņa ir bijusi ļoti gŗūta un šajā sakarībā no svara ir atgādināt, ka Cezars daudz lielāku territoriju, proti, visu Galliju līdz pat Reinai iekaŗo un nomierina 8 gadu laikā. Jāņem vērā, ka Vācu ordenim pastāvīgi pieplūst klāt jauns cilvēku materiāls, t.s. "viesu" personās. Par viesiem sauca tos brīvprātīgos kaŗa vīrus, kas krusta kaŗiem beidzoties, ieradās pie virsmestra, lai piedalītos cīņā pret pagāniem, sevišķi pret leišiem. Var teikt, ka "viesi" ir krustneši ārpus krsta kaŗu laikmeta. Šie brīvprātīgie parasti ieradās pie virsmestra, apgādāti ar lielām naudas summām, kāda kaŗotpriecīga firsta pavadībā. Viņus spoži uzņēma Vācu ordenis, rīkoja dzīras un tad devās pret leišiem vai arī XIII.g.s. pret Livonijas iedzīvotājiem, iebruka aizmugurē, uzceļ pilis un tur atstāj vācu bruņinieku garnizonu. No sādām pilīm Vācu ordeņa garnizoni izdara nemitīgus uzbrukumus mierīgiem iedzīvotājiem. Tā šī cīņa nebija cīņa par uzvaru, bet par izturību. Kuŗš ilgāk izturēs šo partizāņu kaŗu ? Tāda bija Vācu ordeņa strategika. Prūši, kurši un zemgaļi nespēja šīs aizmugurēs celtās pilis ieņemt un garnizonus iznīcināt. Sākumā Vācu ordenī var uzņemt kuŗu katru, brīvas kārtas vācieti, turpretīm, vēlāk, kad cīņas bija beigušās, tad uzņemšanas noteikumus padara stingrākus, ar nolūku sašaurināt ordeņa sociālo bāzi.

1289.g. kapituls nolēma uz priekšu uzņemt par brāļiem - bruņiniekiem tikai tādus, kas dzimuši no bruņinieku kārtas vecākiem.

Erlichshausena konstitūcija 1441.g. nosaka, ka par īstu brāli var uzņemt tikai tādu, kas var pierādīt savu bruņniecisko dzimumu līdz pat ceturtam augumam. Tā tad, bruņniecības rekvizits arvien tiek paplašināts. Sekas ir tās, ka ordenis kļūst par nedaudzu augstākās bruņniecības dzimšu oligarchiju. Tā kā ordenī uzņēma bruņinieku dēlus jau sākot ar 14. dzīvības gadu un deva viņiem iespēju uzstrādāties sākot ar zemākiem ordeņa amatiem līdz pat mestram un virsmestram, tad protāms, ordenis pārvēršas par noslēgtu bruņniecības korporāciju ar ļoti šauru sociālu pamatu.

Šīs korporācijas augstākais organs ir kapituls. Noteikumi par kapitulu atrodami ordeņa likumos - in institutiones. Tā ir tā Vācu ordeņa satversmes daļa, kur sākās Vācu ordeņa atšķirība no pārējiem garīgiem ordeņiem. Institutiones nosaka, ka katras pils ordeņa brāļiem ik sestdienas ir jānotur pils brāļu pilna sapulce - pils kapituls. Vienu reizi gadā ir jānotur lielais jeb vispārējais kapituls - capitulum generale. Šajā kapitulā ir jāierodas visiem tiem ierēdņiem (officiales), kuŗus generālkapituls ir iecēlis amatā. Kāpēc tas vajadzīgs ? Uz to institutiones dod šādu atbildi: šiem ierēdņiem jāierodas generālkapitulā, lai viņam atdotu to amatu, ko viņi saņēmuši. Tas ir raksturīgs administrātīvo tiesību princips, pie kam, šis amats jānodod līdz ar norēķinu par savu amata gadu, jeb kā "institutiones" saka: iesniedzot grāmatas ar debitu un kredītu. Šī amata atdošana atpakaļ generālkapitulam notika ar īpašu simbola aktu. Proti, pēc tam, kad generālkapituls bija iesā-

cies un atklāts ar mesi baznīcā, bija noturēts attiecīgs politisks sprediķis par kapitula sasaukšanas iemesliem, mestrs jeb virsmestrs ieņem savu prezidējošo vietu un pie viņa kājām nosēdās kapelāns (sekretārs). Pie kapelāna viens pēc otra pieiet klāt kapitula locekļi un nodod savu amata zīmogu. Kad zīmogi ir nodoti, tos novieto virsmestra istabā. Pēc tam tiek turpināta sēde, sastāda dienas kārtību un pārbauda t.s. atvainošanas rakstus. Uzaicinātie ģenerālkapitulā bija spiesti ierasties, pretējā gadījumā jāsūta pilnvarnieks ar atvainošanās rakstu. Pārbauda arī pilnvarnieku pilnvaras. Pēc tam sastāda protokolu, ko paraksta visi klātesošie. Kapitula lēmumi paliek ordenim noslēpums, jo klātesošie ar zvērestu apliecina to neizpaušanu. Kad ģenerālkapituls beidzis dienas kārtību, kapelāns no jauna atnes amata zīmogus, nodod tos virsmestram, kas zīmogus izdala, kā tas viņam patīk. Tā tad, zīmoga glabāšana, ko mēs vēl šodien redzam Anglijā sastādot valdību ir ļoti svarīgs akts. Līdz ar zīmogu tiek dota un atņemta vara. Ģenerālkapitula laikā nevienam no locekļiem nav zīmoga, viņu stāvoklis karājās gaisā līdz kapitula lēmumam, ierēdnim var dot citu zemāku vai pavisam atņemt amatu.

Ģenerālkapitulā bija obligātoriski jāpiedalās 7 ordeņa pīlāriem, proti, 7 zemes mestriem: Livonijas, Vācijas, Prūsijas, Austrijas, Apūlijas, Rumānijas un Armēnijas. Tālāk, piedalās virsmestra padomnieki. Ģenerālkapituls tiek sasaukts ik gadus 14.septembrī.

Vēlēšanu kapituls.

Saskaņā ar ordeņa satversmes "consuetudines" tiek sasaukts ārkārtējs kapituls virsmestra nāves gadījumā, ko sauc par vēlēšanu kapitulu. Kad virsmestrs palika slims, tad viņš ieceļ savu vietnieku, kurš pēc virsmestra nāves kādu laiku izpilda viņa vietu kamēr lielo atstatumu dēļ ir iespējams izziņot vēlēšanu kapitulu. Šajā kapitulā vajaga ierasties visiem 7 zemes mestriem un arī virsmestra padomniekiem. Parasti katrs mestrs ieradās kopā ar vienu amata personu. Vēlēšanas sākot, nolasa priekšā daļu no ordeņa statūtiem. Katram klatesošam jānoskaita 15 reizes "Mūsu Tēvs". Pēc tam virsmestra vietnieks ieceļ vienu brāli - bruņinieku par vēlētāju komturu (Wahlkomtur). Viņa uzdevums ir sastādīt vēlētāju kollegiju, jo vēlēšanas ir divpakāpeniskas, t.i. vēlē nevis ģenerālkapituls, bet viņa uzdevumā 13 personas tā saucāmie elektori, kas tika sastādīti šādā kārtībā: vēlētāju komturs (kas bija dabūjis savu mandātu no vice-mestra) pieaicina klāt vēl otru personu. Šie divi elektori vienojas par trešo, 3 elektori vienojas par ceturto u.t.t., kamēr sastādīta 13 personu kollegija, pie kam uz ieraduma pamata turējās pie principa, ka vēlētāju kollēģijā jābūt 8 brāļiem - bruņiniekiem, 1 priesterim un 4 pusbrāļiem. Sastādot vēlētāju kollēģiju vadījās no tā principa, ka katrs elektors reprezentē savu ordeņa novadu. Šie 13 elektori dod zvērestu, ka vēlēs virsmestru pēc labākās sirdsapziņas, neskatīdamies ne uz draudzību, ne asinsradniecību, ne uz citām simpātijām vai antipātijām. Zvērē arī visi ģenerālkapitula locekļi, ka viņi vēlētāju kollegijas izraudzīto personu atzīs par savu mestru. Tā tad, abas puses tiek ar zvērestu saistītas. Vēlēšanas notika tādā kārtībā, ka katrs elektors skaļi nosauca vārdā savu kandidātu. Ievēlēto virsmestru nevajaga apstiprināt, vēlēšanas tūliņ stājās spēkā. Tā tad, sankcija no pāvesta vai ķeizara nebija vajadzīga. Tas ir viduslaikos jauns moderns princips, kas liecina, ka Vācu ordenis tiešām ir pilnīgi suverens starptautisko tiesību subjekts. Pēc vēlēšanām ģenerālkapituls nodziedāja "Te Deum laudamus" un lika zvanīt ar baznīcas pulksteņiem.

Likumīgi šķēršļi, kas deva pamatu vēlēšanas anulēt bija šādi: ja izrādījās, ka virsmestrs dzimis ārlaulībā, vai arī smagi sodīts par zādzību, netiklību ar t.s. gada bussi. Bez tam dažreiz arī pats

virsmestrs lūdza viņu atsvabināt no amata un tas varēja notikt tikai ar generālkapitula piekrišanu. Ievēlētam virsmestram vecā virsmestra ieceltais vietnieks nodeva virsmestra amatu ar gredzenu un zīmogu. Ar amata zīmogu virsmestram tika nodota amata vara, bet ar gredzenu tika simbolizēta viņa uzticība Vācu ordenim.

Virsmestram bija tiesība lietot vairāk zirgus un viņam piekonadēja klāt veselu štābu, kas sastāvēja no kaplāna (priesteŗa, kas izpildīja sekretāra amatu), 4 zemes sargus t.s. turkopoļus, kora puiku, kas vajadzības gadījumā izpilda liturgiskus aktus kopā ar priesteri, pavārs, pagānu valodu pratējs (heidenschin schreiber). Virsmestra uzdevums bija tīri militārs uzdevums. Viņš ir ordeņa karaspēka virspavēlnieks. Viņam bija pakļauta t.s. padome - consilium un provinču mestri. Ordenī kā militārā organizācijā pastāv subordinācija. Blakus subordinācijas principam Vācu ordenī redzam koordinācijas principu jeb kolliegialitātes principu. Tas nozīmē, ka blakus vienpersonīgiem orgāniem, kā mestram, virsmestram, fogtam u.t.t. pastāv daudzpersonīgi orgāni: konventu, padomju, kapitulu veidā. Parasti tikai nenozīmīgas funkcijas provinču mestri, pils komturi var izdarīt uz savu galvu. Daudz mazsvarīgākās lietas vaģaga izspriest ar t.s. vecākiem brāļiem jeb mazo padomi.

Ordeņa statūti nosaka: "Katram ordeņa brālim ir derīgi padomu meklēt un labam padomam pacietīgi sekot". Šī "padoma meklēšana" attiecināma nevien uz administrātīviem aktiem, bet arī uz manttiesiskām operācijām. Statūtos ir noteikts, cik lielas summas var mestrs vai komturs izdot uz savu galvu. Ja šī summa tiek palielināta, tad jāizprasa ordeņa brāļu padoms, tālāk, summai pieaugot, jāprasa kapitula vai generālkapitula atļauja. Ordeņa kase Prūsijā un Livonijā neatradās tikai mestra vai virsmestra rīcībā. Princips ir tas, ka kase slēdžama ar trim atslēgām kur tā arī nebūtu. Viena atslēga piederēja kasierim, otra - mestram vai virsmestram un trešā - tās pils komturam, kur kase atradās. Livonijā ordeņa kase atradās Vilandē.

Virsmestra padome.

Ne satversmes "institutiones", ne "ordo" daļā nav paredzēta pastāvīga padome pie virsmestra vai mestra, tomēr uz ieradumu tiesību pamata tādas padomes izveidojas. Tāpēc ordeņa satversmes "consuetudines" daļā paredzētas pastāvīgas ordeņa padomes, kas savā ziņā atbilst tagadējiem Ministŗu kabinetiem.

Tāda padome pastāv pie virsmestra Marienburgā. Parasti no 5 vai 6 padomniekiem, kuŗi ir šādi:

1) lielkomtūrs - praeceptor magnus. Lielkomtūrs virsmestra prombūtnē izpilda viņa vietu. Tā tad, viņa dienesta pakāpe seko aiz virsmestra. Viņš pārrauga ordeņa mantu, mūkus, gūstekņus u.t.t.

2) maršāls. Viņa uzdevums ir galvenām kārtām vadīt karaspēku un vispār pārzināt kaŗa resoru. Ieradumi nosaka, ka maršālam klausa visi brāļi, kas nes ieročus. Viņš gādā par piļu apcietināšanu, brāļu apbruņošanu. Ja virsmestra nav klāt, maršālam jāuzņemās armijas virspavēlnieka uzdevums. Ja lielkomturs dzīvo parasti pie virsmestra, tad maršāls dzīvo Karalaučos.

3) hospitalarius (spitaler). Viņš ir galvenais Vācu ordeņa slimnīču pārzinis un dzīvo Elbingā.

4) trapearius, no vārda trap = trabe (kaŗa manta). Tas ir ordeņa intendants.

5) thesaurarius - ordeņa finanču vadītājs. Viņš.ik mēnešus saņem pārskatus no citiem ordeņa ierēdņiem un savukārt nodod aprēķinus virsmestram kopā ar lielkomturu.

Virsmestra tiesības pār mestru.

1) Kapitulācijas. Par kapitulāciju sauc padošanās aktu. Citiem vārdiem, virsmestrs mestru ātrāk neapstiprina, iekams mestrs nav devis zināmus politiskus solījumus. Piemēram, ka nākošā provinču kapitulā mestrs gādās par to, lai virsmestra partijas kandidātus ieceltu augstākos amatos, jāapsola virsmestru subsidēt ar naudas līdzekļiem, lai mestrs zināmām personām izdod savā provincē lēņus u.t.t.

2) Virsmestram piešķirta lielāka vai mazāka administrātīva vara. Saskaņā ar statūtiem Livonijas mestram ik gadus jāierodas generālkapitulā, lai nodotu savu darbības pārskatu. Bet tā kā līdz 1291.g. generālkapituls notika Maz-Āzijā - Akonā, tad, protāms, Livonijas mestram, izpildot šo prasību, būtu jāpavada vis gads ceļojumā. Šī prasība bija nereāla un tāpēc atļāva lai gan vēl tikai XIV.g.s. sākumā, ka mestram jāierodas generālkapitulā ik sesto gadu. Starplaikā mestram jāsūta rakstisks ziņojums ik gadus un vēl ik pa 2 vai 3 gadiem kāds no brāļiem kā delegāts ar īpašu personisku ziņojumu par provinces stāvokli.

3) Virsmestram pieder zināma tiesas vara, patiesībā administrātīva justīcija. Virsmestrs varēja mestru pagaidām atstādināt no amata ieceļot viņa vietā vietnieku, līdz generālkapitula galīgam lēmumam šai lietā. Virsmestrs var dot mestram norādījumus par ordeņa iekšējo un ārējo, arī saimniecisko politiku.

4) Tiesība vizēt ordeņa provinces. Tā ir svarīgākā virsmestra tiesība. Vizitāciju izdarīja 2 virsmestra sūtīti brāļi - 1 bruņinieks, 1 priesteris. Pēc statūtiem vizitācijai jānotiek ik pa trim gadiem. Patiesībā vizitācija notiek retāk - 6, 9 u.t.t. gados, ņemot par pamatskaitli 3. Kad vizitācija bija pabeigta, tad vizitētāji varēja sasaukt provincē ārkārtīgu kapitulu un tam celt priekšā pielaistās nelikumības un uz šo vizitāciju pamata virsmestrs varēja citēt (izsaukt) mestru uz savu rezidenci. Šai vizitācijas institūtā var ar lielām tiesībām saskatīt tagadējās valsts kontroles sākumu. Vizitācija notika pēc īpašām instrukcijām, kādas izdod 1304.g. attiecībā uz Livoniju, kas sīki nosaka vizitātoru uzdevumus. Viņiem jāraugas, vai tiek ievēroti statūti, vai ordeņa pilīs atrodas ieroči un labība veselam gadam, vai kārtībā saimniecības grāmatas u.t.t.

Sakarā ar vizitāciju stāv otra parādība, proti, ierēdņu atbildība un ierēdņu amats. Statūti nosaka, ka katrs ierēdnis, kas generālkapitulā ieceļts, turpat arī nodod savu amatu ik gadus. Tā tad, ik gadus 14.septembrī beidzas vismaz formāli katra ierēdņa amata laiks. Ierēdņi generālkapitulā vai kapitulā nodod savus darbības pārskatus līdz ar norakstiem. Tos pārbauda generālkapituls ņemot vērā vizitācijas rezultātus. Ja vizitācija konstatēja nolaidību, ierēdni atcēla no amata vai pārcēla uz citu zemāku amatu.

K a p i t u l s.

Ja generālkapituls bija visa ordeņa resp. "7 ordeņa pīlāru" augstākais orgāns, tad katrā no šīm 7 provincēm bija kapituls, ko sauca vienkārši par provinces jeb zemes kapitulu. Kapituls ir provinces augstākais orgāns. Šī orgāna pilnvaras ir plašākas nekā tagadējo parlamentu. Ja parlaments ir tagad galveno kārt likumdevēja iestāde, tad kapituls ir nevien likumdevēja, bet arī augstākā tiesas iestāde un augstākais administrātīvais orgāns. Tomēr Livonijas dokumentu kapitulu sauc dažreiz par parlamentu. Tāds nosaukums minēts mūsu avotos jau XIV.g.s. sākumā. Kapitula locekļu skaits nav skaidri zināms, bet no kāda rīkojuma redzam, ka tanī nedrīkst būt vairāk kā 50 locekļi. Kapituli notika

galveno kārt Cēsīs, dažreiz arī Rīgā, Valmierā, Daugavgrīvā, arī Kuldīgā. Kapituli dalās kārtējos un ārkārtējos. Livonijas kārtējie kapituli sanāk divas reizes gadā: pavasarī un rudenī pēc t.s. rakām (pagasta sapulce). Kārtējos kapitulus sasauca mestrs un tajos prezidēja. Piedalījās mestrs, ordeņa padome un visi tie ierēdņi, kas kapitulā saņēmuši amatu, tā tad komturi un fogti.

Ārkārtējus kapitulus varēja sasaukt virsmestrs vizitācijas beigās, lai novērstu trūkumus un sodītu vainīgos. Bez tam ārkārtējs kapituls sanāca mestra nāves gadījumā. Bez kapituliem mestrs sasauca t.s. apspriedes, kuŗas sauca par "sarunām" (Gespräche). Šajās "sarunās" piedalījās iespaidīgākie komturi un fogti.

Kapitula funkcijas.

1) Apspriež virsmestra vai viņa pilnvarnieka rakstiskus priekšlikumus.

2) Iekšējās un ārējās politikas jautājumi, tā tad, kaŗa pieteikšana, miera slēgšana, līgumu ratificēšana, pie kam arī tos līgumus, ko bija slēdzis virsmestrs, vajadzēja ratificēt Cēsu kapitulā.

3) Saimnieciski un finanču jautājumi. Kapituls piešķir līdzekļus virsmestram, uzliek nodokļus un muitas, regulē ar licencēm eksportu un importu etc.

4) Kapituls kā likumdošanas orgāns izdod pavalstniekiem saistošus noteikumus, likumus, privilēgijas. Piemēram, Cēsu kapituls ir piešķīris pilsētas tiesības Kuldīgai, Narvai u.tml.

5) Kapituls lemj par ordeņa īpašumu atsavināšanu, sevišķi tai ziņā, ka visi ordeņa piešķirtie lēņi pirmā kārtā apspriežāmi kapitulos.

6) Kapituls vēlē augstākās amata personas, t.i. komturus un fogtus, arī mestra vietnieku.

7) Ik gadus kapitulā ierēdņi nodod savu darbības pārskatu un kapituls lemj par katra ierēdņa tālāko karjeru.

8) Kapituls izšķir jautājumu par ordeņa biedru uzņemšanu.

Beidzot kapituls izšķir sūdzības, ko iesnieguši virsmestra pilnvarnieki, ordeņa brāļi vai pavalstnieki.

Livonijas mestrs.

Vēlēšana, iecelšana, tiesības un pienākumi.

Ordeņa provinces priekšnieku sauc par mestru jeb zemes mestru - Landmeister, atšķirībā no virsmestra - Hochmeister. Sākumā Livonijas mestru sauc par commendator provincialis, vai arī - praeceptor. Tikai vēlāk nodibinās viņa īstais tītulis - magister Livoniensis. Vārds „meistars" ordeņa satversmē ir kādas nozares vai novada priekšnieka nosaukums, jo blakus vārdiem Landmeister, sastopam - Fischmeister, Kornmeister u.t.t.

Mestra vēlēšanas un iecelšanas kārtībā izšķir 4 laikmetus:

I. laikmets. (1237.-1413.)

Virsmestram šajā laikā pieder prezentācijas tiesības, t.i. virsmestrs var izraudzīt kandidātus mestra amatam. So kandidātu viņš liek priekšā generālkapitulam, kam ir tiesības kandidātu pieņemt vai noraidīt. Tā tad, virsmestrs prezentē kandidātu, generālkapituls ievēlē un pēc tam ieceļ amatā atkal virsmestrs. Tāpēc statūti nosaka: provinces mestrs ir ieceļams cum consensu capitulis principales. Šajā laikā Livonijā bijuši pavisam 45 mestri, no kuŗiem ārpus Livonijas šādā kārtā vēlēti 29. Pastāvot šādai kārtībai varēja būt 2 iespējamības. Vai nu mestrs, kuŗu ievēl Akonā, atrodas Livonijā, vai arī viņš dzīvo Pale-

stinā vai citur. Ja mestrs atrodas Livonijā, tad virsmestra kanceleja nosūta zīmogu tam fogtam vai komtūram, kas Livonijā iecelts par mestru. Turpretīm, ja jaunais mestrs ir ārzemnieks, kuŗš Livonijā nekad nav bijis, tad viņš ieradās pie virsmestra un tur tika "iegērbts" amatā. Virsmestrs jaunam mestram uzmauca pirkstā gredzenu, iedeva rokā mestra zīmogu un dažreiz parādīja vēl kādu sevišķu godu, sēdināja savā krēslā u.t.t. Pēc ievešanas amatā jaunais mestrs dodas uz dienesta vietu vai nu kuģos pāri jūŗai uz Daugavgrīvu, vai arī jāšus gar kuršu jomu un no turienes zināma ekskorta pavadībā ieradās savā jaunā valstī, vispirms Kuldīgā, tad Rīgā, kur bija Livonijas mestra rezidence. Šos 50 brāļus resp. valsts galvas ekskortu dod līdzi virsmestrs un šie 50 jātnieki paliek Livonijā joprojām. Tuvojoties Rīgai mestru sagaida pilsētas priekšā deputācija un tad ar sevišķām ceremonijām mestrs iejāj Rīgā un nometās uz dzīvi Sv.Juŗa pilī. Pēc tam jaunais mestrs dod pilsētai, bīskapiem rautu savā pilī un uzsāk savas valsts uzņemšanu faktiskā varā, t.i. mestarm ir pienākums doties no vienas ordeņa pils uz otru un iepazīties ar ordeņa valsts stāvokli. Tā tad, mestra pirmais amata ceļojums ir tajā pašā laikā arī vizitācijas ceļojums. Tā kā sūtniecību institūts ir neizveidots, tad jaunais mestrs ir spiests izdarīt zināmus diplomātiskus pienākumus, nododot vizites virsbīskapam, dažreiz arī Lietavas karālim. Tā tad, vizitācijas ceļojumam bija nevien juridiska, bet reizē pieklājības akta nozīme, kā vasālis parāda cieņu savam leņa kungam.

Šis pirmais mestra vēlēšanas laikmets ir raksturīgs ar to, ka Livonija savu mestru dabū no ārzemēm. Bet sakarā ar krusta kaŗu izbeigšanos, Vācu ordenis ir spiests no Akonas evakuēties un XIV.g.s. sākumā virsmestra rezidence ir Prūsija - Marienburga. Līdz ar to mainās ordeņa satversme. Tika likvidēts Vācu ordeņa Prūsijas zars. Prūsijas mestra amats tiek iznīcināts, jo viņa funkcijas uzņemās virsmestrs. Ar Livonijas nozīmes pieaugšanu, mainās Livonijas mestra amata stāvoklis. Tagad rangu attiecības ir šādas: 1.vietā virsmestrs, 2. - Vācijas mestrs un 3. - Livonijas mestrs.

II.laikmets. 1413 – 1459

Sakarā ar Livonijas ordeņa nozīmes pieaugšanu, še ieved tādu pašu mestra vēlēšanu kārtību kā Vācijā. Sākot ar 1413.g. Livonijas mestra kandidātus prezentē nevis virsmestrs, bet Cēsu kapituls. Kārtība šāda:

Cēsu kapituls izvēlēja 2 kandidātus, kuŗus aizstāvēt ierodas pie virsmestra 2 komturi. Virsmestrs parasti apstiprina savas partijas cilvēku, tā tad, reinieti, bet ne kā vienpersonīgs orgāns, bet saskaņā ar saviem padomniekiem. Šo apstiprināto kandidātu paziņo Livonijas ordenim. Cēsīs sasauc jaunu kapitulu, kur abi komturi ziņo, ka par Livonijas mestru ir iecelts tāds un tāds Cēsu kapitula kandidāts. Ja Cēsu kapituls viņu atzīst, virsmestra apstiprināto kandidātu, tad ieceļ amatā. Tā tad, Livonijas mestru faktiski ieceļ un ieved amatā Cēsu kapituls. Turpretīm, ja Cēsu kapituls atrada, ka virsmestrs atsakās pieņemt amatā viņam vēlamo kandidātu, tad sākās diplomātiski strīdi. Šāda kārtība pastāv tikai 50 gadus. Tā bija kārtība, kas vienmēr draudēja ar pilsoņu kaŗu. Kad Vācu ordenis apvienojas ar Livoniju, tad mestru apstiprina nevis virsmestrs, bet Vācijas mestrs. Tādi gadījumi ir bijuši. Līdz ar to mainās generālkapitula stāvoklis un mestra iecelšanas kārtība. Ja agrāk generālkapituls balso par to, ko ceļ priekšā virsmestrs, tad tagad generālkapituls zaudē savu nozīmi, jo ordenis zaudē savas territorijas. Paliek tikai Livonijas, Prūsijas un Vācijas provinces. Šo provinču kapituli kļūst par lielākiem orgāniem nekā generālkapituls un 1452.g. generālkapituls sanāk pēdējo reizi uz sēdi.

III. laikmets. (1459.- 1533.)

Šajā laikā vestfālieši panāk savu prasību izpildīšanu. Proti, šajā lai-

kā virsmestrs Erlichshausens ar īpašu privilēģiju groza līdzšinējo kārtību un atļauj Livonijas kapitulam stādīt priekšā tikai vienu kandidātu. Protāms, tādā gadījumā apstiprināšana bija tīri formāls akts. Līdz ar to 1459.g. var runāt par Livonijas politisku autonomiju, jo viņa pati izvēl valsts galvu Cēsu kapitula personā.

Kāpēc virsmestrs piešķīra Livonijai tādu autonomiju ? Tam par pamatu ir lieli un svarīgi notikumi. Pēc 1410.g. Tannenbergas kaujas, kad Polijas armija galīgi sakāva Vācu ordeni, sākās neatturams Vācu ordeņa militārās un saimnieciskās varas sabrukums. Šis sabrukums bija tik liels, ka XV.g.s. vidū ordeņa kase ir tik tukšā, ka naudas vietā bija tikai 3 mucas piparu un 1455.g. virsmestrs bija spiests zaldātu algām pārdot baznīcas zvanus, svētos kulta traukus, ieķīlāt veselas pilis un komtūrejas. Šajā laikā patiesībā par ordeni valda algotie zaldāti. Par ordeņa sabrukumu zīmīgi liecina kāda algota zaldāta vēstule neizmaksātas algas dēļ: "Būtu labāk, ja ordeņa zīmogu uzspiestu kādam ēzelim uz dibena, lai viņš ar asti to varētu apsegt un ļaudis neredzētu, ka tur ir zīmogs".

Šajā katastrofālā laikmetā Livonijas ordenis gāja Vācu ordenim palīgā un šo pakalpojumu dēļ virsmestrs bija spiests dot Livonijas ordenim šo privilēģiju, pie kam tikai formas dēļ paziņo mestra kandidātu virsmestram.

IV.laikmets. (1533.- 1561.)

Šajā pēdējā laikā vēlēšanu vietā nodibinas cits moduss, proti: Livonijas mestrs jau dzīvs būdāms izrauga sev palīgu - koadjutoru, ko apstiprina amatā nevis vairs virsmestrs, jo no 1525.g. virsmestrs ir kļuvis Polijas vasalis un virsmestra amatu izpilda Vācu mestrs (Deutschmeister), kas apstiprina amatā Livonijas mestra izraudzīto palīgu. Par koadjutoru Livonijas mestrs parasti ņēma Vilandes komturu. Mestram mirstot viņa vietā amatā stājās koadjutors, kurš atkal ņem sev palīgu. Tā tad, vēlēšanām nav vairs nozīmes un te mēs redzam, ka ordeņa valsts galvas amats no vēlēta amata ir ceļā kļūt par dinastijas amatu. Pirmais, kas šo kārtību nodibina un ņem koadjutoru, ir Plettenbergs. Tas radās pilnīgi nejauši, jo Plettenbergs bija mestrs 80 gadu vecumā un viņam bija vajadzīgs palīgs. Tā tad, faktiska nepieciešamība vēlāk izveidojas par juridisku mestra iecelšanas kārtību.

Mestrs ir pirmām kārtām Livonijas ordeņa valsts galva. Viņu sauc par dominus magister. Mestra amatu sauca par magisterium. 1) Mestrs ir Livonijas armijas virspavēlnieks, jo viņa varā ir nodots nevien viss ordeņa brāļu - bruņinieku karaspēks, bet arī Livonijas bīskapu un citu vasaļu karaspēks un viņam pieder tiesība mobilizēt un noteikt sasaukšanas vietas; 2) mestram tiesības sasukt ordeņa augstāko orgānu kapitulu un tanī prezidēt. Bez tam kopā ar virsbīskapu mestrs sasauca landtāgu. Tomēr nav daudz to funkciju, kuras mestrs var izpildīt kā vienpersonīgs orgāns. Mestram, saskaņā ar Vācijas valsts un kanoniskām tiesībām, kuras daudzā ziņā sakrīt, visos svarīgos gadījumos vajadzīgs prasīt ordeņa augstāko orgānu un kārtu padomu un atļauju. Zināmos nesvarīgos jautājumos mestrs patur pilnīgu noteikšanu līdz pat ordeņa pastāvēšanas beigām. Piemēram, viņš nosaka ordeņa brāļu dzīves kārtību: ēdienu karti, gaveņu dienas, jaunu slimnīču ierīkošanu, kapellu vai baznīču dibināšanu, garīdznieku svaidīšanu amatā. Tomēr arī šīm tiesībām ir vairāk formāls raksturs.

Orgāni, kas ierobežo mestra varu, ir šādi:

1) Konvents - kādas pils brāļu sanāksme. Sākumā mestrs dzīvo Sv. Juŗa pilī, bet sākot ar XIV.g.s. tagadējā Valsts Prezidenta rezidencē. Savā pilī mestrs tikai saziņā ar konventu var noteikt zināmu gaveņu un ēdienu kārtību. Pēc statūtiem katru svētdienu visiem pils brāļiem jāsapulcējas kopā nolasīt nodaļu no Svētiem Rakstiem.

2) Mestra varu ierobežo kapituls.

3) Vislielākā faktiskā atbildība un atkarība mestarm bija no ordeņa padomes.

Kapituls sanāca 2 reizes gadā, turpretīm, ordeņa padome bija permanenta - pastāvīga iestāde, ar ko mestram bija jārēķinājās. Atkarība no šiem kollegiāliem orgāniem ir divejāda: vai nu mestram vai komturam ir jāprasa tikai padoms - consilium, kas nav juridiski saistošs, vai arī kollegijai jāprasa atļauja - consensus, kas juridiski ir saistošs. Kad mestrs atstāj savu rezidenci, tad viņam jāieceļ sev vietnieks t.s. vicemestrs. Turpretīm, ja mestrs krīt kaujā, tad vicemestru iecēla Cēsu kapituls. Uz vicemestru pārgāja visas mestra tiesības izņemot vienu - vicemestrs nevar piedalīties virsmestra vēlēšanās. Vicemestra titulis jeb officiālais nosaukums ir dominus vice magister. Par vicemestru parasti ievēlēja landmaršālu vai komturu. Landmaršāla sēdeklis ir Sigulda, bet ja viņu iecēla par vicemestru, tad viņš pāriet uz Cēsīm. Jādomā, ka komturs vai landmaršāls ieņemot vicemestra posteni, paturēja arī savu agrāko amatu.

Ordeņa padome.

Virsmestra padome sastāv no 6 padomniekiem un 7.ir virsmestrs. Pēc šī parauga Livonijā ordeņa padome sastāv no 7 locekļiem. Atskaitot mestru šajā padomē ir 2 trijstūri, kuŗos katrā pa 3 padomes novadi - Ratsgebiet, pie kam 3 novadi Latvijā, 3 Igaunijā. Pie ordeņa iekšējās padomes piederēja šādi novadi: Sigulda, Vilande un Rēvele.

Ārējā padome:

Kuldīga, Alūksne un Jerwa.

No 6 locekļiem viens ir landmaršāls (Sigulda), viens fogts (Jerwa), 4 komturi. Ja mestru avotos sauc par praeceptor, tad šīs padomes locekļus sauc par compraeceptores. Landmaršālu savukārt dēvē par virspadomnieku. Kad padome izcēlusies, nav zināms, bet XV.g.s. tā ir jau izveidota.

1441.g. virsmestrs Konrāds v. Erlichshausens izdod ordeņa padomes satversmi, kas Livonijā bija domāta divpartiju sīstēmas legalizēšanai. Konstitūcija nosaka, ka mestram landmaršāls jāieceļ no citas partijas nekā viņš pats. Citi locekļi ieceļāmi uz paritātes pamatiem. Ordeņa padomi var pielīdzināt tagadējam ministŗu kabinetam, bet ar lieliem ierobežojumiem. Ja tagad amatu sadalījums ir funkcionāls, tad agrāk tas bija regionāls. Izņemot mestru kā valsts galvu un landmaršālu, pārējie 5 locekļi katrs savā novadā izpilda visas ierēdņu funkcijas. Ordeņa padome ļoti ierobežoja mestra varu. Tikai ārkārtējos gadījumos mestrs var rīkoties kā vienpersonīgs orgāns, nesazinoties ar padomes locekļiem. Katram padomes loceklim bija atslēgas no ordeņa kases, kas atradās Vilandē. Kasi varēja atvērt tikai ar padomes kopēju lēmumu. Mestrs nevar atcelt padomes locekļus no amata. Padomes locekļus ieceļ un atceļ Cēsu kapituls. Arī atsevišķu piļu pavēlniekus mestrs var atcelt vai iecelt tikai ar padomes atļauju. Ordeņa nekustāmos īpašumus mestrs var atsavināt tikai ar padomes piekrišanu un tās pils komtura piekrišanu, kuŗa novadā atradās atsavināmais objekts.

Virspadomnieks jeb landmaršāls.

Marscalcus terrae, lantmarscalcus bija ordeņa padomes galvenais loceklis. Par landmaršālu ordeņa statūtos nav nekas teikts. Bet uz viņa amatu jāattiecina tas, kas teikts par virsmaršālu. Mestra nāves gadījumā landmaršāls izpilda mestra vietu un sasauc zemes kapitulu. Landmaršālu ieceļ un atceļ no amata Cēsu kapituls, pie kam kandidātus izrauga no komturu vai fogtu vidus. Viņu var pielīdzināt tagadējam

apsardzības vai kaŗa ministrim. Mestra prombūtnē armiju komandē landmaršāls. Viņam bija 200 kaŗa zirgu, t.i. tik pat, cik mestram Vilandes, Kuldīgas un Alūksnes komturiem. Landmaršālam ir tiesība stāties sakaros ar zemes virsmestru, no kuŗa viņš saņem tiešus aizrādījumus, pavēles, rājienus u.t.t.

Livonijas ordeņa territorijā bija 23 - 28 apriņķi. Dažādos gadu simteņos viņu skaits ir dažāds, pie kam 12 bija Kurzemē, pārējie Vidzemē un Igaunijā. Apriņķi dalās vairākās kastellātūrās, tā tad, Livonijā turpinās tā pati kārtība, ko bija nodibinājuši vikingi. Kastellātūras sauca arī par amata iecirkņiem (Ämter no Amt). Katra kastellātūra bija vairāku valsts muižu apvienība. Kastellātūras savukārt dalījās villatūrās (Wackendörfer), t.i. vaku ciemi - zemnieku mājas, kas muižai deva vaku - dažādas nodevas un gaitas. Ir uzglabājies kastellātūru saraksts no 1353.g. Kuldīgas komturējā.

Tiesas ziņā valsts dalījās mantāga apgabalos. Par mantāgiem sauca vasaļu sapulces, kas pirmā kārtā ir tiesu instances, lai gan bija pilnvarotas izspriest arī citus jautājumus. Mantāgā pēc vispārējā principa prezidēja lēņa kungs, kas arī mantāgu sasauca. Bīskapijās mantāgā prezidē bīskaps, bet ordeņa valstī mantāgā prezidē kāds komturs. Kurzemē un Zemgalē kopā bija 3 mantāgu apgabali: Kursas, Zemgales un Sēlas. Tiesu sprieda pēc cilšu tiesībām. Katrā mantāga apgabalā bija savs vasaļu tiesnesis - index vasallorium, Mannrichter. Viņu ieceļ mestrs no vasaļu vidus. Kursas mantāga apgabalā kārtība bija citāda, jo mestra vietnieks militārā un jurisdikcijas ziņā bija Kuldīgas komturs, kas izsprieda lietas mestra vārdā, sasauca mantāgu un tur prezidē.

K o m t u r i.

Katram apriņķim bija savs priekšnieks, ko sauca par komturu vai fogtu. Fogtejās - priekšnieks ir fogts, komturejās - komturs. Mestrs komturu sauc par brāli. Komturus iecēla un atcēla mestrs, sākumā patstāvīgi, vēlāk, XV. un XVI.g.s., saziņā ar ordeņa kapitulu un padomi. Komtura vecākais nosaukums ir tāds pat kā mestra, proti - praeceptor. Lai to atšķirtu no mestra, pēdējo sauca par - generalpraeceptor. Vēlāk komturu sauc par commendantor, un viņa amatu "praeceptoria". Komtura amata stāvoklis pēc ordeņa statūtiem ir diezgan nesvarīgs, Komturs ir tikai pils komendants un konventa priekšnieks. Tā kā konventā vajadzēja būt ne mazāk par 12 brāļiem, tad mazākās pilis apvienoja zem viena komtura. Vēlāk statūti nosaka, ka blakus komturam jābūt brālim priesterim tāpēc, ka tikai priesteris prot rakstīt un vest korespondenci. Komturs katru svētdienu sasauca konventu uz pilnu sapulci, kur pārspriež nedēļas notikumus komturejā, uzliek brāļiem sodus, lemj par zemes gabalu izlēņošanu, par pils ienākumiem un izdevumiem. Komturs ir sava konventa kaŗa priekšnieks, kas kaŗa gadījumā dodas kaŗā savu brāļu priekšgalā. Praksē komtura amats izveidojas plašāks un viņa nozīme pieaug. Komturs kļūst vēlāk par apriņķa vai komturejas priekšnieku, kam savā novadā pieder plašas tiesības pār pavalstniekiem. Te izpaužas regionālais princips, jo XVI.g.s. komturs komturejā ir gandrīz suverens valdnieks. Komturs balso līdzi par visiem kapitula priekšlikumiem. Komturam pieder nevien civīlā, bet arī kriminālā jurisdikcijas vara. Šī iemesla dēļ viņš prezidē mantāgos un var piespriest nāves sodus saziņā ar mestru. Ja vasaļu tiesā prezidē pats komturs, tad turpretīm zemnieku tiesās viņš deligē savās tiesībās fogtu (Landfogt). Komtura galvenais uzdevums ir pārraudzība pār komturejas saimniecību, jo viņam jādod par visu atbildība Cēsu kapitulam. Komturam vienam tas nebija pa spēkam, tāpēc tam ir ļoti daudz palīgi. Fogts izpilda komtura vietu tiesā, Bez tam vienā komturejā bija apvienotas vairākas pilis - kastellātūras, kuŗās katrā bija komturam atbildīgs priekšnieks, kuŗu sauca par kastellānu jeb pils komturu (Hauskomtur).

Pils komtura pirmais un galvenais uzdevums ir pārraudzīt savas pils saimniecību līdz ar muižām un novadu. Viņa rīcībā ir vesels štats saimniecības ierēdņu, kas pārzina katrs savu nozari. Šādu zināmas saimniecības nozares pārzini sauca par mestru un tāpēc radās savādie nosaukumi, kā Fischmeister, Kornmeister u.t.t. šajos zemākos mestra amatos arī bija brāļi bruņinieki par priekšniekiem. Tā bija viņu amata skola, no kuŗas viņi uzsāka savu dienesta karjeru, iestādamies 14 - 16 gadu vecumā ordenī, līdz kamēr viņi pamazām uzkalpojās augstākos amatos. Zem katra šāda mestra atradās vesels pulks ierēdņu, tā tad , nevis vairs garīgie, bet laicīgie, jo ordeņa brāļi bruņinieki ir garīgas personas.

Bez šiem ordeņa laicīgiem ierēdņiem lielākās ordeņa komturejās, to centros atradās t.s. galma amati.

Galma amati. (Hofämter)

So amatu izcelšanās notikusi vispirms ķeizaru un karāļu galmos un pēc tam pārnesti arī uz garīgo firstu, tā tad, bīskapiju un ordeņa mestru un komturu galmiem. Galma amati ir šādi:

1) ēdienu devējs un galda klājējs - dapifer - Droste,
2) dzērienu devējs - pincerna - Schenker, kas pārzināja arī ordeņa vīna pagrabu un vīna dārzu,
3) ķēķa meistars jeb pavārs, kas noteica ēdienu kārtību saziņā ar mestru vai komturu,
4) kasieris jeb treslers.

Bez tam dažās lielākās pilīs, kur sēdēja padomes locekļi, piemēram, Kuldīgā, Vilandē u.c. bija vēl viens amats, proti,

5) vēstuļu maršāls.

Parasti šajā amatā iecēla vecu, citiem amatiem nederīgu brāli. Viņš gādāja par to, lai korespondence tiktu laikā nosūtīta ar t.s. ziņnešiem jeb grāmatnešiem.

Par kurjeriem jeb grāmatnešiem bija parasti brīvzemnieki. Pavisam ir bijušas 10 - 12 komturejas Livonijā. Galvenās no tām ir Vilande, Rēvele, Kuldīga un Alūksne. Komturs saviem rakstiem lietoja īpašu zīmogu (viņa varas simbols), pie kam starpība ir tā, ka mestrs iespiež vienmēr sarkanā vaskā, kas skaitās visaugstākais firstu un karāļu zīmogošanas veids, turpretīm komturs iespiež dzeltenā vaskā.

F ō g t i .

Ordeņa statūtos fogti nav minēti. Acīmredzot šis amats izveidojies ārpus statūtiem un kā domājams bīskapu valšķu ietekmē. Piemēram, tikko bīskaps Alberts nodibina Rīgu, viņš ieceļ savā valstī fogtus. Ordeņa fogti ir radušies daudz vēlāk un kā statūtos neparedzēts amats, ir ļoti zems. Sākumā fogts ir pakļauts kādam komturam un viņš ir komturejas ierēdnis. Fogta vārds ir cēlies no viduslaika latiņu vārda - vocatus, kas savukārt cēlies no advocatus. Tā tad, vārda fogts pamatā ir tagadējais advokāts. Tiešām fogts bija senāk kāda kunga pilnvarnieks tiesā, bet vēlāk, par fogtiem sauca tiesnešus, kas tiesāja karāļa vai firsta vārdā, tā tad, tiesneši, kuŗiem bija nevis konstituētā, bet delegētā vara. Fogta amatu sauca "advocatia" un fogta amata iecirkni par fogteju. Latvieši fogtus ir saukuši dažādi: par sogiem, pils kungiem (Hauptmann) un vēlāk arī par voitiem. Tā kā fogtam bija tikai komtura delegēta vara, tad līdz ar to, viņš bija atbildīgs komtura priekšā. Tāpēc arī XIII.g.s. avotos starpība starp komturu un fogtu ir ļoti labi saskatāma. Lībju chronika saka: "Komtura uzdevums ir kopt brāļus". Komturs ir ordeņa brāļu bruņinieku priekšnieks un viņš saucas pils vārdā, bet fogts kādas nevācu cilts vārdā, piemēram, kuršu fogts, Jerwas fogts u.t.t. No tā redzam, ka fogtiem bija darīšana nevis ar brāļiem,

bet gan ar kādu iekaŗotu cilti. Sākumā viņu zemais stāvoklis izpaužas tai ziņā, ka komturs dzīvo pilī, bet fogts tikai priekšpilī, tur, kur atrodas saimniecības ēkas. Vietējie iedzīvotāji tāpēc neieredzēja nevis komturus bet fogtus, jo pēdējais visu amata laiku pavadīja uz laukiem starp zemniekiem, Zemnieki fogtu neieredz, jo viņš prasa dažādas nodevas, klaušas, piedalās tiesā u.t.t. Tāds bija stāvoklis sākumā - XIII.g.s. ordeņa valstī.

Turpretīm bīskapa valstī fogts ir jau no paša sākuma kāda apriņķa priekšnieks, kamdēļ jau XIV.g.s. kāds avots fogtu sauc par gubernātoru. Tā ir liecība, ka viņam pieder territoriālā kundzība par veselu apgabalu. Līdz ar to šos fogtus, kas ir apriņķa priekšnieki sauc par zemes fogtiem (Landfogt).

Zemes fogtam ir trejādas funkcijas:

1) Viņš ir tiesnesis, kas 2 vai 3 reizes gadā ierodas uz laukiem pagasta tiesas sesijās (Lieldienās, Miķeļos un Ziemassvētkos) un notur tiesu, galvenām kārtām tiesādāms kriminālllietas;

2) Fogts ir finanču ierēdnis. Tajās pašās sesijās, kad viņš notur pagastos tiesu, viņš ievāc no zemniekiem arī nodokļus t.s. pagastu jeb vaku. Tāpēc par fogtu parasti saka "fogts jāj pagastos";

3) Fogts ir kaŗa apriņķa priekšnieks. Viņš iesauc zemes sargus un viņu priekšgalā dodas kaŗā;

4) Fogts ir policijas ierēdnis, citiem vārdiem, izpildu varas pārstāvis savā fogtejā.

Visaugstāko stāvokli ieņēma Jerwu zemes fogts, kas bija arī ordeņa padomes loceklis. Blakus zemes fogtiem pastāv t.s. pils fogts - Schlossfogt, Hausfogt. Protāms, šis pils fogts pārzināja savu pili tikai tik tālu, cik tālu viņa amatu neatņēma komturs. Pils fogts bija parasti pils brāļu un ierēdņu tiesnesis. Pavisam Livonijā bijuši ap 12 zemes fogti, pie kam dažās pilīs pastāv blakus komtura un fogta amats. Tas liecina, ka šādās vietās fogts joprojām bija atkarīgs no komtura. Tomēr ar kapitula lēmumu vien un tai pašai personai varēja vienu gadu dot komtura, citu gadu - fogta amatu. Kur šie amati stāv blakus, tur fogts pārzināja galvenā kārtā ordeņa saimniecību, tā tad valsts muižu un tajā ziņā viņam palīgs bija muižas kungs (Landknecht, Amtmann). Blakus muižkungam darbojas vēl viens ierēdnis - zemes skrīveris (Landschreiber), kas pavada fogtu un muižkungu viņu amata gaitās un ved grāmatas. Tā kā muižkungs un skrīveris parasti bija tikai vācieši, tad lai varētu sarunāties ar iedzīvotājiem, blakus šiem vēl sastopam tulku. XV.g.s. Livonijā bija pavisam ap 300 brāļu - bruņinieku. Turpretīm, ordeņa ierēdņu un pusbrāļu bija ap 1.200. Viņi nebija ordeņa pilntiesīgi locekļi, vai kalpoja tikai uz brīva līguma pamata. Šos ordeņa ierēdņus avoti sauc par galda brāļiem, tāpēc, ka ordeņa ierēdņi dzīvo kādā ordeņa pilī, ēd pie viena galda, pie kam augstākiem ierēdņiem deva pilnu galdu, t.i. ēst un dzert, bet zemākiem tikai ēst, t.s. pusgaldu. Ja viņi gribēja dzert alu vai ko citu, tad par to bija jāmaksā. Tāpēc izšķīra pilna galda un pusgalda brāļus.

Vai šiem ordeņa ierēdņiem bija arī organizācija ? Ordeņa un bīskapa ierēdņi bija organizēti t.s. "Melngalvju biedrībā". Sākot ar XV.g.s. katrā pilī ir minēti šādi "melngalvji". ko nozīmē šis nosaukums ? Melngalvji nebija ordeņa ierēdņi, bet ārzemju tirgotāji, sevišķi neprecēti jauni tirgotāju dēli, kas ieradās no Vācijas Livonijas pilsētās, lai še tirgotos, bet tā kā toreiz pilsētā viņi bija tikai viesi, tad viņiem nebija pilsoņu tiesību. Viņi bija savu interešu aizstāvēšanai organizējušies īpašā brālībā, kuŗas patrons bija Sv.Juris. Ap 1400 gadu Sv.Juŗa vietā melngalvji par savu patronu pieņēma Sv.Moricu (Moricius), kas pēc viduslaiku ticējumiem ir bijis nēģeris, tā tad, moris ar melnsprogainu galvu, un no šejienes radies nosaukums "melngalvji", jo patrons bija nēģeris. Tā kā arī ordeņa ierēdņi bija

ārzemnieki, tad viņi pieņēma padaļai šos melngalvju statūtus un sāka saukties par "melngalvjiem". Ordeņa ierēdņu "melngalvju" statūti ir uzglabājušies un tie ir ļoti raksturīgi. Šādi statūti ir no Kuldīgas un Grobiņas pilīm. No tiem redzam, ka biedrībā par biedriem ir muižkungs, lauku skrīveris, šenķeris, ēdienu devējs un, laikam, arī pelēksvārči - pusbrāļi. Priekšnieku sāka saukt par pils fogtu un viņam piederēja disciplinārā vara pār melngalvjiem. Pirms maltītes fogts uzsita ar dūri vai veseru uz galda, kas nozīmē, ka katram melngalvim jāieņem sava vieta. Tālāk, ir sīki reglamentēta šo vecpuišu dzīve. Kas dzerot izlej tik daudz alu, ka nevar apklāt ar roku vai kāju, maksā 1 dalderi soda. Kas dzer pie galda "bez biksēm" vai griezis nagus, sodāms ar 1 dalderi. Kā disciplinārs sods ir pazīstāms t.s. "ūdens sods". Ja kādu melngalvi pieķēra netiklībā, tad viņu tāpat kreķlā izrāva no gultas un ar stabulēm un mūziku lielā procesijā nesa ārpus pilsētas un tur viņu iemērca akā vai avotā un pēc tam atkal tāpat procesijā nesa atpakaļ un nodeva fogtam sodīšanai.

E p i s k o p ā t s.

Par episkopātu vārda parastā nozīmē sauc bīskapa amatu. Vārda plašākā nozīmē tas ir eksemcijas sīstēmas pretstats. Episkopāts ir tāda baznīcas organizācija, kur katrā diecezē galvenā autoritāte ir bīskaps vai virsbīskaps. Katoļu baznīca principiāli atšķirās no citām baznīcām, jo tā ir kārtu sabiedrība, kas sastāv no divām pasaulēm: klēra un laļiem. No vienas puses - dievvārdu mācītāji (lērende Kirche), no otras - dievvārdu klausītāji (hörende Kirche). Starpība kā starp sakrālo un profāno. Klēra izšķir 3 šķiras: bīskapi, priesteļi, diakoni. Bīskapa zizlis ir krīvule. Tas ir investitūras simbols, kam pamats meklējams nomadu tautu patriarchalismā. Mācītājs ir gans, draudze - ganāmpulks - liela, dziļa juridiska un sakrāla gudrība. Kā gans ar savu spieķi var pārmācīt savas avis, tā klēram pieder vara pār savu "ganāmpilku" - laļiem. Katoļu baznīca juridiski nepazīst jēdzienu "draudze" kā tiesisku organizāciju, bet tikai atsevišķus "draudzes locekļus". Tā saucamais varas primāts pieder tam bīskapam, kas dzīvo Romā, jo apustuļa pēctecis ir virs zemes pāvests.

Jus episcopale (bīskapa tiesības).

Katrs bīskaps tiek uzlūkots par apustuļa pēcteci, pie kam apustuļa jurisdikcija nebija ierobežoti territoriāli, turpretīm, bīskapa vara ir territoriāla - regionāla. Bīskaps ir baznīcas priekšnieks zināmā, pāvesta ierādītā geografiskā novadā - diecezē. Bīskaps nav pāvesta legāts, jo viņa vara nav delegēta, bet konstituēta. Viņa varas avots ir dievišķīgās tiesības, viņš valda uz iure divi - no pamata. Bīskaps ir balstiesīgs visā ūniversālā katoļu organizācijā, piedalās koncilos un sinodēs. Jus episcopale var dogmātiski sadalīt triju tiesību grupās:

I. Jura magisterii.

Bīskaps ir augstākais skolotājs un mācītājs savā diecezē. Viņam pieder arī tiesība aizliegt grāmatas, kas nevēlami iespaido draudzes locekļus.

II. Jura ordinis (ordinatio).

Par ordinatio sauc svētības piešķirašu, iesvētīšanu pēc zināma baznīcas rituāla. Augstākā priesteļa tiesība ir izdarīt kulta iesvētīšanas aktus, ar ko laicīgs priekšmets kļūst par sakrālu. Bīskaps var ordinēt to, uz ko nav tiesību zemākiem priesteļiem, proti, viņam pieder t.s. iura ordinis pontificalia uz baznīcām, klosteļiem, priesteļiem, kapāļiem un citiem.

III. Jura iuris dictiones.

Bīskaps var izšķirt strīdus un kriminālās lietas. Šī tiesas vara aptver arī bīskapa administrātīvās tiesības, diecezes vizitāciju, tiesību uzlikt un ievākt nodevas. Bīskapam ir tiesība uz īpašu tērpu, uz nozīmēm - pontifikalijām. Bīskaps saucas tikai kristamā vārdā, pievienojot tam tās baznīcas nosaukumu, kur viņš ir piederīgs, kā arī formulu, kas raksturo pazemību - "no Dieva un apostoliskā krēsla žēlastības". Nosaukumi: Rīgas, Tērbatas, Rēveles bīskaps ir nelogiski. Livonijā sākumā bija vairāki misijas apgabali, pie kam misijas bīskaps valda regionāli. Piem., Rīgas bīskaps sākumā saucās par Livonijas bīskapu. Kurzemes bīskapu - pareizāk saukt par Piltenes, Sāmsalas - Vīkas - par Hapsalas bīskapu.

Kristības akts.

Šis akts ir divkārš pēc savas nozīmes:
1) Vācijas imperijā iegūst pavalstniecību ipso iure;
2) pagāns (zemnieks), kļūst par katoļu baznīcas locekli.

Pēc katoļu baznīcas dogmātikas kristība ir absolūti nepieciešama, lai kāds varētu tikt pestīts. Akta sekas - visu grēku piedošana. Livonijā XIII.g.s. kristības aktu izdarīja upē, dīķī, ezerā, lejot pār kristamā galvu ūdeni krusta formā. Ja kristību nodibināja ar ūdeni, vai to nevarēja ar ūdeni arī nomazgāt ? Avoti runā par kristības "noskalošanu", pie kam baznīca par šādu noziegumu draud ar lieliem sodiem. Tam sekoja ekskommunikācija - izslēgšana no redzamās katoļu baznīcas, bet nevis no neredzamās, jo kas reiz kristīts par katoli, to nekāda vara nevarēja atņemt neredzamai katoļu pasaulei. Ja gribēja atkal iegūt aktīvu tiesību spēju redzamā katoļu pasaulē, tad vajadzēja izdarīt grēku sūdzi un konversiju. XIII.g.s. Rīgas baznīcas provinces sinode piedraud visiem, kas nomazgās kristību, ar nāves sodu. 1422.g. Livonijas zemes tiesībās atrodāmi šie paši noteikumi. Ir uzglabājusies īpaša formula, ko vajadzēja pieņemt pagāniem kristoties: " Vai tu atsakies no elku dievības un gribi kalpot Kristum ?". Pēc Decretum Gratiani pieaugušus varēja kristīt 2 gadā: Lieldienās un Vasaras svētkos. Vai šis noteikums ievērots ? Nav zināms, bet domājams gan ka nē. Kristamā vārda ciešā saistība vēl šodien ir sakrāla. Modernās tiesības neļauj mainīt vārdu - tradicijas, ne pārliecības dēļ. Kristamam deva kāda katoļu svētā vārdu, kas kļūst personas sargs un patrons. Katram svētam svinēja vārda dienas, tās ir t.s. patrociniji. Tāpēc katoļiem vārda dienas ir leilāki svētki nekā dzimšanas diena. Savi patroni bija arī veselām korporācijām un pat valstīm. Livonijai - Dievmāte Marija, Marija ir patronese arī Vācu ordenim, Rīgas rātei; lielai gildei, melngalvjiem un Zobenbrāļu ordenim - Sv.Juris, strādniekiem - Sv.Jānis, zvejniekiem - Sv. Pēteris, Sv.Cecilija - mūzikantiem, Sv.Francisks - tirgotājiem u.c. Dažus patronus pielūdza neatkarīgi no kārtas gŗūtos laikos, piemēram, nabagie - Elizabeti, aklie - Otiliju. Kristītais ieguva nevien pilsonību, bet arī aizstāvību pret pagāniem. Patrona institūts ir pārņemts no Romiešu tiesībām. Patronus var izvēlēties. Katrs kristītais pēc būtības ir Svētā klienta, kas par viņu gādā. Arī senie latvieši domā,ka kristība pārvērš bērnu no lietas par personu. Arī kristamā aktā ir vajadzīgi vecāki - krusttēvs un krustmāte. Viņi apliecina nevien kristības aktu, bet viņi ir savā ziņā tēvs un māte, kamdēļ tiem jāpieskarās miesīgi kristamam, tā tad, jābūt ķermenīgai saistībai. Ja pirmkristība bija individuālistiska, tad viduslaiku misija ir kollektivistiska. Viduslaiku misija notika starp dabas tautām, kas dzīvo dzimts satversmē, kuŗā individuālitāte bija pakļauta kollektīvam. Ziemeļu misija neiet no apakšas uz augšu, bet no galotnes uz zemākiem. Ja kristijās kāds kungs, tad eo ipso skaitījās par kristītiem visi viņa pavalstnieki. Draudze (kiligunda) kļūst par baznīcas pamatšūniņu. Robežas, kas

bija pagānu draudzei, palika nemainītas arī pēc kristības. Kurzemes bīskapijā bija 30 draudzes, Rīgas virsbīskapijā ap 40 draudžu. Kristoties, draudzes locekļi uzņēmās zināmus pienākumus, piemēram, 1249.gadā līgums ar senprūšiem nosaka:

1) aizliegts sadedzināt miroņus;
2) pielūgt elku tēlus;
3) pieņemt savus līdzšinējos pagānu priesteŗus;
4) aizliegta daudzsievība.

Kās pārkāpa šos noteikumus, to izraidīja trimdā. Pēc atkrišanas vainīgais zaudē personas brīvību un mantu. Arī Livonijas līgumi paredz tos pašus pienākumus. Kristītiem jāatsakās no elku ticības ("Elks" no gotu alche = pagānu dievnams vai cita kulta lieta). No jaunkristītiem prasa, lai tie palīdz celt katoļu baznīcas, pie kam katrā draudzē ceļama viena baznīca. 1252.g. līgums ar kuršiem nosaka, ka bīskaps vai ordenis piešķirs katrai baznīcai 4 arklus resp. 4 saimnieku zemes, t. i. t.s. mācītāja pagasts. Tas pats līgums nosaka mācītājā "sieciņus" - pa siekam no rudziem, miežiem un auzām. Draudzes locekļiem sākot ar 14 gadu vecumu bija jādod t.s. upura nauda - daži vērdiņi gadā, ko vēl tagad salasa ar t.s. ķeseli. Vēlāk katoļu baznīca prasa tikai formālu kristību - Landesordnung. 1422.g. to Valkas landtāgā publicē virsbīsk. Jānis VI. Tur noteikts:

1) bērni kristami mēneša laikā, bet kas atsakās no kristības vai to nomazgā, sodams ar nāvi;
2) katram kristītam jāprot no galvas: Pater Noster, ave Marija, 10 baušļi, un reiz gaveņu laikā, pirms Lieldienām, jāierodas pie baznīcas kunga uz grāku sūdzi, kur tam tiek pasludināts, ka ir "7 nāves grēki";
3) piedraudot ar rīksti, aizliegts kopā dzīvot pirms baznīcas laulības;
4) par eksogamiju vainīgam draud nāves sods;
5) nevienam laulātam draugam nebūs atstāt vai padzīt otru. Ja aizbēgusī puse salaulājas otrreiz, tad vainīgais sodams ar "kaklu" (nāvi). Par bigamiju draud tāds pats sods;
6) piedraudot ar mantas konfiskāciju, vāciešiem ar izslēgšanu no draudzes, aizliedz svētdienās tirgoties pirms pusdienas.

Baznīcas svētki ir divejādi: festachori un festafori. Festachori svin pats klērs liturgiskā kārtībā, neiespaidojot laicīgo dzīvi. Turpretīm, festafori nosaka dzīves veidu visiem kristītiem, galveno kārtlajiem. Šajos svētkos katram jāatturās no kalpa darba, veikaliem, tiesas un izpriecām. Pirms meses bija aizliegts tirgoties, pēc meses visdzīvākā kustība. Ierēdņi saņem algu, nomaksā nodokļus. Kirmašas - no Kirchenmesse.

Livonijā tas netiek tik stingri ievērots. Te ierobežoja šo noteikumu uz augsto mesi līdz pusdienai. Rīta stundās vārti Rīgas pilsētā tiek noslēgti, veikali slēgti. Amatniekiem svētvakarā darbi bija jāpārtrauc vespera zvaniem skanot. Tā tad, baznīca regulē darba laiku, nevien pilsētā, bet arī uz laukiem. Darba laiku regulē 1422.g. zemes tiesības un 1428.g. Rīgas baznīcas provinces koncilā pieņemtie statūti.

Kāds ir baznīcas stāvoklis manttiesiskā sfairā ? Par patronu liturgiskā ziņā sauc baznīcas Svēto, uz kā vārda baznīca celta un iesvētīta. Juridiskā nozīmē patrons ir cilvēks ar patrona tiesībām. Galvenā patrona tiesība ir prezentācijas tiesība, t.i. tiesība likt bīskapam vai konsistorijai priekšā savu kandidātu baznīcas amatiem. So tiesību jau atzina Romas imperijā. Justinians ar 546.g. noveli piešķīra patrona tiesības visiem baznīcas dibinātājiem. 655.g. Toledo sinode piešķīra patronāta tiesības nevien baznīču dibinātājiem, bet arī viņu pēctečiem un mantiniekiem.

Patronāta tiesības.

Kā redzējām, jau Romas ķeizarvalsts laikā tika atzīts baznīcas tiesaiskais patronāts. Tad uz vairākiem gadu simteņiem iestājās traucējumi, kas saistāms ar t.s. Eigenkirche, t.i. privātu baznīcu un privātu baznīcu kundzību. Jau Romā lielo latifundiju īpašnieki dibināja savās mājās privātas baznīcas. Torēm privātās baznīcas ideja nav savienojama ar romiešu tiesisko kārtību. Baznīca ir publiski tiesiska organizācija, turpretīm, privātas baznīcas princips ir privāttiesisks. Tikai Romai sabrūkot germāņu tiesību pasaulē, kur šķirojums starp publiskām un privātām tiesībām ir ļoti neizveidots, šajā tiesību pasaulē varēja uzplaukt privātās baznīcas ideja, jo sevišķi tas notiek IX. un X.g.s. karolingu laikmetā.

Romiešu principu - "superficies solo cedit" attiecināja arī uz baznīcām. Citiem vārdiem, zemes īpašnieks uzskata baznīcu, kas celta uz viņa zemes, par savu īpašumu. Ja zemes īpašnieks ir fisks (valsts), tad visas uz fiska celtās baznīcas skaitījās par karāļa īpašumu. Līdz ar to baznīca kļuva par civīltiesisku apgrozījumu priekšmetu. Baznīca nav vairs res extra commercium, bet res in commercio - apgrozības spējīga lieta. Tā pat arī zemes īpašnieki pretendēja pilnīgi parvaldīt baznīcas un iecelt tur mācītājus, ievākt desmito tiesu un tml. Pret to uzsāka cīņu katoļu baznīca, un, protāms, šajā cīņā guva uzvaru, lai gan ar kompromisu.

Patronāta jautājumu galīgā veidā nokārtoja Aleksandrs III (1159.--1181.), kurš deklarē, ka:

ius patronatus nav nekas cits, ka ius spiritualia nexum. Bet ja nu patronāts ir tikai garīga tiesība baznīcas tiesības izpausmes veidā, tad jāsecina, ka patronāts irpakļauts baznīcas jurisdikcijai un kanoniskām tiesībām. Praksē tas nozīmē to, ka zemes īpašniekiem atstājamas tikai prezentācijas tiesības, t.i. tiesības likt priekšā savu kandidātu garīdznieka amatam. Šajā virzienā katoļu zinātne iet arvien tālāk un tagad spēkā esošais Codex iuris canonici (1918.g.) aizliedz dibināt jaunus patronātus un vispār cenšas līdz minimumam sašaurināt patronātu.

Šajā laikmetā no Aleksandra III līdz 1918.g. patronāts ir privilēģija, kuŗas objekts ir baznīcas un prebendas (kapitāli, vai īpašumi, kas domāti garīdznieku uzturam un algošanai), bet patronātu subjekts ir parastais tiesību subjekts - fiziska vai juridiska persona kā laicīga tā garīga, izņemot, protāms, ekskommunicētos, nekristītos un tml.

Patronātu nodibina trejādi:

1) Ar t.s. fundāciju, t.i. piešķirot bezmaksas zemes gabalu baznīcas vai pastorāta (mācītāja muiža) kūrei;

2) Ar aedificatio, t.i. uzceļot ar saviem līdzekļiem jaunu baznīcu vai arī pārbūvējot pilnīgi sagruvušu baznīcu;

3) Dotatio, t.i. piešķirot dos novēlējumu kapitāla vai īpašuma veidā mācītāja prebendai.

Visus šos 3 gadījumus izsaka formulā: „Patronum faciunt dos, aedificatio, fundus".

Šie 3 patronāta nodibināšanas gadījumi bija paredzēti arī krievu evangeliskās baznīcas 1857.g. likumā.

Patronātu zaudē persona, kas to ieguvusi:

1) Ja par naudu vai savtīgos nolūkos liek priekšā iecelt, vai ieceļ mācītāja amatam nederīgu personu;

2) Ja patrons piesavinās baznīcas mantu, vai citādi kaitē tās interesēm;

3) Ja trīs reizes no vietas nolaidības dēļ neizlieto savas tiesības.

Šajos 3 gadījumos luterāņu baznīcas patapinātās tiesības ieguva baznīcas draudzi, bet pēc vainīgās personas nāves, patronāta tiesības iegūst viņa dēls.

4) Patronātu zaudē tad, ja viņš tiktāl nerūpējas par baznīcu, ka tā sagrūst un vairs nenoder dievkalpojumiem.

Šajā gadījumā patronātu iegūst tas, kas sagruvušo baznīcu atjauno.

Kā redzējām no šī patronāta nodibināšanas veida, patronāts, lai gan būtībā ir publiski tiesisks institūts, tika nodibināts privāttiesiskā kārtā. Patronāts var piederēt kādai noteiktai personai, tad tas ir personīgs patronāts, vai, ja tas pieder muižas vai cita gruntsgabala īpašniekam, tad tas ir reāls patronāts. Tāpat patronāts var piederēt vairākām personām kopā, tad tas ir - ius compatronatus, ko sauc par ius mixtum, ja patronātu piesprieda vienā laikā kā laicīgām tā garīgām personām.

Livonijā patronāta tiesības parasti piederēja domkapituliem un pilsētu rātēm un uz laukiem patronāts pieder vai nu kroniem, valsts muižās vai arī muižniekiem. Tāpēc arī nodibinoties Latvijas valstij, pirmā tautas prasība baznīcas politikā ir tā, lai patronāta tiesības atņem muižniekiem un nodod pašām draudzēm. Jo kamēr patronāta tiesības piederēja muižniekiem, tikmēr ar pilnu pamatu runāja, ka luterāņu baznīca Baltijā ir "kungu baznīca". Par tautas baznīcu varēja runāt tikai tad un tur, kad patronāta tiesībās vismaz tiek ierobežots zemes īpašnieks muižnieks. Tas arī saprotāms, jo galvenā patronāta tiesība bija prezentēt draudzei mācītājus. Protāms, baznīcas patroni - muižnieki mācītāja amatam izraudzīja tikai tādus kandidātus, kas bija vai nu politiski vai nacionāli vai pat religiskā ziņā pilnīgi lojāli noskaņoti par muižniecības ideologiju. Savās prezentācijas tiesībās katoļu baznīca ir stipri ierobežota. Garīgais patrons ir saistīts ar savu pirmo priekšlikumu, t.i. ja viņš paziņo, ka vēlās zināmu personu mācītāja amatam, tad nevar to vairs atsaukt un šis kandidāts iegūst - ius ad rem.

Turpretīm laicīgs patrons arī nevar atsaukt savu pirmo kandidātu, bet var vēlāk viņam blakus minēt citu kandidātu.

Patrona tiesības.

1) Prezentācijas tiesības patronam jāizlieto parasti 1/2 gada laikā pēc vakances iestāšanās;

2) Uztura tiesība - ius allementorum tanīs gadījumos, ja patrons nokļūst nabadzībā, tad viņa dibinātai baznīcai viņš jāuztur;

3) Patronam pieder zināmas goda tiesības, t.i. viņa vārdu piemin aizlūgumos, Dieva namā ierāda cienījamu vietu baznīcas solos, apbedī baznīcā ar īpašu godu.

Patronam ir arī pienākumi, bet samērā ļoti niecīgi t.s. iura onerosa, t.i.

1) Pienākums pārraudzīt baznīcas mantas saimniecību;

2) Gādāt, ka baznīca un tās ēkas nesagrūst, tā tad, būv- un remonta pienākumi.

Tiesību subjekts baznīcas mantai.

Šis jautājums ļoti grūts, jo Corpus iuris canonici šo jautājumu noklusē. Trūkstot pozitīviem likuma noteikumiem radās dažāda prakse un teorijas.

Stāvoklis Romā. Romā, pirms kristīgās ticības no pozitīvo tiesību viedokļa templi un Dieva nami ir juridiskas personas. Un vēl šodien, 1928.gada Codex iuris canonici ir nostājies uz tā paša viedokļa, kas valda jau pagāniskā Romā. Turpretīm, pēc tautas tiesiskās apziņas Romā par pagānu templa īpašnieku uzskata nevis pašu dievnamu, (pozitīvo tiesību viedoklis) bet Dievu, to pagānu Dievu, kas dievnams bija veltīts.

Ģermāņu tiesībās redzam dažādu stāvokli šajā svarīgā jautājumā. IX. un X.g.s. grunts kungi nodibinādami savas privātās baznīcas uzskata nevien zemi, uz kuŗas šī baznīca bija celta, bet arī pašu baznīcu par savu īpašumu. Bet blakus šim uzskatam tāpat kā Romā tautas pārliecība ir tā, ka baznīca pieder tam katoļu Svētam, kuŗa vārdā tā dibināta un iesvētīta. Tāpēc arī pēc tautas uzskatiem apzogot baznīcu, apzog nevis baznīcu, bet to katoļu Svēto, kam šī baznīca veltīta. Citiem vārdiem, tautai nesaprotāmo juridisko personu atvieto katoļu Svētais, tā tad fiziska, konkrēta persona. Pie kam pats baznīču dibināšanas akts liecina, ka baznīcā galvenā lieta ir altāris un viss cits tikai blakus lietas. Ja kāds gribēja dibināt baznīcu, tad viņš griezās pie bīskapa, kuŗš viņam jautā, ko tas novēlēšot baznīcai resp. kāda būs dotatio un ja tā bīskapam ir pietiekoša garīdznieka uzturēšanai, tad bīskaps šo baznīcu iesvēta un nodod tā kātoļu Svētā relikvijas, kuŗa vārdā šī baznīca ir iesvētīta. Relikvijas novietoja uz galvenā altāŗa.

Tā tad, germāņu tiesību pasaulē tiesību subjekts baznīcas mantai ir tas Svētais, kam baznīca veltīta un kuŗa relikvijas bīskaps ir nodevis šim altārim. Altāru skaits ir ļoti liels. Piem., Rīgā - Domas baznīcā bija ap 30 altāŗu, Pēteŗa baznīcā - 31. Parasti katrai korporācijai, piemēram, cunftēm, gildēm - bija savi altāŗi. Altāŗa uzturēšanai dibinātājs dotēja zināmus kapitālus, no kuŗiem uzturēja mācītāju, vikāru, kas no šī altāŗa izdarīja zināmus liturgiskus aktus altāŗa dibinātāja dvēselai par labu.

Stāvoklis Latvijā tautas tiesiskā pārliecībā. Arī te nav starpības ar Vāciju. Katrs altāŗa dibinātājs, vienalga vai fiziska vai juridiska persona uzskata nodibināto altāru par savu,to uzturēja, izdaiļoja ar mākslas darbiem. Tam bija arī tiesība tikt apbedītam zem altāŗa.

Kanonisko tiesību viedoklis.

Viduslaiku kanoniskās tiesības, kas ir kodificētas kā Corpus iuris canonici izvairās no tiešas atbildes, kas ir baznīcas mantas īpašnieks. Tāpēc viduslaikos pastāv ļoti daudz un dažādas teorijas. Vieni saka, ka katoļu baznīcas tiesību subjekts esot Dievs, citi, ka katoļu Svētie, citi domā, ka baznīcas īpašnieks ir pāvests, tālāk,- svētlaimīgie nabagi. Oficiālu nozīmi no šīm daudzām teorijām ir ieguvušas sekošas:

I. Īpašuma tiesības pieder kopbaznīcai - Gesandkirche. Tā tad, ar baznīcas mantu var rīkoties vienīgi pāvests kā kopbaznīcas galva. Tiešām Pāvils II - 1468.g. ir īpašu bullu pasludina, ka baznīcas nekustamo mantu var atsavināt tikai ar pāvesta piekrišanu. Šī bulla pamatojas uz t.s. kopbaznīcas teoriju. Lai gan šī teorija vairs nav spēkā, tomēr atliekas vēl šodien sastopam Codex iuris canonici.

II. Atzīst, ka īpašuma tiesības ir baznīcas draudzēm, tā tad, tiesību subjekts ir baznīcas draudze. Tas ir raksturīgs protestantu baznīcas viedoklis, jo pēc katoļu kanoniskām tiesībām draudze nav tiesību subjekts, līdz ar to viņai nevar piederēt arī nekāda manta.

III. Kas ieguvusi lielāko piekrišanu katoļu zinātnē un kas ir legalizēta ar Codex iuris canonici ir tā saucamā institūtu teorija. Šī teorija bija spēkā pagāniskā Romā, jo tur katrs dievnams bija juridiska persona. Pēc institūtu teorijas katra atsevišķa baznīca, katrs baznīcas institūts ir juridiska persona un līdz ar to savas mantas īpašnieks. Codex iuris canonici vārdu " juridiska" persona lieto nelabprāt, lietojot tai vietā moraliska persona, pie kam "personae morales" var būt vai nu collegiales vai non collegiales. Šādas moraliskas personas ir nevien atsevišķas baznīcas, bet arī kopbaznīca, tā tad še ir kompromiss, tālāk, visas katedrāles, domkapituli, bīskapijas, garīgi semināri, garīgi ordeņi, klosteŗi u.t.t.

Ja nu katra atsevišķa baznīca pēc pozitīvām katoļu tiesībām ir juridiska persona, tad sekas ir tās, ka atsevišķas baznīcas var stāties savā starpā juridiskās attiecībās. Pie kādas katoļu baznīcas piederīgs loceklis var stāties juridiskās attiecībās ar to baznīcu, pie kuŗas viņš ir pierakstīts un kristīts. Bet katoļu jurisprudence iet vēl tālāk. Lai paredzētu tos gadījumus, kad kāda katoļu draudze atkrīt, nokļūst kādas ķecerīgas mācības varā, vai pilnīgi pāriet citā ticībā, tad pastāvot tikai institūtu teorijai, sekas būtu tās, ka baznīca paliek pati par sevi kungs un katoļu baznīca nevar iejaukties. Tāpēc, lai šī atsevišķās juridiskās personas manta neizslīdētu no katoļu baznīcas rokām, Codex iuris canonici konstruē t.s.

dominium successivum, t.i. pāvestam tiek dota tiesība nevien pārvaldīt jebkuŗu katru katoļu baznīcu un tās mantu, bet kopbaznīcai, ko reprezentē pāvests, ir tiesība mantot jebkuŗas baznīcas mantu, ja šī baznīca beidz pastāvēt kā juridiska persona, vai atkrīt.

Pastāvot šai institūtu teorijai, kas atzīst par juridiskām personām nevien atsevišķu baznīcu, bet arī kopbaznīcu, ir panākts tas, ka nekas no katoļu baznīcas mantas nevar nonākt citas konfēsijas rokās.

Visu baznīcas juridiskām personām piederīgo mantu sauc par bona ecclesiastica. Šī manta ir divejāda:

1) Bīskapa galda manta, kas nolemta bīskapa uzturam;
2) Domkapitula manta, kas nolemta domkapitula uzturam;
3) Kā atsevišķa mantas masa pastāv t.s. baznīcas fabrika - fabrica ecclesiastica, t.i. tas fonda, kas dibināts baznīcas ēku celšanai un remontiem.

Baznīcas mantu pārvalda nevis juridiskas personas orgāni, bet garīdznieki uz aizbildņu tiesību pamata.

Lai gan Pāvils II aizliedz baznīcas mantu atsavināt, tomēr to neievēro. Baznīcas nekustamu mantu var atsavināt un apgrūtināt ar parādiem diecēzes robežās bīskaps, bet tikai ar sava domkapitula piekrišanu.

D o m k a p i t u l s.

Izveidojies klosteŗu tiesībās. Par kapitulu sauca mūku pilnu sapulci, kuŗu atklāja nolasot nodaļu (capitel) no bībeles vai mūku ordeņa statūtiem. No mūku organizācijām kapitula nosaukums iespiedās garīgu ordeņu uzbūvē un beidzot episkopāta sistēmā. Jau pirmkristīgā baznīcā bīskapiem bija palīgi dievkalpojumiem un pārvaldei, kas sastādīja t.s. presbitēriju jeb bīskapa senātu. Sākumā bīskapa senātā piedalās visas 3 šķiras:
bīskapi, priesteŗi, diakoni.

Bet pamazām bīskapa senātā paliek tikai augstākie garīdznieki, proti tie, kas apkalpoja bīskapa katedrāli jeb domu. Tāpēc arī šī laika bīskapa senātu sāka saukt par domkapitulu, tā tad, katedrāles baznīcas kapitulu.

Līdzīgi mūkiem, domkapitula locekļi dzīvoja vienā namā, ko sauca par klosteri - claustrum. Tādu dzīves veidu sauca par kanonisku (vita canonica) un tādus garīdzniekus - par kanoniķiem (canonici), jo viņi dzīvoja saskaņā ar baznīcas likumiem - kanoniem.

VIII.g.s. domkapitula institūts ir pilnīgi izveidojies. Kārlis Lielais nosaka, ka bīskapa senāta locekļiem jābūt vai nu kanoniķiem vai mūkiem. Starpība ir šāda:

1) kanoniķiem ir dienesta un amata pakāpes;
2) pretēji mūkiem, kanoniķiem ir tiesība iegūt privātīpašumu.

Bieži tomēr domkapitulā apvienotie maz ko atšķirās no mūkiem. Sevišķi tas sakāms par Ziemeļ-Vāciju un Livoniju. Z.-Vācijas virsbīska-

pijās Brēmenē un Hamburgā parasti nevien bīskapi, bet arī pārējie garīdznieki bija cēlušies no misionāriem, tā tad, mūku klosteŗiem. Ja nu šie garīdznieki bija izcēlušies no mūkiem, tad arī vēlāk kā domkapitula locekļi, viņi paturēja savu mūku kopējo dzīvi. Tomēr ne ilgi un nevienmēr. Raksturīgi, ka taisni Rīgas virsbīskapijā novērojam vairākkārtīgas satversmes maiņas.

Rīgas virsbīskapijas domkapitulā satversme mainīta 6 reizes šādā kārtībā:

1) no 1201. - 1210.g. domkapitulam Rīgā ir Sv.Augustīna reglaments. Šī reglamenta ievešana izskaidrojama tīri vēsturiski, jo pirmais Livonijas bīskaps Meinards bija Sv.Augustīna ordeņa mūks. Pēc šī reglamenta domkapitula locekļi valkāja melnus svārkus, melnu kakluci un viņiem bija jādzīvo kā mūkiem;

2) no 1210. - 1373.g. premonstriešu reglaments. Premonstriešu mūku ordenis dibināts 1121.g. Francijā. Pretēji augustīniešiem, premonstriešu ordeņa mūki valkāja baltus svārkus. Viņi dzīvoja parasto mūku dzīvi. Viņiem bija vita communis, tā tad, kopīgs galds, kopīga guļamistaba u.t.t. Kāpēc pieņēma premonstriešu reglamentu ? Te slēpjas lielas politiskas intereses. III Livonijas bīskaps Alberts atceļ augustīniešu reglamentu tāpēc, ka viņš ar to gribēja pārraut hierarchiskos sakarus ar Hamburgas un Brēmenes metropolēm, jo arī še domkapitula locekļiem bija augustīniešu reglaments. Ievesdāms Rīgas domkapitulam baltus svārkus, Alberts gribēja pastrīpot Rīgas virsbīskapa neatkarību no Hamburgas un Brēmenes. Bez tam viņam bija arī tuva premonstriešu klosteŗa darbība, kas pārvācoja slāvus, prūšus un vispār ļoti aktīvi darbojās;

3) no 1373. - 1394.g. Kāpēc 1373.g. Rīgas domkapituls atmet premonstriešu statūtus un no jauna ieved augustīniešu reglamentu ? Tas izskaidrojams tīri politiski. 1370.g. un turpmākos gados Vācu ordenis uzsāk t.s. inkorporācijas politiku, t.i. viņa nolūks ir pārvērst Rīgas virsbīskapiju un citas Livonijas bīskapijas par Vācu oredņa institūtiem. Protāms, pret šādu ordeņa politiku bija naidīgi noskaņoti prelāti, t.i. augstākie garīdznieki un tā kā premonstriešu tērpi bija līdzīgi Vācu ordeņa bruņiniekiem, tad Rīgas virsbīskaps ieved atkal Augustīniešu ordeņa reglamentu, lai pastrīpotu neatkarību no Vācu ordeņa;

4) Rīgas domkapitula statūtu maiņa notiek inkorporējot domkapitulu Vācu ordenī, līdz ar ko visi domkapitula locekļi bija Vācu ordeņa brāļi. Ceturtā statūtu maiņa notiek divas reizes: no 1394. - 1423.g. un no 1452. - 1566.g.

Parasti domkapitulā bija 12 locekļi, premonstriešu laikā - 13. Turpretīm citās bīskapijās, piemēram, Kurzemē, domkapitula locekļu skaits ir tikai 6, tā tad, jo diecēze mazāka, jo bija mazāks domkapitula locekļu skaits. Kvorumam domkapitulā pietiek 3 domkungi, pie kam lēmumus pieņem ar vienkāršu balsvairākumu. Izdarot vēlēšanas bija vajadzīgs absolūts balsvairākums. Balsis nodeva pēc kārtas, sākot ar vecāko domkungu. Domkapitulam bija juridiskas un morāliskas personas tiesības un viņš savā iekšējā dzīvē ir autonoms. Domkapituls ir svarīgs pārvaldes orgāns diecēzē, no kuŗa divejādā ziņā ir atkarīgi bīskapi vai virsbīskapi:

1) dažos jautājumos bīskapam jāprasa consensus capituli, proti: a) atsavinot vai apgrūtinot baznīcas mantu, b) piešķirot lēņus, c) ieceļot jaunus domkungus, d) uzliekot smagus kriminālsodus.

Visos tanīs gadījumos, kad jāprasa šis "consensus capituli", kapitulam ir lemjoša balss un viņa lēmums saistošs - bīskapam. Turpretīm, kad bīskapam bija jālūdz tikai consilium capituli - mazsvarīgos jautājumos, tad tas nav saistošs.

Bez tam statūti nosaka, ka bīskapam jāprasa domkapitula consensus vai consilium nevis privātā sarunā, bet officiālā domkapitula sēdē, kuŗā bīskaps, protāms, pats prezidē.

Domkapitula amati.

Katram domkungam ir savs amats - officium. Officium ir garīga tiesība, kas pastāvīgi ir saistīta ar laicīgu tiesību - beneficium. Tā tad, garīga tiesība uz officium vienmēr dod laicīgu tiesību uz beneficium, pie kam beneficium ir tas pats, kas prebenda. Kā zināms, domkapituli ir attīstījušies no mūku kapituliem un tāpēc viņā ir tie paši svarīgākie amati, kas mūku ordeņos.

I. starp domkungiem ir prāvests - prepositus. Viņa pienākums ir galveno kārt administrātīva bīskapijas pārvalde. Viņš bieži arī prezidē domkapitula sēdēs, jo pēc amata, prāvests ir bīskapa vietnieks.

II. Premonstriešu laikā, blakus prāvestam redzam prioru. Tas ir tipisks klosteŗa amats. Priora uzdevums ir rūpēties par domkapitula un diecēzes garīgām vajadzībām, tā tad, "rūpēties nevis par miesu, bet par dvēseli" kā saka kāds institūts.

III. celerarius - pagraba meistars. Šis nosaukums pats par sevi jau liecina, ka domkapituls dzīvo vienā klosterī, ēd pie viena galda u.t. t., jo pagraba meistars ir persona, kas galvenā kārtā gādā par domkungu dievišķo uzturu. Ja tas mums liekas savādi, ka kāds domkungs ir pagraba meistars, tad tas liecina tikai par viņa amatu, viņa garīgā kārta paliek tā pati.

IV. amats ir kasieris - camerarius.

V. - kanclērs - cancelarius (bīskapa sekretārs).

VI. - scholastiķis - pārzin baznīcas skolas diecēzes robežās un izpilda arī archīvāra un bibliotēkāra vietu.

VII. - dziedātājs - cantor - vada dievkalpojuma liturģisko daļu.

VIII. - mantzinis - custos, kas pārzina res sacrae, tā tad, civīltiesiski apgrozības nespējīgas lietas.

1373.g. atceļ premonstriešu satversmi un ieved augustīniešu, tad daži amati tiek atcelti un citi radīti no jauna. Proti, pēc 1374.gada priora vietā stājās dekāns (deķens - lejas-vācu valodā). Dekāns šajā laikā ir ļoti svarīga amata persona, jo tam ir tiesības uzlikt disciplinārus sodus domkungiem, tiesība sasaukt domkapitulu uz sēdēm un tanī prezidēt un vispār sekot kanonisku noteikumu izpildīšanai. Dekānam promesot, viņa vietu izpilda t.s. vicedekāns. Tas ir vecākais dienesta pakāpes ziņā no domkungiem. Tālāk, pēc 1374.g. domkapitulā redzam vēl jaunu amata personu t.s. fabrikatoru, kas pārzin baznīcas fabriku (fonds, kas rezervēts baznīcas ēku būvēm un remontiem).

Tie ir domkapitula amati. Kā jau teikts, amats ir garīga tiesība officium, kam seko laicīga tiesība - beneficium jeb prebenda.

Klosteŗos par prebendām sauca pārtikas vielas, ko izsniedza mūku kopīgam galdam. Vēlāk domkapituls mūku kopdzīvi atceļ. Tad par prebendu jeb beneficiju sauc to domkapitula ienākumu daļu, kas piekrīt atsevišķam domkungam. No kādas liecības varam spriest, ka domkungu kopdzīve ir atcelta XV. un XVI.g.s. maiņā resp. virsbīskapa Miķeļa laikā.

Kāpēc kopdzīvi likvidēja ?

Tāpēc, ka ienākumi no domkapitula muižām bija ļoti mazi, jo muižas tikušas nolaidīgi apsaimniekotas. Tāpēc domkungu skaits pamazām virsbīskapijā pamazinās no 12 uz 8 un domkapitula muižas tiek pārverstas par prebendām, t.i. sadalītas starp atsevišķiem domkungiem. Muižas, protāms, dabūja nevis īpašumā, bet tikai lietošanā, algai. Nesadalīta paliek vienīgi Krimuldas muiža, no kurienes ņēma pārtiku tiem

jaunākiem domkungiem, kam muižas neiznāca un kas saņēma tikai algu.

Livonijas domkapitula sociālais sastāvs.

Vācijā domkapituls ir noslēgta muižniecības jaunāko dēlu korporācija. Tā kā domkapitulā varēja arvien tikt uz augstākiem amatiem, tad šie jaunākie muižniecības dēli, kam nebija lēņu, kam nebija muižu, iestājās domkapitulos un ar to nodrošināja savai kārtai pieskanīgu dzīvi. Turpretīm Livonijas domkapitulam nav šī noslēgtā, korporatīvā kārtas rakstura. Starp Rīgas virsbīskapiem ir tikai viens Livonijas vasalis resp. viens vietējais muižnieks. Sākumā Rīgas bīskapa rezerve ir Vācija, vēlāk tie parasti nāk no Rēveles, Tērbatas un Rīgas namnieku aprindām: Rēvele ar 8, Tērbata ar 2 un Rīga ar 1 bīskapu.

Tas pats sakāms par Rīgas domkapituliem. Še pret 15 vasaļu gimenēm varam nostādīt pretīm 16 Rīgas un Tērbatas namnieku gimenes. Kurzemes domkapitulā nav bijis nekad neviena no vietējiem muižniekiem, bet domkungi še nāk no Prūsijas pilsētu namniekiem. Tikai Tērbatas domkapitulā muižnieku ir vairāk nekā namnieku un Sāmsalā domkapitulā muižniekiem piederēja absolūts vairākums, jo Sāmsalā nebija ievērojamu pilsētu un, tā tad, arī iespaidīgu namnieku aprindu. Var teikt, ka Eiropā no dienvidiem uz ziemeļiem pamazām domkapitulos pieaug muižnieku svars. Vispār jāsaka, ka Livonijas domkapituli bija demokratiskāti nekā Vācijā, jo še domkapitulu politiku noteica ne tikai muižniecība vien, bet galvenā kārtā namnieku kārta.

Domkapitula tiesība vēlēt bīskapa amata kandidātus.

Bīskapa vēlēšanu tiesību jautājums ļoti sarežģīts. Pēc t.s. kaniniskām vēlēšanu tiesībām, bīskapa vēlēšanās var piedalīties klērs un tauta. Citiem vārdiem, garīdznieki un tauta, tā tad, laji, kas pieder pie draudzes. Protāms, jāņem vērā, ka viduslaikos par tautu nesauca zemniekus, jo tiem nav politisku tiesību, bet par tautu sauc namniekus un muižniekus. Bīskapa vēlēšanās piedalās šīs diecēzes muižnieki un bīskapa pilsētas resp. katedrāles pilsētas namnieki. Šī t. s. kanoniskā vēlēšanu sistēma nepastāv ilgi. To sistēmu nodibināja t.s. Vormsas konkordāts 1122.g. Pirms Vormsas konkordāta bīskapus iecēļ amatā karālis. Pēc Vormsas konkordāta baznīca cenšās panākt to, lai vienīgi pāvestam būtu tiesība iecelt bīskapus.

Protāms, ka baznīca nevarēja tūlīt pēc Vormsas konkordāta iznīcināt kanonisko vēlēšanu sistēmu. Bet baznīca to panāk pakāpeniski, neatlaidīgi ierobežojot vēlēšanu tiesības. Jau Lateranas koncils 1139.g. un uz tā pamata izdotais Decretum Gratiani 1140.g. izslēdz no bīskapa vēlēšanām lajus resp. muižnieku un namnieku kārtu. Protāms, ar to bija ļoti sašaurināts bīskapu vēlētāju kadrs, bet Romas kūrijas mērķis nebijas sasniegts.

1215.g. notiek IV. Lateranas koncils. Izslēdz no bīskapa vēlēšanām arī zemāko garīdzniecību, proti, nodod bīskapa vēlēšanu tiesību tikai domkapituliem. Bez tam šī IV. Lateranas koncila dekrets atļauj pāvestam pārbaudīt vēlēšanas. Šī pārbaude bija tāda, ka domkapitula ievēlētais kandidāts ieradās Romā pie pāvesta un pārrunas ceļā lika priekšā atteikties no tām tiesībām, ko bīskapam deva ievēlēšanas akts. Pāvests teica: "Ja tu gribi, lai es tevi apstiprinu par bīskapu, tad tev jāatsakās no šī amata un tad es tevi savā vārdā iecelšu par bīskapu".

Beidzamais bīskapa vēlēšanu posms.

Pamazām domkapituli Livonijā pārvēršas par valdības kollēģijas daļu t.s. Stiftsrat - bīskapijas padomi, kas bīskapijā izpilda to, ko tagad ministŗu kabinets, šai laikā domkapitula robežās bīskapi nokļūst bīskapijas polītiskā varā, tad domkapituli sāk atkal vēlēt kandidātus bīskapa amatam, pie kam šīm vēlēšanām ir polītisks raksturs. Domkapituls ved ar atsevišķiem bīskapa amata pretendentiem ilgas polītiskas sarunas, soloties kādu pretendentu ievēlēt par bīskapa amata kandidātu tikai tad, ja šis kandidāts pieņem domkapitula izstrādāto darbības programmu. Šī darbības platforma jeb programma, ko bija spiests pieņemt bīskapa amata kandidāts, tika saukta par vēlēšanu kapitulācijām (Wahlkapitulation). Kapitulācija ir padošanās akts, tā tad, kandidāts pieņem tos noteikumus, ko viņam diktē vēlētāju kollēģija resp. domkapituls.

Baznīcas amatu nodibināšanas veidi.

Baznīcas amatus vispār var nodibināt ar 3 dažādiem aktiem.

I. electio, t.i. personas izvēlē vakantam amatam, pie kam ieņemot bīskapa vai abāta amatu, tiesība izraudzīt personu pieder pāvestam. Attiecībā uz electio pāvests turējās pie ļoti dažādas prakses. Dažreiz pāvests atzina domkapitula vēlēto personu, ja kandidāts samaksāja Romas kūrijai daudz naudas, vai polītiskas intereses viņu uz to spieda. Bet pāvests varēja arī nerēķināties ar šo kandidātu, likt viņam priekšā atteikties un pieņemt kā žēlastības amatu no pāvesta rokām.

Šajā pirmā stadijā resp. personas izvēlē, izraudzītai personai pieder t.s. ius ad rem, t.i. personiska tiesība piešķirt viņam to vai citu amatu.

II. institutio. Par kanonisko institūciju sauc amata piešķiršanu, kas deva reizē laicīgas un garīgas tiesības. Institutio sekas bija divejādas:

1) ius in officio un 2) ius in re.

Ius in officio ir garīga tiesība uz baznīcas amatu, bet šī tiesība vienmēr ir saistīta ar laicīgu tiesību uz ienākumiem, t.i. uz beneficiju jeb prebendu. Tā tad, ius in re ir laicīga, lietiska tiesība uz amatam pienācīgo atalgojumu.

III. investitura. Par investitūru, kā jau pats vārds liecina, baznīcas tiesībās sauc iegērbšanu amatā jeb ko luterāņu draudze izsaka: "mācītāja ievešana baznīcā", kas notiek zināmā svinīgā ceremonijā, tā tad, iegērbt kandidātu amata tērpā līdz ar amata simboliem. Ja investējamais ir bīskaps, tad viņu sēdināja uz troņa, tāpēc arī bīskapa investitūra ir saistīta ar t.s. intronizāciju. Ja, turpretīm, investētais baznīcas kungs nav bīskaps, bet tikai domkungs, kanoniķis, tad viņu sēdināja korī īpašā ierādītā vietā t.s. stallum un šo aktu sauca par installaciju. Citiem vārdiem, investitūra ir saistīta ar citiem aktiem: bīskapa gadījumā ar intronizāciju un domkunga gadījumā ar instalāciju. Patiesībā šo trešo aktu tautas apziņā uzskata par svarīgāko, jo tas ir svinīgs akts, kas notiek draudzes klātbūtnē, turpretīm pirmie divi "aizkulisēs". Svarīgākais no šiem aktiem ir investitūra. Līdz Vormsas konkordātam bīskapus ieceļ amatā un investē karālis vai ķeizars. Investitūra sākumā notiek ar zizli. Katrai bīskapijai bija savs amata zizlis, ko karālis pasniedza jaunajam bīskapam stājoties amatā un pēc bīskapa nāves vai pārvietošanas, zizli no jauna saņēma karālis. Šis zizlis ir bīskapa krīvule. Sākot ar Indriķi III bīskapu investēja amata tiesībās nevien ar zizli, bet arī ar gredzenu. Kādas tiesības nodod karālis ar zizli un gredzenu ? Protāms,

tikai ius in officium (garīgās tiesības). Bet kā zināms, officium ir vienmēr saistīts ar beneficium resp. laicīgām tiesībām uz ienākumiem. Tā tad, karālis nododāms bīskapam ius in officium ar zizli un gredzenu, bija spiests nodot arī beneficium, ko tas izdarīja ar scepteri, jo scepteris ir karaļa laicīgās varas simbols, tāpat kā zizlis un gredzens ir garīgās varas simbols. Tādā kārtā līdz Vormsas konkordātam 1122.g. šīs 2 tiesības ieguva bīskaps vai abats no karaļa.

Investitūras ķilda.

Pret minēto kārtību sākot ar XI.g.s. sacēlās Romas kūrija. Protāms, ka pastāvot līdzšinējai ķārtībai, karālis iecēļa par bīskapiem tikai sev uzticāmas personas. Šajā laikā pāvests uzsāk ilgstošu cīņu varas dēļ ar Vācijas impērijas ķeizaru. Pāvesta interesēs bija, protāms, šajā cīņā dabūt sabiedrotos bīskapu un abatu personās un priekš tam bija jāpanāk tas, ka bīskapu un abatu iecelšanā amatā piedalās arī pāvests. Tā sākās t.s. investitūras ķilda, t.i. strīds par to, kam ir tiesība piešķirt bīskapam amatu un kādā veidā tas izdarāms.

Cīņa bija ļoti asa, jo ķeizars taču negribēja atteikties no savām tiesībām. Indriķis V tika trīs reizes izslēgts no baznīcas un apķrauts ar lāstiem, līdz beidzot bija spiests piekāpties pāvesta priekšā un parakstīt t.s. Vormsas konkordātu 1122.g. Par konkordātu sauc līgumu, kas slēgts starp baznīcu un valsti. Šis konkordāts patiesībā ir tikai "izlīgums", jo viņš jautājumu neatrisina, bet gan abpusīgi piekāpjoties, mēģina uz laiku likvidēt cīņu starp laicīgo un garīgo varu. Izlīgums ir sekošs:

Bīskapa amatā tiek izšķirtas divas puses:

1) iura temporalia - laicīgās tiesības, kas piekrīt joprojām ķeizaram vai karālim un

2) iura spiritualia - garīgās tiesības, kas piekrīt tikai pāvestam.

Tāpēc uz priekšu, ieceļot bīskapu amatā, zināmus aktus izdara karālis un citus pāvests, pie kam ķeizars atsakās no investitūras visā pilnībā. Viņš vairs nevar investēt bīskapu garīgās tiesībās ar garīgiem simboliem: zizli un gredzenu. Turpretīm pāvests atzīst ķeizara tiesību investēt bīskapu laicīgās tiesībās ar scepteri.

Bet kuŗš investē papriekšu, tas bija prestiža jautājums. Šajā ziņā noteica divejādas kārtības:

Vācijas impērijas Itālijas un Burgundijas daļā no Alpiem uz dienvidiem bija sava kārtība, bet Vācijas impērijas vācu daļā kārtība ir šāda:

1) bīskapu vēlē domkapituls kopā ar tautu, tā tad pastāv kanoniskā vēlēšanu sistēma;

2) ievēlētam bīskapa amata kandidātam Vācijas ķeizars piešķir temporalijas, tā tad beneficium, investēdams viņu ar scepteri, pie kam ķeizars var arī atteikties investēt viņam nevēlamu kandidātu;

3) pēc ķeizara investūras investētais bīskaps devās uz Romu, kur ar viņu izdara jau apskatītos aktus: electio un institutio;

4) dod rīkojumu atgriezties kandidātam atpakaļ, investējot to ar garīgiem simboliem: zizli un gredzenu.

Turpretīm Vācu impērijas Itālijas daļā investēšanas kārtība ir taisni otrāda. Ievēlēto bīskapa amata kandidātu iesvaida vispirms pāvests, dodot iura spiritualia, un pēc tam, vismaz teorijā, ķeizaram paliek tiesība bīskapam piešķirt temporalijas, pie kam šī tiesība pastāv tikai uz papīra. Tā tad, līdz ko pāvests bija jauno bīskapu iesvaidījis, viņam ķeizars vairs nebija vajadzīgs, jo Itālijā vācu ķei-

zaram bija gaužam maza vara. Tā tad, konkordāta rezultātā, ķeizaram gan palika noteikšana vismaz formāli par baznīcām Vācijas impērijas vācu daļā, bet Itālijā un Burgundijā bīskapi atradās pāvesta atkarībā.

Stāvoklis Livonijā pēc Vormsas konkordāta.

Jau 1215.g. tiek iznīcinātas kanoniskās vēlēšanu tiesības, un nodotas vienīgi domkapitulam. Bet šī kārtība ieviesās dzīvē pamazām un tāpēc mēs redzam, ka Livonijā XIII.g.s. sākumā dažos gadījumos bīskapa vēlēšanās piedalās nevien domkapituls, bet arī klērs resp. zemākie garīdznieki.

Turpretīm laji: vasaļu un nammieku kārta Livonijā bīskapa vēlēšanās nav nekad piedalījušies. Runājot vispār par domkapitula tiesībām vēlēt bīskapa amata kandidātu, jāsaka, ka Livonijā XIII. un XIV. g.s. pāvesti gaužām maz rēķinājās ar domkapitula tiesībām.

Izskaidrojums tam ir meklējams Livonijas attiecībās pret Romas pāvestu. Romas kūrijas mērķis bija nodibināt Livonijā otru baznīcas valstī (viena pastāvēja Itālijā). Tāpēc Innocents III un Honorijs III cenšas Livoniju pārvaldīt tieši no Romas, un bīskapus ieceļ no augšas vai pārvieto pēc saviem ieskatiem.

Electio - personas izvēle piekrīt pāvestam. Institutio Livonijā izdara vai nu pāvesta legāts vai arī Rīgas virsbīskaps.

Attiecībā uz investitūru stāvoklis ir devejāds:

Pāvests vai viņa uzdevumā viņa legāts Livonijā vispirms bīskapu iesvaida garīgā amatā, piešķirot spiritualijas (garīgās tiesības - officium), un tad, ja šādi garīgā amatā ievestais bīskaps grib arī no Vācijas ķeizara dabūt temporalijas, tad par to pāvests nemaz neinteresējas. Temporalijas bīskaps var lūgt un var arī nelūgt.

Tā tad Livonijā ir tā pati kārtība, kas Itālijā.

Vēl vairāk, pāvests Innocents IV, pretēji Vormsas konkordāta noteikumiem, iesvaidot bīskapu amatā Livonijā, to izdara ar šādu formulu:

„cum omni iurisdictione et iure temporali et spirituali, t.i.

ar visu jurisdikciju un visām bīskapa laicīgām un garīgām tiesībām. Citiem vārdiem, apejot Vormsas konkordāta noteikumu, pāvests Innocents IV nemaz vairs nerēķinās ar Vācijas impērijas tiesībām, un piešķirot bīskapiem ius in officium, piešķīra tai pašā laikā arī temporalijas jeb ius in re.

Investitūras ķildas juridiskais pamats.

Tā juridiskā doktrīna, kas slēpjas aiz šīs ķildas ir t.s. teokrātiskais ūniversālisms. Par teokrātisko ūniversālismu sauc Gregorija VII nodibināto mācību, ka visā pasaulē valda: viens Dievs, viena ticība un viens pāvests. Gregorijs VII pamatodamies uz Sv.Augustīna mācību, ka virs zemes ir jānodibina debesu valstība - „civitas Dei", uzskata sevi par episcopos universalis. Ar šo doktrīnu ir izskaidrojams, kāpēc Gregorijs VII uzsāka investitūras cīņu. No šīs doktrīnas izcēlās cita, savā laikā plaši izplatīta politiska mācība. Pāvests Bonifācijs VIII 1302.g. atsaukdāmies uz Lūkasa evang., kur kādā vietā teikts: "Redzi, še ir divi zobeni", uzstāda t.s. divu zobenu teoriju.

Divu zobenu teorija.

Dievs esot kristietības aizsardzībai devis 2 zobenus: garīgo un laicīgo. Šī teorija ir viduslaiku valsts tiesību pamatmāciba un strīds starp valsts tiesībniekiem grozās ap to, vai Dievs ir abus zobenus piešķīris pāvestam ? Šo uzskatu, ka Dievs ir devis abus zobenus pāvestam aizstāv t.s. papālā doktrīna.

Papālā doktrīna.

Šīs papālās doktrīnas nodibinātājs ir Bonifācijs VIII. Pāvests saņēmis divus zobenus, garīgo valda pats, bet laicīgo nodod tālāk ķeizaram. Uz šīs doktrīnas pamata arī pāvests atcēla ķeizaru no amata un līdz ar to pavalstniekus atraisīja no uzticības zvēresta. Juridiskais pamats bija tas, pāvests, pirms viņš ķeizaru kronēja, adoptēja to par savu dēlu, par t.s. filius specialis. Tāpat kā Dievam ir tiesība izstumt savu dēlu no dzimtas un mantošanas tiesībām, tā arī pāvestam esot tiesība ķeizaru izsludināt par izslēgtu no baznīcas. Tā tad divu zobenu teorija bija saistīta ar ļoti tālām valsts tiesiskām sekām. Cik reāla bija šī pāvesta virskundzība vēl XIII.g.s., to mēs zinām no tā, ka taisni ievērojamākie Vācijas impērijas ķeizari, kā Fridrichs II, tika vairākkārt izslēgts no baznīcas. Bet jau XIV. g.s. sākas reakcija pret šo pāvesta varas primātu. 1301.g. Anglijā, 1302.g. Francijā un 1338.g. Vācijā kārtas deklarē, ka viņu karālis nav atkarīgs no pāvesta.

Imperiālā doktrīna.

Līdz ar karāļa varas pieaugumu bija iespējama t.s. imperiālā doktrīna, kas Lūkasa evangēlija vārdus par 2 zobeniem iztulkoja pavisam pretēji kā papālā resp. pāvesta doktrīna. Imperiālā doktrīna māca, ka pastāv gan 2 zobeni, bet ķeizars laicīgo zobenu saņēmis nevis no pāvesta, bet tieši no Dieva. Tāpēc ķeizars ir gan atkarīgs no pāvesta ticības lietās, turpretīm pāvestam nav tiesības ķeizaru ekskomunicēt. Šīs doktrīnas spilgtākie priekšstāvji ir Sakšu spoguļa autors Eike v. Repkovs un dzejnieks Dante. Tā kā Sakšu spogulis nostājās ķeizara varas pusē, tad pāvests Gregorijs XI 1374.g. izsludināja par ķecerīgām 14 Sakšu spoguļa nodaļas, tie ir t.s. articuli reprobati. Arī Dante pavada šīs doktrīnas dēļ 20 gadus trimdā, un viņa darbu „De monarchia" 1310.g. publiski sadedzināja.

Divu spīdekļu teorija.

Teokrātiskā ūniversālisma pamatā izaug vēl cita teorija, kas ir uzskatāma par "2 zobenu teorijas" variantu. Šo otro teokrātiskā ūniversālisma mācību nodibina pāvests Innocents III 1198.g. Pēdējam blakus, kā labākie pāvesti figurē Gregorijs VII - itāliešu zemnieka dēls un Innocents III - itāliešu grāfa dēls, kas turēja pie savām kājām toa reizējās pasaules laicīgos valdniekus.

Innocents III māca, ka Dievs esot radījis sauli un mēnesi, saulei valdīt dienu, mēnesim - nakti. Bet tāpat kā mēness savu spīdumu dabūjis no saules, tāpat arī karāļa vara savu spīdumu dabonot no garīgās varas, pie kam glosatori šo teoriju papildināja tajā ziņā, ka netikai ķeizaram jāatbild pāvesta priekšā, bet pat pāvestam un Dievam jāatbild vienas tiesas priekšā, tā tad Dievs un pāvests ir vienlīdzīgi.

Lūk, šo teoriju dēļ bija iespējama investitūras ķilda, jautājumā par to, kam ir tiesība investēt bīskapus un abatus.

Sv. Pēteŗa krēsla īpašums.

Gregorijs VII nodibināja nevien teokrātisko ūniversālismu, bet vēl kādu citu svarīgu institūtu t.s. "Sv.Pēteŗa īpašumu", kas oficiāli saucas "ius et proprietas beati Petri". Šis publisko tiesību institūts izveidojies vispirms klosteŗu tiesībās. Tā tad, tur pat, kur izveidojās eksemcija, jo šie abi institūti ir ļoti radniecīgi. Šī institūta sākums ir meklējams IX.g.s., kad daudzās valstīs,karaļa varai sabrūkot, daudzi klosteŗi griezās pie pāvesta, lai atdotos viņa īpašumā un līdz ar to baudītu viņa speciālo aizsardzību. Gregorijs VII šo institūtu, kas sākumā bija radies tikai klosteŗu tiesībās, paplašināja nevien uz veselu baznīcas provinci, bet pat uz veselām valstīm: Spāniju, Ungāriju, Dalmāciju, Dāniju. Ko nozīmē tas, ja kāda valsts kļuva par Sv. Pēteŗa krēsla īpašumu ? Parasti valsts agrākais valsts tiesiskais stāvoklis nemainījās. Valstī joprojām palika karālis vai ķeizars. Bet šī juridiskā konstrukcija nozīmēja to, ka pāvests nodibināja virskundzību pār karāli vai ķeizaru.

Pirmo reizi pāvests kļuva lēņa kungs 1059.g., jo šajā gadā Dienvid-Itālijas normāņu firsts deva pāvestam veselu uzticības zvērastu. Raksturīgi, ka pēc šī normāņu firsta uzticības zvēresta parauga, vēlāk arī visi bīskapi, abati un virsbīskapi bija spiesti dot pāvestam paklausības zvērastu, tā tad, prelātu zvērasts pāvestam ir izaudzis no normāņu firsta zvēresta pāvestam kā lēņa kungam. Līdz ar to valsts, kas atradās Sv.Pēteŗa īpašumā, ieguva par savu patronu kādu katoļu svēto, kuŗa vārdā tās arī saucās. Piemēram, Palestīna pēc krusta kaŗiem tiek saukta par terra filii (Dieva dēla zeme), Prūsija - terra Petri, Livonija - terra matris (Sv. Jumpravas Marijas zeme).

Ar ko izskaidrojama Livonijas un Prūsijas nokļūšana Sv.Pēteŗa īpašumā ?

Tas padaļai stāv sakarā ar Vācu ordeņa slaveno virsmestru Hermani von Salzu. Kā zināms, viņš Vācu ordeņa darbību pārsvieda no Prūsijas uz Ungāriju. Tā kā ordeņa stāvoklis te bija kritisks, jo Ungārijas karālis gribēja to padzīt, tad Vācu ordenis 1224.g. griezās pie pāvesta, lai viņš ordeņa īpašumus ņemtu Sv.Pēteŗa krēsla īpašumā. Desmit gadus vēlāk - 1234.g. ordenis to panāk arī Prūsijā un 1237.g. Vācu ordenim un Zobenbrāļu ordenim savienojoties arī Livonija tiek deklarēta par Sv. Pēteŗa krēsla īpašumu.

Kāds kļuva Vācu ordeņa stāvoklis pret pāvestu ? 1234.g. akts, ar ko Prūsijā tiek nodibināts Sv. Pēteŗa krēsla īpašums tiek saukts par feudum oblatum, t.i. piesolīts lēnis.

Feudum oblatum.

Ordenis dāvina pāvestam savas īpašuma tiesības uz iekaŗoto Prūsiju un saņēma šo dāvinājumu atpakaļ nevis vairs kā īpašumu, bet tikai kā lēni. Ar šo 1234.g. aktu Romas kūrija ieguva lēņa kundzību par ordeni Prūsijā un līdz ar to virsmestrs kļuva par pāvesta vasali. Vai virsmestrs deva pāvestam vasaļa zvērastu ? To darījis ne Hermanis v. Salza, bet kāds no viņa pēctečiem - Mālbergs 1243.g. Tā kā virsmestram nebija bīskapa tiesību, tad arī pāvests viņu ar zizli nevarēja investēt, bet pāvests investē virsmestru tikai ar gredzenu.

Prūsija tomēr nav t.s. bruņinieku lēnis, bet tikai gruntsnomas lēnis, par kuŗu bija jāmaksā pāvestam kā leņa kungam ik gadus neliela gruntsnoma - census annuum. Mēs zinām, ka Vācu ordenis pāvestam no Prūsijas šo census annuum maksā vēl XIV.g.s. Vai arī vēlākos gadu simteņos Vācu ordeņa virsmestri ir ņēmuši pāvesta investitūru ar gredzenu un maksājuši par Prūsiju pāvestam gruntsnomu, nav noskaidrots. Jādomā gan, ka nē, jo Vācu ordenis kļuva tik bagāts un militārā ziņā tik

stiprs, ka viņš varēja arī nepildīt savus pienākumus pret pāvestu

Livonija kā Sv.Pēteŗa krēsla īpašums.

Pirms mēs apskatām Livonijas stāvokli, jāaizrāda, ka formula "ius et proprietas beati Petri" ir vienmēr saistīta ar otru formulu. Proti, ja kāda valsts atdevās Sv.Pēteŗa krēsla īpašumā, tad ar nosacījumu iegūt aizsardzību. Tas ir šī darījuma mērķis - nodot īpašuma tiesības pāvestam, lai iegūtu viņa aizsardzību. Tāpēc visos aktos, kur iet runa par "ius et proprietas beati Petri" blakus stāv formula "sub speciali apostolicae sedis protectionem ad defensionem", t.i. zem īpaša apostoliska krēsla protektoriāta un aizsardzības.

1) Šis protektorāts ir t.s. "libertas romana" t.i. viens no eksemcijas veidiem resp. Romas dota brīvība būt eksemtam no abatu un bīskapu jurisdikcijas.

2) Tas nozīmē, ka tiek nodibināta tutela specialis - speciāla aizbildnība.

Ko nozīmē šī speciālā pāvesta aizbildnība un apostoliskā krēsla protektorāts, to ir deklarējis pāvests Honorijs III 1225.g. bullā,kas adresēta Livonijas un Prūsijas tautām. Proti: apostoliskā aizsardzība nozīmē to, ka jaunkristītie ir pakļauti vienīgi Dievam un Romas baznīcai pāvesta personā. Tāpēc pats pāvests šajā bullā sauc jaunkristītos par "Dieva bērniem". Šo 1225.g. bullu no jauna apstiprina 1227.g. Gregorijs IX un Prūsijā šis apostoliskā krēsla protektorāts nodibināts ar 1249.g. līgumu.

Vai apostoliskā krēsla aizsardzība ir reāla tiesība, vai tas nav vienkāršs propagandas, deklarātīvs akts ? Citiem vārdiem, vai no šīs apostoliskā krēsla aizsardzības Livonijas un Prūsijas jaunkristītie kautko ieguva vai nē ? Šī aizsardzība bija reāla:

1) Apostoliskā krēsla aizsardzība nozīmē to, ka jaunkristītās tautas joprojām patur savu personisko brīvību. Tas nozīmē to, kādā stāvoklī kāda kārta bija pirms kristīšanas, tādā viņai jāpaliek arī pēc kristības.

2) Jaunkristītie patur savu agrāko civiltiesisko stāvokli, viņa manttiesības atzīst visi XIII.g.s. līgumi.

Šīs personas un manttiesības kopā sauc par ius neophitorum (jaunkristīto tiesības). Vispār Romas kūrijas nolūks bija nevis pasliktināt jaunkristīto sociālo stāvokli, bet to pacelt. Tāpēc Gregorijs IX prasa, lai Livonijas kungi atļauj saviem vergiem piedalīties dievkalpojumos. Tā tad, baznīca gan neatceļ verdzību, bet cenšas vismaz reliģiskā ziņā padarīt vergus vienlīdzīgus kungiem. Romas kūrija cenšas atvērt jaunkristītiem ceļu uz vācu sabiedrību. Šajos nolūkos, Romas kūrija paziņo, ka jaunkristītie var kļūt par katoļu garīdzniekiem. Tamdēļ Prūsijā tiek atvērtas skolas senprūšiem. Cik līdz šim zināms, pāvesta legāts Modenas Vilhelms sarakstīja senprūšiem mācības grāmatu latiņu valodā. Arī no mūsu avotiem redzāms, ka jau XIII.g.s. sākumā Livonijā par garīdzniekiem ir bijuši latvieši, lībieši un igauņi. Izskaidrojums ir šāds: jau pirmie Livonijas bīskapi prasīja no uzvarētiem jeb kristīgā ticībā pārgājušām ciltīm ķīlniekus, tā tad, līgumas nodrošināja ar ķīlniekiem. Parasti ņēma politisko vadoņu dēlus. Viņus nosūtīja uz Brēmenes virsbīskapijas klosteŗu skolām, kur šie ķīlnieki iemācījās latiņu valodu, cik bija nepieciešams katoļu misionāram un pēc tam tika sūtīti atpakaļ uz dzimteni par misionāriem. Tāpat jaunkristītiem bija tiesība nevien XIII., bet pat līdz XV. XVI.g.s. kļūt par namniekiem, t.i. vācu pilsētu pilsoņiem, un, beidzot, 1249.g. līgums piešķir senprūšiem tiesību uz t.s. "bruņinieka jostu", t.i. tiesība kļūt par muižnieku un bruņinieku.

Tā tad ius neophitorum jeb apostoliskā krēsla protektorāts nebi-

ja tukša skaņa. Jaunkristītie nevis zaudēja savas tiesības, bet viņu tiesiskais stāvoklis uzlabojās un šī klauzula ir šāda: "kamēr viņi neatkritīs no Romas un katoļu baznīcas".

Turpretīm otra misijas strāva, kas plūda blakus Romas kūrijas misijai ir t.s. garīgo firstu un bruņinieku ordeņu misija. Tā bija misija uz kalpību, ne uz brīvību. Tā bija t.s. Kriegsmission, kuŗas nolūks bija ar bruņotu varu spiest ļaudis pāriet Vācijas impērijas pavalstniekos. Ja nu tā, tad, protāms, ka Zobenbrāļu ordenis, Vācu ordenis u.c. garīgie firsti, kas darbojās Prūsijā un Livonijā, centās pēc iespējas novilcināt pagānu kristīšanu. Pēc viduslaiku uzskatiem pagāns ir tik pat beztiesisks kā suns, kuŗam nav pat eksistences tiesības. Tā tad, jo vairāk ir pagānu, jo brīvākas rokas paliek ordenim un citiem garīgiem firstiem, tos pēc patikas var iznīcināt, atņemt mantu u.t.t.

1) Ordenis cenšas nekristīt iedzīvotājus, jo līdz ko viņi bija kristīti, viņi nokļuva pāvesta aizsardzībā.

2) Lai ordenis vai garīgie firsti dabūtu tiesības arī par jaunkristītiem, tad ordenis cenšas ar smagiem likuma pārkāpumiem, bieži ar kailiem varas aktiem provocēt jaunkristītās tautas sacelties, jo parastā sankcija pret atkritējiem nevien Livonijā, bet pat Itālijā, Vācijā un citur, bija nāves sods, vai arī kā Prūsijā atkritējus padzina no viņu zemes un izraidīja no valsts, konfiscējot viņu mantu. Šādiem līdzekļiem, no vienas puses nekristot, no otras provocējot jaunkristītos uz sacelšanos, Vācu ordenis un firsti centās panākt savu koloniālpolitisko mērķi, proti: iznīcināt vai pārvācot. Tā tad, Livonijā un Prūsijā pastāv divas pilnīgi pretējas misijas strāvas: pāvesta misija, kas dod apostolisko aizsardzību un ordeņa un garīgo firstu misija, kas ir kaŗa misija pret brīvību, lai iegūtu lielāku pavalstnieku skaitu Vācu impērijai.

Pāvesta brīvvalsts Livonijā.

Tāpēc Livonijā Romas kūrija centās izmēģināt vēl citu eksemcijas sīstēmu. Kā redzējām, Sv.Pēteŗa krēsla īpašums nenostuma pie malas laicīgo valdnieku varu, tas tikai pastāv lēņtiesiskas virskundzības veidā virs šīs varas. Turpretīm Innocents III un viņa pēdās arī Honorijs III cenšas Livonijā nevien nodibināt Sv.Pēteŗa īpašumu, bet radīt pilnīgi jaunu, līdz tam nebijušu valsts formu t.s. pāvesta brīvvalsti, kas tika veidota pēc baznīcas valsts parauga Romā un Vidus-Itālijā. Šī ideja izveidojās no katoļu misijas idejas. Tas pats pāvests Aleksandrs III, kas izveidoja patronāta tiesības, uzskatīja katoļu misiju par vienu no pāvestības speciāliem uzdevumiem. Pirmie trīs Livonijas bīskapi tika iesvaidīti par misijas bīskapiem no Brēmenes virsbīskapa. Tā tad, Brēmenes virsbīskaps ir šo Livonijas bīskapu metropolīts. Innocenta III pirmais politiskais solis ir pasludināt Livonijas baznīcu par neatkarīgu, par eksemtu no Brēmenes. Otrs solis bija saskaldīt pašu Livoniju vairākos eksemtos misijas novados ar politisko centru nevis Livonijā, bet Romā. Tāpēc jau III.Livonijas bīskaps Alberts patiesībā ir tikai pāvesta vietnieks. Īpašumus, ko viņš iegūst Livonijā, viņš iegūst nevis savai baznīcai, bet Romas pāvestam. Vispār šajā laikā Innocents III dod saviem misiju bīskapiem rīkojumu, censties kristīt pagānu politiskos vadoņus un panākt to, lai viņi labprātīgi atsakās no savas valsts un nodod to pāvesta rokās. Šajā nolūkā 1203.g. Turaidas lībju kungs Kaupo tiek aizvests uz Romu pie pāvesta, lai Innocenta III priekšā izdarītu savas valsts tradiciju (īpašuma tiesību nodošana).

1225.g. pāvesta legāts Modenas Vilhelms nodibina pāvesta bufervalsti Ziemeļ-Igaunijā.

1230.g. pāvesta legāts Alnas Balduins nodibina pāvesta brīvvalsti Miera Kursā - Terre Curonia, noslēgdams līgumu ar kuršu karāli Lameķinu, kas solās 2 gadu laikā "pāvesta kungam stāties priekšā" - dominio

papae se praesentare. Tāda ir Romas pāvesta politika. Pāvesta vārdā rīkojas viņa sūtņi, kas cenšas blakus bīskapijām nodibināt neatkarīgas, eksemtas pāvesta brīvvalstis.

Ar kādiem juridiskiem aktiem vietējie valdnieki, piemēram, Lamekins, Kaupo u.c. nodod savas tiesības pāvestam ? Tā ir t.s. lēņtiesiskā oblācija, ko var nodibināt divejādi:

1) ja lēņa kungs kādai personai nodod zināmus zemes gabalus īpašuma tiesiskā lietošanā. Tādu lēni sauc par feudum datum, t.i. dots lēnis. Lēņa vīram nav līdz tam nekas piederījis, viņš iegūst no lēņa kunga šo feudum oblatum par pienākumu kalpot kā bruņiniekam.

2) Blakus tam pastāv otrs lēņa tips - feudum oblatum - piesolīts lēnis. Tas ir šāds akts:

Zināma persona atdāvina savu īpašumu citam ar noteikumu, ka šo dāvinājumu vai nu pilnīgā vaidā vai padaļai viņa dabūs atpakaļ lietošanā kā lēni. Oblācijas cēloņi var būt dažādi. Piemēram, kādas personas īpašums tik tāļ apgrūtināts ar parādiem, ka tam jānāk izūtrupēšanā. Lai sev saglabātu vismaz dzīvokļa tiesību, jūs dāviniet savu namu kreditoram, pie kam no īpašnieka jūs kļūstiet tikai par lietotāju. Viduslaikos oblācijai bija daudz svarīgu nolūku. Tā kā viduslaikos karš bija ļoti izplatīta parādība, tad bieži sīkie un vidējie dārzu vai augļu dārzu īpašnieki nespēja vairs maksāt nodokļus ne izpildīt kaŗa klausību. Tādā gadījumā pie nodokļu nastām apspiestā privātā īpašnieka griezās kaimiņu kungs un teica: "dāvini man savu zemes gabalu, es tev atļaušu uz tā dzīvot līdz mūža beigām un es tavā vietā kā zemes īpašnieks maksāšu nodokļus un izpildīšu kaŗa klausību".

Tālāk, tīri medievāls oblācijas noteikums bija tas, ka bīskaps kādos lielos baznīcas svētkos turēja aizgrābjošu runu par šīs pasaules iznīcību un griezās pie savas draudzes ar uzaicinājumu atteikties no laicīgas mantas par labu baznīcai, jo baznīca nevien aizlūgšot par viņu dvēselēm viņā saulē, bet arī šai saulē gādās par viņu uzturu līdz mūža beigām, ja viņi altāra priekšā apsoloties dāvināt savu zemes īpašumu baznīcai. Tie ir tie daudzie cēloņi, kuŗiem pateicotie katoļu baznīca viduslaikos kļuva par lielāko zemes īpašnieku. Ļaudis, kas nespēja iet kaŗā, nespēja maksāt nodokļus, kas gribēja droši nomirt cerībā, ka par to viņā saulē aizlūgs katoļu baznīca, visas šīs aprindas atteicās no savām privātīpašuma tiesībām, lai tajā vietā atgūtu atpakaļ tikai lietošanas tiesības līdz mūža beigām. Pateicoties šiem oblācijas aktiem katoļu baznīca kļuva par Livonijas īpašnieci, tā tad, nevis ius belli ir tās, kas nodibināja vācu kundzību Livonijā, ka Livonija kļuva par Romas kūrijas īpašumu un Vācijas impērijas sastāvdaļu no otras puses. Nevis kaŗa tiesību ceļā, bet juridiskā ceļā caur oblācijas aktiem Livonijas kungi zaudēja savas valstis, savus pavalstniekus, savus īpašumus un nonāca lēņtiesiskā atkarībā vai nu no Livonijas bīskapiem vai arī no pāvesta.

Jersikas Visvalda dāvinājuma akti.

Tas ir vienīgais gadījums Livonijas vēsturē, kad politiski iemesli pat karāli spiež izdarīt oblāciju. Pēc tam, kad vācu kaŗaspēks virzīdamies pa Daugavu uz augšu bija ieņēmis Koknesi un Cēsis, pienāca kārta Jersikas Visvaldim, kas Latgalē bija Polockas lielkņeza Vladimira vasalis. Rīgas bīskapa un Zobenbrāļu ordeņa kaŗaspēks aplenca Jersiku un saņēma gūstā pašu karāli. Visvaldis ir cīņu zaudējis un viņam jāierodas pazemīgi pie bīskapa Alberta, kas pret šādiem noteikumiem ir ar mieru atdot atpakaļ sievu, pavalstniekus un valsti:

1) 1209.g. Visvaldis slēdz padošanās līgumu, kuŗā lūdz Rīgas bīskapu pieņemt no viņa kā likumīgu dāvinājumu (izšķiroši juridiskā ziņā) savu pili un visas zemes, kas viņam līdz tam piederēja par dzimtu - hereditario iure, tā tad, kas juridiski viņam piederēja ar mantoša-

nas tiesībām, jo hereditario iure = par dzimtu, dzimts īpašumā.

2) Otra puse no šī avota ir sekoša: "Zvērējis mums vasaļa uzticību, saņēma no mūsu rokām kā lēni (beneficium) ar 3 karogiem". Tā tad, saņem atpakaļ nevis visu valsti, bet tos novadus, kuŗus līdz tam katoļu misionāri nebija kristījuši. Vesela rinda piļu, kā Autine, Cesvaine, Visvaldim bija jāatstāj līdz ar ļaudīm un mesliem katoļu baznīcai, tāpēc vien, ka šos novadus misionāri bija kristījuši, t.i. uz krustceļiem uzsprauduši lielus krustus un aizsūtījuši uz atsevišķiem ciemiem svaidītu ūdeni, līdz ar ko kristīšanas akts bija izdarīts.

Līguma analīze.

Sakalts valdnieks, kuŗam nav citas izejas, ir spiests izdarīt juridiskā formā likumīgu dāvinājumu. Viņš dāvina to, kas viņam pieder, un saņem atpakaļ tikai beneficiju, ne vairs par dzimtu, bet kā labdarījumu. Līdz tam viņš ir neatkarīgs, bet tagad Visvaldis dod zvērestu Rīgas bīskapam un tajā pašā laikā saņem atpakaļ lietošanā zināmu daļu no savas bij. valsts ar 3 karogiem. Tas ir raksturīgs lēņa veids t.s.

„Karoga lēnis".

Par karoga lēņiem sauca lēņus, ko piešķīra laicīgiem firstiem ar 3 vai vairāk karogu simboliem. Tā tad, ja līdz tam Visvaldis ir karālis, tad tagad viņš ir tikai firsts.

1224.g. neuzticības dēļ, Visvaldis atkal lūdza bīskapu pieņemt daļu no viņa valsts un šo jauno dāvinājumu bīskaps atdāvina kādam vācu tautības bruņiniekam.

Trešo reizi, 1239.g., Rīgas bīskaps piešķir Vācu ordenim pēdējo pusi no Jersikas pils un novada. Tā tad, 30 gadu laikā, ko pierāda dokumenti, liela karāļvalsts izslīd karālim no rokām, pāriet katoļu baznīcas īpašumā un par viņas valdniekiem kļūst vācu tautības bruņinieki. Līdz ar to no bīskapa kancelejas pēdīgi izzūd bijušā karāļa Visvalda vārds.

Arī Tālava zaudē savu neatkarību, un lai gan par Tālavu oblācijas akti nav uzglabājušies, bet par to tikai chronists Indriķis stāsta un atreferē, bet var spriest, ka Tālavas oblācija ir notikusi līdzīgā kārtā. Par Tālavu chronika saka: "1214.g. Tālivalda dēli ierādās Rīgā un atdevās bīskapa varā". Chronists lieto šī akta aprakstam šādus juridiskus termīnus, kas nepārprotāmi ļauj mums spriest, kas šis akts ir bijis. Tālivalda dēli esot izdarījuši t.s. "se tradere", kas nozīmē to pašu, ko Rietum-Eiropas aktos "se commendare". Tā ir t.s. komendācija. Sevi tradēt jeb komendēt nozīmē ierasties pie patrona kā klientam un lūgt viņu uzņemt savos ļaudīs, savā pārstāvībā, bieži vien nododot viņa rīcībā nevien savu personu, bet arī savu mantu ar noteikumu, ka patrons klientu uz priekšu aizstāvēs. Tāpēc komendācijas aktu bieži sauc arī par defensio, tuitio. No vēlākiem avotiem zināms, ka Tālivalda dēli pēc šī 1214.g. komendācijas akta joprojām paliek sava tēva pilī - Beverinā, bet tikai kā bīskapa vīri resp. bīskapa vasaļi.

Kādi ir politiskie iemesli Tālavas oblācijai ?

Tālivalds krita leišu gūstā un Zobenbrāļu ordenis gādāja par viņa atsvabināšanu, bet, acīmredzot, ar noteikumu, ka viņam resp. viņa dēliem ir jāizdara savas valsts tradicijas akts, dāvinot to un saņemot atpakaļ kā lēni, bet tāpat kā Visvaldis, arī Tālivalda dēli 1259. gadā zaudē savus lēņu novadus. Tādā pašā kārtā arī Kaupo - Lības karālis izdarīja savas valsts tradiciju un ar 1232.g. līgumu Kursas ka-

rālis Lameķins nodod savu valsti pāvesta rokās. Livonijā pastāv divejāda veida tradicijas:

1)pats kungs nodod savu valsti vai nu pāvestam vai viņa legātam, ar ko nodibina t.s. pāvesta brīvvalsti Livonijā.

2) Livonijā nodibinās t.s. Sv.Pēteŗa krēsla īpašumi.

Vai šie 2 dažādie valststiesiskie un baznīctiesiskie veidi Livonijā pastāv vienmēr blakus, vai neiestājās laikmets, kad viņi sakusa kopā ? Tiešām, XIII.g.s. vidū šī starpība zūd. Kad Innocents III nodibina Livonijā eksemtās bīskapijas un ved t.s. eksemcijas politiku, tad viņam ir bijis tālāks mērķis, ko realizē viņa pēctecis Honorijs III. Viņa nolūks bija pierādīt visai kristīgai pasaulei, ka pāvesta kūrija var tieši ar saviem ierēdņiem pārvaldīt veselas valstis. Honorijs III ved t.s. legāciju politiku. Divas reizes pie viņa griezās Rīgas bīskaps Alberts ar lūgumu, atļaut Rīgā nodibināt virsbīskapiju, kā tas bija visur citur, katoļu pasaulē, bet šo lūgumu pāvests noraida. Kāpēc ? Tāpēc, ka viņš grib pierādīt, ka pāvests pats var Livoniju pārvaldīt bez virsbīskapa palīdzības. Šajā nolūkā Honirijs III 1224.g. beigās nosūta savu legātu Modenas Vilhelmu uz Livoniju un Prūsiju.

Misiju legāti un viņu attiecības pret Livoniju.

Pāvesta legāts ir pāvesta vietnieks un tā kā pāvests bija augstākais katoļu baznīcas likumdevējs, administrātors un tiesnesis, tad legāts ir pāvesta pilnvarota persona visās šajās trijās valststiesiskās funkcijās. Kā likumdevējs legāts var sasaukt sinodes un izdot šo sinožu statūtus. Kā tiesnesis legāts var uzlikt visus baznīcas sodus, izšķirt pāvesta vārdā strīdus, atsvabināt no zvērasta u.t.t. Kā administrātors var dibināt un noteikt bīskapiju robežas, iecelt un pārcelt bīskapus, virsbīskapus un abatus. Misijas legāti ir sūtīti uz misijas novadu pie pagāniem. Tā tad, viņam ir vēl pienākums sludināt neticīgiem kristīgo ticību un izveidot baznīcas organizāciju. Protāms, legātiem bija dažādas pilnvaras, bet Livonijā legātiem piederēja visaugstākā pilnava t.s. plena legationis officium (pilns legācijas amats). Latvijā bijuši pavisam 3 pāvesta legāti: 2 - XIII.g.s. un viens - Latvijas valstij nodibinoties, sakarā ar konkordāta noslēgšanu. XIII.g.s. legāti bija šādi: itālietis - Modenas Vilhelms (bīskaps Vilhelms no Modenas pilsētas Itālijā). Viņu ieceļ Honorijs III nevien Livonijai, bet visai Ziemeļ-Eiropai. Viņa legācijas laiks ir 18 g. (1224.g. - 1242.g.). Modenas Vilhelms ir bijis Latvijā 3 reizes, tāpēc izšķir tris viņa legācijas laikmetus:

I.legācija no 1225.g. vasaras līdz 1226.g. vasarai.
II.legācija no 1234.g. vasaras līdz 1235.g. vasarai.
III.legācija no 1237.g. vasaras līdz 1238.g. vasarai.

Modenas Vilhelma galvenie valsts- un baznīctiesiskie akti.

I.legācijas laikā Modenas Vilhelms nosaka:

1) Rīgas un Tērbatas bīskapiju jurisdikcijas tiesības pār Zobenbrāļu ordeni;
2) Rīgas pilsētas robežas un iztulko Rīgai piešķirtās Gotlandes tiesības;
3) Sasauc I.Livonijas baznīcas sinodi un izdod tās statūtus;
4) Dibina Ziemeļ-Igaunijā pāvesta bufervalsti starp dāņu un vācu okupētiem apgabaliem.

II.legācijas laikā:

Modenas Vilhelms dibina Sāmsalas un Kurzemes bīskapijas un iecel viņu bīskapus.

III.legācijas laikā:

1) Nosaka robežas Rīgas, Zemgales un Kurzemes bīskapijām;
2) Veicina Zobenbrāļu ordeņa inkorporāciju Vācu ordenī;
3) Veicina t.s. Stenby miera līguma noslēgšanu 1238.gadā. Ar ko Ziemeļ-Igaunija resp. Harija un Virija tiek nodota Dānijai, nodibinot tur dāņu hercogisti;
4) Modenas Vilhelms sagatavo 1240.g. krusta kaŗu pret Novgorodu un Kareliju (Somu jūŗas līča austrumos).

Ārpus šīm legācijām 1243.g. Innocenta IV uzdevumā Modenas Vilhelms sadala Prūsiju 4 bīskapijās, pie kam bīskapi dabūja tikai trešo daļu territorijas, bet ordenis 2/3. Tā tad, Prūsijā Modenas Vilhelms nodibina pretēju kārtību nekā Livonijā, kas pa daļai izskaidrojams ar to, ka Modenas Vilhelms bija Vācu ordeņa draugs.

1245.g. Modenas Vilhelms palīdz Vācu ordenim nodibināt geografiski politisku doktrīnu, ka Kursa nepieder politiski pie Livonijas, bet gan pie Prūsijas, kam bija ārkārtīgi svarīga nozīme mūsu vēsturē. Šī doktrīna bija vajadzīga Vācu ordenim tāpēc, lai Kursā tāpat kā Prūsijā varētu prasīt 2/3 no visas territorijas.

Alnas Balduins.

Viņš ir cisterciešu mūks no franču klosteŗa Alna. Viņš darbojies kā legāts tikai vienu reizi no 1232. - 1234.g. Viņa nozīme ir tā, ka viņš Miera Kursā noslēdza līgumu ar karāli Lameķinu un nodibona pāvesta brīvvalsti, pie kam pats kādu laiku ir Zemgales bīskaps. Pēc Honorija III nākošie pāvesti sāk atteikties no legāciju politikas. Gregorija IX laikā, kuŗš iecēla par legātu Alnas Balduinu, legātu politika ņem citu virzienu. Proti, pāvesta brivvalsti pakāpeniski likvidē, pievienojot vai nu bīskapijām vai ordeņa territorijai. Šo darbu iesāka Gregorijs IX un nobeidza Innocents IV. Kāds ir jaunais mērķis, ko grib realizēt Livonijā Romas kūrija ? To mēs redzam no Innocenta IV soļiem. Sakarā ar mongoļu iebrukumu Krievijā, krievu baznīca kļuva apdraudēta un pāvesti cerēja, ka viņiem izdosies krievu ortodoksālo baznīcu pārvērst par katolisku. Šajos nolūkos, protāms, vajadzēja pie Krievijas robežas resp. Livonijā turēt patstāvīgu, nevis vairs legātu, uzticības vīru, kādiem nolūkiem 1245.g. iecel īpašu virsbīskapu Prūsijā, kam pakļāva kā Prūsijas tā Livonijas diecēzes. Prūsijas virsbīskapam uztic arī legāta pienākumus Krievijā un Ukrainā. Tomēr no šī grandiozā plāna nekas neiznāk un tā kā virsbīskaps bija iecelts, tad tam bija jāgaida, kamēr pēc Rīgas bīskapa Nikolaja nāves 1253.g. Prūsijas virsbīskapu pārceļ par virsbīskapu uz Rīgu un atņem tam legāta tiesības Krievijā un Ukrainā.

Tie ir tie iemesli, kas Romas kūriju spieda atteikties no legāciju institūta Livonijā un nodibināt Rīgas virsbīskapiju 1253.gadā. Ar to nobeidzas ievērojams laikmets Livonijas valsts dibināšanas vēsturē. Šajā laikā darbojās ārkārtīgi izcilas politiskas personības Eiropā: Fridrichs II - Vācijā; pāvests Innocents III; Vācu ordeņa visievērojamākais virsmestrs Hermanis von Salza un slavenais diplomāts Modenas Vilhelms. Pēc 1253.g. Livonija kļūst par baznīcas provinci.

Livonija kā baznīcas province.

Par baznīcas provinci sauc vairāku diecēžu baznīctiesisku savienību, kuŗas priekšgalā atrodas metropolīts jeb archibīskaps (pirmais

bīskaps).

Metropolīts jeb archibīskaps atšķiras no pārējiem ar zināmām tiesībām:

1) Tiesība vizitēt (pārraudzīt) savas provinces bīskapijas ;
2) Sasaukt un vadīt provinces sinodes;
3) Tiesība apstiprināt un iesvaidīt savu provinces domkapitulu ievēlētos bīskapus;
4) Prasīt no viņiem paklausības solījumu;
5) Pieņemt apellācijas kārtībā sūdzības no provinces bīskapijām zināmās lietās.

Rīgas baznīcas provincē ietilpst šādas bīskapijas:

1) Virsbīskapija;
2) 3 Livonijas bīskapijas;
3) 4 Prūsijas bīskapijas;
4) Faktiski arī Rēveles bīskapija, kas juridiski skaitās pie Lundas bīskapa Dānijā.

Tagad parasti bīskapijas sakrīt ar diecēzi, t.i. geografisks novads, kurā kādam bīskapam ir dota garīga amata vara. Turpretīm, viduslaikos bīskaps ir t.s. garīgais firsts un to novadu, ko bīskaps pārvalda kā garīgais firsts, sauc nevis vairs par diecēzi, bet par bīskapiju (Stift). Tā tad, diecēze ir novads no baznīctiesību viedokļa, bet bīskapija ir tas pats novads no valststiesību viedokļa, pie kam nevienmēr šie divi jēdzieni sakrīt. Rēveles bīskapija bija tikai diecēze, bet viņai nav sava bīskapa.

Rīgas virsbīskapija.

Še ir interesants stāvoklis. Rīgas virsbīskapijā, protāms, ietilpst Rīgas pilsēta un lauki. Virsbīskaps ir neapstrīdēts garīgs firsts tikai uz laukiem savā novadā, turpretīm, Rīgas pilsētā viņš nekad nav bijis lēņa kungs un pilsētā viņa zemes kunga tiesības ir pastāvīgi apstrīdētas no Vācu ordeņa. Tā tad, pie Rīgas diecēzes piederēja gan arī Rīgas pilsēta, bet pie Rīgas virsbīskapijas pilsēta parasti nepiederēja. Kāpēc arī Rīgas virsbīskaps nedzīvo Rīgā, bet savās pilīs virsbīskapijas robežās. Šis šķirojums ir vairāk dogmātiskas dabas, bet asas jēdzienu skaidrības labad to vajaga ievērot.

Rīgas virsbīskapija ir vislielākā Livonijā - 260 kv.jūdzes. Dibināta 1186.g. Ikšķilē ar nosaukumu "Livonijas bīskapija". 1201.gadā bīskaps Alberts dibina še dombaznīcu, tā tad, katedrāles baznīcu un bīskapija sāk saukties par "Rīgas bīskapiju", jo bīskapa sēdeklis ir Rīga. No 1253.g. - 1563.g. tā ir Rīgas virsbīskapija jeb archibīskapija. Bīskapu skaits 24. Virsbīskapijas daļu no Gaujas uz ziemeļiem sauca par Lībiešu galu un dienviddaļu sauca par Latviešu galu. Šis dalījums 2 galos ir tajā pašā laikā arī tiesu jeb mantāga dalījums. Proti: Lībiešu galā mantāga jeb tiesas sesijas notika Limbažu pilī, bet Latviešu galā - Raunā. Tāds ir tiesas dalījums un ir arkārtīgi svarīgi, ka tiesas apgabali sakrīt ar nacionāliem apgabaliem.

Administrātīvā ziņā virsbīskapija dalās 3 fogtejās. Šis dalījums ir mainījies. Ap 1543.g. pastāv: Limbažu, Raunas un Kokneses fogtejas. Fogtejas savukārt dalās sīkākos amata iecirkņos t.s. amatos jeb kastellātūrās (16). Virsbīskaps ar savu galmu un ierēdņiem dzīvo 1/3 gada katrā fogtejā resp. 17 nedēļas. Raunā no Miķeļiem līdz Sveču dienai, Limbažos no Sveču dienas līdz Vasaras svētkiem un Koknesē no Vasaras svētkiem līdz Miķeļiem.

Bez šīm 3 fogtejām, arī domkapitulam bija sava fogteja, savs galms un ierēdņi Krimuldā.

Kurzemes bīskapija.

Viņu dibina Modenas Vilhelms ap 1234.gadu ar sēdekli Piltenē, pastāv līdz 1583.g. Kurzemes bīskapijā bija tikai viens mantāga apgabals. Bīskapijas ziemeļu gals piederēja bīskapam, turpretīm bīskapijas dienvidu daļa - domkapitulam. Territoriālā ziņā bīskapija ir sašķelta 3 daļās, kuŗas apņem Vācu ordeņa territorija, arī politiskā ziņā šī bīskapija ir tikai Vācu ordeņa daļa.

Iemesli tam ir sekoši:

Kurši ir vairākkārt sacēlušies un Vācu ordenis tos no jauna iekaŗojis. Lai gan pirmo bīskapu ieceļ Modenas Vilhelms, tomēr tas drīz vien ir spiests Kurzemi atstāt un ilgus gadu desmitus šeit nav neviena bīskapa. Pateicoties Vācu ordeņa labiem sakariem ar pāvestu, par Kurzemes bīskapu ieceļ Vācu ordeņa brāli Egmontu. Protāms, ka pēdējais bija spiests klausīt pirmām kārtām savam priekšniekam - Vācu ordeņa mestram. 25 gadu laikā, no 1265. - 1290.gadam šis otrais Kurzemes bīskaps nemaz nedrīkst bīskapijā rādīties, jo kurši pastāvīgi saceļas un padzen priesteŗus. Tikai ap 1290.gadu, kad tika galīgi sakauti zemgaļi, tie ir spiesti beidzot padoties un pieņemt bīskapu. 1290.g. bīskaps ierodas Piltenē un noorganizē domkapitulu, izraudzīdams 6 (virsbīskapijā - 12) Vācu ordeņa priesteŗus par domkungiem. Protāms, ka arī domkapituls bija saistīts savos lēmumos ar Vācu ordeņa mestru un virsmestru. Sekas bija tās, ka, lai gan kanonisko tiesību viedokļa Kurzemes bīskapija piederēja pie Rīgas virsbīskapijas, tomēr faktiski tā bija atkarīga no Vācu ordeņa, jo tāpat kā Prūsijā, Kurzemes bīskapam piederēja bīskapijā gandrīz vienīgi pontifikālijas. Par pontifikālijām sauc tos liturgiskos aktus, ko izdarīja bīskaps kā pontifex maximus. Turpretīm, laicīgās un garīgās amata tiesībās Kurzemes bīskaps nebija patstāvīgs, bet tikai Vācu ordeņa brālis.

Suffragium nozīmē vēlēšanu tiesības, no tā cēlies sufražiste. No tā, savukārt, cēlies - suffraganus, t.s. bīskaps, kas ir atkarīgs no metropolīta un līdz ar to viņa diecēze ir sufragāna diecēze. Sufragāna bīskapa pretstats ir eksemts bīskaps. Tā tad, no metropolīta neatkarīgs, bet padots tieši pāvestam.

Tērbatas bīskapija.

Dibināta 1211.gada sākumā ar sēdekli Leālē, bet no 1234.g. ar sēdekli Tērbatā, un pastāv līdz 1558.g. Ir tikai viens mantāga apgabals, proti: Tērbata.

Sāmsalas - Vīkas bīskapija.

Dibināta 1228.g. sākumā. Sēdeklis - Leālē, vēlāk - Hapsalā un pastāv līdz 1578.gadam. Sastāv no divām fogtejām: no Vīkas, kas pieder pie cietzemes un Sāmsalas. Vīka ir vecs vikingu iekaŗots apgabals un nozīmē: "Zeme pie jūŗas līča".

Rēveles bīskapija jeb Rēveles diecēze.

Dibinājis 1219.gadā Dānijas karālis Valdemārs II. Šī diecēze juridiski nevarēja piederēt pie Rīgas baznīcas provinces, jo viņu dibināja dāņu karālis Harijā un Vīrijā, kas no 1238. - 1347.gadam bija Dānijas hercogiste. Citiem vārdiem, Rēveles diecēze praktiski gandrīz sakrīt ar t.s. Hariju un Vīriju. Protāms, Dānijas karālim piederēja patronāta tiesības šajā diecēzē, tas nozīmēja , ka Dānijas karālim bija tiesības prezentēt kandidātus Rēveles bīskapa amatam un šo kandidātu apstiprina Lundas virsbīskaps, tā tad, Rēveles diecēze piederēja pie

Lundas baznīcas provinces. Tas nozīmē to, ka Rēveles bīskapam bija tiesības piedalīties Lundas baznīcas provinces sinodēs, koncilos, Lundas virsbīskapam bija tiesība vizitēt Rēveles bīskapiju u.t.t. Tā tad, parastās metropolīta tiesības par sufragānu.

Tāds ir stāvoklis līdz 1347.gadam. Šajā gadā Dānijas karālis pārdod Hariju un Vīriju Vācu ordeņa virsmestram. Sekas bija tās, ka Rēveles bīskaps sāk piedalīties Rīgas baznīcas provinces koncilos, piemēram, 1428.gada koncilā. Juridiski viņam nav uz to tiesību, bet faktiski viņš to dara. Tā tad, juridiski joprojām piederēdama pie Lundas metropoles, faktiski Rēveles diecēze sāk sevi uzskatīt par piederīgu pie Rīgas metropoles. Bez tam, ja agrāk prezentācijas tiesības piederēja Rēveles diecēzē Dānijas karālim, tad, pēc 1347.gada šī tiesība pieder Vācu ordeņa virsmestram. Bez tam, no otras puses, kandidātu Rēveles bīskapa amatam vēlē Rēveles domkapituls. Kuŗu no šiem diviem kandidātiem apstiprina pāvests, tas bija polītisks jautājums. Tāpēc raksturīgi, ka Rēveles bīskapu iesvaida te Marienburgā, te Romā.

No sacītā izriet sekošais, ka Rēveles bīskaps bija tikai garīga amata persona. Zemes kungs diecēzē bija līdz 1347.g. Dānijas karālis, pēc 1347.g. - Vācu ordenis.

Tāpēc nevar runāt par Rēveles bīskapiju, jo bīskapija ir bīskapa valsts, bet pareizi ir runāt vienīgi par Rēveles diecēzi. To pašu var teikt par Kurzemi, jo te, nevis bīskaps ir zemes kungs un valdnieks, bet Livonijas ordenis. Tāds pat stāvoklis bija 4 Prūsijas bīskapijās, kas patiesībā ir tikai diecēzes.

Livonijas ordeņa valsts kā bīskapu lēnis.

Ja visas Rīgas baznīcas provinces bīskapijas kopā aptvēra ap 40 tūkst. kv.klm., tad Vācu ordenim Livonijā pēc 1347.gada piederēja kopā 67 tūkst.kv.klm. Vācu ordenis pēc pazīstāmā principa "Skaldi un valdi" ir pilnīgi sadrumstalojis bīskapu valstis. Kurzemes bīskapiju 3, Rīgas bīskapiju - 2, Sāmsalas-Vīkas bīskapiju 2 daļās, vienīgi Tērbatas bīskapija nav saskaldīta. Ordeņa territorija ir kā fons, kuŗā kā salas atrodas no ordeņa varas atšķeltās bīskapu valstis. Tas ir darīts ar polītisku gudrību, jo tas deva iespēju Vācu ordenim vajadzības gadījumā skaldīt bīskapu centienus apvienoties. Nevajaga aizmirst, ka Vācu ordeņa rokās Livonijā atradās visa militārā vara, jo ordenis jau XIV.g.s. panāca to, ka arī bīskapu vasaļi bija spiesti klausīt Vācu ordeņa armijas virspavēlniekam un ierasties uz viņa mobilizāciju. Vācu ordeņa valstī atradās visas Livonijas, tā tad, tagadējās Latvijas un Igaunijas ostas, izņemot Salaci.

Neskatoties uz Vācu ordeņa lielo territoriālo un militāro pārsvaru, ordenis Livonijā bija atkarīgs no bīskapiem. Prūsijā Vācu ordenis saņēma savas zemes tieši no pāvesta kā feudum oblatum, turpretīm Livonijā Zobenbrāļu ordenis saņēma savas zemes lēņos nevis no pāvesta, bet no 3 bīskapiem kā feudum datum.

Kā nodibinājās Zobenbrāļu ordeņa atkarība no prelātiem ? Zobenbrāļu ordeņa iekaŗojumi juridiski skaitījās bīskapu territorija, jo Zobenbrāļu ordeņa statūtos nav teikts, ka viņš iegūst territoriju savā vārdā. Bet jau 1207.gadā Zobenbrāļu ordenis panāk to, ka Rīgas bīskaps Alberts no žēlastības piešķir Zobenbrāļu ordenim zināmu daļu no viņa iekaŗotām territorijām. Pats līgums nav uzglabājies, bet ir atrodāms šī līguma apstiprinājums pāvesta kūrijā 1210.gadā. Pēc šī līguma Zobenbrāļu ordenis dabū no Rīgas bīskapijas 1/3 Lības territorijas (par Lību toreiz sauca Latgali). 1224.g. Zobenbrāļu ordenis no Tērbatas bīskapijas iegūst 1/2 t.s. Ugaunijas territorijas, 1228.g. 1/3 no Sāmsalas.

Ar kādām tiesībām ordenis iegūst šīs t.s. territoriālās kvotes? Tā kā šie 3 bīskapi bija tikai Vācijas impērijas garīgie firsti, šīs bīskapijas viņiem piederēja tikai kā lēnis, kā feods, tad protāms, Zobenbrāļu ordenim 3 minētie bīskapi varēja šo territoriālo kvoti dot tikai kā lēni, jo neviens nevar dot citam vairāk, kā viņam pašam pieder.

Bet viduslaikos arī zeme dara cilvēkus nebrīvus un tā pas bija ar Zobenbrāļu ordeni. Saņemdāms zemi lēņos, ordenis tiek saistīts ar uzticības zvērastu un ar lēņa dienestu.

Ar to arī izskaidrojams tas, ka Zobenbrāļu ordenim pēc šiem līgumiem bija jākļūst par Livonijas prelātu vasali, pie kam šī lēņtiesiskā atkarība Zobenbrāļu ordenim bija tikai no 3 bīskapiem: Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas.

Vai vispār var uzskatīt Zobenbrāļu ordeni par šo prelātu vasali? Šis jautājums gadu simteņiem ilgi tiek disputēts. Ordenis ir centies noliegt šo atkarību. Galu galā tomēr ir atzīts, ka pēc minētiem XIII. g.s. līgumiem ordenis ir nonācis Livonijā atkarībā no prelātiem. Protāms, Zobenbrāļu ordenis 1237.g. tika likvidēts, pie kam Vācu ordenis ieguva nevien šī ordeņa tiesības, bet arī pienākumus. Tā tad, ar 1237. gada inkorporācijas aktu, Vācu ordenis kļuva tik pat nebrīvs, kāds bija viņa priekštecis - Zobenbrāļu ordenis.

Kāda bija šī atkarība ?

1) Līgumos ir teikts, ka ordenim ir pienākums dot minētiem 3 bīskapiem obedientia (burtiski = paklausība). Ordenis centās šo vārdu līgumā iztulkot sev par labu. Tas nozīmējot paklausību tikai kanonisko tiesību nozīmē, tā tad, paklausību bīskapam un virsbīskapam. Turpretīm bīskapi centās pierādīt, ka obedientia ir jāsaprot nevien kanoniskā, bet arī lēņtiesiskā nozīmē, t.i. Zobenbrāļu un vēlāk Vācu ordenis ir spiests dot 3 Livonijas prelātiem vasaļa uzticības solījumu.

Vai ordenis ir to darījis ?

Tas ir fakta jautājums, nevairs politisks jautājums. Ir zināms, ka vēlāk pāvests atļāva ordenim dot paklausības solījumu atvieglotā formā dodot roku, nevis metoties uz ceļiem.

2) Līgumi nosaka, ka šiem 3 bīskapiem (Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas) pieder jurisdikcijas tiesības pār ordeni. To Modenes Vilhelms iztulkoja 1225.g. sekoši:

a) pašam mestram ir jāatbild bīskapa tiesas priekšā kā garīgās tā laicīgās lietās; b) ordeņa pavalstniekiem ir apellācijas tiesības uz bīskapu; c) ordeņa brāļi - priesteri garīgās lietās atbild bīskapam, bet laicīgās, tāpat kā brāļi bruņinieki savam komturam un viņa konventam.

Attiecībā uz Rēveles diecēzi Vācu ordenis ir pilnīgi neatkarīgs, ar tiesību prezentēt bīskapus, pie kam Harija un Vīrija no 1347.g. līdz 1525.g. juridiski pieder virsmestram. Pēc 1525.gada, kad virsmestra amats tiek likvidēts - Prūsijas ordeņa sekularizēts, t.i. padarīts par laicīgu un pēdējais virsmestrs kļūst par Polijas vasali. Pēc šīm lielām pārmaiņām Harija un Vīrija pieder nevis virsmestram, bet Livonijas mestram. Beidzot, atgriežoties šajā sakarībā pie Kurzemes bīskapijas, jāaizrāda, ka Kurzemē Zobenbrāļu ordenis sākumā gan dabūja Kursu tikai lēņos un pie tam 1/3. Bet 1242.g. Kuršiem no jauna saceļoties, Vācu ordenis iekaro Kursu no jauna un ar Modenas Vilhelma palīdzību panāk to, ka 1245.g. Kursa tiek atzīta par Prūsijas territorijas daļu, ko 1251.g. galīgā veidā apstiprina Lionas šķīrejtiesa. Pēc šīs tiesas lēmuma paliek spēkā Modenas Vilhelma noteikums, ka Kursa ir Prūsijas daļa un līdz ar to uz kuršiem ir attiecināms tas pats stāvoklis, kāds Vācu ordenim bija Prūsijā, proti:

1) Tāpat kā Prūsijā, Kursā ordenim pieder 2/3, turpretīm Kursas bīskapa territoriālā kvote ir tikai 1/3;
2) Tāpat kā Prūsijā, Kurzemes bīskaps un viņa domkapituls ir inkorporēts Vācu ordenī, tā tad, zemes kungs ir ordeņa mestrs;
3) Ja Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas - Vīkas bīskapijā Vācu ordenis bija savu valsti saņēmis lēņos kā feudum datum no bīskapiem, Harijā un Vīrijā Vācu ordenis savu territoriju ieguva pirkuma ceļā, tad Kursā, tāpat kā Prūsijā, Vācu ordenis ir uzskatāms par pāvesta lēņa vīru, tā tad, Kursas bīskapija ir feudum oblatum.

Kas attiecas uz Zemgali, tad 1251.g. šķīrējtiesa likvidē Zemgales bīskapiju, piešķirot lielāko daļu Rīgas bīskapijai, pie kam Zemgales bīskapijas 1/3 Rīgas bīskaps piešķir Vācu ordenim, pie kam ar laicīgo tiesas varu, ar tiesību uz "desmito" u.t.t., pie kam Zemgalē garīgo tiesas varu, tā tad, spirituālijas patur Rīgas domkapituls.

Tā tad, mēs redzam bezgalīgi raibu procesu, kādā Livonijā nodibinās valsts vara. Apskatot territoriālās kvotes vien, mēs redzam sekošu ainu:
ordenim Kursā 2/3, Vidzemē un Latgalē 1/3, Igaunijā 1/2, Sāmsalā 1/3, Vīkā 1/4 daļa. No šādām territoriālām kvotēm ir radusies Vācu ordeņa territorija, kas bija lielāka kā tagadējā Latvijas valsts. Ja Latvijas valsts territorija ir radusies uno acto, tad turpretīm Vācu ordeņa territorija ir izveidojusies pakāpeniski no 1207. - 1347.g. Vidzemē, Latgalē un Igaunijā Vācu ordeņa territorija ir feudum datum atkarīgi no bīskapa, bet Kursa ir feudum oblatum, tā tad, atkarīgs no pāvesta, bet Harijā un Vīrijā - pirkums no Dānijas karāļa.

VIDUSLAIKU VALSTS.

Ja tagad pastāv valsts tiesībās princips, ka valsts territorija nav dalāma, atsavināma, tad viduslaikos valsts territoriju dala, atsavina, maina tāpat kā kuŗu katru gruntsgabalu.
Vai viduslaiku valsti var saukt par valsti tagadējā nozīmē ? Viduslaiku valsts ir pavisam citāds veidojums kā tagadējā valsts.

1) Katrai valstij ir t.s. juridiskā personība, kas iespiežas katra pilsoņa privātā dzīvē līdz pēdējam sīkumam un ja demokrātiskā valstī šī juridiskā personība, sagrābt savu pavalstnieku savā varā, tiek aizsargāta ar juridiskām normām, tad diktatorijā valsts vara pilnīgi uzsūc pilsoni. Turpretīm viduslaikos šī juridiskā personība ir tik maz jūtama, tik nereāla, ka vēl tagad zinātnē pastāv teorija, kas vispār apstrīd viduslaiku valsts esamību. Viduslaikos pastāv cīņa varas dēļ starp divām personībām: pāvestu un ķeizaru. Šajā cīņā var precizēt savu stāvokli, ja nostājās vienā vai otrā pusē. Bet Livonija pastāv tikai kā garīgo firstu valsts. Livonijas valsts galva ir tajā pašā laikā arī garīdznieks. Vācu ordeņa valsts galva ir mestrs, kas ir tajā pašā laikā garīga bruņinieku ordeņa loceklis un kā tāds atkarīgs no pāvesta. Tā tad, Livonijā valsts un baznīcas vara, izņemot, varbūt, Rēveles diecēzi, ir apvienota vienās rokās un līdz ar to, protāms, zūd robeža starp valsti un baznīcu. Ar to vēlreiz pastrīpots, ka Livonijā valsts juridiskā personība ir pilnīgi neizveidota, neatšķirama no baznīcas juridiskās personības.

2) Par valsts pazīmi, rekvizītu, sauc suverenitāti. Ja tagad valsts suverenitāti uzskata par nedalāmu valsts jēdzienu, tad nevajaga aizmirst, ka suverenitātes jēdziens ir tikai vēsturisks jēdziens. Ja tagad par starptautiskiem tiesību subjektiem var būt tikai suverenas valstis, t.i. tādas, kas nav pakļautas nevienai citai augstākai tiesiskai varai, bet šī mācība, ka par starptautisko tiesību subjektiem var būt tikai suverenas valstis, patiesībā ir jau stipri iedragā-

ta. Šāda kārtība pastāv no t.s. Vestfāles miera, kas 1648.g. izbeidza ilgo 30 gadu karu un tas turpinājās līdz pasaules kara beigām. Ja mēs salīdzinām stāvokli pirms 1648.g. un pēc 1918.g., tad mēs redzam, ka šie pretstati sāk izlīdzināties. Tagad pastāv Tautu Savienība, starptautiskas tiesas, kas nav savienojums ar suverenitātes jēdzienu šī vārda pilnā nozīmē. Arī viduslaikos pastāvēja tādas pārvalstiskas organizācijas, kāda tagad grib būt Tautu Savienība. Viduslaikos tādi orgāni ir: pāvests un ķeizars. Pāc pazīstāmā motīva: viens Dievs, viens pāvests, viens ķeizars. Tas ir t.s. teokrātiskais ūniversālisms, kam ir pakļautas visas kristīgās valstis. Tagad tik modernais suverenitātes jēdziens, ar kuru tiesnesis operē izsludinādams spriedumu: Suverenās tautas vārdā, šis modernais jēdziens ir radies viduslaikos un to radījuši publicisti, aizstāvēdami te t.s. papālo, te imperiālo doktrīnu. Lai gan arī antikā pasaulē bija suverenas valstis, tomēr suverenitātes jēdziens bija nepazistāms. Suverenitātes jēdziens ir izveidojies vēsturiski, sadurotiēs vairākām ūniversālām varām. No t.s. divu zobenu vai divu spīdekļu teorijām mēs redzējām, ka pastāvēja cīņa par to, kas ir varas pirmavots. Tā ir t.s. cīņa starp:

I. imperium et sacerdotium.

Šo cīņu likvidē investitūras ķilda noslēdzot Vormsas konkordātu. Bet tā ir tikai viena cīņas sfaira. Otra cīņa notiek starp:

II. imperium et regnum.

Tas ir starp ķeizara varu un karāļa varu. Līdz pat reformācijai pastāv uzskats, ka vienīgi ķeizars ir suverens laicīgs valdnieks un karāļi atkarīgi no Romas impērijas ķeizara. Ar to stāv sakarā juridiski svarīgais jautājums, ka viduslaiku jurisprudence par likumiem (leges), uzskata tikai tās saistošās normas, ko izdevis pāvests vai ķeizars. Turpretīm visas pārējās tiesiskās normas tiek sauktas par statūtiem.

3) Cīņa notiek arī starp karāļa varu un feodāliem valdniekiem. Visspilgtāk šo cīņu starp karāli un vasaļu varu izjūtam Francijā. Tā ir t.s. cīņa starp senjoriālo un rojālo suverenitāti. Francijā XIII.g. s. tiek formulēts valststiesisks princips: "Katrs barons ir suverens savā baronijā, bet karālis ir suverens pāri visiem". Šo tēzi formulēja franču jurists un dzejnieks Bomanuars. Cīņa starp šīm 3 dažādām varām ir izsaukusi suverenitātes jēdzienu, kas sākumā citu neko nenozīmē, kā teorētisku jautājumu, kas ir augstāks savā varā: pāvests vai ķeizars, ķeizars vai karālis, karālis vai vasaļi. Attiecībā uz Livoniju nevar runāt par suverenu valsti šī vārda modernā nozīmē, jo Livonijas ordeņa valsts mestrs bija atkarīgs no virsmestra, virsmestru savukārt varēja citēt uz Romu pāvests, vai saukt pie atbildības Vācijas ķeizars. Vēl jo mazāk tas sakāms par Livonijas bīskapu valstīm, jo Rīgas baznīcas provinces provinces metropolītam pieder vara par saviem sufragāniem. Livonijas prelāti ir bijuši vairākkārt spiesti padoties arī pāvesta rīkojumiem.

Ja salīdzinam antiko valsti ar viduslaiku valsti, tad redzam kādu raksturīgu īpatnību. Antikās valsts politiskās dzīves centrs ir kāda pilsēta ("politikas" nosaukums no grieķu polis = pilsēta). Tā tad, "politisks" ir tas, kas attiecas uz pilsētu. Raksturīgi šajā ziņā, ka vareno Romas impēriju sauca pilsētas vārdā, kas vēlreiz pastrīpo to, ka antikās valstis ir izaugušas no savas galvas pilsētas. Turpretīm viduslaiku valstīm nav nekāda lietiska centra, bet valstīm ir tikai personisks centrs valdnieka personā.

4) Ja antikās un modernās valsts dzīvē aktīvi ir ierauti visi pilsoņi vai vismaz iespējami liels pilsoņu skaits (senā Romā Un Grieķijā politisko tiesību nebija tikai vergiem un ārvalstniekiem), turpretīm, viduslaikos valsts dzīvē piedalās šauras aprindas, proti: valdnieks

un kārtas resp. valdnieks un muižniecība.

5) Kā antikā, tā modernā valsts ir monistiska valsts, t.i. pastāv kā publiski tiesiska vienība starp valdnieku un pavalstniekiem. Turpretīm, viduslaiku valsts ir dualistiska valsts, kur blakus pastāv 2 juridiski pilnīgi neatkarīgas satversmes varas jeb 2 neatkarīgi konstituitīvi faktori. No vienas puses karaļa tiesības, no otras puses tautas tiesības. Tas ir juridiski formulēts kādā valststiesiskā terminā "dominus terrae" - burtiski nozīmē "zemes kungs". Tie ir 2 patstāvīgi neatkarīgi juridiski faktori. Šo dualismu viduslaiku valsts mēģina sakausēt t.s. kārtu valsts veidā.

Viduslaiku valsts tips.

Kā redzējām viduslaiku valsti raksturo t.s. feodalisms. Vārds atvasināts no feods - feudum, kas nozīmē lēni. Feodalismā savukārt izšķir 3 dažādas sīstēmas: politisko, militāro un saimniecisko.

Politiskais feodalisms, kā jau pats vārds liecina, ir zināms valststiesību jēdziens un vedāms sakarā ar viduslaiku satversmes īpatnībām.

Kāda ir no politiskā feodalisma viedokļa viduslaiku valsts ? Vācu ordeņa valsts bija ļoti modernizēta ierēdņu valsts. Tomēr savā būtībā arī šī ierēdņu valsts atšķirās no tagadējās ierēdņu valsts ar to, ka valsts vara nebija sadalīta pēc funkcijām, bet pēc valsts varas objektiem, t.i. pēc valsts novadiem un viņu iedzīvotājiem. Piem., fogts savā fogtejā ir nevien izpildu varas priekšstāvis, bet arī finanču varas un kaŗa apriņķa priekšnieks, tāpēc to arī sauca par gubernātoru. Šo sīstēmu sauc par regionālo (pēc novadiem) pretstatā tagadējai funkcionālai. Tā ir ļoti raksturīga feodalisma pazīme, ka valsts vara ir dalīta regionāli.

Starp valsts galvu un pārējiem valsts varas nesējiem, piemēram, augstākiem ierēdņiem pastāv nevis publiski tiesiska saistība, bet privāttiesiska saistība, pie kam ierēdni saista pie valsts galvas nevis amata zvērasts, bet lēņa zvērasts, līdz ar to feodālā valstī valsts amati ir lēņi. Tāda kārtība protāms nebija Vācu ordeņa valstī, jo tur atsevišķi ierēdņi ir saistīti ar dienesta attiecībām, kā fogts pret mestru u.t.t. Ordeņa valstī no šī viedokļa nav feodalisma. Turpretīm bīskapijās fogts ir nevien bīskapa ierēdnis, bet arī bīskapa vasalis. Kā sekas no tā ir valsts varas decentralizācija. Livonijā ordeņa vara ir centralizēta, bet bīskapijas pilnīgi decentralizētas, pie kam starp valsts galvu un valsts novadu priekšniekiem pastāv tikai personāla ūnija lēņa zvēŗasta veidā (nevis amata zvērasts). Valsts varas nodošanu privātām personām, galvenā kārtā bijušiem valsts ierēdņiem, veicināja paši karaļi un arī pāvests ar diviem institūtiem: eksemciju un immunitāti. Šie institūti palīdzēja feodalizēt valsts varu. Tā kā viduslaikos par valsts varas galveno pazīmi uzskatīja jurisdikciju jeb tiesas varu, tad personas, kam piederēja t.s. ius vitae ac necis, pamazām no valsts ierēdņiem, no t.s. hercogiem un grāfiem, pārvēršās par t.s. zemes kungiem, domini terrae. Agrākais valsts novads, kuŗā šāds augsts ierēdnis tiesāja, ievāca nodokļus, kļūst par valsti, proti: par valsti valstī, ko sauc par territoriju jeb territoriālo valsti.

Šādas territoriālas valsts galvu Vācijā sauc nevis par karāli, bet par firstu, Francijā - seigneur.

Beidzot feodalisma raksturīga pazīme ir tā, ka viduslaiku valsts pārvaldē personiskais elements vienmēr ir pārsvarā par officiālo, t. i., ja tagad valsti pārvalda iestādes (officium), tad viduslaikos valsts iestāžu tikpat kā nav. Valsti pārvalda atsevišķas pilnvarotas personas t.s. galma ierēdņi. Tā tad, viduslaikus raksturo politiskais

feodalisms, ko var dēfinēt ar sekošām formulām:

1) Valsts valstī. Latvijā vēl šodiem pagastmāju sauc par "valsts māju", t.i. katrai muižai pievienots pagasts ir valsts. Kad divi zemnieki satikās krogū, viņi neinteresējās par to, kāds ir Rīgas virsbīskaps, kur viņš dzīvo, bet viņi prasa viens otram; "kam ļaužu ?". Atbilde bija šāda: "Tīzenhauzena ļaudis, Drustu valsts ļaudis, Piebalgas valsts ļaudis".

2) Valda nevis iestādes, bet personas, kas viduslaiku valstij piešķir ārkārtīgi individuālistisku raksturu. Šīs personas, kas valda viduslaiku valstī, pieder pie t.s. feodalizētām kārtām: bruņniecības vai garīdzniekiem.

3) Personas politisko stāvokli nosaka viņas manttiesiskais stāvoklis.

Politiskais feodalisms vistīrākā, ideālākā veidā ir attīstījies Vācijā. Tā ir klasiska feodalisma zeme. No seniem laikiem germāņu ciltis savus politiskos vadoņus sauc par firstiem = pirmais (princeps). Sākumā firsti aptver ļoti dažādus tautas vadoņus, kā karaļa vadoņi, tiesneši, bagātas dzimtis u.t.t. Bet pamazām firsti kļūst par valststiesisku kārtu, kurā jau sava amata dēļ skaitās hercogi un grāfi. Par hercogu - dux sauca tautas sapulcē vēlētu karaspēka virspavēlnieku, kam Latvijā atbilda - dižais draudzes vedējs.

G r ā f s.

Burtiski nozīmē "pavēlnieks", latiņu avotos praefectus. Grāfs bija kāda valsts novada pavēlnieks, kam bija nodota augstākā izpildu vara resp. policijas vara runājot modernā valodā. Viņam ir tiesība piedzīt no pavalstniekiem nodokļus, sodīt par miera traucēšanu u.t.t. Franku valstī IX. un X.g.s. karolingu laikmetā grāfi iegūst arī augstāko tiesas varu. Līdz 1180.g. hercogi un grāfi gan piederēja pie firstu kārtas, bet skaitījās par valsts ierēdņiem, kas bija saistīti pie karaļa ar amata zvērastu. Bet krusta kaŗa laikā izveidojās un ieviesās dzīvē lēņtiesības. Ja līdz 1180.g. hercogi un grāfi ir ierēdņi, tad pēc šī gada, par firstu sauca tikai tādu hercogu vai grāfu, kas savu amatu un amata iecirkni ir saņēmis no karaļa lēņos, citiem vārdiem, hercogi un grāfi kļūst par karaļa vasaļiem - impērijas firsti (Reichsfürst). Firsts ir tāds vasalis, kas saņem lēni tieši no karaļa un pie tam ar karoga simbolu, tā tad, tas ir t.s. karoga lēnis. Firsti bija divejādi: t.s. laicīgie un garīgie firsti. Par laicīgiem firstiem sauca hercogus un grāfus, kas bija saņēmuši karoga lēni tieši no karaļa. Bet pēc Vormsas konkordāta un investitūras ķildas, arī virsbīskapi un abati saņēma no karaļa t.s. temporālijas jeb laicīgās tiesības ar sceptera simbolu, kamēr pāvests šos virsbīskapus un abatus investēja ar gredzenu un zizli. Tā tad, šajā laikā arī bīskapi, virsbīskapi un abati kļūst par garīgiem firstiem, pie kam viņi saņem savas temporālijas no karaļa ar sceptera lēni. Tādā kārtā pēc 1180.g. Vācijas impērija ir faktiski jau pilnīgi saskaldīta lēņa novados, ko sauc par territorijām, kuŗu skaits ir apm. 100. Territorija ir cēlies no vārda terra un nozīmē politiski organizētu zemi. Pirmo reizi vārdu "terra" šajā territoriālās valsts nozīmē lieto kāds Vācijas bīskaps 1134.gadā. Viņš saka par savu bīskapiju - "terra nostra". 1180.gadā šī "terra nostra" kļūst par lēni, pie kam XIII.g.s. Vācijā bija 14 laicīgie firsti un 93 garīgie. Šos pamazām faktiski izveidotos apstākļus Vācijas ķeizars bija spiests legalizēt, t.i. valststiesiski atzīt. Šī sadalīšanās 100 territorijās no Vācijas ķeizara arī atzīta ar d i v i e m s v a r ī g i e m a k t i e m :

I. confoederatio cum principibus et ecclesiasticis (vienošanās ar garīgiem firstiem) - 1220.gadā. Ar šo aktu Vācijas ķeizars zaudēja savas regālijas garīgo firstu zemēs. Piemēram, viņš atsakās no savām tiesībām celt muitnīcas, ierīkot naudas kaltuves u.t.t.

II. constitutio in favorem principum (konstitūcija jeb atteikšanās par labu firstiem). Šo konstitūciju izdod 1231.gadā Fridrichs II un tā satur 23 privilēgijas laicīgiem firstiem. Ar šo konstitūciju Vācijas ķeizars zaudēsavas regālijasarī laicīgu firstu zemēs.

III. Firstu varas izveidošanos noslēdz 1356.gadā izdotā Zelta bulla, kas piešķir Vācijas kurfirstiem t.s. privilegium de non appellande et de non evocando, tā tad, firsts kļūst par pēdējo instanci arī tiesu lietās. Šī privilēgija tika dota sākumā gan tikai kurfisrstiem, t.i. tiem, kam bija tiesība vēlēt Vācijas karāli, bet pamazām šo privilēgiju ieguva daudzi citi laicīgie un garīgie firsti.

Firstu territoriju galīgu izveidošanos par valsts territoriju veicināja vēl šādi 3 akti:

1) Firstiem aizliedz savu karoga lēni dalīt, ar ko tiek atzīts tiesas iecerkņa nedalamības princips;
2) Firstiem aizliedz izlēņot savu tiesa lēni tālāk par trešām rokām sākot no karāļa. Piemēram, Rīgas virsbīskaps ir karāļa vasalis un garīgs firsts. Tā kā viņš visu savu territoriju nevar tiesāt, tad viņš nodibina fogta - tiesneša amatu un dod pēdējam savu tiesas varu tālāk lēņos, turpretīm fogts savu amatu vairs nevar tālāk izlēņot, kamēr pārējie vasaļi varēja savu lēni izlēņot pat līdz 5.un 6. rokām;
3) 1251.g. tiek atzīts princips, ka firstam savā likumdošanas darbībā ir jādabū zemes kārtu piekrišana. Akts nosaka: "viņam vajadzīgs, lai likumus kopīgi izdod firsts un meliores et maiores terrae".

Tāds ir likumdošanas un tiesas varas stāvoklis firstu territorijās. Ar to ir noslēgta Vācijas impērijas feodalizācija, pie kam sekas bija tās, ka Vācijas impērija kļuva par 100, vēlāk pat vairāk, laicīgu un garīgu firstu territoriju federāciju.

Livonija kā Romas impērijas loceklis.

Livonija ir "Svētās Romas impērijas" loceklis. Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas - Vīkas bīskapi bija Vācijas garīgie firsti. Pirmais firsta stāvokli ieguva Rīgas bīskaps Alberts jau 1207.gadā, pie kam šo aktu no jauna apstiprina 1225.gadā, kad Indriķis VII dod garīga firsta tiesības arī Tērbatas bīskapam. Kā pēdējais garīga firsta tiesības iegūst 1228.g. Sāmsalas bīskaps. Ar kādām tiesībām Livonijā sceptera lēni bīskapiem piešķir Vācijas karālis, jo viņš taču nebija nevienu no saviem vasaļiem sūtījis, lai Livoniju un Prūsiju iekaļotu ? Prūsijā šīs tiesības ieguva Vācu ordenis, Livonijā atsevišķi bīskapi, bet ne Vācijas impērija. Šajā jautājumā pastāv vairākas teorijas:

I. Romas ķeizars Fridrichs II kādā 1226.g. bullā saka, ka Dievs viņam esot piešķīris tiesību sludināt evangēliju visā pasaulē un līdz ar to viņa varas robežas izpletis pāri visām zemēm. Te ir t.s. teokrātiskā ūniversālisma korrelāts. Pēc teokrātiskā ūniversālisma pāvests uzskata sevi par visas kristīgās pasaules galvu. Pēc šī teokrātiskā ūniversālisma parauga Fridrichs II kā Romas impērijas ķeizars uzskata sevi par ūniversālu valdnieku, kam pieder vara pār visiem karāļiem, pagānu kungiem u.t.t. Šī teorija, no mūsu viedokļa ir religiska misticisma iedvesmota, tā ir vairāk tikai tēze, tukša doktrīna, bez kādas praktiskas nozīmes.

II. Vācijas impērijai piederot tiesības uz t.s. res nullius - uz bezkunga lietām, pār kādām Vācija uzskatot Prūsiju un Livoniju. Šī teorija nav pamatota, jo res nullius bija arī pašā Vācijā kā meži, purvi u.c. nevienas varas valdījumā neesošas zemes, bet blakus šādām zemēm Prūsijā un Livonijā pastāv nevien civiltiesiska, bet arī publiski tiesiska vara par zināmām territorijām, kas nebūt nav res nullius.

III. Visvairāk pieņemama šāda juridiska konstrukcija. Kā redzējām, Prūsijā Vācu ordenis iekaŗotās zemes dāvina pāvestam, lai saņemtu atpakaļ kā feudum oblatum. Ācīmredzot tādā pašā kārtībā dāvina Livonijas bīskapi Vācijai tās territorijas, kuŗas tie bija oblācijas vai iekaŗojuma ceļā ieguvuši no pagānu valdniekiem. Spriežot pēc nedaudziem nepilnīgiem avotiem, Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskapi ir lūguši Vācijas karāli saņemt viņu misijas novadus īpašumā un uzskatīt tos uz priekšu par Vācijas ķeizarvalsts novadiem, pie kam kā nākošais akts tam seko, ka Vācijas karālis deva tūlīt atpakaļ šos novádus kā sceptera lēni ar firsta tiesībām. Raugoties no šī viedokļa Livonija bija attiecībā pret impēriju feudum oblātum.

Tādā kārtā Livonija kļuva par Vācija novadu un 3 minētie bīskapi par viņas garīgiem firstiem, kuŗiem bija tiesības piedalīties Vācijas reihstāga sesijās ar balstiesībām.

Vai Livonijā bija spēkā reichstāga izdotie likumi ? Protāms, teorijā - jā, bet praksē, sākot ar XVI.g.s., kad ir tikuši izdarīti mēģinājumi arī zināmus nodokļu likumus attiecināt uz Livoniju.

Ja Livonija bija Romas impērijas novads, kas bija Livonijas iedzīvotāji ? Livonijas iedzīvotāji bija Romas impērijas pavalstnieki, bet nevis tiešie, bet netiešie, t.s. mediatizētie pavalstnieki, t.i. starp Romas impērijas ķeizaru un, piemēram, kādu Rīgas virsbīskapijas zemnieku, atradās vidū kā starpnieks garīgais firsts resp. Rīgas virsbīskaps kā arī viņa vasaļi - muižnieki. Tā tad, pavalstnieku piederība pie Romas impērijas bija vairāk teorētiska nekā praktiska.

Vai Livonijas iedzīvotājiem nekad un nekādos apstākļos nebija iespējams griesties pie sava ķeizara ?

XVI.g.s. tāda iespēja dažreiz radās un proti, bruņinieki dažos gadījumos ieguva tiesības pārsūdzēt garīgā firsta tiesas spriedumu uz t.s. impērijas kambartiesu - Reichskamergericht. Vai Romas impērija ir arī ko darījusi savu Livonijas pavalstnieku labā ? Šis jautājums praktiski kļuva svarīgs XVI.g.s. vidū. Kad Livonijas ordenis cīņā pret Krieviju gāja ~~prom~~ bojā, tad Livonija vairākkārt griezās pie Vācijas rechstāga pēc palīdzības zaldātu vai naudas līdzekļu veidā. Bet impērijas palīdzība Livonijai bija tik niecīga, ka pēdējais ordeņa mestrs Gothards Ketlers, lai glābtu Livoniju no Krievijas, griezās pie lielākā Vācijas ienaidnieka - Polijas pēc palīdzības pretēji savam uzticības zvērastam. Tā tad, Ketlers nodod visu Livoniju Polijai un saņem atpakaļ Zemgali un Kurzemi kā feudum oblatum.

Livonijas atkarības valsts un lēņtiesiskās sekas.

Livonijas bīskapi bija Romas impērijas garīgie firsti, kas ir tajā pašā laikā arī jau vasaļi. Lēņtiesiskā saistība bija šāda: saskaņā ar Vormsas konkordātu virsbīskapiem, bīskapiem un citiem prelātiem bija savas temporālijas jāsaņem no karāļa investitūras ceļā ar sceptera simbolu. Ka šāda lēņtiesiska atkarība starp Livoniju un Vācijas impēriju pastāv, to vairākos aktos deklarējuši Vācijas karāļi.

Piemēram, karālis Vencels 1393.g. aktā saka par Rīgas baznīcu, ka tā esot "membrum imperii, nobis occasione regalium suum feudorum immediate subjecta", t.i. impērijas loceklis, kas mums tieši pakļauts regāliju jeb lēņu dēļ.

Par regālijām sauc šāda garīga firsta lēņtiesisko pilnvarojumu. Lēņa tiesības nosaka, ka lēnis ir atjaunojams mainoties lēņa kungam vai lēņa vīram. Visos gadījumos, līdz ko subjekti lēņa līgumā mainās, notiek t.s. investitūras renovācija. Tomēr praksē Livonijas garīgie firsti šo lēņa investitūras renovāciju neizdarīja. Tas izskaidrojams ar to, ka laikmetā no 1180. - 1495.g. firsti amata zvērasta vietā sāka dot lēņa zvērastu. 1495.g. Vācijas satversmē nodibina t.s. impērijas kambartiesu, un vispār cenšas likvidēt polītisko feodalismu Vācijā. Šajā laikmetā Romas impērijai nav nekādas, ne polītiskas ne militāras varas un līdz ar to Romas impērijas territorijās, protāms, arī Livonijas valdnieki jutās pilnīgi neatkarīgi no impērijas un tāpēc tie arī neatjauno investitūru un vispār neinteresējās par impērijas centrālo varu ķeizara un kurfirstu kollegijas veidā.

Pirmo reizi Livoņijas firsti lūguši no Vācijas ķeizara investitūru XIII.g.s. sākumā. Otrreiz - 1425.g. investitūru dabū Tērbata, 1426. gadā - Rīga, 1429.g. - Sāmsalas - Vīkas bīskapi. Šī investitūra, kas notika apm. pēc 200 gadiem ir vienīgais valststiesiskais akts, ko 200 gadu laikā izdarīja Vācijas ķeizars, lai uzsvērtu, ka Livonija ir Vācijas territorija. Atkal paiet 100 gadu, kad Livonijas bīskapi trešo reizi 1520.gadā griezās pie Vormsas raichstāga un lūdza no Kārļa V viņus investēt ar temporālijām. Bez tam šajā pašā gadā pie Vormsas raichstāga griezās arī Rēveles un Kurzemes bīskapi, kas nekad nav bijuši impērijas firsti un kam nebija tiesība investitūru lūgt. Rēveles bīskaps piederēja pie Dānijas, bet firsts ir valststiesisks stāvoklis pret Romas impēriju, nevis pret Dāniju. Kurzemes bīskaps tādēļ nebija Romas impērijas firsts, ka Kurzemes bīskapija bija inkorporēta Vācu ordenī, tā tad, Kurzemes bīskapiju attiecības pret Vāciju reprezentēja Vācu ordenis.

Bet 1520.gadā reichstāgā šīs juridiskās fineses bija aizmirstas un reichstāgs 1521.g. piešķīra visiem 5 Livonijas bīskapiem investitūru, pie kam 5 minētie prelāti ar pilnvarnieku (nevis personīgi) nodeva uzticības zvērastu Romas impērijas ķeizaram.

Tā tad, no 1521.g. arī Rēveles un Kurzemes bīskapi kļūst par Romas impērijas locekļiem un garīgiem firstiem.

Livonijas atkarības valststiesiskās sekas.

Kā zināms, firsts ir valststiesību jēdziens un firsta valsts jeb territorija ir impērijas novads. Šajā laikā impērija pastāv vairāk tēzē nekā polītiskā dzīvē. Vienīgais, ko impērija ir šajā laikā mēginājusi darīt, ir t.s. intervenciju polītika, t.i. polītiska iejaukšanās Livonijas dzīvē. Bet šīs intervencijas bija tikai "papīra" intervencijas - diplomātiskas notas, uz kuŗām Livonija nemaz nereagēja, jo Livonijā nebija nekādā cieņā „ne papīrs ne tinte", bet gan "zobens un asinis". Tā kā impērijai nebija nekādas militāras varas savas diplomātiskās intervencijas realizēt, tad arī šī impērijas intervenciju polītika, polītiskā ziņā līdzinas nullei.

Tikai 1495.g. reichstāgs pieņem likumu par t.s. turku nodokli, kas bija jāmaksā visām impērijas territorijām cīņai pret turkiem un šo nodokļu likumu attiecina arī uz Livoniju.

1530.g. Augsburgas reichstāgā pieņem policijas likumu, kas stājas spēkā arī Livonijā. Tā tad, sākot ar XVI.g.s. var runāt par Livonijas valststiesisko atkarību no impērijas. Livonijā stājas spēkā visi tie reichstāga likumi un noteikumi par t.s. ārkārtējiem nodokļiem, kas ir domāti impērijas territorijai, bet jau 1548.g. īsi pirms Livonijas sabrukuma, reichstāgs atsvabina Livonijas firstus no visiem Romas impērijas nodokļiem, izņemot dažus guldeņus impērijas kambartieņas uzturēšanai.

Tādas ir Livonijas prelātu attiecības pret Romas impēriju.

Vācu ordeņa attiecības pret Romas impēriju.

Šīs attiecības nosaka 1226.gadā Fridricha II izdotā "Zelta bulla". Šajā bullā nesastopam vārdus ne fâûdum, ne beneficium, ar kādiem parasti nodibina lēņtiesiskas saistības. Bet, ja šajā aktā nav lēņtiesisku termīnu, tad jāsecina, ka Vācu ordeņa virsmestrs ar šo aktu netiek iecelts impērijas firstu kārtā, jo pēc 1180.g. firsts vienmēr ir lēņtiesiski atkarīgs no ķeizara vai karāļa. Tiešām XIII.g.s. avotos virsmestra stāvoklis ir neskaidrs. Ķeizara kanceleja bieži vien nezin, vai virsmestrs ir miris vai nē. Izdotie dokumenti, kur rangu kārtībā minētas personas, virsmestrs dažreiz tiek ierindots pirms firstiem, dažreiz pēc. Tikai vēlāk ieraduma tiesību ceļā nodibinās paradums uzskatīt virsmestru par garīgu firstu un ķeizars Ludviķis 1337.g. investē virsmestru kā firstu, bet tas ir vienīgais zināmais gadījums un vēlākie virsmestri vairs nekad investitūru nav lūguši.

Tā tad, formāli virsmestrs nebija Romas ķeizara vasalis, jo viņš investitūru nelūdza, bet faktiski viņš bija Romas impērijas firsts - uz nerakstīto tiesību pamata. Ja Livonijas prelāta amatam bija divi varas avoti: pāvests un ķeizars, tad virsmestra amatam bija faktiski tikai viens varas avots, proti - Vācu ordeņa generālkapituls.

Livonijas mestra stāvoklis impērijā.

Stingri juridiski ņemot Livonijas mestrs nevar kļūt par firstu, kamēr firsts ir virsmestrs. Neskatoties uz to, 1495.g. Vormsas reichstāgs un 1500.g. Augsburgas reichstāgs uzskata arī Livonijas mestru par garīgu firstu. Tomēr šajos reichstāgu uzskatos izpaužas vairāk tikai laikmeta politiskās tendences, bet ne valststiesiskā norma. Bet, kad 1525.g. Vācu ordeņa valsts Prūsijā tiek sekularizēta un virsmestrs Albrechts kļūst parvPolijas vasali, tad šajā pašā gadā bijušais virsmestrs atsakās Livonijas mestram Plettenbergam par labu no savām firsta tiesībām.

1530.g. Augsburgas reichstāgā Plettenbergs ar sava pilnvarnieka rokām saņem Livoniju no impērijas lēņos resp. kļūst par garīgu firstu. Parastais lēņtiesiskais noteikums ir tas, ka lēņa renovācija ir jāizdara "viena gada un dienas laikā", pēc lēņa kunga vai lēņa vīra nāves. Bet jau 1538.g. Plettenbergs iegūst ķeizara privilēģiju izdarīt investitūras renovāciju nevis "gada un dienas", bet 4 gadu laikā.

Tā tad, sākot ar 1530.g. Livonijas ordeņa mestram ir tiesība sūtīt uz impērijas reichstāgiem savus pilnvarniekus, kuŗiem ir tās pašas tiesības, kas pārējiem impērijas firstiem. Šo Vācu ordeņa valststiesisko atkarību no Romas impērijas atzina arī Polija 1561.g., kad ordeņa pēdējais mestrs Gothards Ketlers tradēja savu valsti Polijai kā feudum oblatum. Polija, noslēdzot padošanās līgumu, saka, ka tam jānotiekot: "non derogando sacre Romani imperŗi directo dominio" - t.i. "neaizskarot Sv.Romas impērijas virskundzību".

Livonijas garīgo firstu stāvoklis Livonijas territorijās.

Šo stāvokli var vienkārši raksturot ar termīnu dominus terrae. Šis termīns pieder pie viduslaiku valststiesību "dzelzs inventāra". Bez šī termīna viduslaiku valststiesības nav saprotāmas. Šo termīnu nedrīkst tulkot burtiski, jo "zemes kungs" nav zemes īpašnieks. Īpašnieks ir civīltiesību jēdziens un par tādu viduslaikos varēja būt nevien katrs pilsētas namnieks, bruņnieks, bet zināmos gadījumos arī

zemnieks un dzimtcilvēks.

Turpretīm dominus terrae ir valsts tiesību jēdziens un par "domini terrae" viduslaikos Vācijā sākot ar 1180.g. var būt tikai laicīgie vai garīgie firsti. Romas impērijā šādu "domini terrae" bija apm. 100 personas un kā maksimums dažos gadu simteņos 200 līdz 300. Nejuridiski definējot "dominus terrae", varam teikt: dominus terrae (zemes kungs) ir valdnieks.

Domini terrae tiek lietots pirmo reizi 1231.g. Kādā tiesas spriedumā tā tiek nosaukts garīgs firsts, pie kam šajā spriedumā iet runa par otru ļoti svarīgu termīnu meliores et maiores terrae. Šie jēdzieni dominus terrae un meliores et maiores terrae ir t.s. korrelāti - viena un tā paša institūta divas puses.

Dominus ir zināmas kundzības stāvoklis, pie kam dominus vēsturiski ir cēlies no hercogiem un grāfiem. No valsts ierēdņa - hercoga vai grāfa dominus atšķiras ar to, ka tas ir nevis ierēdnis, bet territoriāls valdnieks, t.i. tāds valdnieks, kas kā firsts ir saņēmis no Romas impērijas lēņos zināmu territoriju ar visām publiskām tiesībām. Viduslaikos raksturīgs ir tas, ka šis bijušais grāfs vai hercogs, kas vēlāk saucās dominus terrae savu agrāko amatu izpilda savā agrākā amata iecirknī, bet nevis vairs kā valsts ierēdnis, bet kā valsts valdnieks, valsts galva, un šo savu pilnvarojumu viņš saņem privāttiesiskā ceļā, parasti ar lēņa līgumu. Vēl precizāk formulējot, varam teikt: impērija nodod savam bijušam valsts ierēdnim zināmā novadā jeb territorijā visu valsts varu - immobiliar - tiesiska darījuma veidā, t.i. darījumi ar nekustāmiem īpašumiem, itkā zemes kunga valsts territorija būtu vienkāršs grunts gabals. Tomēr privāttiesiska ir tikai šī darījuma forma, turpretīm, darījuma saturs ir tā pati publisko tiesību matērija, kas līdz 1180.g. piederēja grāfam vai hercogam. Šīs ārkārtīgi dziļās pretešķības starp saturu un formu padarīja ļoti komplicētu viduslaiku valsts tiesību institūtu uzbūvi. Sekas no formas un satura nesaskaņas ir tās, ka dominus terrae rokās nokļūst t.s. imperium et dominium.

I m p e r i u m ir ķeizara (imperātora) pilnvarojums un viduslaiku jurisprudencē ar šo termīnu apzīmē augstāko uz zemāko tiesas varu (ius vitae ac necis), kas pieder kādai fiziskai vai juridiskai personai. Imperium Livonijā piederēja nevienam prelātiem (bīskapam un virsbīskapam, izņemot Rēveli), bet arī Vācu ordenim un Rīgas pilsētai. Tā tad, imperium ir publiski tiesisks pilnvarojums.

D o m i n i u m savā būtībā ir privāto tiesību jēdziens. Livonijā dominium bija lēņtiesisks jēdziens un tas raksturo kādas personas stāvokli lēņa kundzības pīramīdā, pie kam izšķir:

Dominium directum un utile.

Dominium directum uz visu Livoniju piederēja ķeizaram, bet dominium utile - Livonijas firstiem, tā tad, ķeizars ir dominus directus un firsts - dominus utilis.

Jā vārdā imperium ir izteikta firsta publiski tiesiskā kundzība, tad vārdā dominium izteikta firsta civīltiesiskā vara un proti, Livonijas zemes kungi ir tajā pašā laikā arī lēņa kungi. Ja raksturojam Rīgas virsbīskapu kā zemes kungu, tad viņam pieder imperium, bet raksturojot to kā lēņa kungu, tad viņam pieder dominium. Katram zemes kungam ir arī pavalstnieki, nevien territorija. Piemēram, konkretā gadījumā, teiksim, Rīgas virsbīskapijā virsbīskaps bija valsts galva nevien bruņiniekiem, bet arī namniekiem un zemniekiem. Turpretīm lēņa kungam nav pavalstnieku, viņam ir tikai lēņa vīri. Attiecības starp zemes kungu un pavalstniekiem savā starpā nosaka īpaša tiesību sistēma ar nosaukumu Landrecht. Bez tam starp zemniekiem bija neliels procents t.s. brīvzemnieku - leimaņu. Viņu brīvības pamats ir lēņa līgums, piemēram,

ar virsbīskapu, nevis kā zemes kungu, bet kā lēņa kungu. No tā izriet, teiksim, ja ar Rīgas virsbīskapu JāniVI kā ar zemes kungu pavalstnieku attiecībās stājās visi zemnieki, tad ar viņu kā ar lēņa kungu, lēņa vīru attiecībās stājās tikai t.s. leimaņi. Arī neliels procents namnieku stājās ar savu zemes kungu lēņtiesiskās attiecībās. Tomēr namnieku un zemnieku lielam vairumam Jānis VI (konkretā gadījumā) ir tikai zemes kungs, bet zemnieku un namnieku mazākumam tas ir lēņa kungs. Turpretīm attiecībā uz bruņniecību, katrs bruņinieks ir lēņa vīrs. Šī lēņtiesiskā atkarība bruņniecībai bija stiprāka nekā viņu pavalstnieku atkarība no tās pašas personas tikai zem cita juridiska tituļa. Ja zemniekus, bruņiniekus un namniekus kā pavalstniekus ar Jāni VI kā zemes kungu saista zemes tiesības, tad, turpretīm, visus bruņiniekus un daļu no namniekiem un zemniekiem saista ar Jāni VI otra tiesību sistēma t.s. lēņtiesības (Lehnrecht). Ja zemes tiesības ir vispārējas tiesības, kuŗām pakļauti visi pavalstnieki, tās ir spēkā visā territorijā, tad lēņtiesības ir speciālas tiesības, kas nosaka lēņa kunga attiecības pret lēņa vīriem. So dominus terrae stāvokli savā valstī ir ļoti labi raksturojis kāds vācu jurists formulā:

Dominus terrae nav Herr am Lande, bet tikai Herr im Lande (zemes kungs nav kungs par zemi, bet kungs zemē).

Livonijas kungi savu territoriju ir ieguvuši ļoti dažādu darījumu ceļā. Attiecībā pret Hariju un Vīriju, virsmestrs to ir pircis, Kursu, Vācu ordenis ir ieguvis kā feudum oblatum no pāvesta, Zemgali un Latgali ordenis ir ieguvis kā feudum datum.

Ir nodibināts svarīgs princips, ka šī valsts territorija nav tālāk dalāma, ar to viņa atšķiras no grunts gabala. Sākumā territorija ir dalīta, ieķīlāta, bet tad sāka savu vārdu runāt "terra" un par "terra" šajā sakarībā sauc valsts territorijas iedzīvotājus - ļaudis. Ka "terra" (Land) nozīmē nevis grunts gabalu, bet ļaudis, to mēs redzam no šādiem savienojumiem:

Landrecht, t.i. tiesību sīstēma, kas nosaka nevis agrārās attiecības (zemes attiecības), bet gan attiecības starp zemes kungu un pavalstniekiem.

Landtāgs ir kādas zemes, territorijas saeima, tā tad, patiesībā pavalstnieku saeima.

R e g ā l i j a s.

Katram zemes kungam pieder regālijas. Kā imperium ir ķeizara vara, tā regālijas ir savā būtībā karāļa priekšrocības (no rex, regalis). No investitūras ķiddas redzējām, ka daļu no šīm priekšrocībām karālis temporāliju veidā nodeva bīskapiem, virsbīskapiem un abatiem viņus investēdams laicīgā varā. Likvidējot investitūras ķildu Vormsas konkordāts dod precīzu formulējumu, kas ir regālijas - "iura temporalia" ir tas pats, kas "regalia".

Tā tad, par regālijās sauca kādas baznīcas laicīgās tiesības un īpašumus, ko tā saņēma no valsts ar investitūras aktu resp. ar sceptera lēni.

Otrreiz regālijas jēdziens ir precizēts 1158.g. Ronkaļas reichstāgā. Ronkaja ir ciems Ziemeļ-Itālijā, kur Vācija karālis Fridrichs I, dodamies savu firstu pavadībā uz Romu kronēties, Ronkaļas laukos noturēja reichstāgu. Šajā reichstāgā viņš prasa sev visas tās tiesības, kas senāk piederēja Romas imperātoram. Šajā sakarībā Fridrichs I griezās pie Boloņjas juristiem (glosatoriem) ar jautājumu, kādas tiesības piederējušas Romas imperātoriem ? Boloņjas juristi atbild: ka valsts un sevišķi karāļa tiesības un īpašumus nevarot iegūt noilguma ceļā. Regālijas esot jāpierāda ar dokumentiem. Kāpēc Fridricham I bija vajadzīgs šāds Boloņjas juristu atzinums ? Tāpēc, ka Itālijas pilsētas

bija savā varā sagrābušas bijušo Romas imperātoru publiskās tiesības, un protāms, negribēja atzīt ķeizaru. Tāpēc Fridrichs I panāk to, ka neviens, kas atsaucās uz imperium vai regalium, nevar teikt, ka viņš tās ieguvis no seniem laikiem noilguma ceļā. Tā tad, ar to tiek deklarēts, ka regālijas var iegūt tikai expresis verbis, bet ne noilguma ceļā.

Regāliju galvenās sastāvdaļas.

1) Imperium, t.i. jurisdictio alta et bassa (augstākā un zemākā tiesas vara);

2) Tiesības kalt naudu;

3) Muitas tiesības;

4) Tiesības celt pilis un pilsētas, pie kam izšķir: tiešās un netiešās pilsētas. Par netiešām jeb mediatizētām pilsētām sauc tās, kas dibinātas uz kāda vasaļa zemes, kas atkarīgas no šī gruntskunga. Tiešās pilsētas - kas ieguvušas savas pilsētas tiesības vai tieši no Romas, piemēram, Rīga 1225.g., vai arī, kas bija atkarīgas no zemes kunga;

5) Zemes regālijas, t.i. zemes kunga tiesības izmantot savas valsts vajadzībām zemes bagātības;

6) Tiesības, kas izriet no imperium resp. no jurisdikcijas. Viduslaikos tā ir galvenā valdnieka tiesība. Kam piederēja jurisdikcija, tam piederēja parasti tiesība uzlikt nodokļus u.t.t.

Tā tad, Livonijas garīgiem firstiem regāliju veidā visi tie publiski tiesiskie pilnvarojumi, kas tagad pieder valsts varai.

Zemes kārtas kā valsts tiesību subjekts.

T e r r a .

Ko savienojumā "dominus terrae" nozīmē vārds "terra" ? Šajos 2 jēdzienos izpaužas territoriālas valsts dualisms, jo dominus un terra ir divi patstāvīgi valsts tiesību subjekti. Ja tagadējās valsts galva un parlaments ir divi vienas valsts organi, tad, turpretīm, territoriālā valstī nav tāda augstāka apvienojoša jēdziena. Territoriālā valstī dominus un terra ir divi parti līguma attiecībās. Šos neatkarīgos tiesību subjektus bieži vien saista vienu pie otra tikai kopējas politiskas intereses un piederība pie vienas ģeografiskas territorijas. Šo germāņiem raksturīgo valsts varas dualismu mēs pa daļai vēl šodien redzam atlieku veidā angļu - sakšu zemēs. Vai ir iespējams šo tēzi pierādīt, ka viduslaikos territoriālā valstī ir divi tiesību subjekti - dominus un terra ? To var pierādīt vairākiem līdzekļiem.

I. Territoriālā valstī pastāv t.s. nosacītā pavalstniecība, t.i. piemēram, bruņniecība stājoties jaunam zemes kungam amatā saka: "mēs tev zvērēsim uzticību tikai tad, ja tu apsolies apstiprināt mūsu privilēģijas". Šo pavalstnieku tiesību zināmos apstākļos neatzīt zemes kungu par savu valdnieku sauc par pretestības tiesību, kas var būt aktīva vai pasīva.

Pasīva tiesība tajā gadījumā, ja pavalstnieki atsakās zvērēt uzticību, maksāt nodokļus u.t.t.

Aktīva tad, ja pavalstnieki jauno zemes kungu nemaz neielaiž valstī, prasot uz valsts robežām kapitulācijas, t.i. tiesības, ar kuŗām pavalstnieki pieņem jauno valdnieku par savu zemes kungu. Ja ievēlētais valdnieks vai bīskaps nedod kapitulācijas, tad kārtas noliek

jaunas vēlēšanas. Raksturīgi ir tas, ka šajā starplaikā starp ievēlēto un kārtu neatzīto zemes kungu (interregnum laikā), valsts pavaldonis ir pašas kārtas. Kārtu pretestības tiesību klasiskā formā mēs varam novērot Kurzemes hercoga valstī, kur bruņniecība absolūti nerēķinās ar hercogu un zvērē uzticību tikai tad, ja viņš paraksta kapitulāciju.

II. Territoriālā valstī pastāv divas dažādas kases: zemes kunga kase un zemes kase. Zemes kunga kasē ieplūst regālija (ienākumi no tiesām, no muitas, naudas emisijas, no domēņiem u.c.) - valsts pārvaldes izdevumu segšanai. Turpretīm ārkārtējiem izdevumiem (piemēram kaŗa gadījumā) zemes kungs nevar no kārtām itneko prasīt. Uz to viņam nav ne morāliskas ne juridiskas tiesības. Tā tad, nodokļus pavairot vai uzlikt jaunus nodokļus zemes kungs nedrīkst. Ar to ţerritoriālā valsts krasi atšķiras no tagadējās modernās valsts. Ja zemes kungs grib dabūt naudu no pavalstniekiem ārkārtējām vajadzībām, tad tā viņam jālūdz dāvanas veidā. Tāpēc raksturīgi, ka Romas impērijas vācu daļā viduslaikos nodokli sauc par "Bede" (no Bitte - lūgums). Te izpaužas viduslaiku finanču sīstēmas nevarība, jo ārkārtējie nodokļi ir jālūdz no pavalstniekiem.

III. Lai gan viduslaikos diplomātiskās, sevišķi sūtniecību tiesības ir neizveidotas, tomēr ar pilnām tiesībām var teikt, ka territoriālā valstī dominus un terra ir līdztiesīgi diplomātiskos sakaros. Tas nozīmē, ka kārtas: terra, var griesties ar rakstiem pie kuŗa katra svešas zemes kunga vai svešas territorijas kārtām. Piemēram, XVII.g. s. Kurzemes hercoga valstī pie kūrijas Romā sūta diplomātiskos pārstāvjus nevien hercogs, bet arī bruņniecība.

IV. Blakus zemes kunga kaŗaspēkam pastāv kārtu kaŗaspēks, ko Vidzemē sauca par Adels Fahni, Rīgā - amata rotas.

No šīs analīzes redzam, ka territoriālā valstī kā dualistiskā valstī blakus pastāv divi suvereni tiesību subjekti.

Kādā veidā izceļās viduslaiku valsts dualisms ?
Sākumā zemes kārtas, kā to var secināt no 1221.g. tiesas sprieduma ir tikai "meliores et maiores terrae". Šis akts arī nosaka, ka šie meliores et maiores ir jāpieaicina izdodot constitutiones vel nova iura facere. Zem šīs formulas saprata XIII.g.s sodu likumus un nodokļu likumus. Ja nu zemes kungs nodokļus un nodokļiem līdzīgus pienākumus var uzlikt pavalstniekiem resp. zemei tikai ar kārtu piekrišanu, tad ir saprotāms, kādas iedzīvotāju grupas iegūst polītisko varu. Tās ir sekošas:

1) Bruņniecība. Tā ir viduslaiku armijas svarīgākā daļa, kas izšķir kauju un kaŗa likteni. Protāms, piesakot kaŗu, vai slēdzot mieru, zemes kungs bija spiests ņemt vērā bruņniecības domas, jo XIII.g. s. viņam cita kaŗaspēka nebija.

2) Viduslaikos finanču vara atradās namnieku rokās.

3) Garīgo firstu territorijās liela nozīme domkapitulam, kas vismaz formāli vēlē garīgos firstus, pie kam jau pirms vēlēšanām domkapituls noslēdz ar kandidātu vēlēšanu kapitulācijas, kuŗās kandidāts ir spiests dot domkapitulam dažādas polītiskas tiesības.

No kuŗa laika šīs 3 iedzīvotāju šķiras var uzskatīt par kārtām valststiesiskā nozīmē ?

Jāpieņem, ka par kārtām var runāt tikai no tā brīža:

1) kad zemes kungam ir jau uzlikts pienākums zināmos jautājumos dabūt savu pavalstnieku piekrišanu;
2) kad šīs kārtas uzskata sava kunga territoriju par savu tēviju, citiem vārdiem, kad viņus saista ar dzimteni tik svarīgas polīti-

skas un saimnieciskas intereses, kad viņi grib šajā zemē palikt arī uz priekšu un atzīt šīs zemes kungu par savu zemes tēvu;

3) kad zemi jeb pavalstniekus nevar reprezentēt tikai viena iedzīvotāju šķira, bet jābūt vismaz divām manttiesiski atzītām kārtām. Parasti šādas divas pamatkārtas dažādās kombinācijās ir vai nu bruņniecība un domkapituls jeb prelāti, vai arī bruņniecība un mamnieki. Piemēram, Vācijā un Livonijā pirmā kārta ir bruņniecība, otrā kārta vecuma un politiskā svara ziņā Vācijā - namnieki, Livonijā - prelāti.

No kura laika bruņniecība Livonijā ir kārta ?

Tas ir strīdīgs jautājums, jo:

1) Livonijā pastāv dažādas territorijas ar dažādu bruņniecības svaru;

2) avotu liecības no XIII.g.s. ir gaužām trūcīgas. Zināms ir tas, ka Harijā un Vīrijā jau 1259.g. ir minēta "universitas vasalorum". "Universitas" viduslaikos ir technisks korporācijas nosaukums. Tālāk, no 1284.g. ir uzglabājies Harijā un Vīrijā bruņniecības zīmogs. Tas liecina, ka bruņniecība jau XIII.g.s. beigās ir juridiska organizācija.

No kura brīža domkapituls un bruņniecība darbojas kopā kā valststiesiska kārta ?

No tā brīža, kad viņas notur zemes kunga atzītas saeimas, lai tur pārspriestu nevien savas, bet arī visas zemes resp. visu iedzīvotāju lietas.

M a n t ā g i.

Zemes kungs atzīst kārtu saeimas tad, ja viņš vai nu personīgi piedalās vai arī tur ņem dalību viņa pilnarotais. Livonijā šādas bruņniecības un domkapitula saeimas notiek jau XIV.g.s. sākumā. Mūsu avoti šīs saeimas sauc par parlamentum, placitum, dies placitorum, dies vasallorum, vācu avotos: Tag, Manntag - "vasaļu diena".

Tā tad, katrai bīskapijai (izņēmums Rēveles bīskapija) ir savs mantāgs, pie kam Rīgas bīskapijas mantāgs sapulcējās: Limbažos un Raunā, Tērbatas bīskapija - Tērbatā, Kurzemes bīskapija - Piltenē, Vācu ordeņa latviešu daļā: Vidzemē - Cēsīs un Valmierā, Kurzemē - Kuldīgā. Territoriju mantāgu pirmais uzdevums ir spriest tiesu starp lēņa kungu un lēņa vīriem. Bez tam mantāgi vairākkārt ir darbojušies kā likumdevējas iestādes, piemēram, slavenais 1422.g. Limbažu mantāgs, kas sankcionēja Vidējās bruņinieku tiesības. Mantāgu atklāja fogts vai cits kāds zemes tiesnesis, pasludinādams t.s. "zemes mieru" - pax terrae, par kura traucēšanu draudēja smaga kriminālatbildība, t.i. mantāga sēžu laikā bija aizliegts izšķirt civiltiesiskus strīdus, kriminaltiesiskas ķildas patvarīgi. Šajā nolūkā arī mantāgu atklājot visiem locekļiem vajadzēja nolikt savus ieročus. Ja mantāgi bija periodiskas kārtu sanāksmes, tad ir dabīgi, ka blakus tiem agri vai vēlu izveidojas permanentas kārtu iestādes, kas darbojas no viena mantāga līdz otram. Šīs pēdējās Livonijā sauca par zemes padomēm - Landesrat. Vispirms šīs padomes radās Igaunijā jau XIII.g.s. otrā pusē. Harijā un Vīrijā šīs zemes padomes sastāv no 12 padomniekiem, ko iecēla karalis un kas darbojās karaļa uzdevumā. Tā tad, šie padomnieki nereprezentēja kārtas, zemi, jo viņu varas avots nav priekšstāvība resp. mandāts, bet viņus varas avots ir pats karalis. Viņi bija karaļa ierēdņi, lai gan ņemti no kārtām. Modernizējot šos jēdzienus var teikt, tas bija tas pats, kāda starpība ir starp partijas kabinetu un darba kabinetu. Darba kabinets neatbild nevienai partijai, bet koalīcijas kabinetam ir jāatbild centrālās kommisijas priekšā. Tā arī šīs zemes padomes formāli atbild tikai karālim, nevis kārtām. Harijā un Vīrijā zemes pa-

domē prezidēja karāļa vietnieks kā trīspadsmitā persona, bet pēc 1347. g. (Hariju un Vīriju nopērk Vācu ordenis), karāļa vietnieku atvieto mestra sūtīts komturs vai fogts. Harijā un Vīrijā zemes padome bija galvenām kārtām augstākā tiesas iestāde visās civīl- un kriminālliet-tās.

Pēc Harijas un Vīrijas parauga līdzīgs institūts sāka izveidoties arī bīskapu valstīs ar nosaukumiem: consilium, Sitzenderrat (pastāvīgā padome), Geschworenerat, Stiftsrat - bīskapijas padome. Bīskapijas padome ir vispirms minēta Tērbatā 1385.g., Rīgas virsbīskapijā 1422.g., Sāmsalas - Vīkas - 1507.g. un Ordeņa valsts latviešu daļā tikai 1522.g. Ja Harijā un Vīrijā zemes padome bija augstākā tiesas instance, tad bīskapijās šī padome kļūst pirmā kārtā par augstāko valdības orgānu, kam atbilst tagadējais ministŗu kabinets. Līdzīgi mantāgiem še piedalās 2 kārtas: parasti no 12 padomniekiem 6 ieceļ no domkungiem un 6 no vasaļiem. Tikai XV.g.s. padomēs iekļūst arī namnieki kā trešā kārta, ko sūta virsbīskapijā Rīgas rāte, Tērbatas bīskapijā - Tērbatas rāte u.t.t. Cik padomē vietas bija namniekiem, nav skaidri zināms. Pēc dažām ziņām Rīgas virsbīskapijā sākot ar XV.g.s. 12 padomes vietas tiek sadalītas 3 līdzīgās daļās.

Lai gan bīskapiju padomes locekļi saucas tikai par padomniekiem, kā sākumā šis institūts bija domāts, bet ar laiku šī padome kļūst par lemjošu orgānu. Jau XV.g.s. beigās ir spēkā vēlēšanu kapitulācijas panāktais princips, ka bīskapiju un virsbīskapiju valdības akti iegūst likumīgu spēku tikai ar padomes piekrišanu un pamazām domkapituls zaudē katru nozīmi bīskapijas dzīvē. Jau XVI.g.s. bīskapiju vēlēšanās piedalās nevien domkungi, bet arī bīskapijas padomes laicīgie locekļi resp. vasaļi. Tālāk, kad valsts galva vēl nebija stājies amatā vai atradās ārzemēs, tad agrāk bīskapiju pārvalda domkapituls prāvesta personā, bet tagad bīskapiju pārvalda t.s. ekonomi: 2 laicīgie un 2 padomes garīgie locekļi. Beidzot bīskapijas padome pārņem arī augstāko territoriālo tiesas varu. Padome kā tiesa ordeņa valstī minēta ar savu technisko nosaukumu Geschworenerrat tikai 1550.gadā. Tā tad, ordeņa satversmē redzam trīs dažādas padomes: ārējā un iekšējā padome, kas sastāv tikai no ordeņa brāļiem un beidzot XVI.g.s. rodas t.s. zvērināto padome, kuŗā bija reprezentētas ordeņa valsts kārtas un kas darbojās kā augstākās tiesas iestāde.

Livonijas territoriju starptautiskās attiecības.

Vai Livonija bija valšķu savienība, savienotās valstis vai ūnitāra valsts ? Protāms, visiem laikmetiem nevar būt viena atbilde. Livonija ir bijušas dažādi politiski ideāli un arī dažādas varas,kas dažādiem līdzekļiem gribēja šos ideālus realizēt. Tāpēc mums jānoskaidro dažādu politisko spēku stāvoklis šajā jautājumā. Pirmām kārtām jāmin Vācu ordenis. No iepriekšējā tēlojuma redzējām, ka Vācu ordeņa stāvoklis Prūsijā bija visumā daudz labāks nekā Livonijā. Savu mazsvarīgāko stāvokli Livonijā ordenis vienmēr sajuta kā kaunu un apvainojumu, no kuŗa tas tiecās tikt laukā. Ja Prūsijā uņ Kurzemē prelātu attiecības pret ordeni var raksturot vienā vārdā kā inkorporāciju, t.i. Prūsijā un Kursā bīskapiem bija jābūt Vācu ordeņa brāļiem, tad paskatoties uz Prūsijas un Livonijas kartti, sapratīsim Vācu ordeņa politiku. Līdz pat Daugavai Vācu ordenim pieder ūnitāra valsts, t.i. līdz šai robežai Vācu ordenis ir zemes kungs. Ja šajā ūnitārā valstī pastāv bīskapijas, tad tomēr no valsts tiesību viedokļa tās ir tikai Vācu ordeņa valsts provinces un ne vairāk. Turpretīm aiz Daugavas sākas cits valststiesisks veidojums, kas ir ļoti stiprs kavēklis ordenim politiskā un militārā cīņā, proti, Rīgas virsbīskaps. Tikai gar Gaujas krastiem pastāv šaurs koridors, caur ko ordenis var uzturēt sakarus ar saviem īpašumiem Igaunijā. Ordenim bija gribot negri-

bot jāuzsāk cīņa ar virsbīskapu t.s. inkorporācijas dēļ. Par inkorporāciju, šinī gadījumā, sauc kādas valsts territorijas vai viņas daļas pievienošanu citai valstij, pie kam inkorporētā territorija zaudē savu neatkarību. Ir raksturīgi, ja apmēram 100 gadus, no 1184. - 1290.g., ilgst Livonijas iekaŗošana, tad apmēram otrus 100 gadus, no 1297. līdz 1394.gadam, turpinājās cīņa starp Vācu ordeni un virsbīskapiju varas dēļ. Šajā otrā cīņas posmā, protāms, neviens vairs neinteresējās par katoļu misiju. Tagad visa garīgo firstu uzmanība ir vērsta uz pilsoņu kaŗu, un, protāms, kaŗā kā jau kaŗā, neviens netaupīja katoļu baznīcas, vai jaunkristīto, vai arī pašu vāciešu dzīvību un mantu. 1312.g. virsbīskaps iesmiedz pāvesta izmeklēšanas tiesnesim 230 pantu gaŗu sūdzības rakstu, kas vēl tagad fragmentā ir 25 metri gaŗš pergamenta rullis. No šī apsūdzības raksta visā kailumā redzam Vācu ordeņa un virsbīskapa cīņu politiskās un koloniālās varas dēļ, pie kam misijas ideāli nemaz vairs netiek minēti. Cīņas rezultāts bija tas, ka virsbīskaps veselu gadu simteni nedzīvo Rīgā, bet ārzemēs, parasti pie pāvesta galma. Galu galā ordenis pa daļai ar militāru varu, pa daļai ar juridiskiem līdzekļiem panāk to, ka 1393.g. par Rīgas virsbīskapu ieceļ Vācu ordeņa brāli, proti, virsmestra brālēnu Jāni V. 1397.g. pāvests izdod t.s. Inkorporācijas bullu, ar ko virsbīskapija arī juridiski kļuva par Vācu ordeņa novadu, t.i. uz priekšu Rīgas domkapitulam un Rīgas virsbīskapam jābūt ordeņa brāļiem, ordenim ir tiesības vizitēt Rīgas virsbīskapiju kā savu valsti. Ar to Vācu ordenis bija sasniedzis savas politiskās varas augstāko stāvokli. Tas bija ceļā uz ūnitāru valsti, jo atlika inkorporēt tikai Tērbatas un Sāmsalas - Vīkas bīskapijas. Protāms, šīm divām bīskapijām nebija iespējams pretoties. Zināms šī virsbīskapijas inkorporācija bija pirkta par dārgu cenu. 1397.g. Dancigas kongresā virsmestrs Jungingens ir spiests dot saviem vasaļiem Harijā un Vīrijā ļoti lielas koncesijas mantošanas tiesību laukā. Tā ir t.s. "jungingena žēlastība", kas dod vasaļiem tiesību mantot muižas nevien tēvam uz dēlu, bet arī blakus līnijās.

Pēc augstākā sasnieguma ordeņa politikā, pēc 1470.g. atkal seko tikpat straujš sabrukuma laikmets un politisko vadonību Livonijā ordeņa mestra vietā pārņem Rīgas virsbīskaps Jānis VI. Arī pēdējais grib panākt to pašu mērķi ko ordenis, tā tad, Livonijas valsts konsolidāciju, bet tikai citiem līdzekļiem. Valststiesiski šo starpību var formulēt sekoši:

Ja ordeņa mērķis bija ūnitāra valsts, tad virsbīskapa Jāņa VI mērķis ir federatīva valsts. Šajā sakarībā ir jāapskata, kāds bija Livonijas sākuma stāvoklis.

Livonijā nodibinās vairākas suverenas territorijas, kas izskaidrojams ar pāvesta Innocenta III un Honorija III eksemcijas politiku. Pavisam Livonijā XIII.g.s. bija 7 suverenas territoriālas valstis (dēfinēt):

1) Rīgas virsbīskapija;
2) Tērbatas bīskapija;
3) Sāmsalas - Vīkas bīskapija;
4) Kurzemes bīskapija;
5) Dāņu hercogiste Harijā un Vīrijā;
6) Vācu ordeņa valsts;
7) Rīgas, Rēveles un Tērbatas pilsētas.

Kādas pastāv starptautiskas attiecības starp šīm suverenām vai pussuverenām territorijām un kādi veidojumi šīs territorijas ir no valststiesību viedokļa ?

Sākumā tā ir eksemtas, viena no otras lielāko tiesu neatkarīgas - Tērbatas, Rīgas un Sāmsalas bīskapi bija vienlīdzīgi Romas impērijas firsti. Kad XIII.g.s. vidū nodibinājās virsbīskapija resp. Rīgas baznīcas province, tad bīskapi bija pakļauti Rīgas virsbīskapam tikai

kanoniskā, bet ne valststiesiskā ziņā. Stāvoklis mainās XIV.g.s. sākumā. Šajā ziņā no svara kāds 1304.g. Tērbatas līgums, ko pret Dānijas karāli noslēdz Vācu ordenis kopā ar Tērbatas un Sāmsalas bīskapiem un viņu vasaļiem. Ar šo līgumu Livonijā radās t.s. konfederācija jeb valšķu savienība. Šo savienību centās izārdīt 3 dažādas varas:

1) Vācu ordenis;
2) pāvesta kūrija;
3) pilsētu savienība Hanza.

Tāpēc var teikt, ka arī tai stadijā, kad Livonija ir konfederācija, tad tomēr tā paliek balkanizēta, t.i. atsevišķas territorijas še Baltijas jūras austrumos ir tikai "rotaļu bumba" dažādu ārēju politisku spēku rokās. Livonijai pašai vajadzēja kļūt par politisķu spēku. Tas bija iespējams tikai divejādā veidā: vai nu ūnitāras vai federātīvas valsts veidā. Ūnitāru valsti būtu iespējams nodibināt, ja ordenim kā lielākam politiskam veidojumam izdotos inkorporēt visas pārējās territorijas, tas nozīmētu, ka 7 territoriju vietā radītu apvienotu Prūsijas un Livonijas valsti.

Starpība starp federāciju un konfederāciju (dogmātiski) pēc valdošās doktrīnas ir šāda: konfederācijā jeb valšķu savienībā atsevišķas pavalstis joprojām patur savu suverenitāti, turpretīm, federācijā, jeb savienotās valstīs, suverenitāta pieder tikai apvienībai, bet atsevišķas pavalstis ir nesuverenas taī ziņā, ka tās nevar vest savu ārējo politiku, nevar izstāties no federācijas. Šādu valststiesisku apvienību nodibina Jānis VI - XV.g.s. sākumā. To viņš panāk ar tā saucamā landtāga palīdzību.

Starpība starp landtāgiem un mantāgiem Livonijā un Vācijā ir šāda: Livonijā par mantāgu sauca vienas territorijas, piemēram, Tērbatas bīskapijas, kārtu saeimu un Vācijā mūsu mantāgam atbilst landtāgs.

Turpretīm Livonijā landtāgs bija visu territoriju zemes kungu un kārtu saeima un Livonijas landtāgam Vācijā atbilst reichstāgs.

L a n d t ā g i.

Kā tas bieži vēsturē, šis institūts radies agrāk nekā viņa nosaukums. Landtāga dibināšanas gads ir 1419.g., bet nosaukums "landtāgs" pirmo reizi avotos minēts 1454.gadā. Līdz tam landtāgu sauca par "Tage der Herren dieses Landes" vai arī "Gemeine Landes Herren Tage" - "kopējās zemes kungu dienas" un šo formulu saīsinot, rodas "landtāgs". Pirmais nosaukums liecina, ka landtāgs ir bijis sākumā galvenā kārtā zemes kungu sanāksme. Kāpēc landtāgs rodas taisni XV.g.s. sākumā un Prūsijā jau 1411.g. ? Izskaidrojums tam jāmeklē Prūsijā. Kā zināms 1410.g. ir liktenīgs visai ordeņa valstij un viņa politikai. Šajā gadā galīgi sakauts pie Tannenbergas no poļiem, ordenis ir spiests maksāt lielu kontribūciju un viņš sāk meklēt politisku saprašanos ar Prūsijas zemes kārtām, pie kam pirmo landtāgu 1411.g. virsmestrs sasauca ar nolūku uzvelt zemes kārtām neveiksmīgā kaŗa saimnieciskās sekas, citiem vārdiem, kontribūcijas un kaŗa parādus. Ja pirmo landtāgu sasauca virsmestrs, tad drīz Prūsijas landtāgs "pāraug" virsmestram pār galvu un sāk sapulcēties patstāvīgi. 1440.g. viens no šādiem pastāvīgiem landtāgiem nodibina Prūsijā t.s. Marienwerdes savienību, kuŗas nolūks ir politiksa cīņa ar zemes kungu - virsmestru. 1454.g. šī savienība ir tik stipra, ka uzteic Vācu ordenim savu pavalstniecību un zemes kundzību nodod Polijas karālim. Prūsijas piemērs ir, bez šaubām, iespaidojis arī Livonijas landtāga vēsturi.

Kad 1418.g. uz Rīgu tika pārcelts par virsbīskapu Jānis VI, tad te ap viņu kā ap garīgo firstu, kas ranga ziņā bija visaugstākais, radās dabisks politisks centrs, ap ko pulcējās visas ordenim naidīgās

varas, kādas bija:

1) Rīgas domkapituls, jo Vācu ordenis to bija inkorporējis 1394.g.
2) Rīgas pilsēta, kuŗu jau 1330.g. ordenis piespieda atzīt par savu zemes kungu;
3) Virsbīskapa pusē tīri kanoniskas paklausības dēļ vien bija spiesti nostāties Tērbatas un Sāmsalas bīskapi ar saviem domkapituliem.

Tas izsaidrojams ar to, ka visu XIV.g.s. virsbīskaps nedzīvo Livonijā, bet Romā vai Aviņjonā un pie pāvesta galma intrigē pret Vācu ordeni. Bet tagad virsbīskaps pārnāk Rīgā un tam ir ārkārtīgi svarīga nozīme. Protāms, šie prelāti kopā ar pilsētām bija cīņas spējīgi pret Vācu ordeni, jo XIV.g.s. pilsoņu kaŗos bija ļoti nostiprinājusies bruņinieku kārta. No otras puses ordenis nedrīkstēja uzsākt atklātu cīņu, jo atradās politiskā sabrukumā pēc 1410.g. kaujas. Tā tad, politiskie iemesli, militārās neveiksmes un kaŗa kontribūcijas spieda ordeni piekāpties. Iekšējs politisks iemesls ir tas, ka šajā laikā no ordeņa padomes Livonijā ir izsviesti laukā visi reinlandiešu partijas vīri (partija ordenī, kas aizstāvēja Prūsijas ordeņa hegemoniju Livonijā) un viņu vietā nāk vestfālieši, kas aizstāvēja Livonijas neatkarību. Jāņem vērā arī tas, ka virsbīskaps Jānis VI (Amgundi), dzimis Meklenburgā, bijis kādu laiku teologijas un kanonisko tiesību profesors un izcilus valsts vīrs. Viņa mūža dars ir landtāga radīšana. Landtāgs pastāv Baltijas valstīs taisni 500 gadus, tā tad institūts, kas pārdzīvo pašu Livoniju. Raksturīgi, ka trīs pirmie t.s. satversmes landtāgi 1419., 1422. un 1435.g. notika uz Latvijas un Igaunijas robežas - Valkā.

Landtāga sasaukšana.

XV.g.s. landtāgu sasauc parasti virsbīskaps, kas tanī arī prezidē. Līdz 1530.g. turās pie tradicijas, ka landtāga sanāksmes ir saistāmas ar virsbīskapa klātbūtni, turpretīm, sākot ar XVI.g.s. 30 gadiem nodibinās paradums, ka virsbīskaps un ordeņa mestrs kopīgi sasauc landtāgu, dažreiz sasauc arī mestrs kopā ar Tērbatas bīskapu. Pēc tam mestrs, bet iepriekš sazinoties ar bīskapiem un beidzot landtāgu sasauc tikai ordeņa mestrs, pareizāk, mestra uzdevumā landtāgu "izraksta" ordeņa kanclērs, kas to arī atklāj ar uzrunu mestra vārdā. Šāda kārtība pastāv tikai līdz Livonijas sabrukumam - 1561.gadam.

Landtāga kompetence.

1) Landtāgs lemj par atsevišķu territoriju valststiesisko apvienību, t.i. landtāgs nodibina Livonijas savienotās valstis. Sākumā šī federācija tiek dibināta starptautiska līguma veidā, ko 1435.g. noslēdza uz 6 gadiem. Tā bija militāri - politiska savienība ar noteikumu, ka uz priekšu visām landtāgā reprezentētām territorijām ir kopīgi jāaizstāvās kaŗa gadījumā. Nevienam zemes kungam nav tiesības bez landtāga piekrišanas uzsākt uzbrukuma kaŗu. Vienīgi landtāgs var pieteikt kaŗu un slēgt mieru, kā arī noteikt kaŗa vešanai vajadzīgos naudas līdzekļus un kaŗa vīrus.
Tā ir landtāga vissvarīgākā funkcija un līdz ar to landtāgā realizējās federātīvas valsts augstākā vara.

2) Landtāgs ir augstākā likumdevēja iestāde visai Livonijai. 1422.g. janvāŗa landtāgs Valkā izdod visai Livonijai zemes tiesību kodeku - Landesordnung, kas satur galvenā kārtā baznīctiesiskas normas. 1422.g. augusta landtāgs Cēsīs - izdod svarīgus nodokļu likumus, kas ieved arī jaunā kaluma mārku, kuŗai nosaka trīsreiz augstāku kursu kā līdz tam.
1424.g. oktobŗa landtāgs Valkā ir izdevis ārkārtīgi svarīgas

civīltiesiskas normas visai Livonijai. Svarīgākās no tām ir:

1) Nevienu kristīgu cilvēku nevar notiesāt par drelli, ilgāk kā uz 10 gadiem, pie kam dreļļiem ir tiesība savu kalpības laiku izpirkt naudā pēc zināma tarīfa. Uz šī lēmuma pamata sākās verdzības likvidācija Livonijā un drellība drīz vien pilnīgi izzūd. Landtāgs arī nosaka, kādā ķārtībā kreditori var atprasīt savus izbēgušos maksātnespējīgos parādniekus, kam bija liela nozīme attiecībā uz dzimtbūšanas izcelšanos.

2) Landtāgs ir augstākā tiesas instance visām lietām, kas še tika pārnestas apellācijas kārtībā no bīskapiju padomēm (Stiftsrat). Tikai virsbīskapijai bija tiesības, laikam gan ar landtāga atļauju, pārsūdzēt spriedumus uz kambartiesu.

3) Landtāgs ir šķīrējtiesa starp atsevišķiem Livonijas zemes kungiem un viņu kārtām.

Tas ir viens no svarīgākiem landtāga ieguvumiem, jo 1435.g. landtāgs Valkā nosaka, ka uz priekšu šajās lietās nevar grizties vairs pie pāvesta kūrijas. Tas nozīmē, ka Roma tiek ignorēta un politiskās ķildas cenšas izšķirt pašā Livonijā - landtāgā, bet nevis vairs ārpus Livonijas - pie Vācijas ķeizara vai pāvesta Romā.

Landtāga sapulcēšanās vietas.

Sākumā - Valkā, vēlāk - Valmierā. Izņēmuma gadījumos landtāgi notiek Rīgā, Tērbatā, Cēsīs, Vilandē. 1422.g. landtāgs nolemj sapulcēties ik gadus, bet protāms, tas palika tikai vēlējums. Parasti landtāgi sanāca pēc vajadzības.

Landtāga sesijas.

Sesijas ilga ļoti īsu laiku, parasti 1 - 3 dienas. Tikai 1516.g. Valkas landtāgs nolemj, ka sesijām jāturpinājās vismaz 10 dienas, jo īsākā laikā nevarot izspriest dienas kārtību. Bet šāda lēmuma realizēšanai ir lieli kavēkļi, t.i. dietu jeb dienas naudu jautājums, citiem vārdiem, kas maksā landtāga locekļiem atlīdzību ? Šeit bijušas dažādas sīstēmas. Prelāti parasti dienas naudas ņēma no galda muižu ienākumiem. Pilsētu delegātiem izdevumus sedza pilsēta. Dažās territorijās kārtas uzlika zināmus nodokļus priekš landtāga dietām. Tas bija svarīgs jautājums, jo līdz ko landtāga locekļiem nemaksāja dietes, tad viņi parasti nepalika līdz landtāga beigām, bet pamazām izklīda un pateicoties tam, izveicīgi zemes kungi vienmēr varēja landtāgos dabūt patīkamu sastāvu.

Vai landtāga locekļiem bija juridisks pienākums ierasties landtāgā ? Tāda juridiska pienākuma nav, bet ir tikai morālisks pienākums. Kvorums nav formāli vajadzīgs, tomēr, ja landtāga locekļi bija ieradušies mazā skaitā, tad viņi paši savās interesēs nepieņēma svarīgus lēmumus.

Kāda ir starpība starp landtāgu un tagadējo moderno parlamentu? Šī starpība ir raksturīga vispār Eiropas politiskai attīstībai sākot ar XVI.g.s. līdz šai dienai:

1) Landtāgos pastāv t.s. kūriju jeb kollēgiju sīstēma. Kūrija ir visu Livonijas territoriju apvienota kārta. Piemēram, visi Livonijas bruņnieku priekšstāvji landtāgā sevi uzskata par vienu kārtu. Šādu kūriju landtāgos sākumā ir 5, vēlāk 4, tāpat kā Vācijas reichstāgā.

2) Starp šīm kūrijām ir tik vāji sakari, ka saņēmušas dienas kārtību, kūrijas bieži uzsāk katra savas atsevišķas apspriedes un landtāgs nemaz nefunkcionē. Zināmu analogiju šai kārtībai var atrast pie taga-

dējo parlamentu sadalīšanās pēc frakcijām, kuŗās bieži tiek izspriesti iepriekš visi svarīgākie jautājumi pirms viņi nokļūst kopsēdē vai komisijās. Reprezentēto kārtu skaits landtāgos ir lielāks nekā mantāgos. Mantāgos bija tikai divas kārtas: prelāti un bruņinieki.

Kārtu landtāga spēja.

Tā ir spēja piedalīties landtāgos. Vācijā prelātu kārtu landtāgos reprezentēja tikai domkapituls, bet Livonijā - bīskapi un domkapituli, pie kam domkapitulu reprezentēja parasti prāvests vai dekāns. Svarīgākā kārta landtāgā ir bruņniecība, kas vēlāk kļuva par vienīgo landtāga kārtu. Ar kādām tiesībām bruņniecībai piederēja landtāga spēja ? Landtāga spēja nebija visai bruņniecībai, bet tikai zināmām bruņniecības šķirām: tiem bruņniekiem, kam piederēja apcietināta pils; tiem bruņniekiem, kam piederēja augstākā tiesas vara par saviem ļaudīm.

Zināmi apstākļi spiež domāt, ka Livonijā landtāga spēja nebija visiem vasaļiem, vismaz sākumā nē. Ar ko to var pamatot ?

1435.g. satversmes landtāgs Valkā pieņem svarīgus lēmumus un tos paraksta starp citu arī 20 vasaļi:

4 bruņnieku pilnvarotie no Rīgas virsbīskapijas;
4 no Tērbatas;
4 no Sāmsalas - Vīkas bīskapijas un pārējie 8 vasaļu pilnvarotie no Harijas un Vīrijas.

Tā tad, šajā landtāgā nemaz nebija priekšstāvju no Kurzemes bīskapijas un no Vācu ordeņa latviešu daļas. Kāpēc šie novadi nebija reprezentēti, tas avotos nav teikts, bet mēs pēc Vācijas parauga varam domāt, ka Livonijā landtāga spējas nav tiem bruņniekiem, kas nebija no sava zemes kunga dabūjuši lēņos tiesas varu, t.i. svarīgāko viduslaiku publisko tiesību.

Tam ir juridiski ļoti interesantas sekas, jo tas liecina, ka šajos novados (Vācu ordeņa latviešu daļā: Vidzemē, Latgalē, Kurzemē un no ordeņa inkorporētā Kurzemes bīskapijā) zemes kārtas reprezentē pats zemes kungs resp. Vācu ordenis. Parasti bruņnieka landtāga spēju noteica ar t.s. matrikulu. Matrikula ir autentisks bruņnieku kārtas locekļu saraksts. Vācijā matrikula nodibināta pirmo reizi 1585.g., Livonijā, vispirms tikai Kurzemē XVII.g.s. pirmā pusē, bet Vidzemē - XVIII.g.s. I.pusē. Matrikulas ir laikam izcēlušās no bruņnieku mobilizācijas sarakstiem, kas tajā pašā laikā arī bija apcietināto piļu saraksts. Landtāga spējīgs ir katrs bruņnieks, kuŗa muiža ierakstīta matrikulā. Matrikulu rada landtāga spējīgas muižas. Tā tad:

1) Matrikula ir landtāga spējas reālais rekvizīts;
2) Personīgais rekvizīts, t.i. ja landtāga spējīga muiža nonāk piemēram kāda namnieka rokās, tad viņu ir vajadzīgs nobilitēt resp. iecelt bruņnieku kārtā.

Kādā paaudzē ir vajadzīga dižciltība jeb izcelšanās no bruņnieku vecākiem ?

XV.g.s. par bruņnieku skaita katru, kam bija 4 senči bruņnieku kārtā.
XVI.g.s. prasa 4 - 8 senčus.
XVII.g.s. - 8 senčus.
XVIII.g.s. bieži vien prasa pat 16 senčus bruņniekus.

Uz šī pamata arī Livonijā pati muižniecība saskaldījās divās daļās: t.s. Ritterschaft un Landschaft.
Par Ritterschaft sauca tos, kam nevien piederēja bruņnieku mui-

žas, bet kam bija zināms skaits dīžciltīgu senču (bruņniecība). Turpretīm, par Landschaft sauca tos, kam muiža gan bija landtāga spējīga, bet kam nebija dīžciltības zināmā paaudžu skaitā.

Uz šī pamata arī radās vēlāk polītiska cīņa starp Ritterschaft un Landschaft, jo pirmie gribēja panākt, lai Landschaft landtāgos iegūst tikai padomdevēja balsi, kā tas arī kādu laiku bija.

Cīņa notiek XVIII.g.s. I.pusē un beidzās ar kompromisu, t.i. Ritterschaft un Landschaft paliek landtāga spējīgi.

Ja mantāgos katrs bruņnieks vismaz morāliski ir spiests ierasties personīgi, tad, turpretīm, landtāgos bruņniecības locekļi sūta tikai delegātus, t.s. Sende, Booten, nuntii, kas ir ļoti raksturīgi agrākā deputāta nosaukumam. Ja muiža tiek sadalīta starp mantiniekiem, tad landtāga spēju dabūja tikai tas dēls, kas mantoja pili. Ja vienam bruņiniekam bija vairākas landtāga spējīgas muižas, tad tomēr viņam bija tikai viena balss. Bez tam šo pārstāvības veidu raksturo tas, ka var savu balsi uzticēt citam.

Namnieki Livonijas mantāgos nepiedalījās, turpretīm landtāgā ir īpaša namnieku kūrija, pie kam namnieki bieži vien landtāgos reprezentēja arī zemnieku intereses, jo zemnieku labklājībā viņi bija ieinteresēti kā tirgotāji, pa daļai kā amatnieki. Mazpilsētu namnieki arī paši bija cieši saistīti zemkopībā un dārzkopībā tie ir t.s. Ackerbürger, t.i. namnieki, kam pieder savi tīrumi, savi lauki.

Zemnieku kārta Livonijā nepiedalās ne mantāgos, ne landtāgā. Turpretīm ārzemēs, piemēram, zemniekiem ir sava kūrija Zviedrijas un Dānija reichstāgā, Šveicē un tajās Vācijas territorijās, kas atradās uz robežām ar Šveici un Dāniju.

Landtāgā balsošana nenotiek vis pēc territorijām, bet visu territoriju priekšstāvji, kas pieder pie vienas kārtas, sastāda vienu kollēgiju jeb kūriju, ko modernizējot var pielīdzināt tagadējo parlamentu frakcijām.

Livonijas landtāga kūrijas.

Par recessiem sauca landtāgā pieņemtus lēmumus, kas bieži vien tika redigēti līgumu formā, pie kam šos recessus paraksta visi landtāga delegāti. Šajos nolūkos ņemsim 1457.g. Valkas landtāgu, kurā uz 10 gadiem tika noslēgta polītiski - militāra Livonijas valšķu federācija. Šo līgumu paraksta sekojošas kūrijas:

I. Prelāti:

Rīgas virsbīskapija , Tērbatas, Sāmsalas - Vīkas, Kurzemes bīskapi un Rēveles bīskaps, kam bija landtāga spēja, bet viņš bija uzticējis savu mandātu landmaršālam. Tā tad 4 resp. 5 delegāti.

II. Domkapituli:

Katrs domkapituls bija reprezentēts ar 2 personām, proti: Rīgas, Tērbatas, Sāmsalas - Vīkas un Kurzemes bīskapiju prāvesti un dekāni. Tiesības piedalīties bija arī Rēveles prāvestam un dekānam, bet viņi uzticēja savu mandātu landmaršālam, tā tad piedalījās 8 (10) domkapitula locekļi.

III. Ordeņa pavēlnieki:

Mestrs, Rēveles, Pērnavas un Alūksnes komtūri, Jerwas (novads Ziemeļ-Igaunijā), Cēsu un Sonnenburgas (pilsēta Igaunijas salās) fogti, tā tad visa ordeņa padome, skaitā 7 personas. Bez tam piedalījās landmaršāls, nevis kā padomes loceklis, bet kā Rēveles bīskapijas pilnvarotais, tā tad 7 resp. 8 personas.

IV. Bruņniecība:

a) Bīskapiju bruņniecība un b) ordeņa bruņniecība.

ad a) No bīskapijām piedalās 32 delegāti, proti: ik pa 10 priekšstāvjiem no virsbīskapijas, Tērbatas un Sāmsalas - Vīkas bīskapijām. Bez tam 2 priekšstāvji (pirmo reizi landtāgā) no Kurzemes bīskapijas.

ad b) 20 ordeņa bruņnieki resp. vasaļi no Harijas un Vīrijas, pa 1 priekšstāvim no Jerwas, Karkus, Cēsīm, Siguldas un Kandavas, tā tad, no ordeņa 25 pārstāvji.

Šis saraksts ir gaužām interesants politiskā ziņā, jo no 57 delegātiem no visas Kurzemes un Zemgales piedalās tikai 3 resp. no Kurzemes bīskapijas 2 un no Kandavas novada 1. Tālāk no Vidzemes un Latgales: no virsbīskapijas 10, 1 no Cēsīm, 1 no Siguldaś, tā tad kopā no visas Latvijas tikai 15 bruņniecības priekšstāvju. Visi pārējie resp. 42 nāk no Igaunijas. Tas arī izskaidro kāpēc mēs katrā tiesību jautājumā esam spiesti ievērot Hariju un Vīriju, jo tā ir tā juridiskā laborātorija, kuŗā tiek izstrādāti visi svarīgākie politiskie un juridiskie institūti visai Livonijai. Var teikt, ka visas bruņniecības privilēģijas Livonijā pamazām virzas no Ziemeļ-Igaunijas uz Latviju. Tā pat arī visa zemnieku nebrīvība pa priekšu attīstās Igaunijā un tikai vēlāk Latvijā. Tas izskaidrojams ar to, ka Kurzemē un Zemgalē kā ordeņa valstī ordenis bija galvenais noteicējs un vasaļu kārta bija ļoti nespēcīga, tāpēc arī zemnieku stāvoklis še bija labāks. Tik pat nespēcīga bija vasaļu kārta ordeņa valsts Vidzemes un Latgales novados. Vienīgi Rīgas virsbīskapijas bruņniecības politiskais svars ir salīdzināms ar Igaunijas bruņniecības nozīmi.

V. Namnieku kūrija, ko reprezentē:

Rīgas, Tērbatas un Rēveles pilsētas. Parasti no Rīgas nāk 3 delegāti, no Tērbatas un Rēveles pa 2 delegātiem.

Saskaitot 1457.g. landtāga locekļus kopā, dabūjam ap 85 personas. Vispār landtāga locekļu skaits ir mainīgs. 1457.g. landtāgā piedalās 57 bruņniecības priekšstāvji, bet 1435.g. Valkas landtāgā piedalās tikai 20 priekšstāvji. Ar ko izskaidrojams nenotaiktais skaits ? Katra kūrija varēja sūtīt uz landtāgu uz sava rēķina, acīmredzot, zināmu maksimālu pilnvarnieku skaitu, bet protāms, kūrija varēja ekonomijas dēļ sūtīt arī mazāk pārstāvju.

Kūriju skaits.

Pamazām Livonijas landtāgā tāpat kā Vācijas reichstāgā nodibinās 4 kūriju sistēma, proti: prelātu, ordeņa,bruņniecības,pilsētu kūrijas. Kāpēc ? Tāpēc, ka domkapituls pamazām zaudē savu varu, jo nodibinās bīskapiju padomes, kas pārņēma lielāko daļu no domkapitula funkcijām un arī personālā ziņā sastāv no zināma domkungu skaita. Tāpēc vēlāk nodibinās tāda kārtība, ka domkapitulu savieno ar prelātu kūriju un bīskapiju padomes apvieno ar bruņniecību vienā kūrijā.

Atgriežoties pie pilsētu delegātiem jāpiezīmē, ka parasti landtāgos piedalās: Rīgas, Tērbatas un Rēveles birgermeistari, kāds no rātes kungiem un bieži arī pilsētas sekretārs. Vēlāk, sākot ar XV.g. s. beigām, arī Rīgas Lielā un Mazā gilde bija reprezentēta landtāgā. Bez tam par landtāga spējīgām pilsētām jāuzskata vēl šādas: Pērnava, Cēsis, Valmiera, Narva, Vilande un Koknese. Tomēr šīs pilsētas tikai ārkārtējos gadījumos ieradās landtāgā, jo uzticīja savu mandātu parasti Rīgai vai Tērbatai.

Landtāga darbība.

Kūriju apspriedes sauca par deliberācijām. Kad kūrijas bija izspriedušas dienas kārtību atsevišķi, tad kūriju priekšsēdētāji savā starpā noturēja apspriedes, lai vienotos par kopēju lēmumu. Tikai pēc šīs savstarpējās vienošanās sasauca kopsapulci, kas jautājumus vai nu vienbalsīgi pieņēma vai arī balsojot tikai vienai balsij prētīm, jautājums palika atklāts un tika vai nu noņemts no dienas kārtības vai arī atlikts līdz nākošam landtāgam. Ja tagad lēmumus pieņem ar balsu vairākumu, tad landtāgā ir iespējams vai nu vienbalsīgs lēmums vai nekāds. To var izskaidrot sekoši:

Ja mantāgā vai landtāgā ir tikai 2 kūrijas, tad majoritāte tur nav iespējama. Majoritāte pastāv tikai sākot ar 3 kūrijām. Bet arī pastāvot 3 vai 4 kūrijām, katra kūrija nodod kopā tikai vienu balsi. Tā tad landtāgā ir tikai 4 balsis: prelāti, ordenis, bruņniecība un namnieki. Tās ir t.s. kollektīvās balsis. Bieži mēģināja tādā ceļā majorizēt landtāgu, kad piemēram, bīskapi, prelāti un ordenis vienojās par kādu priekšlikumu, bet namnieki tam pretojās, tad, lai panāktu vienbalsīgu lēmumu, pielietoja zināmus knifus, un viens no tādiem bija tas, ka uzskatīja 4 kūriju par klātneesošu, pie kam šī kūrija neparakstīja arī lēmumu un līdz ar to tas viņai nebija saistošs. Tā tad, landtāgā pastāv princips, ka lēmums saista tikai to, kas viņu paraksta. Turpretīm tagadējais parlamenta princips, ka majoritātes lēmums ir saistošs arī mazākumam, ir samērā jauna doktrīna.

Landtāgos pastāvošo principu labi formulē Brabantas landtāga instrukcijās: "Nevienan nav tiesība lemt par otra naudas maku". Tas nozīmē to, ka sākumā nevien visā landtāgā, bet arī atsevišķā kūrijā lēmums saista tikai to, kas to bija balsojis. Neviens nevar saistīt ar savu balsi otru mantas vai tiesību sfairā. Pastāvot šim principam pat atsevišķā kūrijā lēmumu panākt bija grūti. Lai ar šo individuālo, anarhistisko principu cīnītos, tad atrada šādu izeju: nepaklausīgos mazākuma locekļus kūrijā, tā tad, opozīciju, atzina par "nesaprašiem", kuŗu domas nav ņemamas vērā. Tādā kārtā mākslīgu vienbalsību, citiem vārdiem, Livonijas kūrijās pastāv majoritātes princips, turpretīm kūriju kopsapulcē - landtāgā, joprojām pastāv Brabantas princips, t.i. landtāga lēmumi saista zemi resp. pavalstniekus tikai vienbalsības gadījumā.

Pārstāvniecība.

Vai landtāga locekļi ir visas zemes resp. visu iedzīvotāju pārstāvji ? Te ir jāizšķir dažāds kārtu stāvoklis un gadījumi. Kas bija pilsētu nunciji landtāgā ? Pilsētu delegāti saņem no saviem vēlētājiem, tā tad no rātes vai arī no abām gildēm t.s. imperātīvo mandātu, kas dibinās uz vēlētāju dotām instrukcijām. Tādas, pilsētu dotās instrukcijas ir uzglabājušās arī Livonijā un šāds deputāta mandāts ir tīri civīltiesisks līgums, ko pilnvarotie slēdz ar savu pilnvarnieku. Šajā līgumā pilsētas delegāti apsolās balsot tikai izdoto instrukciju robežās, par ko pilsēta solās segt sava delegāta ceļa izdevumus un maksāt dienas naudas. Ja delegāts nepilda solījumu, viņu var kuŗā katrā laikā atsaukt. Bet tā kā landtāga dienas kārtība nebija officiāli zināma un kūriju apspriedēs radās lēmumi, ko nevarēja instrukcijās paredzēt, tad pateicoties tam mēs redzam interesantu ainu, ka landtāga apspriežu laikā no Valkas uz Rīgu tiek nepārtraukti ziņots ar kurjeriem par jauniem priekšlikumiem, kas dod pārstāvjiem jaunas instrukcijas. Tā tad te deputāts un vēlētājs visu laiku stāv pilnīgā politiskā kontaktā.

Imperātīvo mandātu sīstēma tika likvidēta ar Lielo Franču revo-

lūciju 1789.gadā. No šī laika deputātu sāka uzskatīt nevis par kārtas vai atsevišķas territorijas pārstāvi, bet visas tautas priekšstāvi.

Attiecībā uz pārējām kārtām landtāgā, pārstāvības juridiskā konstrukcija ir daudz sarežģītāka. Lielas grūtības dara jautājums, kāpēc landtāgā ierodas arī Rēveles bīskaps, jo viņš nav zemes kungs, ne arī firsts. Bet vislielākās grūtības ir juridiski konstruēt - ar kādām tiesībām landtāgā piedalās bruņniecība ?

Bruņniecība piedalījās mantāgos, jo mantāgi ir tiesas sesijas un pēc viduslaiku tiesas iekārtas likumiem, tiesas sēdēs ir jāpiedalās visu kārtu locekļiem. Turpretīm landtāgā ierodas nevis bruņnieki personīgi, bet viņu priekšstāvji. Mums nav arī zināms, ar kādiem paņēmieniem bruņniecība sūta savus delegātus uz landtāgu. Šo ziņu trūkuma dēļ mums nav arī iespējams rekostruēt, bruņniecības delegāta attiecības ar saviem vēlētājiem. Vēstures zinātne pieņem, ka bruņniecības priekšstāvji landtāgā ieradās paši ar savām tiesībām - ipso iure. Tā ir juridiska konstrukcija un ipso iure pamats ir zemes kunga varas delegācija. Piemēram, no Kurzemes un Zemgales ieradās 3 delegāti. Ko šie delegāti reprezentēja landtāgā ? Vai viņi reprezentēja tikai savu kārtu resp. bruņniecību vai arī zemniekus ? Tas ir ļoti strīdīgs jautājums.

Parasti pieņem tā, ka tur, kur zemes kungs ir bruņiniekiem delegējis valsts varu, sevišķi tiesas varu, kā tas bija bīskapijās, kur vasaļiem bija tiesība uz sava novada iedzīvotāju "kaklu un roku" (izņemot Kurzemes bīskapiju), šajos novados vasalis ir jau ar lēņa līgumu saņēmis no zemes kunga publiski-tiesisku pilnvarojumu: tiesāt ļaudis, piedzīt nodokļus, iesaukt karā u.t.t. No šādiem novadiem bruņinieks ierodas landtāgā kā publisko tiesību priekšstāvis zināmā novadā.

Viņa varas avots ir zemes kunga delegācija. Viņš reprezentē nevien savu kārtu, bet arī zemniekus un citus iedzīvotājus, kas dzīvo viņa novadā. Bet šie iedzīvotāji viņu nepilnvaro, jo viņi delegātu vēlē pārējie bruņnieki no sava vidus, vai arī ieceļ zemes kungs - tas nav mums zināms. Jādomā, ka tur, kur bruņniecība bija jau stipra korporācija, tur būs pastāvējusi vēlēšanu kārtība. Turpretīm ordeņa valsts latviešu daļā landtāga locekļus izraudzīja vietējais komturs vai fogts.

Kas ordeņa valsts latviešu daļā reprezentēja zemniekus landtāgā - vai bruņniecība, vai pats zemes kungs resp. ordenis ?

Tā kā ordeņa valsts latviešu daļā vasaļiem nebija tiesas varas par zemniekiem, bet tā piederēja vietējam fogtam vai komturam, tad jādomā, ka še zemniekus landtāgā reprezentēja pats ordenis. Vai tas nozīmē, ka zemnieki ir polītiski beztiesiski ? Bīskapijās, izņemot Kurzemi, zemnieki tiek uzskatīti par polītiski un valststiesiski "nepilngadīgiem" un še kārtu pārstāvībai, bruņniecības delegātu personās, ir polītiskas aizbildnības raksturs un tā kā aizbildnība ir pienākums, tad arī šī publiski - tiesiskā aizbildnība bija zemes kunga uzlikts pienākums.

Kas attiecas uz ordeņa valsts latviešu daļu, tad tur ir pavisam cits stāvoklis. No delegātu saraksta 1457.g. landtāga redzējām, ka no Kurzemes ir tikai 3 delegāti. Tas nozīmē, ka Vācu ordenis neatzina kārtu satversmi tur, kur tas viņam bija pa spēkam. Ordenis uzskatīja kārtas par pirmo polītisko ļaunumu ar ko ir jācīnās. Mēs redzējām jau no Prūsijas piemēra, ka ordenis cīnijās līdz pēdējai iespējamībai ar kārtu iestādījumu un tikai 1410.g. galīgi sakauts viņš bija spiests cīņu zaudēt, bet to ordenis darīja ļoti nelabprāt. Neļāva kārtām organizēties. Protāms, vasaļu kārta še nebija beztiesīga, pie kam arī zemnieku kārta ordeņa valsts latviešu daļā bija valsts tiesību subjekts vēl XV.g.s., jo šajā laikā ordeņa mestrs noslēdz ar Bauskas, Iecavas un Mežotnes zemnieku priekšstāvjiem publiski - tiesisku līgumu par šo zemnieku pienākumiem un tiesībām ordeņa valstī. Tas vispār liecina par ordeņa polītiku, kuŗa bija: neļaut ne zemniekiem, ne bruņniekiem,

ne namniekiem organizēties vienā kārtā, bet gan ordenis centās panākt atsevišķu novadu bruņnieku, zemnieku, namnieku kārtu organizācijas, bez kopēja centra.

Raksturīgas landtāga īpatnības.

Landtāga darbība norit slepenībā. Daudzās vietās katram landtāga loceklim bija jādod t.s. "klusēšanas zvērasts". Tāpēc arī landtāga sēdes un kūriju sēdes netiek protokolētas. Kopīgs, vienbalsīgs lēmums tiek redigēts t.s. recessa veidā, pie kam kārtas var dabūt no šiem recessiem apstiprinātus norakstus. Šie recessi tika turēti slepenībā un uzskatīti par kārtu privilēgijām. Tāds ir landtāga stāvoklis līdz 1561.gadam. Pēc ordeņa valsts sabrukšanas landtāgs pārveidojas. Vispārējā politiskā tendence ir landtāgu pārvērst tikai par bruņniecības pilnu sapulci, kas tomēr joprojām runātu visu iedzīvotāju vārdā. Vidzemes bruņniedības pēdējais landtāgs ir noticis 1920.gada 5.aprīlī. Tā tad, landtāgs pastāv taisni 500 gadus. Bruņniecības kārtas un tās iestādes Vidzemē, Kurzemē un Piltenē ir likvidētas ar Satversmes Sapulces likumu 1920.gada 29.jūnijā.

Pilsētu savienības dienas.

Pirmo reizi šādu pilsētu savienības dienu avoti min ap 1350.gadu. Tur piedalās sekojošas 11 pilsētas:

Rīga, Tērbata, Rēvele, Pērnava, Cēsis, Valmiera, Vilande, Limbaži, Koknese, Kuldīga un Ventspils.

Šajā pilsētu savienībā trūkst: Daugavpils, Jelgava un Liepāja.

Rīgas sektorā ietilpst: Rīga, Cēsis, Limbaži, Koknese un visas Kurzemes pilsētas.
Tērbatas " " Pērnava, Vilande un Tērbata.

Pie trešā sektora pieder Rēvele.

Bet jau XV.g.s. II.pusē šajās pilsētu savienību dienās jeb saeimās piedalās tikai vairs 3 galvenās pilsētas: Rīga, Tērbata un Rēvele.

Tas arī saprotāms, jo Kurzemes pilsētas atradās tālu prom no sapulču vietām, un viņas bija pilnīgi atkarīgas no Vācu ordeņa. Tāpēc Kuldīga un Ventspils tikai īsu laiku XV.g.s. figurē pilsētu savienības saeimās un arī tad, bieži uzdod aizstāvēt savas intereses Rīgas pilsētai. Tāpat no Vācu ordeņa ir pilnīgi atkarīgas šādas pilsētas: Cēsis, Valmiera, Pērnava un Vilande.

Limbaži un Koknese atradās virsbīskapijas territorijā un tās bija arī pārāk mazas, lai tām būtu kāda nozīme pilsētu saeimās. Tā tad, dabīgi, ka ar laiku pilsētu dienās piedalās tikai 3 pilsētas, pie kam viņas parasti reprezentē: birgermeistars, viens no rātes kungiem un pilsētas sekretārs. Sapulces parasti notiek reizi gadā un visbiežāk Vidzemes pilsētās: Valkā, Valmierā, Pērnavā un Rīgā.

Sākumā pilsētu saeimās apspriež tīri tirdznieciskus jautājumus, galvenā kārtā to, kas attiecas uz ārzemju tirdzniecību, pie kam šajā tirdzniecībā izšķiroša loma bija no vienas puses Krievijai, no otras - Flandrijai. Krievijas tirdzniecības centrs ir Novgoroda, Flandrijas - Brigge. Tāpēc Livonijas pilsētu savienības dienās piedalās arī ārzemju delegāti vai nu Visbijas, vai Libekas pilsētu sūtnis, atkarībā no tā, vai saeima apspriež Flandrijas vai Krievijas lietas.

Ārzemju delegātu līdzdalības iemesls ir sekošs: visi tie, kas tirgojās Baltijas jūrā un apkārtējās zemēs, visi šie vācu, zviedru, dāņu un citu tautību tirgotāji bija apvienoti savienībā, ko sauca par "universitas mercatorum mare Orientale frequentatium", t.i.

Austrumu jūŗā ceļojošo tirgotāju savienība. Par Austrumu jūŗu toreiz sauca Baltijas jūŗu, un no šejienes arī nāk vācu nosaukums Ostsee. Šīs savienības sēdeklis bija Visbija uz Gotlandes salas. Bet jau XIII.g.s. otrā pusē rodas otra pilsētu savienība ar sēdekli Libekā, un šo savienību sauc par H a n z u.

H a n z a.

XII. un XIII.g.s. par "Hanzu" dēvē apbruņotas tirgotāju draudzes, kas devās uz ārzemēm un vēlāk par hanzu sauc kādas tirgotāju biedrības ārzemju nodaļu. Rīga jau XIII.g.s. beigās noslēdz līgumu kā ar Visbiju, tā ar Libeku, tā tad, ar abām vācu tirgotāju savienībām. Rīgai vēlāk seko arī Tērbata, Rēvele un citas Livonijas pilsētas. Ja sākumā Hanza bija tikai ārzemju tirgotāju savienība, tad XIV.g.s. otrā pusē tā kļūst par starptautisku pilsētu savienību, kas ieguva noteiktu organizāciju ar t.s. Ķelnes konfederāciju. Hanzas ziedu laikos tanī par biedriem bija 90 galvenās Vācijas pilsētas. Hanza bija tik stipra financiāla un militāra vara, ka tā Baltijas jūŗu pārvērta par Hanzas ezeru. Ik pa 3 gadiem reizi Libekā sanāca Hanzas locekļu saeima, ko vadīja Libekas birgermeistars un kur ar delegātiem piedalījās arī Livonijas pilsētas. Bet atklājot Ameriku, Hanza drīz vien sabrūk, jo tirdzniecības ceļi novirzās citur. Pēdējā Hanzas saeima notikusi 1669.g., protāms, bez jebkādas politiskas nozīmes. Tā bija Hanzas likvidācijas sapulce.

Tā tad, Rīga, Tērbata un Rēvele stingri juridiski ņemot nemaz nepiederēja pie Livonijas, bet ir starptautiskas ārzemju organizācijas locekļi, kas pati savos slavas laikos bija valstij pielīdzināma organizācija, ar lielu bruņotu varu, ar saviem diplomātiskiem pārstāviem, kas pieteica kaŗu, slēdza mieru u.t.t. Tā tad Rīgas, kas bija Livonijas pilsētu saimē vecākā un valdošā pilsēta, viņas stāvoklis ir ļoti īpatnējs. Viņa daudz vairāk pieder pie ārzemēm, pie Hanzas, nekā pie Livonijas. Tāds stāvoklis ir ļoti īpatnējs. Tāds stāvoklis ir nevien vācu avotos, bet arī mūsu tautas tiesiskā apziņā.

Šajā ziņā ir raksturīgi, ka tautas dziesmās Rīga un Vidzeme ir pilnīgi pretstati. Piemēram: „Rīgā pirku, naudu devu, Vidzemē audzināju. Lai nāk Rīgas zeltenītes, uz Vidzemi slotu griezt". Tā tad, Rīga neatrodas Vidzemē un še par Vidzemi vispirmā kārtā ir domāta t.s. Vec-Vidzeme jeb Livonija. Ja mēs Rīgas vēsturi apskatām tuvāk, tad ar pilnu tiesību varam teikt, ka Rīga blakus tām pussuverenām territorijām, kas pastāv Livonijā, savukārt, vairāk vai mazāk suverena territorija, un tādēļ pieskaitāma kā līdztiesīgs loceklis tiem dažādiem federācijas vai konfederācijas veidiem, kādi izveidojās Livonijā. Lai raksturotu Rīgu XIII., XIV. un XV.g.s. pietiek minēt dažus skaitļus.

1) Territorijas ziņā:

1215.g. Rīgas territorija ir 28 ha; 1930.g. - 72.000 ha.

2) Iedzīvotāju skaita ziņā:

Viduslaiki nepazīst iedzīvotāju statistikas. Visi aprēķini ir vairāk vai mazāk skaitļi, kas dabūti netiešā ceļā. XIII.g.s. beigās Rīgā ir ap 2.000 iedzīvotāju. XIV.g.s. - 4.000 iedzīvotāju. XV.g.s. - 6.000 līdz 8.000 iedzīvotāju. XVI.g.s. - 10.000 līdz 15.000 iedzīvotāju. Bet šos skaitļus vēsturiskā perspektīvē ņemot, nav jāaizmirst, ka XVI. g.s. sākumā Romā, toreizējās pasaules centrā bija tikai 55.000 iedzīvotāju. Attiecībā uz iedzīvotāju sastāvu jāsaka, ka 1/3 no Vec-Rīgas iedzīvotājiem bija nevācu tautības: latvieši, lībieši, kurši, krievi, leiši u.t.t.

Rīga dibināta 1201.g., bet nevis kā pilsēta, bet kā tirgus vieta, kā forums un līdz par 1221.g. Rīga ir tikai no bīskapa Alberta atkarīgs

apbūves novads. Pret šo kārtību saceļas Rīgas tirgotāji un amatnieki un laikā no 1221. - 1225.g. tirgus vieta izveidojas par pilsētu. 1225. gadā Alberts saņēma no Vācijas firsta regālijas un šajā firsta diplomā, kas izdots 1225.g. 11.decembrī viņš dabū arī tiesību no Vācijas karaļa dibināt Rīgas pilsētu - fundandi civitatem in Riga. Rīgas juridisko stāvokli nodibina 2 līgumi starp pilsētu un bīskapu Albertu, pie kam izšķiroša nozīme šajā lietā ir Modenas Vilhelmam. Viņu var uzskatīt par īsto Rīgas dibinātāju tajā nozīmē, ka viņš deva tai satversmi. Tā tad, pēc 1221.g. Rīgas bīskaps zaudēja savas gruntskunga tiesības uz Rīgu. Rīga gan vēl ir spiesta atzīt bīskapa virskundzību divejādā ziņā, bet tā ir tukša formalitāte, proti:

1) pilsētas vēlētam fogtam vienīgi bīskaps varēja piešķirt tiesas varu investēdams to amatā;

2) pilsētas kaltai naudai bija jābūt krusta un zižļa zīmēm. Tā tad, bīskapijas signatūrām.

Tāpat kā valstij, tā arī Rīgas pilsētai ir vajadzīgi 3 konstituitīvie faktori: a) territorija, b) iedzīvotāji un c) satversme.

Territorija.

Pilsētas territorijā izšķir pašu pilsētu un pilsētas novadu, Stadt und Stadtmark.

S t a d t. Vecās Rīgas robeža bija t.s. Rīdziņupe un tāpēc officiāls Rīgas nosaukums ir "pilsēta pie Rīgas". Rīdziņupe ir bijusi Daugavas atteka, kas sākusies pie pulvertorņa, tad virzās pa Lielo un Mazo Kalēju ielu līdz Teātŗa ielai, kur bijis pār Rīdziņupi t.s. Jāņa tilts, no šejienes Rīdziņupe gājusi tālāk pa tagadējo Rīdzenes ielu un tad pa 13.Janvāŗa ielu līdz Daugavai. Šajā salā starp Daugavu un Rīdziņu ir radusies Rīga. Nelielā attālumā no Rīdziņas atradās pilsētas valnis jeb mūris. Tikai pēc 1552.g. pilsētu sāka izbūvēt arī pāri Rīdziņas upei. Par Rīdziņas upes platumu drošu ziņu nav. Bet no kādas liecības XIII.g.s. beigās redzam, ka tiltiem, kas gāja pāri Rīdziņai, bija atstāta 33 pēdas plata vieta kugu caurejai. Teātŗa un Kalēju ielas krustojumā ir bijusi Rīdziņas upē iekšēja osta, kur atradušies pilsētas mazākie kugi un liellaivas. Tikai pēc "Ziemeļu kaŗa" XVIII.g.s. pirmā pusē Rīdziņa sāk aizsērēt un to pārvērš par kanālu. No šejienes nāk arī tas paradums, ka Rīgā kanalizācijas vadus sauc par "rīdziņām", jo pirmais kanalizācijas vads ir bijis Rīdziņas upe. No Rīdziņas virzienā uz Vidzemi toreiz ir bijuši nepārtraukti smilšu kalni un starp tiem purvainas dūksnes un mazas upītes. Tāds Rīgas smilšu kalns, protāms tikai miniaturā, ir vēl tagad 1905.g. kalns (Grīziņkalns). Tagadējās Esplenādes vietā līdz pat Vecai Ģertrūdes baznīcai vēl Zviedru laikos bija nepārtraukts smilšu kalns un tāpēc zviedru valdība uzdeva pilsētai šo t.s. Kubes kalnu norakt.

Rīgas mūri. Nelielā attālumā no Rīdziņas gāja pilsētas valnis, kas celts bīskapa Alberta laikā, piedaloties tirgotājiem, Zobenbrāļu ordenim un krustnešiem. Valnis pabeigts ap 1300.gadu. Pāri valnim zināmās vietās pacēlās pāri torņi ar 2 - 3 stāviem. Tur glabājās ieroči un labības krājumi kaŗa gadījumam. Vēlāk torņus izlietoja kā cietumus un spīdzināšanas vietas apsūdzētiem, sevišķi t.s. raganu prāvās. Torņu skaits ir bijis mainīgs, piemēram XVI.g.s. 18, bet XVII.g.s. 24 torņi. Torņi apsargāja ieiejus pilsētā un tāpēc pie torņiem atradās pilsētas vārti. Vārtu galā bija parasti tilts pār Rīdziņupi, vai tur, kur viņas nav, ir grāvis vai kanālis, jo pēc viduslaiku apcietināšanas likumiem aiz valņa vajadzīja būt dabiskam vai mākslīgam grāvim. Vārtu skaits nav skaidri zināms, bet jādomā, ka katras lielākas pilsētas ielas galā mūrī ir bijuši vārti. Vārtus naktī aizslēdza un atslēgas glabājās pie rātes kungiem. Pilsētas mūri pastāv līdz 1857.

gadam. Šajā gadā mūrus sāka nojaukt un ar tiem nolīdzināja laukumus tagadējo apstādījumu vietā. Piemēram, Basteja kalns ir radies lielāko tiesu no pilsētas mūru kopā sadzītām atliekām.

Vai pilsētas mūriem bija arī kāda juridiska nozīme no pilsētas izcelšanās viedokļa ?

Šajā jautājumā pastāv 2 pilnīgi pretējas domas:

1) Vieni saka, ka tirgus vieta kļūst pilsēta tajā momentā, kad ap tirgu uzceļot valni, grāvi un pils sētu. Citiem vārdiem, mūri ir pilsētas būtiskā sastāvdaļa, essenciāli.

2) Citi saka, ka mūru uzdevums esot pilsētu aizsargāt tikai pret ienaidniekiem.

No latviešu tiesību viedokļa mūri vai sēta ir pilsētas būtiska sastāvdaļa. Par to liecina latviešu nosaukums "pilsēta". Pils kļūst par pilsētu tikai tad, kad ap pili rodas sētas, resp. iedzīvotāju mājas. Tāpēc ir raksturīgi, ka,piemēram, Daugavgrīva nav pilsēta, bet Daugavpils ir pilsēta. Agrākais Jēkabmiests un tagadējā Jēkabpils - tās ir divas dažādas attīstības stādijas no miesta - tirgus vietas līdz pilsētai. Runājot par Rīgu tīri no Rīgas politiskās vēstures viedokļa redzam to pašu. 1330.g. Rīga zaudē cīņu pret ordeni un kļūst no tā atkarīga. Un lūk, parakstot kapitulācijas, Rīgas pilsētai bija jāizlauž liels robs pilsētas mūrī starp tagadējo Jēkaba baznīcu un pili un pa šo izlauzto ceļu, nevis pa vārtiem, iejāja kā uzvarētāji ordeņa mestrs ar savu kaŗaspēku. Vairāk kā 100 gadus vajadzēja šajā vietā palikt mūrim nojauktam, jo pa šo robu vajadzēja redzēt pilsētas iedzīvotājiem ordeņa pili, kur dzīvo Rīgas kungs - ordeņa mestrs. Tikai XIII.g.s., kad sākās strīdi par to, kas ir Rīgas politiskais kungs - ordenis vai virsbīskaps, tad pilsēta dabūja tiesību aizmūrēt šo robu pilsētas mūrī.

Kā jau teikts, pilsētas mūri pēc dažu pārliecības ir pilsētas būtiska sastāvdaļa.

Otra pilsētas būtiska sastāvdaļa ir pilsētas tirgus laukums. Viduslaiku pilsēta parasti izceļas no tirgus laukuma, kas ir pilsētas saimnieciskās un tiesiskās dzīves centrs. No šī centra uz visām pusēm gāja radiālā virzienā ielas. Kāda profesija nosaka viduslaiku pilsētas dzīvi un raksturu ? Tā ir tirgotāju profesija, tirgotāju, kas tirgojas tirgus laukumā. Tāpēc galvenā iela pilsētā ir Tirgotāju iela - Kaufstrase. Tagadējā Rīgā ir uzglabājies ļoti maz ielu ar veciem nosaukumiem. Tādas, piemēram, ir: Kaļķu iela, t.i. iela, kur atradās pilsētas apbūvei nepieciešamās kaļķu noliktavas; Mārstaļu iela - zirgu staļļu iela. Vairākas ielas ir bieži mainījušas savus nosaukumus, bieži tikai kļūdas dēļ, piemēram tagadējā Audēju iela - Weberstrase, sākumā ir saukusies par Bewerstrase - Bebru iela. Tagadējā Grēcinieku iela agrāk ir saukusies par Bagātnieku ielu. Bet tā kā katoļu mācības uzskatiem: bagātnieks ir jau dzimstot grēcinieks un tam vispirmā kārtā draud pazudināšana, ja tas neizpirks ar atlaižām savu vainu, tad, acīmredzot, šis laikmeta uzskats ir uzglabājies nosaukumā - Grēcinieku iela.

Atsevišķu gruntsgabalu tiesiskais stāvoklis ir bijis dažāds. Līdz 1221.g. Rīgas grunts kungs bija bīskaps Alberts. Bet pēc 1221.g. gruntsgabalus piešķīra tikai ar gruntsnomas tiesībām - Erbzinsenrecht - census perpetuus. Pie pilsētas territorijas nepiederēja bīskapa un vēlāk virsbīskapa kūrija - apmēram tagadējās Māras baznīcas un blakus ēku rajons, baznīcas, ordeņa pils un klosteŗi. Pirmais apbūves likums izdots 1293.g. - aizliedz celt Rīgā namus no koka, lai apkaŗotu pastāvīgos ugunsgrēkus.

Pilsētas novads - S t a d t m a r k. Iekšējā robeža starp pilsētu un novadu bija pilsētas mūris. Ārējā novada robeža ir vairākkārt grozīta. Pirmo raizi pilsētas novada robežu nosaka Modenas Vilhelms 1226.g. Šis akts nosaka nevien novada robežu, bet arī tiesības ar kādām novads ir lietojams, proti:

1) Visi gruntsgabali, kuŗus līdz 1226.gadam pilsētas novadā bija iekopis kāds Rīgas iedzīvotājs vai arī latvietis, lībietis, sēlis, tie paliek joprojām minēto personu privātā īpašumā. Tikai uz šiem gruntsgabaliem guļ reālnasta par labu Rīgas pilsētai, izņemot garīdznieku gruntsgabalus, kam piederēja immunitāte nodokļu un klaušu ziņā. Tā tad, jau XIII.g.s. sākumā Rīgas territorijā dzīvo latvieši, sēļi, lībieši, kas kļūst par Rīgas pilsoņiem.

2) Visā pilsētas novadā, izņemot tos gruntsgabalus, kas iegūti līdz 1226.g., īpašnieks ir Rīgas pilsēta. Protāms, arī pēc 1226.-1330. gadam, kad ordenis ieguva virskundzību par Rīgu, Rīgas pilsēta, kā īpašnieks, izdeva gruntsgabalus novadā apstrādāšanai ar gruntsnomas tiesībām. Parasti šīs pilsētas gruntsnomnieku zemes bija dārzi vai pļavas, kas pielīdzināmi savā ziņā tagadējiem gimeņu dārziņiem.

3) Trešā stādijā no 1330. - 1600.gadam Rīgas pilsētas novadā izdod gruntsgabalus nevairs gruntsnomā, bet tā saucamā termiņa nomā - Zeitpacht, parasti no 2 - 20 gadiem. Kapēc šī maiņa bija vajadzīga ? Tāpēc, ka gruntsnoma dod ļoti niecīgus ienākumus un to nevar ne grozīt ne pacelt. Tāpēc pēc 1330.gada, kad Rīgas pilsēta bija politiskā ziņā sakauta, viņa mēginája atgūt financiālu varu iegūstot no novada lielākus ienākumus. Parasti pilsētas nomnieki maksāja nomu graudā: no pļavām pusi siena, no tīrumiem - ceturto graudu izkultās labības, vai arī katru ceturto labības kopiņu neizkultā veidā.

Līdz 1380.gadam tās pašas amata personas, kas pārvalda Rīgu iekšpus mūriem, pārvalda arī pilsētas novadu, bet sākot ar šo gadu, novads kļūst par īpašu pārvaldes un tiesas apgabalu, par t.s. Landfogteju, ko pārvalda 2 rātes kungi: landfogts un viņa palīgs. Abi šie rātes kungi bija tajā pašā laikā arī administrātīvas personas un tiesneši. Kā administrātīvas personas, viņi pārvalda novadu ar muižkunga - Landknecht un citu zemāku ierēdņu palīdzību. Kā tiesneši abi rātes kungi kopā ar sekretāru sastādīja t.s. zemes tiesu - Landgericht.

Iedzīvotāji.

Pirmie Rīgas iedzīvotāji ir tirgotāji, kas apmetās tirgus laukumā pie Rīdziņupes. Šie tirgotāji bija organizēti īpašā brālībā jeb gildē, ko pārvaldīja gildes vecākie jeb seniori. Līdz ko šie gildes locekļi kļuva neatkarīgi no bīskapa, t.i. ieguva pašvaldības un pašnoteikšanās tiesības tirgus laukumā, līdz ar to šī brālība kļuva par pilsētas komūnu - Civitas. Faktiski tas notika 1221.g. revolucionārā ceļā, ko sankcionē 1225.g. juridiskais akts.

Pilsētas komūnas locekli sauc par - civis arī burgensis, tas nozīmē to pašu, ko latviešu un jaunvācu pilsonis, vācu valodā par - Bur, vēlāk Borger, Burger. Vārds Bur nozīmē to pašu, ko vēlākais Bauer, tā tad, pilsētas un lauku iedzīvotāja nosaukums ir bijis viens resp. Bur. Latvieši pilsētas komūnas locekli sauca par namnieku, turpretīm vārds pilsonis ir moderns jaunvārds, atvasināts no vārda pils. Namnieku tiesības varēja iegūt šādā ceļā:

1) par namnieku kļūst piedzimstot pilsētā (ipso iure);

2) iepērkoties namniekos, pie kam šī iepirkšanās varēja būt vai nu no brīva prāta vai arī uzspiesta. Tā kā pēc pilsētu likumiem tikai namniekiem bija tiesība nodarboties ar tirdzniecību un amatniecību, tad

pilsēta izdeva noteikumus, ka katram, kas pilsētā tirgojas vai strādā kā amatnieks, „gada un dienas" laikā ir vai nu jāatstāj pilsēta, vai jāiepērkas namniekos. Kas attiecas uz brīvprātīgu iestāšanos, tad pēc pilsētas likumiem nevienam nevarēja liegt tiesību kļūt par namnieku. Samaksājot nelielu iepirkšanās summu, katru vajadzēja uzņemt namniekos, pie kam sākumā no kandidāta it nebūt neprasīja, lai tam piederētu pilsētā gruntsgabals, vai lai tas būtu nama īpašnieks.

„Pilsētas gaiss dara brīvu".

Namnieku tiesības varēja iegūt arī nebrīvs cilvēks, piemēram, drellis, vēlāk dzimtcilvēki, bet gan tikai tad, ja šī nebrīvā cilvēka kungs bija zaudējis uz to savas tiesības procesuālā noilguma dēļ, kura termiņš parasti ir "gads un dienas". Citiem vārdiem, ja pilsētā aizbēgušu drelli otrā gadā tur atrod viņa kungs un sauc tiesas priekšā, tad notiek t.s. brīvības process, kurā bēglim parasti ar 2 rātes kungu liecībām jāpierāda, ka viņš nodzīvojis pilsētā "gads un dienu", tad šajā procesā kungs zaudē savas tiesības uz drelli, viņš kļūst brīvs, un līdz ar to pilsētas namnieks. Šo procesuālo tiesību normu, kas bija spēkā pilsētās, parasti formulē: "Stadtluft macht frei". Šī norma radusies vācu pilsētu tiesībās XII.g.s. un viņas nolūks - veicināt jaundibināto pilsētu iedzīvotāju pieaugumu. Tikai XVIII.g.s. krievu laikā muižniekiem izdodās apstrīdēt pa daļai šo pilsētu privilēģijas spēku. Namnieku tautība nekrita svarā, pie kam 2/3 namnieku bija lejasvāci, galvenā kārtā no Vestfāles. Blakus tiem redzam arī Livonijas pirmtautas: lībiešus, sēļus un latviešus. Tāds pat tautību mistrs novērojams arī Koknesē.

Par Rīgas namniekiem nevarēja būt: krustneši, t.s. peregrīni, ārzemju tirgotāji un garīdznieki.

Tikai ar 1330.g. līgumu, Vācu ordenis sev izkaulēja privilēģiju, ka ordeņa brāļiem ir namnieka tiesības. Sākumā visi namnieki ir tiesību ziņā līdzīgi, lai gan avoti runā par bagātiem un nabagiem namniekiem. Pie bagātiem piederēja tirgotāji, jeb t.s. precinieki; pie nabagiem namniekiem - amatnieki. Tomēr tas bija sociāls un saimniecisks, bet ne juridisks šķirojums. Tāpēc arī pilsētas komūna paliek neskaldīta un avoti to apzīmē: universitas civium, vai communitas civium, un vēlāk - commune civitates. Šis demokrātiskais stāvoklis pastāv tikai līdz XIII.g.s.

XIV.g.s. sākumā vairs nevar runāt par vienu pilsētas komūnu, bet jārunā par t.s. Lielo un Mazo gildi. XVI.g.s. pilsētas komūna dalās 3 kārtās:

1) Rāte, 2) Lielā gilde, 3) Mazā gilde.

Namnieku privilēģijas.

1) Galvēnā namnieku priekšrocība ir tirgoties un nodarboties ar amatniecību, ko sauc par t.s. "bürgerliche Nahrung", t,i, tiesība pelnīt sev uzturu kā namniekam. Šai namnieku priekšrocībai atbilst tūliņ pienākums, proti: nodot savu personu un savu mantu pilsētas labā, t. i. maksāt nodokļus, izpildīt kaŗa dienestu. Ar to pašu namnieku tiesību stāv sakarā brīvība no muitas un desmitās tiesas.

2) Tiesība un pienākums kugot zem Rīgas flagas, kam toreiz bija ārkārtīga nozīme, jo katrs tirgotājs ir arī kaŗa vīrs. Tāpēc katru, kas lieto Hanzas kaŗogu, to aizstāvēja visa Hanzas savienība.

3) Tiesība iegūt pilsētā un novadā nekustamu īpašumu, kam atbilst pienākums: neatsavināt savu nekustamu mantu personām, kas nav namnieki.

4) Tiesība sūdzēt un atbildēt tikai pilsētas fogtam. Pie kam Rīgas namnieki bija brīvi no visiem "Dieva tiesas" veidiem.

5) Tiesība un pienākums piedalīties namnieku kopsapulcēs.

6) Vai pilsētu namniekiem bija lēņa spējas - šis jautājums ir strīdīgs. Pareiza atbilde ir tā, ka namnieki visos laikos arī Livonijā, varēja iegūt lēņos zināmus lēņu tipus, t.s. namnieku lēņus.

7) Kādā ceļā namnieki zaudēja savu namniecību ? Šie gadījumi atbilst tiem noteikumiem, ar kādiem namniecību iegūst:

a) namniecība izbeidzas ar nāvi;
b) namniecību zaudē brīvprātīgi, vai spaidu kārtā izstājoties. Brīvprātīgi izstājoties no namniekiem, pilsēta nodrošināja savas intereses, prasot nomaksāt nodokļus uz priekšu, kas bieži vien iztaisīja 10 - 20% no viņa mantas;
c) no namniecības izslēdza 2 gadījumos: 1) ja namnieks ārzemēs, kā tirgotājs, ar savu darbību bija kaitējis pilsētas interesēm un 2) ja namnieks ar tiesas spriedumu bija sodīts ar "kaklu vai roku". Vai šajos gadījumos izslēdz arī namnieku gimenes locekļus, nav zināms.

Rīgas satversme.

Satversme ir vairāk vai mazāk apzinīgi izveidota no 1221.-1225. gadam, kad pilsēta karo ar bīskapu un šajā pašnolemšanās laikmetā tirgus pie Rīdziņas kļūst par pilsētu pie Rīdziņas un tirgotāju gildes seniori kļūst par pilsētas konsuļiem.

Rīgas, kā juridiskas personas, piederumi.

1) Vārds. Bīskaps Alberts 1201.gadā dibina tirgus vietu. Vārds rodas vēlāk, attiecinot upes un sevišķi ostas nosaukumu uz pilsētu.

2) Ģērbonis. Tas ir attīstījies bruņinieku aprīnādās un nozīmē ārēji viegli atšķiramu heraldisku zīmi, ko viena paaudze manto no otras. Šai jēdzienā uzsvērts vārds mantojums, vācu - Erbe, čechu - herb, krievu - gerb, no kā cēlies latviešu jaunvārds - gērbonis. Vecākais Rīgas gērbonis no 1226.g. ir šāds: apakšā pilsētas mūris, virs tā vaļēji vārti un vaļējo vārtu stabos ir domāti pilsētas torņi, starp tornīem atrodas 2 atslēgas un starp tām bīskapa krusts. Šis gērbonis vismaz pa daļai aizgūts no Libekas un Hamburgas. Tā kā gērbonī ir mūris, tad tas pierāda, ka mūris ir pilsētas būtiska sastāvdaļa. Pēc 1330. gada, kad ordenis kļūst par Rīgas virskungu, gērbonis iegūst šādu formu: atslēgas tiek saliktas krustiski un bīskapa krusta vietā nāk ordeņa krusts. Raksturīgi ir tas, ka pēc 1330.gada pilsētas vārtu apakšdaļā tiek iezīmēta lauvas galva. Domā, ka ar to namnieki gribējuši uzsvērt savu drošsirdību cīņā ar ordeni.

3) Zīmogs. Viduslaikos ar zīmogu nodod trešām personām pilnvaru. Līdz 1347.gadam stingri ņemot pilsētai bav sava zīmoga, bet tā lieto tās tirgotāju gildes zīmogu, kas savā laikā nometās pie Rīdziņupes: sigillum burgensium in Riga manentium, t.i. namnieku zīmogs, kas uzturas Rīgā.

4) Pilsētai bija tiesību spēja, tā tad spēja iegūt un atsavināt īpašumus, izdot parāda zīmes u.t.t. Šo tiesību spēju, kas pilsētai bija par tās territoriju un iedzīvotājiem, avoti sauc par "iudicium et iurisdictium civitatis.

Tā kā Rīgai bija juridiskas personas tiesības, tad viņa varēja savu darbību realizēt tikai ar orgānu palīdzību. Livonijas pilsētu

galvenie orgāni ir 3:

padome, sogis, kopsapulce.

Pilsētas padome - concilium civitatis - der Rat.

Rīgā ir pastāvējusi rāte no 1226. - 1889.gadam, kad uz Baltiju attiecināja Krievijas pilsētu pašvaldības likumu. Starp šiem trim orgāniem pastāv zināmas funkcionālas attiecības un zināms politisks līdzsvars, kas laika straumē bieži ir mainījies. Rāte ir tas orgāns, kas atstumj pie malas pārējos. Rātē sākumā bija domāta kā pārvaldes orgāns, bet drīz vien tā iegūst likumdošanas varu un sākot ar XIV.g.s. arī jurisdikciju. Vispirms rāte uzsūca sevī namnieku kopsapulces varu un vēlāk ar īpaušu politisku manevru, dabūja savā varā pilsētas jurisdikciju. Rātes locekli latiņu avoti sauc par - consul, vācu - Ratsherr. Jautājums par rātes sastāvu un konstituēšanos ir ļoti neskaidrs. Sākumā padomē ir 12 locekļi, XIII.g.s. beigās - 16, XIV.g.s. - 18.

Jādomā, ka sākumā rātē varēja ievēlēt katru namnieku. Tomēr usus, prakse bija tā, ka par rātes kungiem vēlēja tikai tirgotājus un sākot ar XVI.g.s. nodibiņājās norma, ka pusei no rātes kungiem jābūt Lielās gildes vecajo sola locekļiem. Vēlēšanu kārtība ir neskaidra. Jādomā, ka sākumā visiem Rīgas namniekiem bija tiesība vēlēt, kas notika ar t.s. aklamāciju, t.i. kopsapulcē izsauca kandidātu vārdus, kuŗus kliedzot vai kurnējot noraidīja vai pieņēma.

Bet jau XIII.g.s. šī kārtība izbeidzas un rāti sāk vēlēt paši rātes locekļi, tā tad notiek kooptācija.

I. Legislatūras laiks.

Formāli ņemot, rātes kungus ievēlēja uz 1 gadu. Otrreizēja ievēlēšana nebija aizliegta. Vai tā ir bieži notikusi ? Jādomā gan, ka nē, jo rātes gimenes pastāv Rīgā tikai 2 līdz 3 paaudzes. Visā pastāvēšanas laikā bijušas 863 rātes gimenes un tikai mazākā puse no tām ir minētas 2 - 3 reizes amatos. Ap 1285.gadu, sakarā ar Hamburgas tiesību recepciju Rīgā, rātes locekļu skaits tiek palielināts no 12 uz 16, pie kam ik gadus bija jāizstājas 4 rātes locekļiem, kuŗu vietā nāca jaumi, tā tad izdarīja tikai papildu vēlēšanas - kooptāciju. Rātes sapulce notika katru piektdienu, par neierašanos sodīja. Sēdes bija slēgtas un tās vadīja pirmais birgermeistars jeb prokonsuls; viņa prombūtnē vietu izpildīja palīgs - socius (biedrs), kuŗu sauca arī par otro birgermeistaru. Rātes lēmumu sauca par consultum, ko pieņem ar vienkāršu balsu vairākumu./ Rātes sēdes un iestādes atradās rāts namā jeb "rātūzī", ko sākumā latiņu avoti sauca - consistorium, vēlāk pretorium.

Rātūzis pirmo reizi avotos minēts 1204.gadā un atradies pie tagadējās Tirgoņu ielas. Otrais rātūzis celts XIV.g.s. tagadējā vietā,kas pastāv līdz 1749.gadam. Pēc tam uzcelts jauns, kas pastāv vēl tagad. So trešo rātūzi iesvētīja 1767.gadā. Rātūzis celts diviem stāviem ar torni galā. Pēdējā atradās zvans, ar ko sapulcināja namniekus, kad rātei bija kas ziņojams. Otrā stāvā atradās rātes sēžu zāle - consultorium. Šajā stāvā bija arī balkons, no kuŗa nolasīja jaunos pilsētas likumus. No šī paša balkona zināmās stundās pilsētas mūzikants uzjautrināja namniekus. Rātes apakšstāvā atradās veikala telpas un rātes iestādes, proti: pilsētas kanceleja - notaria civitatis un pilsētas kase - camera civitatis.

Rātes kompetence.

1) Rāte ievēl vai iecel pilsētas ierēdņus;
2) Uzņem jaunus namniekus;
3) Pārzin pilsētas gildes un cunftes, gādā par miera un kārtības uzturēšanu;
4) Rāte vada pilsētas ārlietas un kaŗa lietas;
5) Izdod likumus un rīkojumus;
6) Rāte kļūst par tiesas instanci.

Kad jaunā rāte bija ievēlēta, jeb 4 locekļi kooptēti, tad pilsētas amata personas nolika savu amatu līdz ar zīmogu. Pēc tam 4 jaunie rātes kungi no 12 veciem rātes locekļiem ievēl 2 birgermeistarus. Pēc tam birgermeistari pieacina dažus no rātes kungiem un vēlē pilsētas sogi jeb fogtu, kā arī 2 pilsētas ierēdņus, ko sauca par cammerarii, t.i. pilsētas finanču pārziņi. Divi no šiem rātes kungiem tika delegēti fogta tiesā par priekšsēdētājiem, divi rātes kungi tika delegēti uz amatnieku cunftēm un saucās par amata kungiem - Amtsherren, divi citi tika iecelti par pilsētas novada pārziņiem, proti: Landfogts un viņa palīgs. Nav skaidri zināms, vai vispār pilsētas lielākie ierēdņi bija tajā pašā laikā arī rātes kungi. Tā piemēram, pastāv strīds par abiem cammerarii, viņi varēja būt rātes kungi vai vienkārši ierēdņi.

Rātes darbība.

a) Rāte kā likumdevēja.

Sākumā Rāte bija spiesta likumprojektus iesniegt namnieku kopsapulcei, bet vēlāk juridiskaş normas izstrādāja vai nu rāte viena pati, vai kopā ar abām gildēm. Šīs pilsētas izdotās saistošās normas sauca par

I. Willküren, arī Ordnungen (statūti).

Statūti regulē atsevišķus jautājumus, piemēram, 1232.g. izdots tirgus statūts, 1293.g. - pirmais Rīgas būvju likums. Šādu statūtu kopojumus latiņu avotos sauc dažādi, piemēram par constitutio, bet parastais nosaukums ir -

II. Civiloquium (no civis un loqui), vācu - Bursprake (Bauersprache). Sākumā šie civiloquium satur tikai administrātīvo tiesību normas, tā tad, rīkojumus ar saistošu spēku. Bet jau XIV.g.s. iekš civiloquium sāk ievietot arī civīltiesiskus noteikumus. Vecākā Rīgas Bursprake ir uzglabājusies no 1376.g. Parasti "bursprake" paziņo rāte no rātes nama balkona tirgus laukumā sapulcinātiem namniekiem vai nu Miķeļos vai zināmās svinamās dienās.

III. normu veids, ko izdeva, vai vismaz sankcionēja rāte, ir t.s. skra. Par s k r a sauca dažādu korporāciju, bet jo sevišķi amatnieku arodbiedrību statūtus, t.s. amata ruļļi, vēlāk vācu nosaukums priekš skra ir Schragen. Rātei likumdošanas tiesības pieder no tā paša laika, kad Rīgai dod pilsētas tiesības, t.i. 1225.g., bet šo tiesību expresis verbis rātei no jauna 1238.g. piešķīra bīskaps Nikolajs.

Visi šie 3 normu veidi pieder pie rīkojumiem, turpretīm likums šī vārda tagadējā nozīmē, galvenām kārtām civīl- un krimināllikumus sauca par ius civitatis. Jau ap 1290.g. Rīgā stājās spēkā t.s. Rīgas statūti, kuŗu avoti bija 3:

1) Hamburgas tiesības;
2) Libekas tiesības;
3) Novgorodas vācu tirgotāju Skra.

Rīgas statūti vēlāk kļūst par tiesību metropoli gandrīz visām Livonijas pilsētām, izņemot Rēveli un nedaudzas citas.

b) Rāte kā tiesa.

Sākumā jurisdikcija piederēja tikai fogtam, bet pēc Rīgas statūtu ievešanas, rāte delegēja 2 rātes kungus fogta tiesā par priekšsēdētājiem, kas patiesībā nebija tiesneši, bet tikai rātes uzraudzības personas fogta tiesā, kuŗiem bija jāapliecina, ka tiesas izmeklēšana un spriedums pieņemti saskaņā ar Rīgas pilsētas tiesībām. Bet jau XIV.g.s. rāte kļūst par jurisdikcijas orgānu.

1) Rāte atklātā tiesā izspriež visas tās civīltiesas, kas prasa koroborāciju (ierakstīšanu zemes grāmatās).

2) Rāte kļūst par otro instanci fogta tiesai. Vai rātes spriedumu varēja pārsūdzēt ? Sākumā nekur. Bija iespējama tikai rātes sprieduma revīzija. Ja puses pierādīja, ka rāte ir pārkāpusi kādu Rīgas statūtu paragrafu, tad puses varēja prasīt, lai rātes spriedumu atceļ un taisa jaunu. Bet sākot ar 1452.g., kad par Rīgas virskungiem kļūst virsbīskaps un ordenis vienā laikā, tad rātes spriedumus var apellācijas kārtībā pārsūdzēt vai nu pie ordeņa mestra vai pie virsbīskapa. Bez tam rātei, sākot ar XIV.g.s. bija tiesība saukt pie atbildības netaisnu fogtu, palīdzēt vajāt fogtam kriminālnoziedzniekus u.t.t.

c) Rāte kā pilsētas augstākais pārvaldes orgāns.

Ja tagad pilsētu budžetos lielākos izdevumus sastāda izglītības iestādes, slimnīcas, labierīcības, tad toreiz šīs lietas pārzin nevis pilsēta, bet baznīca, klosteŗi un garīgas brālības. Rāte gādā galveno kārt par mieru un drošību, rāte seko būvnoteikumu izpildīšanai, uzrauga tirdzniecību un amatniecību. Rāte ir augstākais pilsētas orgāns tās ārējā polītikā. Rāte stājas diplomātiskās attiecībās ar citām Hanzas pilsētām un ārzemju valdniekiem, slēdz starptautiskus līgumus, kā tirdzniecības tā militārus līgumus. Tirdzniecības līgumi ir noslēgti ar Zviedriju, Dāniju, Norvēgiju, Flandriju jau XIII.g.s. Šie XIII.g.s. līgumi nav līgumi šī vārda tagadējā nozīmē, bet ir tajā pašā laikā plašas krimināl- un civīltiesiskas normas.

2. Pilsētas fogta ievēlēšana un investēšana.

Latiņu avoti sogi sākumā sauca par advocatus, vēlāk iudex civitatis, beidzot - pretor civitatis. Līdz 1221.g. fogtu ieceļ Rīgas bīskaps. Pēc 1225.g. fogta amatā jāizšķir vēlēšanas un investitūru, pie kam fogtu vēlē namnieki un pēc tam viņu investē bīskaps. Vēlēšanu kārtība nebija noteikta, bet jādomā, ka rāte lika namnieku kopsapulcei priekšā kandidātu, kuŗu sapulce vai nu noraidīja vai izsauca par fogtu. Bet jau ap XIII.g.s. vidu fogtu vēlē tikai abi birgermeistari saskaņā ar pieaicinātiem rātes kungiem. Ievēlētā vārdu rāte paziņo kopsapulcei. Ievēlēt var kuŗu katru namnieku. No avotiem nav skaidri redzams vai fogtu vēlē uz 1 gadu vai uz visu mūžu. Jādomā, ka sākumā fogts, vismaz formāli, būs ik gadus pārvēlēts. Saskaņā ar 1225.g. līgumu, rātes ievēlēto fogta amata kandidātu, Rīgas bīskaps investē, t.i. piešķir viņam tiesas varu (Gerichtsbann), jo tiesas vara bija tikai regālija, kas piederēja tikai karāļiem un firstiem un Rīgas bīskaps kā Vācijas firsts varēja nodot šo regāliju atkal citām personām. Rīgai kā pilsētai tiesas varas nebija un viņas tiesas varas avots joprojām ir Rīgas bīskaps. Arī to arī Rīga bija formāli spiesta atzīt bīskapa kā tiesas kunga virskundzību. Bet jau 1256.g. virsbīskaps atļauj investitūru atlikt, ja bīskaps nav sasniedzams, pie kam fogtam

deva tiesību tiesāt pirms investēšanas. Sekas bija tās, ka nevien Rīgas rāte, bet arī pilsētas fogts sāka uzskatīt investitūru par nesvarīgu blakus momentu un rātes vēlēšanas aktu par galveno, kas nodibina fogta tiesas varu. Pēc 1330.g. investitūra izdarīta tikai vienu reizi - 1376.gadā.

Fogta attiecības ar rāti.

Kamēr bīskaps investē fogtu, tas ir pilnīgi patstāvīgs pilsētas orgāns, kas spriež tiesu pilsētas vārdā kā līdztiesīgs orgāns un nevis kā pārkārtots. Bet pamazām fogts kļūst par rātes ierēdni un šī pārmaiņa izskaidrojama šādi:

1) Kā zināms, 1256.g. virsbīskaps atļāva fogtam tiesāt pirms investitūras, ja tā bija grūti sasniedzāma.

2) 1275.g. virsbīskaps atļāva fogtam iecelt sev vietnieku, kas var tiesāt bez jebkādas investitūras, un lūk šis fogta vietnieks spriež tiesu nevis pilsētas vārdā, bet investētā fogta uzdevumā. Sekas bija tās, ka Rīgā ir 2 fogti: rātes vēlētais fogts un viņa ieceltais vietnieks. Vēlēto fogtu sauca par virsfogtu (Oberfogt - supremus iudex), un viņa vietnieku vienkārši par pilsētas fogtu, pie kam šis vietnieks pārņem pilnīgi to kompetenci, kas agrāk piekrita investētam fogtam. Sekas bija tās, ka virsfogts vairs nemaz tiesu nesprież, viņš ir kļuvis par rātes locekli un līdz ar to rāte netiešā kārtā iegūst no viņa tiesas varu. Tā tad, investētais fogts,kļūdams par rātes locekli,piešķīra pašai rātei savu jurisdikcijas varu.

XVI.g.s. virsfogtu sāka saukt par trešo birgermeistaru. Tādā ceļā rāte kļuva par jurisdikcijas orgānu.

Fogta tiesas vara.

Sākumā fogts bija pirmā un vienīgā tiesa kompetenta visās lietās, pie kam nevien pilsētā, bet arī pilsētas novadā. Fogta tiesas varai nebija padoti vienīgi garīdznieki, krustneši un ārzemju tirgotāji. Fogts lika spriedumu izpildīt, piedzina nodokļus vai arī citus ar tiesas vai rātes lēmumu nodibinātus maksājumus. 1330.g. blakus fogtam kriminālllietās, ja draudēja sods "pie kakla vai rokas", tad šajās smagās kriminālllietās fogta tiesā darbojās Vācu ordeņa brālis - laikam, Rīgas pils komturs. Šī kārtība pamazām pati no sevis izbeidzas, sevišķi tad, kad rāte kļuva par otro instanci kriminālllietās.

3.Namnieku kopsapulce.

Kamēr pilsētas satversme bija demokrātiska, tā tad XIII.g.s. sākumā, kopsapulce palīdz rātei kā pārvaldes, tā likumdošanas un fogta tiesas darbībā. Bet jau XIII.g.s. vidū namnieku kopsapulce zaudē tiesību vēlēt rāti, fogtus un citas amata personas. Tomēr līdz paša gadu simteņa beigām kopsapulce patur tiesību runāt līdzi likumdošanas un jurisdikcijas darbā. Kā likumdevēji un tajā pašā laikā kā polītiska sapulce visi namnieki tiek kopā saukti par:

communitas consulum ac civium Rigensium.

Kā redzējām, šādas likumdēvējas sapulces rezultāts bija civiloquium vai Bursprake, tāpēc vēlāk namnieku kopsapulces sauc tā pat kā šīs sapulces pieņemtās normas, proti - civiloquium, vai arī plebis loquium. Uz kopsapulcēm rāte aicināja namniekus ar zvaniem, parasti divas reizes gadā: svētdienā, pirms Miķeļiem un Jāņa dienā. Namnieku tiesas sapulces - iudicium notika nevis rātes namā, bet rātslaukumā. Tiesas sapulcēs bija jāpiedalās visiem pilngadīgiem namniekiem, un

tiesas dienas notika katru otro pirmdienu.

Tiesas sapulces vadīja fogts, jo tajā pašā laikā tā bija arī tiesas sēde, pie kam tiesas priekšsēdētājs ir fogts, piesēdētāji bija rātes kungi un tiesneši - visi namnieki. Liecinieku pratināšana notika uz tirgus laukuma visu klātbūtnē. Pēc tam fogts griezās pie viena no namnieku priekšstāvjiem t.s. Urteilsmann (spriedējs), kuŗam kopā ar citiem namniekiem ir jādod šajā lietā spriedums:

1) Jāizšķir, vai apsūdzētais ir vainīgs,
2) Ja viņš ir vainīgs, kāds sods draud.

Šīs divas lietas izspriež krimināltiesā paši namnieki, bet fogts pēc tam šo spriedumu tikai pasludina un izpilda, jo tiesas vara pieder viņam. Uz tirgus laukuma arī atradās t.s. Rolanda tēls - koka figūra, kuŗā tēlots vīrs ar kailu zobenu rokā. Šis tēls simbolizē tirgus jurisdikciju. Bez tam rātes laukumā atradās kāķis, t.i. soda stabs. Tikai XIII.g.s. beigās, kad Rīgai ir savs pilsētas statūts, t.s. pilsētas grāmata, namnieku līdzdalība tiesā kļūst arvien nesvarīgāka un pat pilnīgi lieka, jo kāds sods draud par niziegumu, to fogts vairs neprasa namniekiem, bet dabūja zināt,uzšķirdāms pilsētu tiesību kodeku. Līdz ar to tiesas sēdes notiek rātes namā, ko sāk saukt par pretorium. Fogts spriedumu tikai paziņoja no balkona tirgus laukumā saaicinātiem namniekiem un tur arī sodu izpilda.

Pilsētas īpašumi un ienākumi.

1) Gruntsgabali, kā pilsētā tā novadā, cik tālu uz viņiem jau līdz 1225.g. atsevišķas personas nebija ieguvušas īpašuma tiesības.

2) Pilsētas rātūzis, pilsētas svari, bodes rātes namā, naudas kaltuve, pilsētas sudmalas, kaļķu un ķiegeļu cepļi, akmeņu lauztuves, pilsētas ganības, pilsētas mūris, ielas, tirgus laukums, Rīdziņa u. t.t.

Pilsētas īpašumus un mantu pārvaldīja t.s. kambarnieki - cammerarii, kuŗu galvenais uzdevums bija ievākt nomu no pilsētas grunsgabalu valdītājiem, kas bija jāmaksā 4 reizes gadā: Lieldienās, Jāņos, Miķeļos un Ziemassvētkos, pie kam tikai 4 reiz gadā šajās pašās dienās maksāja algu pilsētas ierēdņiem. Maksāšanas vieta bija camera consistorii. Nomu pilsēta ieguva uz privāttiesiska līguma pamata ar nomniekiem.

Pilsētai piederēja publiski-tiesiska finanču vara, t.i. tiesība prasīt no namniekiem nodokļus. Pilsētas nodevas bija jāmaksā katram:

1) kas iestājās namniekos;
2) kas lietoja pilsētas svarus;
3) zināmas tiesas nodevas.

Bez tam jau XIII.g.s. Rīgā pastāv 2 nodokļi:

a) mantas nodoklis - exactio un
b) nekustama īpašuma nodoklis.

Toties Rīgas namnieki ir brīvi no muitām un desmitās tiesas baznīcai. Pilsētai pieder tiesība iesaukt kaŗā savus namniekus, pie kam, katram jāierodas savā apbruņojumā uz sava rēķina.

Viduslaiku brālības un to mērķi.

Lejasvācu vārds gilde nozīmē upuri, ziedojumu un dzīras (convivium). Latiņu tekstos gildes parasti sauc par fraternitas, latviešu - brālībām. Tā tad, gilde ir brālība, kuŗā, kā redzams no vārda etimologijas, prasa no saviem brāļiem zināmus ziedojumus savstarpējai pa-

līdzībai un aizsardzībai, viesīgai kopdzīvei un dievbijīga gara veicināšanai. Tie ir 3 galvenie brālības mērķi: savstarpīga aizstāvība, viesīga sadzīve un religisks kults.

Ģildes pēc dažu pētnieku domām pastāv jau Romā, bet avotos tās ir apliecinātas sākot ar VIII.g.s. Par brālību locekļiem varēja būt visu arodu un kārtu locekļi. Brālības uzturēja savus altarus baznīcās, nodibināja palīdzības fondus saviem nespējniekiem, bieži sarīkoja slēgtas vai atklātas dzēres t.s. kāzas, apvāķēja mirušos un ar svinīgu godu tos pavadīja uz kapiem. Tāds ir brālību stāvoklis Rietum-Eiropā viduslaikos.

Attiecībā uz Rīgu, ziņu par XIII.g.s. trūkst. Bīskaps Alberts 1211.g. noliedz Rīgā dibināt brālības bez viņa atļaujas.

Pirmās Rīgas brālības statūti ir uzglabājušies no 1252.gada. Tā ir t.s. Svētā gara gilde. Jau nosaukums liecina, ka te ir pārsvarā religiskas intereses. Ģildē uzņēma visus, izņemot divas profesijas: audējus un pirtniekus. Bet pamazām šajā Sv.gara gildē izveidojas, ja tā var teikt, divas frakcijas, kuŗas avoti sauc par divām istabām (Stuben). Proti: t.s. Münsteres un Sostes istabas (no Vestfāļu pilsētām: Münster un Soest). XIV.g.s. sākumā Münsteres istaba kļūst galveno kārt par tirgotāju sapulces vietu un Sostes istaba par amatnieku sanāksmes vietu.

1352.gadā no Sv.gara gildes izstājas amatnieki un nodibina paši savu t.s. Sv.Jāņa gildi.

1354.gadā juridiski neatkarīga kļūst arī tirgotāju gilde, jo šajā gadā tā izstrādā savus statūtus, ņemdama par pamatu Sv.gara gildes statūtus. XV.g.s. tirgotāju gilde sāk kā savu patronu pielūgt Sv.Mariju, tāpēc to sāka saukt par Marijas gildi. Protāms, tautā ir izplatīts šo gilžu nosaukums: Lielā un Mazā gilde. Domā, ka nosaukums Lielā gilde radies tāpēc, ka tirgotāju gildei ir bijis lielāks nams nekā amatnieku gildei. Iemesls var būt arī tas, ka tirgotāju gildes priekšgalā atradās 39 vecajie, bet amatnieku gildē tikai 29.

Lielā gilde.

1354.gadā tirgotāju gilde nolēma uz priekšu vairs neuzņemt savā vidū nevienu amatnieku, baznīckungu un nevācieti. Līdz ar to Lielā gilde kļūst par noslēgtu tirgotāju brālību, lai gan zināmi izņēmumi ir pastāvējuši, proti: pie Lielās gildes vienmēr piederēja viens amats - zeltkaļi, tālāk, jau XVII.g.s. sākumā pieder arī aptieķnieki, gleznotāji un citas brīvās profesijas, kā ārsti, advokāti, kuŗus sauca kopējā vārdā par literātiem. Pilsētas tiesībās par tirgotāju uzskata tikai tādu, kas vismaz 6 gadus ir kalpojis pie kāda principāla, pēc tam principāls ar savu mācekli devās uz tirgotāju tiesu, kur viņu izsludināja par Handlungsgeselle. Tāds tirgotāja palīgs jeb zellis varēja atvērt patstāvīgu veikalu tikai tad, ja viņš bija Rīgas namnieks un Lielās gildes brālis.

Rīgas precinieki (tirgotāji) pēc tirdzniecības nozarēm.

Jau pašā sākumā no tirgotājiem, šī vārda tiešā nozīmē, atdalījās t.s. krāmu bodnieki.

Par tādiem sauca tirgotājus, kas preces pārdeva pēc mārciņām, olektīm un gabaliem. Tā tad, tie bija sīktirgotāji, kas tirgojās ar pārtikas vielām un citām precēm mazumā. Krāmu bodnieki bija organizēti paši savā brālībā jeb kompānijā, kas tikai vēlāk pievienojās Lielai gildei. Šī specializēšanās tirdzniecības branžās gāja arvien tālāk un XVII.g.s. bija ierosināts priekšlikums dibināt tirgotāju cunftes pēc amatnieku cunfšu parauga, pie kam katras cunftes tirgotāji varētu

tirgoties ar zināmām precēm, ar zināmām kundēm u.t.t. Šis projekts netika realizēts, lai gan faktiski XVII.g.s. tirgotāji neatkarīgi no gildes bija organizēti šaurākās brālībās un savienībās.

Cik Lielā gildē ir bijis locekļu ?

No kāda 1647.g. iesnieguma redzams, ka Lielā gildē bija ap 400 locekļu, pie kam:

1) jāmin t.s. „krievu tirgotāji". Tā sauca Rīgas namniekus, kas tirgojās vairumā ar baltkrievu un leišu agentiem. Viņu skaits bija 100 ar 30 palīgiem jeb zeļļiem.

2) Otrā kategorijā ir krāmu bodnieki - ap 70.

3) 30 sāls un siļķu bodnieki, 15 vīna tirgotāji, 15 degvīna tirgotāji u.t.t.

Bez tam 15 locekļu bija aldaŗu savienībā.

Bauernhandler (zemnieku tirgotāji).

Tie sastāda īpašu Lielās gildes grupu. Viņu skaits bija Rīgā 70, pie kam 40 tirgojās ar Kurzemes un Lietavas zemniekiem, 30 ar Vidzemes zemniekiem. Šai tirdzniecībai ir pavisam īpatnējs raksturs, jo tā notiek spaidu kārtā, t.i. likums atļauj zemniekam braukt uz Rīgu un tirgoties ar savām precēm, bet tajā pašā laikā Rīgas tirdzniecības likumi nosaka, ka šādu zemnieku var laist uz tirgus laukuma tikai tad, ja viņam Rīgā nav sava "saimnieka". Turpretīm, ja zemniekam ir savs saimnieks, tad šī saimnieka kalpotāji viņu sagaida pie Rīgas vārtiem un ved nevis uz tirgus laukumu, bet uz iebraucamo vietu, kur zemnieks tiek par brīvu ēdināts un dzirdināts. Pēc tam sava saimnieka pavadībā zemnieks brauc pie pilsētas brāķera un svērēja. Brāķeris nosaka preces šķirni un svērējs svaru. Zemnieka vietā brāķera un svēršanas nodevas maksā saimnieks, kuŗš pēc tam zemnieku aizved atpakaļ uz savu iebraucāmo sētu, tur atkal zemnieks tiek ēdināts un dzirdināts un apdāvināts ar "ciema kukuli" sievai un bērniem. Pēc rātes noteikumiem, zemnieks varēja uzturēties iebraucamā vietā pie sava saimnieka ne ilgāk par 24 stundām, bet to neievēroja. Iebraucamās vietas saimniekam bija tiesības pēc likuma turēt tikai siļķes un sāli, bet patiesībā pie tā varēja dabūt arī visas citas preces. Pēc tam zemnieks saimniekam atstāja visu savu vedumu, par ko dabūja pretīm tikai sāli un siļķes un brauca priecīgs mājās.

Ar ko izskaidrojama šāda īpatnēja veida tirdzniecība ?

Spriešot pēc avotiem, šī kārtība pastāv jau 1550.g., bet droši tā ir vecāka. Likums izšķīra divejādus zemniekus: ar saimnieku un bez saimnieka. Kas ir zemnieka saimnieks Rīgā ? Tas ir tāds namnieks, kam zemnieks ko parādā. Kā zemnieku parādi cēlušies - nav droši zināms. Ticamākais ir tas izskaidrojums, ko deva Rīgas rāte valdībai un tiesā. Proti: kaŗa laikā, neražās un sērgās daži namnieki esot aizdevuši zemniekiem sēklas labību, zirgus, dzelzi un tā kā šo aizdevumu zemnieki nevarējuši laikā dzēst, bet parādi gadu no gada auguši un "iesaluši", tad kreditoriem savu prasību nodrošināšanai atlicies vai nu zemniekus izķīlāt, bet tādā gadījumā viņi nekad nebūtu dabūjuši visu parāda summu, jo zemnieka parāds bieži sasniedza 700 - 3.000 dalderus. Bet zviedru laikos veselu arklu lielas zemnieku mājas maksāja tikai 750 dalderus, pie kam zemnieks taču nebija šo māju īpašnieks un šīs mājas nevarēja pārdot, lai piedzītu tirgotāju prasības. XVIII.g.s. sākumā Rīgas kredīti Vidzemniekiem bija pieauguši līdz 200.000 dalderiem. Sakarā ar to kreditori prasa, lai zemnieki - parādnieki savus ražojumus pārdod tikai saviem kreditoriem, protāms par tādu cenu, kādu noteica kredito-

ru sapulce resp. 70 Rīgas saimnieki, kas tirgojās ar zemniekiem. Tādā ļoti asprātīgā kārtā Rīgas tirgotāji prata monopolizēt visu tirdzniecību ar Kurzemes, Vidzemes un Lietavas zemniekiem. Pēc zemnieka nāves, parastā civīltiesiskā kārtībā parādu dzēšana bija jāturpina viņa dēlam. Ja saimnieks aizbēga no mājām un šajā postā pamestā ciematā ienāca svešs jaunsaimnieks, tad arī viņš skaitījās par ķīlas saimnieka parādnieku, kas juridiski ne ar ko nevarēja tikt pamatots, jo māju īpašnieks bija dzimtkungs un tas nekādu parādu nebija ietaisījis. Uz šī pamata arī izcēlās ilga cīņa starp Rīgas rāti un Vidzemes bruņniecību. Zemnieku parādi bija ierakstīti Rīgas tirgotāju zemnieku grāmatās, kas bija iekārtotas pēc Vaku grāmatu parauga, t.i. zemnieki - parādnieki bija ierakstīti pēc pagastiem un pagasta mājām. Zemnieku grāmatas tirgotājam mirstot mantoja viņa atraitne, jo šīs grāmatas bija vērtspapīri ar savu vērtību un tirgus kursu. Tās pārdeva un ieķīlāja itkā tās būtu obligācijas, pie kam vērtīgākās bija tās zemnieku grāmatas, kuŗu zeme atradās tuvāk Rīgai, jo tirgotāju spaidu vara sākās tikai tajā momentā, kad zemnieks iebrauca pa Rīgas vārtiem. Citur Rīgas tirdzniecības likumi nebija spēkā un ar to arī izskaidrojams, ka "saimnieki" centās savus parādniekus turēt kā "aci pierē", t.i. zemniekam iebraucot Rīgā vajadzēja dzīvot kā kāzās, lai viņš aizbraucis mājās varētu aizvest sievai un bērniem kādu dāvanu un tā savā vieglprātībā viņš arī nākošo reizi dotos tālā Rīgas ceļā. Tāda ir psīchologiskā atslēga šai spaidu tirdzniecībai.

S a t v e r s m e.

Lielās gildes priekšnieku sauca par aldermani (vecākais). Viņam bija zināms skaits piesēdētāju jeb vecajo, kas vēlāk noorganizējās īpašā vecajo solā - Ältesterbank. Aldermanis sasauc un vada gildes pilnās sapulces, pie kam gildes brāļu ierašanās ir obligātoriska un arī atstāt sapulci var tikai ar aldermaņa atļauju. Par brāļiem gildē uzņēma visus tirgotājus, kas bija likumīgā laulībā dzimuši. Ja brālis kļūva maksātnespējīgs, tas uz laiku tika izslēgts no gildes. Ģildes brāļu kandidātus sauca par kukņas brāļiem. Viņiem bija jāiztur zināms pārbaudījuma laiks, pie kam visiem kopī tiem bija tikai viena balss. Uzņemšana par brāli notika Vastlāvjos ar īpašu ceremoniālu. Par gildes religisko raksturu liecina tas, ka sodi par gildes noteikumu neievērošanu tika uzlikti vaskā (pus puds vaska, puds u.t.t.). Šie vaski ir domāti katoļu kultam, altaŗiem un svētbildēm. Ķildas starp gildes locekļiem nevar nodot izšķirt fogtam. Tā tad, juridiskā ziņā tā bija eksterritoriāla organizācija. Ķildas izsprieda un sodus uzlika kopsapulce. Arī rātei ir tiesības iejaukties Lielās gildes dzīvē.

Cunftes jeb amatnieku amati.

Vārds amats ir cēlies no vācu Ammet (Amt). No šī vārda daudzām nozīmēm mūs interesē tikai viena, proti: par amatu sauc kāda amatnieka profesiju un arī šo amatnieku organizāciju, amatnieku arodbiedrību. Lai gan Vācijā šādu arodbiedrību parasti sauc par Zunft, tomēr Hanzas pilsētās cunftes vācu nosaukums ir Amt. Latvieši šīs arodbiedrības ir saukuši vai nu par a m a t i e m jeb arī d r a u d z ī b ā m. Amatu statūtus sauca par amata ruļļiem, arī par Skra, vai Schragen. Amata rulli izstrādāja vai nu pats amats vai arī rāte, pie kam rātes apstiprinājums vienmēr bija vajadzīgs. Vecākie Rīgas amatu ruļļi ir šādi: zeltkaļiem no 1360.g.; kurpniekiem un muciniekiem no 1375.g.; kalējiem no 1382.g. u.t.t. Latviešu valodā vecākais amata rullis ir no 1625.g., t.i. Rīgas vēveru jeb audēju rullis, kas līdz ar to ir vecākais juridiskais teksts latviešu valodā. Amatu skaits ir bijis dažāds: XIV.g.s. - 7 amati; XV.g.s. - 13; XVI.g.s. - 21; XVII.g.s.- 39;

XVIII.g.s. - 42. Sākumā amatnieku amati bija brīvas religiskas un saviesīgas biedrības, bet pamazām tās izveidojās par visiem amatniekiem obligātoriskām arodbiedrībām. Zināma analogija ar šīm viduslaiku spaidu organizācijām ir vēl šodiem Krievijā un Itālijā. Amatnieku amati nekad nevarēja uzsūkt visus amatniekus un strādniekus jau tāpēc vien, ka amati neuzņēma visus par biedriem. Piemēram, vācu amati bieži vien neuzņēma latviešu amatniekus, latviešu amati neuzņēma leišus un igauņus u.t.t. Blakus amatiem pastāv arī brālības. Starpība starp abu tipu organizācijām ir šāda:

1) Amatā par biedri uzņēma tikai amata meistarus ja ir vakance, jo meistaru skaits katrai profesijai ir noteikts;

2) Amatos par biedri var būt tikai arodnieki, t.i. kurpnieku amatā kurpnieki, audēju amatā audēji u.t.t.

Turpretīm brālībās meistaru nav, biedru skaits nav noteikts un še var iestāties nevien arodnieki, bet kuŗa katra persona.

Viduslaiku amatu tautsaimnieciskā un sociālpolītiskā nozīme.

Amatiem viduslaiku pilsētu saimniecībā un sabiedriskā dzīvē bija ārkārtīgi liela nozīme.

1) Amati nosaka meistaru skaitu, t.i. nosaka, cik katrā amatniecības nozarē var būt uzņēmumu. Tas nozīmē, ka preču pārprodukcija nav iespējama un šāda ražošanas reglamentācija bija iespējama tāpēc, ka amatnieki ražo tikai vietējam tirgum, tāpēc arī pasaules konjunktūra nevar iespaidot kādas pilsētas amatniecības likteni;

2) Tā kā amati atļāva strādāt tikai augsti kvalificētiem strādniekiem, tad tirgū nonāca tikai laba prece;

3) Ražojot iekšējam tirgum, bija iespējams regulēt preču cenu, ko darīja rāte kā amatu uzraudzības iestāde saskaņā ar amatu piekrišanu;

4) Amati atrisināja bezdarba jautājumu tajā ziņā, ka viņi ļāva mācīties amatu un strādāt kā amatniekiem tikai zināmam personu skaitam, bet līdz ar to amati uzņēmās par saviem biedriem nevien morālisku un juridisku atbildību, bet amati atrisināja visus tos sarežģītos jautājumus, kas tagad uzlikti valstij t.s. sociālo likumu veidā.

Amatu organizācija.

Amatnieki bija spiesti iegūt techniskās zināšanas zināmā likumā noteiktā kārtībā. No technisko spēju viedokļa amatnieki ir trejādi:

1) Amata puiši jeb mācekļi (Lehrjunge);
2) Amata biedri jeb zeļļi (Gesellen);
3) Amata brāļi jeb meistari.

Amata puisis bija amata meistara mācībā nodots jauneklis, pie kam šo mācekli meistars var pieņemt tikai ar visa amata ziņu. Mācības līgumu slēdza amata tiesā uz 2 vai 6 gadiem, atkarībā no amata. Vēlāk par mācekļiem pieņēma vācu tautības jaunekļus, izņemot latviešu amatus. No viņiem prasa likumīgā laulībā dzimšanu un galviniekus. Ja puisis aizbēga no meistara, viņu ar varu atveda atpakaļ un mācības laiks bija jāsāk no jauna. Mācības laikam beidzoties, māceklim bija vēl 4 gadi jākalpo pie tā paša meistara par algas puisi (Lohnknecht), t.i. viņam maksāja algu. Līdz ar to māceklis ieiet otrā stadijā, jo algas puisis ir jau amata biedrs jeb zellis. Algas lielumu noteica

vai nu brīvi vienojoties, vai arī tas bija normēts statūtos.Parasti algas puisis saņēma savā maizē t.s. "otro kausu", t.i. pusi no peļņas bet meistara maizē "ceturto kausu". Darba laiks bija no plkst. 5 rītā līdz 18 vakarā. Līgumu algas puiši slēdza 2 reizes gadā: Lieldienās un Miķeļos. Ja vienam meistaram varēja būt tikai 1 māceklis, tad zeļļu skaits varēja būt lielāks vai pat neierobežots, kad algas puisis bija nokalpojis pie meistara zināmu laiku, tad sākās trešā stadija. Zellim bija jāiet "vanderēt" jeb kā latviešu teksts saka "svešas malas izbaudīties". Vanderzellis devās uz citu pilsētu, pat uz ārzemēm, lai tur pie cita meistara papildinātos zināšanās. Par zelli varēja būt tikai neprecējies puisis, kas maksāja savam amatam zināmu biedru naudu, un par sliktu darbu vai neierašanos darbā atbildēja amata priekšā ar soda naudām.

Trešā stādija ir tā, ka amata biedrs jeb zellis kļūst par "Selbstherr", t.i. ja amatā bija kāda vakance, tad vecākam zellim ļāva iepirkties amatā, t.i. samaksāt iepirkšanās naudu, dot visam amatam "kāzas", t.i. vairāk dienas ilgas dzīres un ar t.s. "maistara gabalu" visa amata pilnā sapulcē pierādīt savu prasmi strādāt par patstāvīgu meistaru.

Saimnieciskai konkurencei pieaugot, izredzes kļūt par meistaru, protāms, bija vājas, vēl jo vairāk tāpēc, ka nodibinājās netikums dot meistara tiesības pirmām kārtām tikai tiem zeļļiem, kas precēja meistaru meitas vai atreitnes. Šīs meistaru atraitnes arī bija amata locekles un tika sauktas par amata māsām. Zeļļi jeb amata biedri nebija pilntiesīgi amata locekļi un piedalījās bieži tikai kopsapulču viesīgā daļā.

Katram amatam bija sava valde no 5 personām. Valdes locekļus sauca par amata vecākiem. Valdi vēlēja pilna sapulce, ko varēja sasaukt tikai ar amata tiesas atļauju, kas notika 2 reizes gadā: parasti Lieldienās un Miķeļos. Sapulce bija pilntiesīga, ja piedalījās 1/2 amata brāļu un māsu, pie kam šajā sapulcē vispirms nolasīja amata rulli, tālāk vēlēja amata personas, uzņēma mācekļus un jaunus meistarus, izšķīra sūdzības un sodīja disciplinārā kārtā. Amata priekšsēdētājs ir aldermanis, viņa biedri 2 piesēdētāji (Beisitzer), kasieris un rakstvedis. Zeļļu priekšnieks bija t.s. veczellis, ko vēlēja meistari un zeļļi kopā un kas amatā aizstāvēja zeļļu intereses. Amata valdes pienākums bija reiz mēnesī apstaigāt visas amata darbnīcas, pārbaudīt iepirkto jēlvielu labumu un ražoto preču kvalitāti, gādāt par slimiem amata brāļiem, par atraitnēs palikušām māsām u.t.t. Lasot pilnā sapulcē amata rulli, aldermanis tūliņ izsauca šo noteikumu pārkāpējus sapulces priekšā un uzlika t.s. "breki", t.i. soda naudu, ko sulainis tūlīt iekasēja no vainīgā un šo naudu noguldīja īpašā bisē (kārbā), kuŗas saturu sapulci slēdzot saskaita, pie kam pusi no soda naudām nodeva amata tiesai, bet otru pusi patur pats amats. Ja pārkāpums bija smags, vai arī ja vainīgais nepadevās valdes un pilnās sapulces uzliktam sodam, tad nepaklausīgo nodeva amata tiesai, kas sastāv no 5 locekļie: 2 rātes kungiem, ko sauc par amata kungiem un 3 pieaicinātiem amata vecākiem.

Šī amata tiesa bija nevien otrā instance amatnieku lietām, bet arī apstiprināja meistara un viņa puišu līgumus, izdeva zeļļiem amata zīmes u.t.t.

Pretstatā lielai gildei, kur fogts nekādās lietās nevarēja iejaukties, amatnieku amatos fogtam piekrita visas tās lietas, kuŗām bija kriminmāls raksturs, jeb kā likums saka: par nodarījumiem, kuŗu rezultātā izceļas "zilums vai asiņainums uz kāda miesas".

Cik bijis nevācu amatu, nav skaidri zināms, jo bija viena daļa tādu amatu, kur uzņēma kā vāciešus tā nevāciešus, galveno kārt latviešus. Mazā gildē bija reprezentēti šādi nevācu amati: audēji, kurpnieki, drēbnieki, kalēji un namdari. Bet, protāms, ne visi amati bija

reprezentēti gildē un sevišķi tas sakams par nevācu arodniekiem.

Brālības.

Blakus amatiem pastāv vēl cits organizācijas tips, ko sauc par brālībām, jo pilsētas strādnieki, kam nebija pašiem sava amata - cunftes, tie dibināja brālības, Vecākā brālība būs bijusi zvejnieku un pārcēlāju draudze, kas sākumā bija lībiska. Vairāk pazīstamas ir trīs Rīgas transporta strādnieku brālības, kas monopolizēja visas transporta darbus Rīgā. Šīs brālības ir šādas:

I. 1386.gadā dibināta alus nesēju brālība (Bierträgergilde), kuŗas uzdevums bija organizēt alus un vīna mucu izvadāšanu Rīgā. Šīs brālības simbols bija: melns puika sprogainiem matiem uz mucas (nēgerēns uz mucas). Brālībā bija ap 200 brāļu un māsu, pie kam šajā brālībā par brāļiem bija pat vācieši, garīdznieki un pat Rīgas virsbīskaps Jaspers Linde.

II. 1450.gadā dibināta Losträgergilde, ko latvieši sauca par štaueru, arī kuginieku brālību, jo viņu uzdevums bija izkŗaut un piekŗaut kugus. Abās brālībās par brāļiem uzņēma tikai Rīgas namniekus.

III. 1463.gadā dibināta Liggergilde, latviešu nosaukums - ligeŗu jeb svērāju brālība. Viņu uzdevums bija vest kā izejošās tā ienākošās preces uz pilsētas svariem, ja alus nesējiem bija savs altāris Jēkaba baznīcā, tad kuginiekiem un svērājiem altāris bija Pēteŗa baznīcā.

Amatu savienība jeb Mazā gilde.

Mazās gildes amata rullis minēts pirmo reizi 1352.gadā un pēc tam pārgrozīts un papildināts 1656.gadā, 1822. un 1883.gados. XVIII. g.s. Mazā gildē bija apvienoti 42 amati, ar 462 meistariem. Katram amatnieku amatam parasti bija jābūt reprezentētam Mazā gildē un jābūt Rīgas namniekam, ja viņš gribēja atvērt Rīgā darbnīcu. Uzņēma tāpat kā Lielā gildē Vastlāvjos.

Turpretīm amata zeļļi nebija Mazā gildē reprezentēti, bet tiem pašiem bija savu zeļļu brālība. Mazo gildi vadīja aldermanis, ko vēlēja no "vecajo sola". Mazā gildē vecajo solā bija 29 locekļi. Līdz 1671.gadam vecajo sols vēlēja aldermani uz noteiktu laiku - uz 1 vai vairākiem gadiem. Pēc 1671.gada aldermani vēlēja uz visu mūžu. Mazās gildes brāļiem bija zināmas priekšrocības, kas raksturo gildes sabiedrisko un religisko dzīvi.

1) Gildes brāļiem ir tiesības darīt alu un degvīnu;
2) Tiesība savas gimenes svinības, sevišķi kristības un kāzas svinēt gildes namā, kas arī saprotāms, jo viduslaiku privātie dzīvokļi ir ļoti mazi un tur officiālas svinības nav iespējams rīkot. Tāpēc arī gildes namā bija īpaša telpa t.s. "brūtes kambaris", kas ir domāts jaunlaulātiem, bet kuŗā noturēja savas apspriedes arī vecajo sols. Svinības bija sīki reglamentētas;
3) Gildes locekļiem ir tiesības uz svinīgu apbedījumu, t.i. viņa bērēs piedalījās nevien viņa amata, bet arī visa gilde;
4) Nelaimes un nabadzības gadījumos gildes brāļiem ir tiesības uz pabalstu;
5) Katrs gildes brālis ir "goda vīrs". Tas nozīmē, ka viņam tiesā ir neierobežota liecinieka, prasītāja un atbildētāja tiesība un arī tiesība ar vienkāršu zvērastu atvairīt pret viņu celtos apvainojumus. Prezumcija ir tā, ka gildē nemaz neuzņēma negodīgu cilvēku, kuŗa tiesību spēja būtu dragāta;
6) Tiesība tieši vai netieši uzskatīt sevi par Rīgas apakšējās palātas locekli, tā tad, piedalīties Rīgas politiskā un saimnieciskā dzīvē.

Ģildes kā Rīgas pašvaldības apakšnams.

Ir strīdīgs jautājums, kā abas gildes no privāttiesiskām brālībām izveidojas par publiski tiesiskām korporācijām ?

Zināms ir tikai tas, ka jau XV.g.s. rātes svarīgos gadījumos aicināja abu ģilžu amata personas uz apspriedēm. Tāpat savā laikā redzējām, ka zināmā laikmetā ģildes sūta savus delegātus uz landtāgiem. Jau t.s. Salaspils līgums 1452.gadā,ar ko tika nodibināta ordeņa un virsbīskapa divkārša kundzība pār Rīgu, tiek parasktīts no 6 rātes locekļiem un 6 ģilžu, proti, ik pa 3 no katras ģildes priekšstāvjiem. Ģilžu politiskais svars pieauga pēc reformācijas, tā tad, XVI.g.s. 30.gados, kad rāte, kas nostājās luteranisma pusē, bija spiesta pret saviem katoliskiem zemes kungiem meklēt atbalstu Rīgas namniekos. Rāte uzskata šajā laikā ģildes vienīgi par namnieku priekšstāvjiem, turpretīm ģilžu aldermaņi centās pamatot uzskatu, ka viņi reprezentē nevis namniecību, bet tikai savas ģildes. Ar to ģildes gribēja panākt, lai viņas tiek atzītas par vienīgi pilnvarotām politīski komūnālām Rīgas kārtām. Proti: rāte ir pirmā kārta, Lielā ģilde otrā kārta un Mazā ģilde trešā kārta. Tomēr namniecība savukārt uzsāka cīņu pret ģildēm un t.s. kalendāra nemieru laikā, kad rātes stāvoklis bija ļoti satricināts poļu valdības acīs - namnieki revolūcionārā kārtā uzspiež rātei 1585.gada līgumu, ar ko rāte bija spiesta atzīt, ka namnieki var tieši bez ģilžu starpniecības piedalīties Rīgas pašvaldībā, vēlēdami visas iestādes un ieņemdami visus amatus.

Bet jau ar 1589.gada t.s. Severinu līgumu, namnieki zaudē savu tiešo līdzdalību pilsētas pašvaldībā. Severina līgums ir pirmais juridiskais akts, kas atzīst abas ģildes kā publiski tiesiskus Rīgas pašvaldības organus. Citiem vārdiem, namniekus reprezentē abas viņu kārtas: tirgotāju kārtu t.s. Lielās ģildes vecajo sols, amatnieku kārtu t.s. Mazās ģildes vecajo sols. Bet jau pirms šī izšķirošā 1589.gada Severina līguma, ģildes bija ieguvušas lielāku vai mazāku līdzdalību pilsētas finanču lietās. Tāpat kā territorijās zemes kungi bija spiesti sasaukt mantāgus un landtāgus, lai uzliktu iedzīvotājiem jaunas nodevas, tā arī rāte bija spiesta sasaukt abas ģildes kopā, lai varētu Rīgas namniekiem uzlikt jaunus nodokļus. Tā tad, vispirms finanču tiesībās, kā territorijās tā pilsētās, iedzīvotāji kļūst par kārtām.

1539.gadā abas ģildes tiek formāli aicinātas piedalīties nodokļu pārvaldē. 1540.gadā ģildes iegūst tiesību baznīču pārvaldē. 1552.gadā ģildēm nodod pilsētas ganības, 1559.gadā - ķiegeļu ceplus. Kādi īpašumi nokļuva ģilžu rokās, to mēs vislabāk redzam pēc 1877.gada likuma, ar ko Latvijā ieveda Krievijas pilsētu tiesības. Ģildes pēc šī likuma noteikumiem nodod pilsētai šādas iestādes: pilsētas teātri (tagadējā opera), bāriņu namu, pilsētas ganības, Diskonto banku, pilsētas gāzes iestādi un ūdensvadu, Duntes muižiņu u.c.

Severina līgumam seko 1604.gada līgums, kas galīgi noteic rātes attiecības ar ģildēm. Ģilžu vecajo soli ir līdztiesīgi orgāni, kas vienādi ar rāti izšķir Rīgas likteņus. Pilsētas finances pārvalda birgermeistars, abu ģilžu aldermaņi un pa vienam priekšstāvim no katras ģildes vecajo sola. Pilsētas politiskos un citus svarīgus jautājumus izsprież ģilžu vecajo sols, pie kam līdz tam šajā solā bija reprezentētas 70 personas, tagad, pēc 1604.gada līguma - 60 personas, 30 no Lielās un 30 no Mazās ģildes.

Kādā kārtā ģildes piedalās pilsētu pašvaldībā.

Proti, šādā: rāte paziņo dienas kārtību abām ģildēm. Ja bija jāizsprież nesvarīgas lietas, tad abi aldermaņi ar vecajo sola locekļiem

devās uz rātes namu un tur kopīgi izšķīra jautājumus. Ja lietas bija dienas kārtībā svarīgas, tad aldermaņi sasauca gilžu kopsapulci, pie kam vispirms dienas kārtību izspriež Lielā gilde un lēmumus pieņem abās gildēs ar vienkāršu balsu vairākumu. Kad Lielā gilde bija lēmumu pieņēmusi, tad 2 delegāti ar šo lēmumu devās uz Mazo gildi, lai panāktu kopēju gilžu lēmumu un to paziņotu rātei. Še, protāms, varēja būt divi sarežģīti gadījumi:

1) Ja viena gilde paliek pie atsevišķām domām, tad tai jāpiekāpjas otras gildes un rātes vairākuma priekšā;

2) Ja abas gildes balso pret rāti, tad nodibina izlīguma kommisiju, ņemot no katras kārtas 16 priekšstāvjus.

Ar 1877.gada likumu abu gilžu vecajo soli zaudē savas pārstāvības tiesības pilsētu pašvaldībā. Bet tikai vēl 1924.gadā tika likvidēts Mazās gildes vecajo sols. 1931.gadā Mazā gildē bija vēl apvienoti 32 amati ar 1750 meistariem, 300 zeļļiem un mācekļiem.

Protāms, Mazā gilde ir tagad tikai privāttiesiska savienības, tomēr tās iekārta ir palikusi tā pati, kas viduslaikos. Tā ir bagātākā Rīgas amatnieku organizācija. Arī Lielā gilde pastāv vēl šodien un līdz pat 1917.gadam tai bija tiesība delegēt savus pārstāvjus nodokļu pārvaldē. Līdz 1922.gadam Lielā gilde pārvalda arī Rīgas baznīču īpašumus un pašlaik Lielā gildē ir tik pat locekļu, cik viduslaikos, t.i. 399, pie kam gandrīz visi vācu tautības. No tiem: 283 tirgotāji, 8 zeltkaļi un 108 literāti (brīvās profesijas).

Kas teikts par Rīgas satversmi, tas attiecināms gandrīz pilnā mērā arī uz citu Livonijas pilsētu satversmi viduslaikos. Piemēram, Kuldīgas rāte sastāv no: birgermeistara, 5 rātes kungiem, pilsētas sekretāra, un 2 aldermaņiem, pa 2 no katras gildes. Parasti šajās mazpilsētās rātes locekļus vēlēja uz visu mūžu, bet fogtu uz dažiem gadiem.

Livonijas tiesu iekārta.

Galvenais princips ir tas, ka territorijās tiesas varas nesējs ir nevis Vācijas ķeizars vai karālis, bet zemes kungs - garīgais vai laicīgais firsts. Sakšu spogulis nosaka: "Novadā karālim nav nekādas tiesas varas". Harijā un Vīrijā tiesas vara piederēja karāļa vietniekam līdz 1346.gadam, bet pēc tam ordeņa mestram vai viņa delegētām personām. Rīgas, Tērbatas un Sāmsalas bīskapijās tiesas vara piederēja šo bīskapiju zemes kungiem, kas bija garīgi firsti un tiesas varu bija dabūjuši līdz ar citām regālijām lēņos no Vācijas impērijas. Protāms, impērija deva tikai laicīgo tiesas varu, garīgo tiesas varu bīskapi saņēma no pāvesta. Kā zināms, katra territorija bija dualistiska valsts, kuŗā pastāv terra un dominus kā divi tiesību subjekti. Tas pats redzams arī tiesas iekārtā. Blakus zemes kunga tiesai drīz vien izceļas kārtu tiesas.

Zemes kungs, fogts un viņa tiesības pēc XIII.g.s. līgumiem.

Livonijā zemes kungi bija garīgi firsti, bet pēc kanoniskām tiesībām prelātiem un vispār garīdzniekiem ir aizliegts spriest par kristīgu cilvēku dzīvību, citiem vārdiem, ir aizliegts izliet asinis. Tamdēļ Livonijas garīgie firsti pēc Vācijas paraŭga, tiesas varu nodod tālāk ierēdņiem, kas tiesāja bīskapu vārdā. Šo bīskapa iecelto tiesnesi sauca par fogtu jeb advokātu, latviešu - sogis. Fogti bija pēc bīskapijas parauga arī ordeņa territorijā un pat Harijā un Vīrijā resp. Dāņu hercogistē. Lasot XIII.g.s. avotus, redzam, ka fogts ir

vienīgais tiesnesis Livonijā. Citas tiesas varas, protāms, izņemot zemes kungu, nav. Tā kā fogtam piederēja tikai delegēta tiesas vara, tad, protāms, fogta spriedumu varēja pārsūdzēt pie zemes kunga. Arī Livonijas tautas bija spiestas atzīt šo Vācijā pastāvošo tiesas iekārtu un pieņemt par saviem tiesnešiem bīskapa vai ordeņa fogtus. Fogta jurisdikciju atzīst sāmi 1241.gada un 1255.gada, kurši - 1267.gada, zemgaļi - 1278.gada līgumos.

No šiem līgumiem varam spriest par Livonijas tiesas iekārtu XIII. g.s. Par sāmiem ir teikts, ka viņi pieņems reizi gadā fogtu laicīgu lietu izspriešanai, pie kam fogta tiesa sesija ilgst no Miķeļiem līdz gavenim. Ja fogts likumīgu iemeslu dēļ nokavēja noteikto sesijas sākumu, tad viņam atļāva sesiju paildzināt. Pārējā laikā sāmi patur tiesības tiesāt pašiem. Lai neizceltos kollīzijas, katrai tiesas varai ir noteikta sava tiesas sesija. 1272.gada līgumā ar zemgaļiem noteikts, ka fogtam jānotur tiesa 3 reiz gadā un jāspriež pēc Latvijas un Igaunijas zemestiesībām un ieradumiem.

Tekstu analīze.

1) No tekstiem ir skaidrs, ka fogts tiesu spriež pēc Latvijas un Igaunijas zemes tiesībām un ieradumiem. Šīs zemes tiesības pa daļai tika kodificētas jau XIII.g.s. un vēlākie autori tās nepareizi sāka dēvēt par "zemnieku tiesībām". Ir uzglabājušies 3 šādi Livonijas zemes tiesību kodeki no XIII.g.s., kas satur gandrīz vienīgi krimināltiesiskas un kriminālprocesuālas normas.

2) Fogts nespriež tiesu viens pats, bet de seniorum terrae consilio. Šie XIII.g.s. avotos minētie senioŗes terrae ir Livonijas tautu politiskie vadoņi un dažādas amata personas.

3) No līgumiem redzams, ka fogta tiesa darbojās zināmās sesijās, pie kam noteiktas viena, divas vai trīs sesijas gadā, atkarībā no novada. Tiesas sesijas sakrīt ar pagasta dienām. Pagasta dienās jeb vakās (pagasta sapulces) fogts ieradās līdz ar saviem pavadoņiem jāšus, lai spriestu tiesu, ievāktu nodokļus un soda naudas.

Pagasta dienās bija jāierodās visiem pagasta pilntiesīgiem locekļiem. Fogtam blakus kā tiesneši ar savu padomu darbojās pagasta vecākie un pagastu tiesneši.

Virsbīskaps Miķelis 1494.g. izdevis īpašus noteikumus par krimināltiesas sastāvu bīskapijās un proti: "nevienam mūsu valsts zemniekam nevar piespriest nāvi, ja tur nav klāt novada sogis, mūsu muižas kungs (Landknecht) un lauku skrīveris (Landschreiber). Šiem trim tiesas locekļiem jābūt no tā novada, pie kuŗa pieder zaglis. Turpretīm tiesnešiem un vecajiem, kas šo spriedumu ienesa tiesas namā, jābūt no cita novada. Kur nāves spriedums bija pasludināts citādi, tur tas nebija likumīgs."

No šī noteikuma redzam, ka zemnieku jeb pagasta tiesā ir divi līdztiesiski konstitutīvi faktori, divejādi līdzvērtīgi orgāni:

1) fogts, muižkungs un skrīveris, kas tiesā reprezentē bīskapa tiesas varu, un

2) tiesneši un pagasta vecākie, kas pagasta tiesā reprezentē zemnieku kārtu, jo pēc viduslaiku tiesu iekārtas pamatprincipa, spriest par sava kārtas biedra vainu vai sodu var tikai viņa kārtas piederīgiem.

Kā redzējām krimināltiesā ir divas dažādas sastāvdaļas: valsts varas un kārtu priekšstāvji. Pie valsts varas priekšstāvjiem pieder: fogts jeb sogis, muižkungs un lauku skrīveris. Kāds ir soga jeb fogta stāvoklis tiesā ?

Fogts ir tiesas priekšsēdētājs, kam pieder t.s. Gerichtsbann, ko viņš saņēmis no zemes kunga, jo viņš spriež tiesu zemes kunga vārdā. Fogts vada sēdi, noklausina partus, lieciniekus un pēc tam pasludina spriedumu un liek to izpildīt. Fogta stāvokli tiesā raksturo kāds vecs noteikums, kas skan šādi: "Fogtam jāsēž tiesas krēslā kā dusmīgi grīnējošam lauvam (grīnēt - atņirgt zobus), jāpārliek labā kāja pār kreiso un jādomā par to stingro tiesu, ko Dievs par viņu spriedīs pastarā dien".

Skrīveris ir tiesas sekretārs, bet muižkungam ir vesela rinda administrātīvu un pa daļai jurisdikcijas pienākumu, proti: muižkungs uzstājas kā prokurors. Dažreiz viņš ir pielīdzināms policijai, kas izdara lietā iepriekšējo izziņu, kas apcietina vainīgo, uzliek arestu mantai u.t.t.

Tiesneši.

Tiesnešus vēlē pa 2 no katra novada. Lai viņi nebūtu atkarīgi no sava novada kunga, tiem ir jābūt pārnovadu, t.i. no cita novada nekā apsūdzētais. Vācu avoti šādus tiesnešus sauc par Rechtsfinder, kas cēlies tāpēc, ka viņa pienākums bija "das Recht finden", t.i. atrast to normu, pēc kuŗas jāizšķir konkretā lieta. Spriedumu taisīja šādi: kad sogis bija nopratinājis puses un lieciniekus, tad viņš uzaicināja tiesnešus atstāt tiesas zāli, lai izšķirtu jautājumu par vainu un sodu vai arī vainu un atlīdzību. Šo savu priekšlikumu sogis formulē sekoši: "das Recht finden" pēc tam tiesneši iziet laukā un apspriežas parasti kopā ar visa pagasta kopsapulci. Atraduši normu, tie ar gatavu spriedumu atgriezās tiesas namā, ko avoti sauc das Recht hineinbringen, no kā cēlies latviešu vārds "tiesnesis".

Spriedumu pasludināja sogis. Ja spriedums saturēja nāves sodu, tad parasti fogts griezās pie klātesošā sūdzētāja vai pie nogalinātā radiem ar jautājumu vai viņi negrib žēlot notiesāto, atļaujot viņam izpirkt savu dzīvību ar līdzības naudu (compositio, Busse). Ja radinieki vai sūdzētājs tam piekrita, bet notiesātais vai viņa radinieki nespēja līdzības naudu maksāt, tad to varēja uzņemties arī trešās personas, piemēram, kāds muižnieks un līdz ar to notiesātais kļuva par šīs trešās personas kalpu jeb drelli. Šāda kārtība pastāv XV.g.s. Rīgas virsbīskapijā. Līdzīga kārtība ir arī citās bīskapijās, kur sākumā , XIII. un XIV.g.s. fogts bija vienīgais tiesnesis, kuŗa spriedumu varēja pārsūdzēt tikai pie zemes kunga. Ordeņa valsts latviešu daļā pagasta tiesās prezidēja vai nu fogts vai komturs un šo viņa spriedumu varēja zemnieki pārsūdzēt līdz mestram.

Tāda ir pirmatnējā jeb primārā tiesa Livonijā, tā tad, pastāv tikai fogta resp. komtūru tiesas.

Šajā tiesu iekārtā pamazām notiek lielas pārmaiņas. Lieta tā, ka zemes kungs, jo sevišķi bīskapi, piešķirdami bruņiniekiem lēņos valsts territorijas novadus, deva tiem līdz arī publiskās tiesības par šo territoriju iedzīvotājiem. Kādas publiskās tiesības ieguva vasaļi no saviem zemes kungiem, tas,runājot par XIII. un XIV.g.s., ir strīdīgs jautājums.

Avotu trūkuma dēļ ir stingri jāatšķir: bīskapu dotie lēņi bruņiniekiem no vienas puses un ordeņa dotie lēņi bruņiniekiem no otras puses. Starpība ir šāda: ordeņa valsts latviešu daļā vasaļiem nebija tiesas varas par sava novada ļaudīm, bet še tiesas vara līdz 1561.gadam piederēja fogtam vai komturam. Turpretīm, bīskapijās vasaļi ieguva no sava zemes kunga nevien tiesību prasīt nodevas un klaušas, bet arī viņus tiesāt. Bīskapu vasaļiem piešķirto tiesas varu avoti sauca par: "Recht in Hals und Hand". Bunge domāja, ka ar šo formulu bruņinieki ieguva visus jurisdikcijas veidus. "Tiesība uz kaklu" nozīmējot kriminālo jurisdikciju, bet "tiesība uz roku" - civilo un administrātīvo

jurisdikciju. Bunges domas nav pareizas.

Ar šo formulu piešķīra tikai kriminālo jurisdikciju, ko vēlākie avoti sauca arī par "augstāko un zemāko tiesas varu". "Tiesība uz kaklu" ir tas pats, kas augstākā tiesas vara, jo dod tiesas kungam varu izpildīt nāves spriedumu. "Tiesība uz roku" ir zemākā tiesas vara, kas dod tiesību tiesas kungam nocirst notiesātam labo roku, jo vienīgi ar labo roku viduslaikos cilvēks iegūst un aizstāv savas tiesības. Eo ipso, kam labā roka nocirsta, tas zaudē savas iegūtās tiesības. Viņš nevar savas intereses vairs aizstāvēt tiesā, jo zaudē iespēju zvērēt. Kam nav fiziskas vai juridiskas spējas zvērēt, tādam nav nozīmes tiesā ierasties, viņu var apvainot, atņemt mantu, viņš nevar par to tiesā sūdzēt, jo viņš tiesā ir darbības nespējīgs.

Kas notiek ar fogta jurisdikciju ? Valsts novados (kas nav izdoti vasaļiem) fogts joprojām ir tiesas kungs. Attiecībā uz vasaļu zemēm jautājums nav pilnīgi skaidrs. Spriežot pēc dažiem avotiem, muižnieku zemēs krimināltiesu sastādīja bez fogta un vispār bez zemes kunga ierēdņu palīdzības. Tiesas priekšsēdētājs laikam būs bijis pats vasalis, kas tā tad atvieto fogtu. Bez tam muižnieka sasauktā pils tiesā (Schlossgericht) piedalījās kā piesēdētāji 2 kaimiņu vasaļi. Bet arī pils tiesās muižnieks kā priekšsēdētājs tikai vada sēdi, pēc tam pasludina un liek izpildīt spriedumu, turpretīm tiesneši arī te ir zemnieki. Piesēdētāji tikai apliecina tiesas gaitu, vai tiesa saskan ar procesuālo normu noteikumiem, vai spriedums ir pieņemts likumīgi. Kas attiecas uz civīltiesām, tad civīllietās, izņemot, laikam, mantošanas lietas, parasti nepiedalījās tiesas sastāvā ne fogts, ne muižnieku priekšstāvji.

Attiecībā uz fogta un ordeņa novados arī komtura tiesību tiesāt pārējos pavalstniekus, tā tad, namniekus un bruņiniekus, tad avotu trūkuma dēļ var pieņemt, ka namnieku lietas izsprieda namnieku tiesās resp. pilsētas fogts un rāte u.t.t. un bruņinieku lietas - izsprieda bruņinieku tiesās. Tomēr fogtiem un komturiem palika zināmas uzraudzības tiesības par visām šīm kārtu tiesām, bez tam fogti un komturi patur kā ordeņa tā bīskapiju zemēs noteiktu drošības līdzekli pret apvainotiem, izpildīt krimināltiesas spriedumu un pa daļai vest iepriekšējo izmeklēšanu.

Apskatot Rīgas tiesības redzējām, ka tur pamazām nodibinājās savas namnieku tiesas, kas vai nu pilnīgi, vai pa daļai kļuva neatkarīgas no zemes kunga, t.i. no virsbīskapa vai Vācu ordeņa mestra.

Līdzīga parādība notika arī uz laukiem, kur bruņniecība izveidoja savas kārtu tiesas. Šādas bruņinieku tiesas ir mantāgi un padomes.

Harijā un Vīrijā zemes padome bija pirmā instance visām bruņinieku krimināllietām. Turpretīm bīskapijās - bīskapijas padome bija pirmā instance nevien bruņinieku krimināl-, bet arī civīllietām. Šo tiesu, tā tad ~~bīskapiju~~ padomi Harijā un bīskapiju padomes, avoti sauca par augstāko tiesu.

Vai senā Livonijā pastāvēja instanču kārtība ?

Bīskapijās instanču kārtības nav. Bīskapijas padome ir pirmā un pēdējā instance visām bruņinieku lietām. Padomes priekšsēdētājs ir parasti bīskaps un padomes locekļi ir uzskatāmi par viņa piesēdētājiem. Ir iespējama lietu revīzija, t.i. vienā padomes sēdē izlemto lietu varēja revidēt tā pati bīskapijas padome nākošā mantāga sesijā, kur bija jāpiedalās obligātoriski visiem vasaļiem.

Ordeņa valsts latviešu daļā kā mantāga tā ordeņa padomes priekšsēdētājs bija mestrs vai viņa uzdevumā kāds fogts vai komturs.

Blakus mantāgiem un padomei sastopam vēl vienu bruņinieku kārtas tiesu, ko avoti sauc par iudex vasallorum, Mannrichter. Vasaļu

tiesnesi sākumā iecēla zemes kungs viens pats, vēlāk kopā ar padomi. Viņš bija amatā no viena mantāga līdz otram un kopā ar saviem piesēdētājiem (vasaļiem) sastādīja vasaļu tiesu - Manngericht.

Kāds ir šī vasaļu tiesneša stāvoklis attieciībā pret bīskapiju, ordeņa un zemes padomēm kā pret tiesu iestādēm?

Harijā un Vīrijā vasaļu tiesa ir pirmā instance visām bruņinieku civīllietām, otrā instance ir zemes padome. Turpretīm visā pārējā Livonijā vasaļu tiesas kompetence bija ļoti šaura:

1) Vasaļu tiesa apliecina izspriestus tiesiskus strīdus;

2) Izpilda bīskapijas vai ordeņa padomes lēmumus civīllietās;

3) Nopratina lieciniekus un uzaicina partus ierasties tiesā;

4) Izšķir traucēta valdījuma lietas.

Tomēr parti varēja katru vasaļa tiesneša lēmumu pārsūdzēt padomei un no padomes revīzijas kārtībā pārnest lietu uz nākošo landtāgu.

Pēdējos gadu simteņos Livonijā pamazām no gadījuma uz gadījumu nodibinājās kārtība apellēt no zemes, bīskapijas vai ordeņa padomes uz landtāgu, pie kam Rīgas virsbīskapija šajā ziņā bija izņēmums.

Vai no Livonijas varēja apellēt uz impēriju ?

Vācu ordeņa valstī attīstības gaita ir šāda. Jau 1356.g. Vācijas kurfirsti iegūst t.s. Privilegium de non evocando et de non appellando. Privilegium de non evocando nozīmē to, ka kurfirstu pavalstnieki varēja griezties ar savām sūdzībām tikai kurfirsta tiesās, tā tad zemes kunga tiesās. Privilegium de non appellando nozīmē, ka pavalstnieki nevarēja pārsūdzēt kurfirsta spriedumu Vācijas karaļa galma tiesā.

Sākumā šo privilēgiju ieguva tikai 7 Vācijas kurfirsti, bet jau 1403.g. šo privilēgiju ieguva arī Vācu ordenis kā Livonijā, tā Prūsijā. Šo privilēgiju ordenim apstiprina 1420. un 1424.g. nākošie Vācijas karaļi. Arī pāvests 1447.g. nostājās uz šīs privilēgijas viedokļa. Tas nozīmēja to, ka par Vācu ordeņa tiesas spriedumiem ordeņa pavalstnieki nevarēja sūdzēties ne pie pāvesta, ne pie Vācijas karaļa un viņa tiesām. Uz šīs privilēgijas pamata 1510.g. mestrs Plettenbergs ar tiesas sodu aizliedza katram Harijas un Vīrijas pavalstniekam meklēt taisnību ārpus Livonijas.

Attiecībā uz Livonijas bīskapijām Livonijas spogulis nosaka, ka bīskapu un viņa vasaļu tiesas spriedums nav pārsūdzāms. Šī tēze bija spēkā vēl XVI.g.s., kad virsbīskapi aizliedza savas padomes spriedumu pārsūdzēt uz impērijas tiesām. Tā tad, principā ņemot no virsbīskapijas nebija atļauts apellēt uz impēriju, bet atsevišķas vasaļu dzimtas, piemēram, Tizenhauzena, bija no Vācijas karaļa ieguvušas tiesību pārsūdzēt savas lietas uz Vācijas impēriju. Kas attiecās uz pārējām Livonijas daļām, tad, izņemot virsbīskapiju, še, vismaz atsevišķos laikmetos, pastāvēja nesankcionēts paradums apellēt uz Vācijas Reichskammergericht. Par šīs prakses lielumu mēs zinām tikai vispārējos vilcienos. Pagaidām ir atrastas tikai 29 Livonijas lietas no 1530. - 1564.g. Vācijas kambartiesas archīvā, kas tur nonākušas apellācijas kārtībā.

Tas pierāda, ka šādā vai tādā veidā, ka atzīta vai neatzīta norma, apellācija uz impēriju bija iespējama.

LIVONIJAS TIESĪBU AVOTI.

Par tiesību avotiem sauc kuŗu katru jūtekliski tveŗamu liecību, kas pierāda kādas tiesiskas normas bijumu.

Viduslaikos tiesību normām un tiesību institūtiem ir citāds raksturs nekā tagad. Ja tagad valda princips par pilsoņu vienlīdzību li-

kuma priekšā, tad turpretīm viduslaiki ir kārtu valsts un kārtu sabiedrības laikmets un kā sekas no tā izriet pilsoņu nevienlīdzība likuma priekšā, citiem vārdiem, katrai kārtai ir savas tiesības. Zināms jau agrīnos viduslaikos pastāvēja t.s. zemes tiesības (das Landrecht). Šī tiesību sīstēma saista visas kārtas, jo zemes tiesības ir vispārējas tiesības - gemeines Recht, kuŗu normas attiecas uz visiem brīviem kādas territoriālas valsts iedzīvotājiem. Turpretīm ļaudis, kuŗu brīvība ir ierobežota, nevar prasīt un atbildēt pēc zemes tiesībām. Piem. vergi, Livonijas dreļļi un dzimtļaudis nav zemes tiesību subjekti. Ja tā, tad rodas jautājums, kāds ir bruņinieku kārtas stāvoklis, jo viduslaikos stingri juridiski un formāli ņemot, arī bruņinieks nav brīvs, bet ar zvērastu saistīts pie sava lēņa kunga. Atbilde ir šāda: no zemes jeb vispārējo tiesību viedokļa bruņinieks ir brīvs cilvēks, un tā tad atbild zemes tiesību priekšā, bet bruņinieks kā lēņa kunga vīrs jeb vasalis no lēņtiesību viedokļa ir nebrīvs un visās savās attiecībās, kas izriet no lēņa līguma, atbild pēc lēņa tiesībām, bet nevis pēc vispārējām zemes tiesībām. Tā tad - zemes tiesību un lēņa tiesību iedalījums ir kardināls, tāpēc arī vienu no geniālākām XIII. g.s. kodifikācijām - Sakšu spoguli - iedala 2 daļās.

Lēņtiesību attiecības pret zemes tiesībām ir viegli formulējamas. Lēņtiesības ir tikai s p e c i ā l a s jeb s e v i š ķ a s tiesības pretstatā v i s p ā r ē j ā m zemes tiesībām. Pēc zemes tiesībām atbild katrs brīvs cilvēks, bet pēc lēņtiesībām tikai lēņa vīrs.

Kāpēc bija vajadzīgas blakus zemes tiesībām plaša tiesību sīstēma - lēņtiesības ? Tāpēc, ka no vasaļu lēņtiesiskās nebrīvības izauga lietiskā jeb reālā nebrīvība (dingliche Unfreiheit), kādu nepazīst zemes tiesības. Proti, zemes tiesības pazīst kā īpašumu tikai alodu (al - viss un od - īpašums). Tā tad, alods ir neierobežots, pilnīgi brīvs īpašums. Zemes tiesībās ir brīvs nevien cilvēks, bet brīva arī viņa manta, īpašums. Tāpēc lēņtiesības nepazīst alodu, bet tikai feodu, lēni.

Lēnis bija t.s. dalītā īpašuma paveids, kur lēņa kungam pieder dominium directum un lēņa vīram dominium utile. Ja pēc zemes tiesībām īpašnieks var brīvi rīkoties ar savu īpašumu jeb alodu, tad pēc lēņtiesībām lēņa vīra rīcības tiesības uz katra soļa ierobežo lēņa kungs. Lēņa vīrs var kādu lēņa muižu, vai lēņa sētu pārdot vai ieķīlāt tikai ar lēņa kunga atļauju, kuŗam pieder pirmpirkuma un pirmķīlas tiesības.

Starpība starp zemes un lēņa tiesībām no mantojuma tiesību viedokļa.

Pēc zemes tiesībām katrs īpašums ir mantojams. Tāpēc zemes tiesībās īpašumu bieži sauca par hereditas - mantojums, Erbe. Tā tad Eigentum un Erbe ir viens un tas pats. Pēc zemes tiesībām principā mantošanas spēja pieder visam asins radam, visai dzimtij. Turpretīm pēc lēņtiesībām sākumā feods it nebūt nav mantojums, bet līdzīgi prekārijam tiek piešķirts lēņa vīram tikai uz dažiem gadiem, vai labākā gadījumā uz visu mūžu. Šāda kārtība dažās lēņa tiesības sīstēmās palika spēkā visu laiku, piemēram, dāņu lēņtiesībās.

Tiesa, jau XII.g.s. pa daļai ieraduma ceļā, pa daļai kā karāļa žēlastības akti, sāk izveidoties princips, ka lēni var mantot, tomēr arī tad vēl īpašuma mantošanas kārtība pēc zemes un lēņa tiesībām ir dažāda. Pretstatā zemes tiesībām, kur manto visa dzimts, lēni XII., XIII. un XIV.g.s. varēja mantot tikai dēli. Tas ir t.s. klasiskais vīra lēnis. Tikai pamazām, pretēji viņu garam, lēņtiesībās sāk iesūkties zemes tiesību normas un institūti.

Grafiski attēlojot šo, apmēram 1000 gadus (no VIII. un IX.g.s. līdz XVIII. vai pat XIX.g.s.) ilgo procesu, redzam, ka blakus zemes tiesībām zināmā laikmetā sāk atdalīties, atskaldīties īpatnēja tiesību sistēma CD, līdz ar to šajā momentā notiek t.s. infeudācija, t.i. alods kā brīvs īpašums kļūst par feodu jeb nebrīvu īpašumu. Lēņtiesību attīstībā redzam vairākus periodus. Zināmā laikmetā lēņtiesības attālinās vistālāk no zemes tiesībām, un tāds kulminācijas punkts ir XIII. un XIV.g.s. Bet tad lēņtiesības sāk pamazām tuvoties zemes tiesībām un lēņtiesības tiek tiktāl piesātinātas ar zemes tiesībām, ka tām jāsaplūst kopā, kas notika XVIII.- XIX. g.s. Ja sākuma momentu C saucam par infeudāciju, tad gala moments E ir alodifikācija. Ja infeudācija ir akts, ar ko alods kļūst par feodu, tad alodifikācija ir akts, ar ko feods kļūst par alodu, pie kam tā tiesību sistēma, ko VIII. un IX.g.s. sauca par zemes tiesībām, to XVIII. un XIX.g.s. sauc par civiltiesībām.

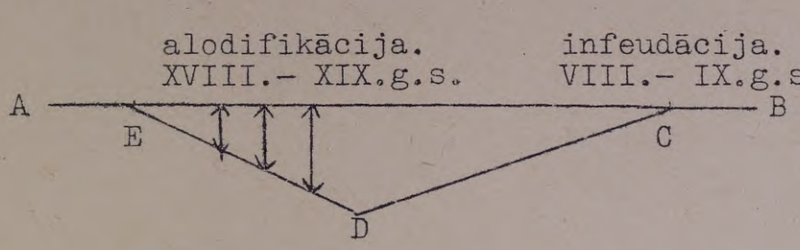

XIII.- XIV.g.s.

No zemes tiesībām atdalījās vēl otra plaša tiesību sistēma t.s. pilsētas tiesības.

Atdalīšanās pamats te ir cits. Lēņtiesības atdalījās no zemes tiesībām kā speciālas jeb sevišķas tiesības, turpretīm pilsētas tiesības atdalījās no zemes tiesībām kā vispārējas tiesības. Proti, pilsētas tiesības ir tās pašas zemes tiesības, bet tikai pārstrādātas pilsētas territorijas vajadzībām. Zemes tiesības ir spēkā no šī momenta tikai uz laukiem. Pilsētas tiesības - tikai pilsētās. Pilsētas tiesību vajadzība izskaidrojama ar to, ka zemes tiesības bija izcēlušās naturālās saimniecības laikā un bija piemērotas zemkopju dzīvei. Tāpēc arī zemes tiesības ir vāji izstrādāta saistību tiesību sistēma.

Viduslaiku kodifikāciju raksturs.

Izceļoties un attīstoties pilsētām, nodibinājās naudas saimniecības tips, un līdz ar to radās vajadzība pēc saistību tiesību normām un šajā virzienā arī tika pārstrādātas zemes tiesības. Šīs 3 tiesību sistēmas pastāvēja arī Livonijā, pie kam vislabāk bija izveidotas pilsētas un lēņtiesības, visvājāk - zemes tiesības.

Livonijas tiesību avotus raksturo vēl kāda cita īpatnība, kas izskaidrojama ar Livonijas valsts tiesisko stāvokli, proti, Livonija bija Romas impērijas territorija ar vairākiem garīgiem firstiem kā zemes kungiem. Pēc viduslaiku valsts tiesiskās doktrīnas, likumus, šī vārda stingri formālā nozīmē, varēja izdot tikai divas autoritātes: ķeizars un pāvests. Ķeizara likumi bija spēkā visā Romas impērijā, tāpat arī Livonijā. Pāvesta likumi bija spēkā visā kristīgā pasaulē, tā tad arī Livonijā.

Protāms, arī Livonijas zemes kungiem bija likumdošanas vara, bet tā bija tikai territoriāla, pretstatā pāvesta un ķeizara ūniversālai likumdošanas varai. Firsta kā zemes kunga likumi ir spēkā tikai viņa territorijā, pie kam doktrīna šos territoriālos likumus sauc par statūtiem. Livonijā bija spēkā ir likumu ir statūtu tiesības, pie kam statūtu tiesības stāv pirmā vietā, jo tās bija piemērotas Livonijas apstākļiem. Turpretīm likumu tiesības še tika attiecinātas no Romas impērijas, neņemot vērā vietējos apstākļus. Livonijas likumdevēji savas kodifikācijas līdz pat XVII.g.s. jau priekšrakstā devē par statū-

tiem. Piemēram Rīgā bija spēkā Rīgas pilsētas statūti, Rīgas virsbīskapijā - 1428.g. Rīgas baznīcas provinces statūti, Kurzemē - Kurzemes statūti, Piltenē - Piltenes statūti.

Ar zemes kungu statūtu tiesībām, XIII., XIV. un XV.g.s. sacenšas vēl kāds cits īpatnējs normu radīšanas veids. Valsts vara kā likumdevēja bija ļoti neaktīva. Ja tagad visu valšķu parlamenti, kā no pārpilnības raga mūs apbalvo ik dienas ar jauniem likumiem, kuŗu mūž parasti ir gaužām īss, tad viduslaikos likumdevējs ir skops, vai pareizāki, turoties pie valsts varas trejdalījuma varam teikt, ka tiesas vara gandrīz pilnīgi uzsūc sevī kā likumdošanas, tā pārvaldes varu. Ja valsts vara likumdošanas sfairā darbojas ļoti gausi, tad iedzīvotāju vajadzību pēc tiesībām apmierināja privātu kodifikāciju veidā. No tagadējā modernā valsts tiesību viedokļa būtu absurds, ja kāda privāta persona, bez valsts varas pilnvarojuma sastādītu kādu kodeku un šo privāto darbu tiesneši sāktu tiesās piemērot kā likumu grāmatu, bet viduslaikos no XII. - XV.g.s. tas ir parastais statūtu radīšanas veids. Analogijas dēļ varam teorētiski iedomāties tādu stāvokli, ja kāda valsts piepeši izņemtu savas naudas zīmes un citus likumīgos maksāšanas līdzekļus no apgrozības, tad, protāms, vai nu atsevišķas naudas iestādes, vai pašvaldības, piemēram pilsēta, sāktu izdot savas emisijas zīmes un tās drīz vien iekaŗotu likumīgā maksāšanas līdzekļa nozīmi. Vecu vecais teicıens, ka "daba necieš tukšumu", attiecināms arī uz valsts sabiedrisko dzīvi. Ja viduslaiku valsts negribēja vai nespēja radīt juridiskas normas, tad šo "tiesību badu" apmierināja paši pilsoņi privātā kārtā. Kāds tiesas sekretārs, vai cits kāds tiesībās skolots vīrs uzrakstīja tiesas precidentus un tās ieradumu tiesības, pēc kuŗām tiesā izsprieda lietas.

Šādi privātā kārtā kodificēti precidenti un ieradumi tiek saukti par tiesību grāmatām - Rechtsbücher. Arī slavenais Sakšu spogulis ir tikai privāts darbs, tā tad, tiesību grāmata. Tā pat kā vēl šodien labi sarakstītas grāmatas pārdzīvo vairākas paaudzes, tā arī toreiz laba jurista sastādīta tiesību grāmata ieguva tādu cieņu sava iekšējā labuma dēļ, ka pamazām to sāka atzīt arī ārējas autoritātes, proti, pirmām kārtām tiesas. Līdz ko tiesību grāmata tiek lietota tiesās, tā kļūst par spēkā esošām tiesībām.

Ja šīs tiesas atzītās normas beidzot atzīst arī zemes kungs, tad tiesību grāmata kļūst par statūtu grāmatu. Citiem vārdiem, privāts jurista darbs kļūst par oficiozu, tāpēc, ka to lieto tiesā un beidzot par officiālu, tādēļ, ka to atzīst zemes kungs. Arī Livonijas vēsturē, sākumā visas statūtu grāmatas būs bijušas tikai tiesību grāmatas.

Attiecībā uz tiesību grāmatām jāievēro vēl sekojošais. Ja tagad likumdevējs cenšas atsevišķi kodificēt publiskās un privātās tiesības, materiālās un procesuālās tiesības, tad turpretīm viduslaikos šāda kodifikāciju dalīšana nav pazīstāma. Piemēram zemes tiesībās ir kodificētas blakus kā privātās, tā publiskās, kā materiālās, tā procesuālās normas.

Salīdzinot viduslaiku un tagadējos kodekus, redzama vēl šada raksturīga starpība: tagad likumdevējs cenšas kādā kodekā iestrādāt pēc iespējas visu tiesību matēriju, ar ko arī izskaidrojams tagadējo kodeku plašums. Piemēram, Latvijas civīllikumos ir ap 4000 p.p., turpretīm Latvijas civīllikumu mātei, ja tā varētu teikt, Valdemāra un Erika tiesībām ir tikai 60 p.p. Lai izskaidrotu šo parādību, jāņem vērā, ka toreiz blakus kodekam, kuŗa nolūks bija tiesības sīstēmātizēt, pastāv t.s. ekstrā sīstēmātiskās tiesības, t.i. visas tās ieraduma tiesību normas, kas nebija kodekā uzņemtas. Ļoti svarīgi tiesību institūti ir izveidojušies arī ārpus kodekiem un tajos nekad nav inkorporēti. Piemēram par dzimtbūšanas institūtu nevienā Livonijas kodekā līdz pat XVI.g.s. beigām nav neviena vārda par viņa eksistenci.

Tas savukārt liecina, ka par kāda laikmeta tiesisko kārtību nevar spriest vienīgi pēc t.s. grāmatu tiesībām, t.i. pēc kodificētām, pozitīvām tiesībām. Vienmēr ir jāievēro arī ekstrā sistēmātiskās tiesības, kas pastāvīgi iespaido spēkā esošos kodekus. Piemēram, vēl šodien Latvijā ir spēkā Kurzemes un Vidzemes zemnieku likumi, bet kādas normas no šiem kodekiem vēl ir piemērojamas, to izšķir tiesa konkretā lietā no gadījuma un gadījumu. Kā formāli noslēgts Latvijas civīltiesību kodeks jau no 1864.g. pastāv Bunges t.s. Vietējie civīllikumi, bet blakus šim kodekam ir spēkā un aktīvi darbojas vesela rinda citu svarīgu civīltiesisku institūtu. Piemēram, Latvijas agrārreformas likums, kas formāli ņemot ir ekstrā sistēmātiskas tiesības, bet kas ik uz soļa materiāli iespaido Bungas civīltiesību sistēmu.

Livonijas bruņnieku tiesību kodifikācijas.

Livonijā bruņinieku tiesību kodeki ir 4. Tagadējā literātūrā, pa daļai Bunge, pa daļai viņa priekštecis Rīgas birgermeistars Johans Švarcs, deva šiem kodekiem sekojošus nosaukumus:

1) Senākās bruņinieku tiesības - das älteste Ritterrecht;
2) Vidējās bruņinieku tiesības - das mittlere Ritterrecht;
3) Jaunākās jeb Pārstrādātās bruņinieku tiesības -

Šajos nosaukumos ir zināma analogija no vēstures trejdalījums: senos, vidus un jaunos laikos. Tāpat kā pastāv lieli strīdi par to, kad sākās un beidzās viduslaiki, tā arī jautājumā, kad stājies spēkā un kad atcelts katrs no šiem 3 kodekiem. Nav absolūti drošas hronologijas. Sos 3 kodekus laika ziņā datēja tīri relatīvi. Šis relativisms parādās jau pašos nosaukumos, kas ir zinātnes doti nosaukumi. Avoti tādus nosaukumus nepazīst. Avoti parasti runā par Livonijas bruņinieku tiesībām, par Livonijas zemes tiesībām vai arī par bīskapijas tiesībām. Blakus šiem 3 kodekiem vēl pastāv:

Valdemāra un Ērika tiesības.

Arī šis nosaukums ir literārisks, kuŗu nodibinājis Bunge, Avoti runā tikai par "Valdemāra tiesībām", un Bunges priekšgājējs šo kodeku sauc par Rēveles bruņinieku tiesībām vai arī Dāņu Igaunijas tiesībām. Kāpēc šim kodekam ir doti divi valdnieku vārdi ? Šajā nosaukumā ir domāti Valdemārs II (1202. - 1241.g.) un Ēriks VI (1286. - 1319.g.). Divi nosaukumi šim kodekam doti tāpēc, ka par valdniekiem runā šī kodeka ievads. Pirmo reizi vēsturē šo kodeku min XVI.g.s. beigās Dānijas valsts kanclers un vēsturnieks Vitfelds (Huifeldt). Bet arī šis XVI.g.s. rakstnieks savas zināšanas par Valdemāra - Ērika tiesībām smeļ no šī kodeka ievada. Vispār kodeka ievads ir vienīgais avots, kas mums ziņo par šī kodeka izcelšanās gaitu. Vai šis ievads ir drošs avots? Šajā jautājumā pastāv dažādi uzskati. Pēc manām domām ievads ir apšaubāms avots, tāpēc, ka:

1) Šī ievada oriģināls nav uzglabājies. Uzglabājies ir tikai šī latiņu oriģināla tulkojums lejas-vācu valodā;
2) Šī kodeka ievada rokraksti ir kļūdaini, tik kļūdaini, ka ilgi pastāvēja strīds par to, vai ievads ir sastādīts 1215. vai 1315.g. Tagad vienprātība ir tajā ziņā, ka ievads ir jādatē ar 1315.gadu.

Pats kodeks Valdemāra - Ērika tiesības ir uzglabājies lejas-vācu valodā un satur 60 nodaļas. Kodeka ievads bija adresēts Dānijas reichstāgam un viņa nolūks bija vēsturiskos faktus tā sagrupēt, lai pārlie-

cinātu reichstāgu, ka šī kodeka apstiprināšana patiesībā ir tikai tukša formalitāte. Tāpēc arī kodeka Valdemāra - Ērika tiesību ievadā atrodam šādus apgalvojumus:

1) Reichstāgam nav jādod Igaunijas vasaļiem jaunas privilēģijas, bet jāapstiprina tas, kas faktiski jau bijis spēkā;

2) Valdemārs II esot nevien Igauniju iekaŗojis, bet arī to izlēņojis saviem vīriem un bruņiniekiem un devis viņiem tādas tiesības, kādas viņiem esot vēl tagad;

3) Tādas pašas tiesības, kā Harijā un Vīrijā esot bruņiniekiem arī Tērbatas un Sāmsalas bīskapijā, virsbīskapijā un Vācu ordeņa zemēs;

4) Tā kā Valdemāra laikā un arī vēlāk šīs tiesības neesot bijušas uzrakstītas un tās bieži pārprastas, tāpēc Ēriks VI licis šīs tiesības 1315.gadā uzrakstīt un reichstāga pilnvarots tās apstiprinājis par likumu krājumu.

Uz šī ievada ziņojuma balstās valdošā mācība par kodifikācijas gaitu Livonijā. Vai mēs varam ticēt Valdemāra - Ērika tiesību ievada apgalvojumam ? Tam mēs nevaram ticēt, jo ievadā vēstures fakti un fikcijas ir apvienoti zināmos politiskos nolūkos.

No ievada izriet, ka Valdemāra - Ērika tiesības ir likumu grāmata, jo to ir promulgējis reichstāgs un licis kodificēt karālim Ērikam VI. Bet lasot šo kodeku, redzam, ka Valdemāra - Erika tiesības ir uzrakstītas pēc savas formas kā privāta tiesību grāmata. Tā nerunā likumdevējs, bet privāts autors.

Vai ir patiess ievada ziņojums, ka līdz 1315.gadam Valdemāra - Ērika tiesības nebija uzrakstītas ? Pēc manām domām šis apgalvojums ir nepareizs, Avoti vairākkārt jau XIII.g.s. runā par "leges terrae Estoniae", par "antiquas leges et ius nostrum antiquum" un mēs nezinam, kas ir šīs Igaunijas vecākās tiesības, kas būtu bijušas spēkā blakus Valdemāra - Erika tiesībām.

Kāda ir abu Dānija karāļu loma šī kodeka vēsturē ? Ēriks VI par naudu apstiprina šo kodeku Igaunijas vasaļiem par likumu krājumu. Bet Erika pēcnācēji atteicās atzīt Valdemāra - Erika tiesības visā pilnībā, jo šajā ķodekā bija uzņemtas arī tādas normas, kas bija spēkā tikai viena karāļa laikā, pie kam tās bija vispār viduslaiku garā, ka pavalstniekiem savas privilēģijas un tiesības ir jālūdz no katra jaunā valdnieka par jaunu, jo pēcnācējs var sava priekšgājēja valsts tiesiskos aktus arī neatzīt. Kad 1346.gadā Valdemārs III pārdeva Hariju un Vīriju Vācu ordeņa virsmestram, tad ne virsmestrs, ne generālkapituls neapstiprināja Valdemāra un Erika tiesības par likumu grāmatu, bet gan solījās vispirms šo kodeku pārbaudīt kā no izcelšanās likumības, tā no lietderības viedokļa. Savelkot kopā teikto, varam rezumēt sekojošo:

1315.g. Eriks VI par zināmu atlīdzību atzina Harijas un Vīrijas bruņinieku tiesības par likumu grāmatu, bet vēlākie valdnieki paturēja sev tiesības, šo Erika VI privilēģiju atzīt par neesošu.

Šajā formulējumā es ar nolūku neaizskāru jautājumu, vai tiešām Valdemāra - Erika tiesības līdz 1315.g. nebija uzrakstītas. Tā šajā jautājumā skatās valdošā mācība. Pēc manām domām šī doktrīna ir nepareiza, jo citādi nevar izskaidrot to, ka Valdemāra - Erika tiesībās pirmā nodaļā uzņemtas blakus 2 lēņtiesību normas, kas viena otru izslēdz. Kodeks sākās ar vārdiem, ka karālim mirstot, lēņa vīram jāierodas Dānijā "gada un dienas" laikā, lai no jaunā karāļa saņemtu savu muižu lēņos. Bet šī pati nodaļa beidzas ar noteikumu, ka lēņa vīrs var šajā gadījumā lēni atjaunot 3 gados.

Acīmredzot, vienā un tajā pašā laikā nevar būt spēkā 2 noteikumi. Kurš no minētiem noteikumiem ir vecāks, par to nevar būt šaubu. Terminš "gads un diena" ir parastais lēņu renovācijas laiks, turpre-

tīm 3 gadi ir privilegēts termiņš, kas bija spēkā 6 gadus Erika VI laikā, no 1315. - 1321.g. Kas pazīst kodifikācijas techniku, tam ir skaidrs, ka šī nesaskaņa varēja izcelties šādi: jau uzrakstītā tiesību grāmatā Eriks VI lika iestarpināt savu privilēģiju, kas bija spēkā tikai viņa laikā.

Kāpēc Bungem un viņa priekšgājējiem bija vajadzīga teorija, ka Igaunijā labi noorganizētai vasaļu korporācijai 100 gadu laikā nebija vajadzīgs rakstīts kodeks. Tam ir savs ideologisks pamats. Bunge darbojās laikmetā, kad savas slavas augstumos stāvēja t.s. vēsturiskā skola. Bunges laika biedrs Savigny tā pat kā Pūchtav u.c. noliedza viduslaikiem jebkuru legislatīvu darbību. Viņi mācīja, ka starp tiesībām un folkloru (pasakas, tautas dziesmas, mīklas u.c.) ir pilnīga analogija. Visu tiesību avots ir ieraduma tiesības. Tikai vairākus gadu simteņus vēlāk juristi šīs ieraduma tiesības privātās tiesību grāmatās sakopo un līdz ar to tās pozitivē un sīstēmatizē. Bet kā katrs virziens, arī vēsturiskā skola bezgalīgi pārspīlēja un vienpusīgi iztulkoja faktus savas teorijas labā. Mums nav nekādas vajadzības šajā ziņā sekot Bungem, kurš Valdemāram II un Erikas VI noliedza jebkādu legislatīvu darbību. Par Valdemāru II ir zināms, ka viņš ir bijis ļoti ievērojams likumdevējs.

Kādā veidā Valdemāra II legislatīvā darbība izteicās Valdemāra - Erika tiesību kodekā ?

Lai gan Valdemāra - Erika tiesības ir devuši Dānijas karāļi, tomēr šis kodeks bija domāts vācu tautības vasaļiem Igaunijā un tas satur nevis daņu, bet vācu lēņtiesību normas. Tā kā starp vācu un daņu lēņtiesībām ir būtiska starpība mantošanas ziņā, tad iekaŗojis ar vācu vasaļu palīdzību Igauniju, Valdemārs II bija spiests izlēņot iekaŗotos novadus un juridiski nodrošināt, sevišķi mantošanas ziņā, privilēģijas veidā nosakot lēņa mantošanas kārtību. Vai šī privilēģija tūlīt tika dota rakstīta dokumenta veidā, tas nav zināms, jo vispār no Valdemāra II laikiem nav uzglabājusies neviena lēņu grāmata. Jādomā, ka Valdemārs II šo privilēģiju ir devis viņam personīgi atrodoties Livonijā. Tā tad, šī privilēģija hipotētiski ir jādatē: ne agrāk par 1219. un ne vēlāk par 1222.g. Protāms, šī privilēģija vēl nebija tas kodeks, ko mēs tagad saucam par Valdemāra - Erika tiesībām. Tas bija tikai šī kodeka kodols, kas pamazām tika izveidots un papildināts līdz pat 1315. gadam.

Šāda Valdemāra - Erika tiesību analīze ir vajadzīga tāpēc, ka Valdemāra - Erika tiesības ir patiesībā Baltijas civīltiesību māte. Var teikt, ka netiešā veidā, Valdemāra - Erika teisību normu vairākums bija spēkā nevien līdz Bunges civīllikumu kopojumam 1864.g., bet pa daļai tika recipētas šajā kodekā un pastāv arī vēl XX.g.s. sākumā.

Valdemāra - Erika tiesības satur galveno kārt lēņtiesību normas, un visplašāk te ir izveidotas mantojuma un nekustama īpašuma tiesības. Tāpat ir daži institūti no gimenes tiesībām, bet pavisam trūcīgas ir saistību tiesības. Kodeks apskata arī Igaunijas toreizējo tiesu iekārtu un civēlprocesu, turpretīm krimināltiesību normu nav.

Senākās bruņinieku tiesības.

Jau birgermeistars Švarcs 1794.g. pierādīja, ka Senāko bruņinieku tiesību galvenais avots ir Valdemāra - Erika tiesības. Šī doktrīna ir vēl šodien spēkā, lai gan savā laikā ir apstrīdēta. Salīdzinot Senākās bruņinieku tiesības ar Valdemāra - Erika tiesībām uzkrīt abu kodeku ārkārtīgi lielā līdzība, pat vienlīdzība. Visumā var teikt par Senākām bruņinieku tiesībām tikai to, ka tas ir plašāks kodeks, jo satur 67 nodaļas (Valdemāra - Erika tiesības - 60 nod.). Bez tam tur,

kur Valdemāra - Erika tiesības runā par karāli, tur S.bruņinieku tiesības lieto vārdu bīskaps. Kur Valdemāra - Erika tiesības vasaļus sauc par karāļa vīriem, tur S.bruņinieku tiesības tos devē par bīskapijas vīriem.

No tā ir jāsecina, ka Sen.bruņinieku tiesības bija spēkā kādā bīskapijā, turpretīm, Vald. - Erika tiesības Dānijas karāļa provincē - Harijā un Vīrijā.

Savā laikā Schoeler's centās apgāzt valdošo mācību un pierādīt, ka Sen.beuņ.tiesības ir vecāks kodeks, kurš ir pārstrādāts Harijas un Vīrijas vajadzībām - Vald. un Erika tiesību veidā. Šī teorija ir noraidīta. Varētu pielaist tikai to, ka lai gan Sen,Bruņ.tiesību galvenais avots ir bijis Vald. un Erika ties., tomēr dažos vēlākos rokrakstos Vald. un Erika tiesības ir labotas pēc kāda Sen.bruņ.ties. rokraksta. Citiem vārdiem, var pielaist, ka abi kodeki ir iespaidojuši viens otru.

Vald. un Erika ties. kodeks ir uzglabājies 2 redakcijās:

1) tā saucamais Vīnes kodeks no XV.g.s., kas glabājas Vīnē, Vācu ordeņa archīvā;

2) tā saucamā Sarkanā grāmata, kas ir sarkanā ādā iesiets Igaunijas bruņniecības privilēgiju krājums no XVI.g.s. Šis rokraksts atrodas Igaunijā.

Kuŗu no abiem rokrakstiem ir izlietojis Sen.bruņ.ties. autors ? Protāms, to, kas stāv tuvāk Vīnes kodekam.

Senāko bruņinieku tiesību izcelšanās laiks.

Valdošā doktrina, pieņemdama, ka Vald. un Erika tiesības ir sarakstītas tikai 1315.g., bija spiesta pieņemt arī nākošo secinājumu, proti: Sen.bruņ.ties. esot kodificētas pēc 1315.g.

Šo uzskatu es atzīstu par maldīgu, jo tas dibinājas uz Vald. un Erika ties. ievadu. Grūti ir iedomāties arī stāvokli, ka visā Livonijā, stiprākai kārtai - bruņniecībai 100 gadu laikā nebūtu neviena rakstīta kodeka, kamēr Rīgas pilsētas tiesības un Livonijas zemes tiesības ir uzrakstītas jau noteikti XIII.g.s.

Bez šī vispārējā iebilduma, Sen.bruņ.ties. tekstu un formulu stūdijas liecina, ka tas vasaļu nosaukums, ko lieto Sen.Bruņ,ties. teksts lejas-vācu valodā, sastopāms jau Indriķa chronikā 1221.g. Chronists lieto bīskapa vasaļa nosaukumam vārdu "vir ecclesiae" un šo pašu termīnu, tikai vācu tulkojumā, sastopam arī Sen.bruņ,tiesībās.

Ir uzskatāms par pierādītu, ka Sen.bruņ.ties., tāpat kā Vald. un Erika tiesības savā kodolā ir nevien kodificētas, bet arī uzrakstītas jau XIII.g.s., varbūt pat jau bīskapa Alberta laikā.

Protāms, tā bija tikai priekšpakāpe, kas vēlāk tika pārveidota un paplašināta, pie kam pašā Sen.bruņ.ties. tekstā ir dažas juridiskas masas, kas kodeka kodolam pievienotas vēlāk.

Kādas bīskapijas vajadzībām Sen.bruņ.ties. ir kodificētas ? Šelers mēģināja pierādīt, ka Sen.bruņ.ties. ir rakstītas Tērbatas bīskapijai un šai mācībai vēlāk pievienojās arī Bunge. Pēc manām domām, arī šie pierādījumi ir nepietiekoši, jo visi šie pierādījumi galu galā pamatojas uz t.s. Oxenstierns (izr. Uksenšerna) rokrakstu krājumā, kas glabājas Valsts archīvā, un kur ir teikts, ka Sen.bruņ.ties. esot lietotas Tērbatas bīskapijā. Protāms, vēlāk Sen.bruņ.ties. ir arī lietotas Tērbatas bīskapijā, bet tas vēl nepierāda, ka Sen.bruņ.ties. izcēlušās šajā bīskapijā. Pēc manām domām Sen.bruņ.ties. ir sastādītas virsbīskapijas vajadzībām un tam par labu runā šāds pierādījums: mēs noteikti zinām, ka tikai Rīgas virsbīskapijā un vienīgi tur, iudex vasallorum aicinot kādu personu tiesas priekšā, paziņo to ar pavēsti,

kuŗā bija piespiests šī tiesneša zīmogs vaskā. Tāpēc Rīgas virsbīskapijā, un vienīgi tur, izteicieni "spiests vaskā" un "aicināt uz tiesu", nozīmēja vienu un to pašu. Un, lūk, arī Sen.bruņ.ties., runājot par aicināšanu tiesas priekšā saka, ka ir jādod kāda vaska zīme partam, lieciniekam, vai apvainotam (Wachszeichen).

Sen.bruņ.ties. galvenais avots ir
Vald.un Erika ties.

No 1. - 51. nodaļai Sen.bruņ.ties. ir lielāko tiesu vārdiski pārņēmušas no Vald.un Erika ties. noteikumiem, izņemot dažas Vald.un Erika ties. nodaļas, kas izlaistas tāpēc, ka nebija piemērojamas bīskapiju apstākļiem, sevišķi nodaļas par tiesu iekārtu Sen.bruņ.ties. atšķiras no Vald.un Erika tiesībām.

Bez šī galvenā avota, Sen.bruņ.ties. satur vēl 2 pilnīgi svešas juridiskas masas: no 52. - 60. nod. krimināltiesības un
no 61. - 67. nod. t.s. ciema tiesības, kuŗu atrašanās bruņinieku tiesību kodekā nevar tikt logiski pamatotas, jo savā būtībā ciema tiesības ir zemnieku tiesības.

Kāds ir šo 2 svešo juridisko masu avots ? To mēs nezinām. Bez tam ir jāaizrāda, ka pastāv arī kāds Sen.bruņ.ties. rokraksts t.s. Sāmsalas redakcija, ko Bunge uzskatīja par Sen.bruņ.ties. vecāko tekstu, bet kas patiesībā ir tikai kāda rokraksta fragments bez beigām. Šajā rokrakstā ir sajauktas lapaspuses, tāpēc no šī defektīvā rokraksta nevar neko secināt par Sen.bruņ.ties. pirmtekstu. Labākais Sen.bruņ. ties. teksts lejas-vācu valodā glabājas Stokholmas valsts archīvā, kas tiek ņemts par pamatu Sen.bruņ.ties. stūdijām. Vecuma ziņā abām šīm kodifikācijām seko Livonijas spogulis.

Livonijas spogulis.

Diemžēl šis teksts ir uzglabājies tikai kā citu kodeku daļa. Livonijas spogulis patiesībā ir 3 pirmās grāmatas no Sāmsalas - Vīkas bīskapijas kodeka, kas sastāv no 5 grāmatām, proti:

I., II. un III. grāmata ir Livonijas spogulis, IV.grāmata ir Vīkas (Igaunijas province) zemnieku tiesības un V.grāmata ir Sen.bruņ. ties. defektīvais Sāmsalas teksts, kuŗu kā redzējām Bunge uzskatīja par Sen.bruņ.ties. pirmtekstu, kas nav pareizi. Šī Sāmsalas un Vīkas kodeka trūkums ir tas, ka šis kodeks ir uzglabājies tikai augš-vācu tulkojumā no XVI.g.s. beigām, pie kam visi šie teksti ir ļoti sakropļoti. Pēc jaunākiem pētījumiem jāpieņem, ka Livonijas spogulis ir bijis sastādīts lejas-vācu valodā vispirms Sāmsalas bīskapijai un laikam radies Sāmsalas bīskapa Jēkaba laikā (starp 1322. - 1337.g.). Livonijas spogulis ir īss izvilkums galvenā kārtā no Sakšu spoguļa zemes tiesībām. No Sakšu spoguļa lēņtiesībām Livonijas spogulis ir pāņēmis tikai XII. nodaļu./Visumā Livonijas spogulis ir nesalīdzināmi īsāks, konspektīvāks, satura ziņā nabadzīgāks kā Sakšu spogulis. No pēdējā Livonijas spogulis ir burtiski recipējis 34. nodaļu pilnīgā veidā un 40.nodaļu izvilkumā, pie kam līdzīgi Sakšu spogulim, Livonijas spogulis iedalīts 3 grāmatās, lai gan šie iedalījumi viens otram neatbilst. Ka Sakšu sp. pārstrādāts Livonijas vajadzībām vispirms Sāmsalas bīskapijā, to netieši apliecina kāds vēlāks avots no XIV.g.s. beigām. Sakšu sp. ir aizskārta arī t.s. imperiālā doktrīna un lūk, sakarā ar to pāvests Gregorijs XI 1374.g. ar īpašu bullu nolādēja un aizliedza lietot Sakšu spoguļa 14 nodaļas, izsludinādams tās par ķecerīgu mācību. Šajā sakarībā Sāmsalas domkungi apsūdz virsbīskapu 1382.g. un šajā sūdzībā nosauc Sakšu spoguli par "riebīgu un nolādāmu rakstu". No tā ir jāsecina, ka Sāmsalas bīskapijas kancelejā jau XIV.g.s. ir atradies

kāds Sakšu spoguļa manuskripts. Par spīti pāvesta nolādējumam, 4 nodaļas no šīm "14 nolādētām" ir recipētas Livonijas tiesību avotos. Šis īsais pārskats par Livonijas spoguli, kas atsevišķi nav nemaz uzglabājies, bija vajadzīgs tāpēc, ka Livonijas spogulis ir pilnīgā veidā pārņemts 2 vēlākos kodekos, proti:

Vidējās bruņ.ties. un Pārstrādātās bruņ.ties. Otrs avots šiem abiem kodekiem ir Senākās bruņ.tiesības.

Vidējās bruņinieku tiesības.

Pirmās drošas ziņas par šo kodeku ir no 1492.g. Tas ir kāds Rīgas virsbīskapa Miķeļa un viņa padomes (tiesu iestāde) spriedums kādā vasaļa mantošanas lietā. Šo lietu iztiesāja 1442.g. Raunas mantāga sesijā un savu spriedumu bīskapija motivē ar likumu tekstiem. Starp citu sprieduma motīvos ir teikts: "Tāpat arī likumos,ko 1442.g. Limbažos izstrādāja nelaiķis Ambundi kungs,kopā ar savu padomi, atrodam sekošu ...". Tālāk tiek cilāts likuma pants, kas atrodāms četros Livonijas kodekos: Valdemāra un Erika ties.; Senākās bruņinieku ties.; Vidējās bruņinieku tiesībās un Pārstrādātās bruņinieku tiesībās. Šis spriedums dod neapšaubami drošu datu tajā ziņā, ka 1422.g. Limbažu mantāgā virsbīskaps Ambundi promulgēja kādu Livonijas statūtu grāmatu. Tā kā Vald. un Erika tiesības un Sen.bruņ.ties. ir neapšaubami vecākas par 1422.g., tad jāizšķiras tikai par diviem kodekiem, un proti:

vai 1422.g. Limbažu mantāgā ir dabūjušas likuma spēku Vidējās bruņinieku tiesības vai Pārstrādātās bruņinieku tiesības ?

Sprieduma motīvos minētais Ambundi ir virsbīskaps Jānis VI, kam bija liela nozīme nevien Livonijas politiskā dzīvē (dibina landtāgu), bet arī tiesiskā dzīvē, jo viņš 1422.g. Valkas landtāgā izdeva Livonijas zemes tiesības, kas satur, kā zināms, galvenā kārtā baznīctiesiskas normas. Tā tad Jānis VI bija nevien politiķis, bet arī jurists. Vai Jānis VI ir atzinis par statūtu grāmatu Vidējās bruņinieku tiesības, vai Pārstrādātās bruņinieku tiesības ?

Pēc valdošās mācības, ko nodibinājis H. von Buinings (Bruiningk), 1422.g. Limbažu mantāgā ir recipētas Pārstrādātās bruņinieku tiesības.

Pēc manām domām, Bruinings savos slēdzienos ir kļūdījies, tāpēc, ka nav ievērojis kādu interpolāciju (vēlāku iestarpinājumu) Rīgas virsbīskapijas procesa likumā, kas izdots 1531.g.

Šo iestarpinājumu procesa likumā ir izdarījis Dionisijs Fabrijs. Par šo Livonijas juristu ir zināms tas, ka viņš ir atstājis lielāku darbu par civīlprocesu, kas sarakstīts lejas-vācu valodā no 1533. - 1538.g. un iespiests grāmatā 1539.g. Šī grāmata saucās "Formularae procuratorum". Par prokuratoru sauc advokātu vai kādu citu, kas ved svešas lietas tiesā un formulāri ir tie, pēc kuŗiem iesniedz sūdzību tiesā. Tā tad, "Formularae procuratorum" bija domāta kā rokas grāmata pirmā kārtā advokātiem un citiem, kam bija darīšanas ar tiesām. Šis darbs sastāv no 5 grāmatām. Tā ir vienīgā civīlprocesa rokas grāmata, kas mums uzglabājusies no Livonijas laikiem. Četras pirmās grāmatas ir paša Fabrija sarakstītas, turpretīm 5.grāmata ir Rīgas virsbīskapa procesa likums no 1531.g., ko miņētais autors pievienoja sava darba beigās ar savām interpolācijām. Šinīs interpolācijās Fabrijs apgalvo, ka Rīgas virsbīskapijā esot spēkā Pārstrādātās bruņinieku tiesības. Uz šīs interpolācijas pamata, Bruinings un citi secina, ka tiešām jau XVI.g.s. sākumā virsbīskapijā ir bijušas spēkā Pārstrādātās bruņinieku tiesības un no tā ir tikai viens solis tālāk pieņemt to, ka 1422.g. Limbažu mantāgā ir recipētas Pārstrādātās bruņinieku tiesības. Bet visā šajā pierādījuma virknē ir ļoti nedrošas liecības

proti:

1) Fabrijs apgalvo, ka arī "formularae" piekto grāmatu viņš pats esot sarakstījis, kas nav taisnība. Tas liecina, ka nevar visam ticēt, ko raksta šis autors;

2) Fabrijs bija Igaunijas jurists un bez šaubām labi pazina Igaunijas tiesu iekārtu, turpretīm jau no viņa paša darba var redzēt, ka virsbīskapijas tiesu iekārta viņam bija pavisam neskaidrs jēdziens;

3) Neatkarīgi no Fabrija, mums ir ļoti drošas liecības, ka Pārstrādātās bruņ. ties. bija spēkā visā Igaunijā, vismaz kā galvenās subsidiārās tiesības. No otras puses, mums ir pilnīgi drošas liecības, ka Vid.bruņ.ties. bija XVI.g.s. spēkā Rīgas virsbīskapijā un laikam arī pārējā Latvijā.

Šis pierādījums par Vid.bruņ.ties. spēku ir pamatojams uz Vācijas kambartiesas aktiem. Tā bija augstākā apellācijas tiesa un šīs tiesas uzdevumā 1544.g. Limbažos tika izmeklēta kāda lieta 2 Rīgas virsbīskapijas vasaļu starpā. Vācijas ķeizara uzdevumā 8 viņa iecelti komisāri griezās pie Rīgas virsbīskapa ar prasību, izdot viņiem bīskapijas privilēģiju, recesu u.c. dokumentu oriģinālus. Uz šo dokementu oriģinālu pamata komisāri ziņoja kambartiesai par to, kāda ir pārsūdzības kārtība Livonijā. Piemēram, atsaucoties uz virsbīskapijas bruņinieku tiesībām, tiek citētas šo tiesību 2 nodaļas: 128. un 129. Šīs nodaļas ir ņemtas no Vid.bruņ.ties.

Tā ir neapšaubama liecība, ka 1544.g. virsbīskapijā bija spēkā Vidējās bruņinieku tiesības.

Ja piecus gadus agrāk, 1539.gadā, Igaunijas jurists apgalvo savā darbā, ka virsbīskapijā ir spēkā Pārstrādātās briņ. tiesības, tad,protāms, viņš maldās. Logiski atrisinājumi šajā jautājumā var būt sekojoši:

1) Taisnība ir Fabrijam;

2) Taisnība ir 8 Vācijas komisāriem;

3) Taisnība ir abiem iepriekšējiem, bet starp 1539. un 1545.g.g. Pārstrādātās bruņ.ties. ir atceltas un viņu vietā ievestas Vidējās bruņinieku tiesības.

Bet šī trešā hipotēze atkrīt, jo nav iespējams, ka 5 gadu laikā būtu ievests jauns kodeks, kas ir sliktāks par pirmo. Bez tam šie 8 komisāri, kas kā visvecāko kodeku uzdod:

1) Vidējās bruņinieku tiesības;

2) nākošā pēc vecuma ir Silvestra privilēgija 1457.g. un tālāk vesela rinda pielikumu, arvien vecāku.

No dokumentu pievienošanas kārtības nevar būt šaubu, ka 1544.g. Limbažos Vid.bruņ.ties. tika uzskatītas par vecākām, nekā 1457.g. dotā Silvestra privilēgija.

Ja tas ir tā, tad atkrīt no minētās 3 hipotēzēm pirmā un beidzamā, bet paliek otrā, t.i. ka taisnība ir tam, ko ziņoja 8 komisāri kambartiesai 1544.g. Vēl vairāk, man šķiet, ka pats Bruinings, kas savā laikā aizstāvēja doktrinu, ka Pārstrādātās bruņ.ties. ir vecāks kodeks nekā Vid.bruņ.ties., būtu no šīm domām atteicies, ja viņam būtu zināms šis 1544.g. minētais tiesas protokols. Ar to ir uzskatāms par pierādītu, ka Limbažu mantāgā 1422.g. ir ieguvušas likuma spēku Vid.bruņ.tiesības.

Vid.bruņ.ties. ir plašākais Livonijas kodeks, kas satur 249.nodaļas. Kodeks pastāv spēkā līdz pat 1864.g., tā tad, 442.gadus līdz Bunges civīllikumu kopojumam. Citiem vārdiem, mūsu civīltiesību vēsture ir visciešākā mērā saistīta ar Vid.bruņ.ties. Šī kodeka ārējā vēsturē vēl ir raksturīgi divi gadu skaitļi. 1537.g. Vid.bruņ.ties. tika iespiestas grāmatā tiesas vajadzībām un šajā savā izdevumā Vid. bruņ.ties. ir nosauktas par "Rīgas virsbīskapijas tiesībām". Ne izdevējs, ne izdošanas vieta nav zināma. Valoda ir lejas-vācu, bet tas

rokraksts, pēc kuŗa šis kodeks ir iespiests ir bijis tik sakropļots, ka bieži vien satur juridiskas nepareizības, un grūti ir iedomāties, ka pēc tik nepareiza teksta tiesneši varētu spriest tiesu.

1648.g. Zviedrijas valdība kodeku apstiprināja par Vidzemes likumu grāmatu un līdz ar to tā ieguva oficiālu sankciju.

Vid.bruņ.tiesību avoti.

Galvenie avoti ir 2:

1) Senākās bruņinieku tiesības;
2(Livonijas spogulis.

Bez tam Vid.bruņ.ties. 28. - 32. nodaļai ir aizgūtas no kādas citas svešas juridiskas masas, ko literātūrā sauc par "Das Stück vom Mussteil". "Muss" - vācu valodā nozīmēja "putru" un plašāka nozīmē - ēdamas lietas. Tā tad, latviskojot - "gabals par putras daļu". Šajos germāņu tiesību 5 pantos patiesībā bija apvienoti dažādi mantošanas tiesību institūti. Šajos 5 pantos tiek noteikts:

1) kas pēc bruņinieka nāves manto viņa kaŗa apbruņojumu;
2) kas pēc sievas nāves manto viņas lietas, piem., adatas, šuvekli u.t.t.
3) kādas ir atraitnes tiesības uz putru u.c. ēdamām lietām pēc vīra nāves;
4) kam ir atraitne jāuztur no bruņinieka muižas ienākumiem.

Tādā veidā, kā šie 5 panti nosaka mantošanas kārtību "putrai", sievietes sīkām lietām , bruņinieka apbruņojumam u.t.t., tādā veidā neviens no šiem noteikumiem nekad Livonijā nav bijis spēkā. Tā tad, "Das Stück vom Mussteil" ir pilnīgi sveša juridiska masa, kas bija aizgūta no Vācijasun viņas iekļūšana Livonijas kodeka vidū par 27. un 33. nodaļu ir grūti atrisināma problēma:

1) kāpēc šādi sveši institūti vispār tika uzņemti Livonijas tiesībās ?
2) kāpēc šī juridiskā masa tika notietota taisni tur, un ne citur ?

Raksturīgi, ka Vid.bruņ.ties. autors lielāko tiesu negrozītā veidā pārņēmis Sen.bruņ.ties. un Liv.spog., pie kam palika negrozīta arī nodaļu kārtība abos avotos. Tas nenozīmē to, ka Liv.spog. būtu galā mēchaniski piešūts Sen.bruņ.ties. tekstam vai arī otrādi. Aplūkojot kādā kārtībā Vid.bruņ.ties. autors ir izlietojis šos avotus, mēs dabūjam zināmas schēmas, kuŗu uzbūve var būt dažāda dažādiem autoriem. Bunge domāja, ka Vid.bruņ.ties. autors ir bijis ļoti nemākulīgs un dažus avotus pat iestrādājis 2 reizes, pašam to nezinot. Bez tam tajā tekstā, kas 1537.g. tika iespiests grāmatā redzam, ka sadalot tekstu nodaļās, manuskripta pārrakstītājs ir vienas nodaļas tekstu sadalījis starp divām un otrādi, divu nodaļu tekstu apvienojis vienā. Bunge visus šos 1537.g. izdevuma trūkumus pieraksta Vid.bruņ.ties.autoram,bet tas ir nepareizi. Salīdzinot vecos rokrakstus, mēs varam droši teikt, ka tas Vid.bruņ.ties. oriģināls, ko 1422.g. izstrādāja Limbažu mantāgs nekādā ziņā nebija sadalīts nodaļās. Tāpēc arī vēlākos teksta trūkumos nav vainojams Vid.bruņ.ties. autors, bet gan kāds no vēlākiem pārrakstītājiem.

Pēc maniem pētījumiem, Vid.bruņ.ties. avoti izlietoti šādā kārtībā:

Vid.bruņ.ties.	A v o t i.
1. - 10.nodaļai	Sen.bruņ.ties. 1.- 12.nod.
11. - 27, 33.-48.nod.	Liv.spogulis.
49. - 95.nod.	Sen.br.t. 13.-21.,24.-67.
96. - 249.nod.	Liv.spogulis.
28. - 32.nod.	Das Stück vom Mussteil.

Tā tad, pirmā slejā uzskaitītas Vid.bruņ.ties. nodaļas, izņemot "Das Stück vom Mussteil", kuŗas mēs pagaidām pilnīgi izmetīsim laukā.

Autora rīcībā ir 2 manuskripti: Sen.bruņ.ties. un Liv.sp. Viņš rīkojas šādi:

noraksta Senābruņ.ties. 1. - 12. nod. Pēc tam no Liv.sp. manuskripta izraksta to tekstu, kas Vid.bruņ.ties. tekstā atrodas no 11. - 48. nod. Tad autors atgriežas atkal pie Sen.bruņ.ties. un noraksta visu šo manuskriptu līdz beigām, izņemot 22. un 23.nod. Tādā veidā ir sastādīts Vid.bruņ.ties. teksts no 49. - 95.nod. Tagad autors atgriežas atkal pie Liv.sp. un turpina viņu līdz beigām norakstīt un tādā kārtā dabūja Vid.bruņ.ties. tekstu no 96. - 249. nod.

Pēc šīs schēmas Vid.bruņ.ties. autors apvieno 2 spēkā esošus kodekus, nevis piekabinādams vienu otra galā, bet iestarpinādams.

Kāpēc autors izlaidis no Sen.bruņ.ties. teksta 2 nodaļas ? Dažos Vid.bruņ.ties. rokrakstos šis nodaļas nav izlaistas. Izskaidrojums ir vienkāršs, jo,kā jau teicu, Liv.sp. ir tikai izvilkums no Sakšu sp., bet Livonijas spogulī ir uzņemtas arī 2 nodaļas no Sen.bruņ.ties., prāti: 22. un 23. nod. Ja kodifikātors to nezin, vai aizmirst, ka Sen. bruņ.ties. 2 nodaļas ir patiesībā divās vietās - pašā Sen.bruņ.ties. tekstā un Liv.sp. attiecīgā vietā, tad Vid.bruņ.ties. kodifikātors var uzņemt šīs nodaļas 2 reizes. Jādomā, ka tā ir pārrakstītāja vaina un Vid.bruņ.ties. autors to ir zinājis un tāpēc 22. un 23. nodaļu ir ņēmis no Liv.sp., bet ne no Sen.bruņ.ties. teksta.

Das Stück vom Mussteil.

Uzmanīgi sekojot Vid.bruņ.ties. 27. un 33. nodaļas tekstam, redzam, ka 27. nod. beigu un 33.nod. sākuma vārdi neattiecas ne uz 28. ne32.nod., bet gan 27.nodaļas beigas labi saskan ar 33.nodaļas sākumu. No tā varam secināt, ka starp 27. un 33.nod. Vid.bruņ.ties. kodekā savā laikā ir mākslīgi iestarpināts tas, ko medicinā sauc par svešķermeni, un šis "juridiskais svešķermenis" ir das Stück vom Mussteil. Cik zināms, arī Vācijā bieži das Stück vom Mussteil ir sastopāms dažādu kodeku beigās kā mēchanisks pievienojums. Acīmredzot,kāds Vid.bruņ.ties. pārrakstītājs šo pielikumu atradis par vajadzīgu iestarpināt Vid.bruņ.ties. tekstā, jo pēc satura, nevis stilitiskā ziņā, das Stück vom Mussteil tiešām var tikt novietots starp 27. un 33. nod. Tādā kārtā var izskaidrot to, kāpēc 27. un 33. nod. teksts ir sakropļots un kāpēc starp šīm nodaļām ir iestarpināti tādi mantošanas tiesību institūti, kas Livonijā bija juridiski svešķermeņi.

Pārstrādātās bruņinieku tiesības.

Pēc valdošās doktrīnas, Pārstr.bruņ.ties. ir izcēlušās 1422.gadā. Es šo doktrīnu uzskatu par aplamu. Pārstr.bruņ.ties. literātūrā sauc arī par Sīstēmātiskām tiesībām. Tiešām, Pārstr.bruņ.ties. autors ir gribējis dot kādu sīstēmu un šajā nolūkā viņš ir kodeku iedalījis 3 grāmatās, pēc Sakšu sp. zemes tiesību parauga, kam sekoja arī Livonijas sp. Bet šis Pārstr.bruņ.ties. iedalījums 3 grāmatās ir pavisam paviršs un šī sīstēma ir tīri ārišķīga. Piemēram, krimināltiesībās sastopam divas grāmatas un tam līdzīgi.

Pārstr.bruņ.ties. avots ir Vid.bruņ.tiesības.

Tāpēc arī vēl XVII.g.s. Vid.bruņ.ties. uzskatīja par Pārstr.bruņ.ties. vecāko izdevumu, ko liecina kāda glosa. Šī glosa,no kāda 1648.g. manuskripta, liecina, ka XVII.g.s. Vid.bruņ.ties. un Pārstr.bruņ.ties. uzskatīja par vienu un to pašu kodeku, tikai 2 dažādos pārstrādājumos. Tiešām, jāsaka, ka starp Vid.bruņ.ties. un Pārstr.bruņ.ties. ir tikai formāla starpība:

1) Pārstrādāto bruņ.ties. autors ir mēģinājis Vid.bruņ.ties. nodaļas sakārtot sīstēmā;
2) Pārstrādāto bruņ.ties. autors ir Vid.bruņ.ties. tekstu pārtulkojis no lejas-vācu augš-vācu valdoā;
3) Pārstrādāto bruņ.ties. kodeks bija spēkā arī Igaunijā, bet Vid. bruņ.ties., laikam, gan tikai Latvijā, sevišķi Vidzemē.

Protāms, Pārstr.bruņ.ties. tekstā ir izdarīti arī sīki labojumi un grozījumi, un viens no tādiem ir sekojošs: Vid.bruņ.ties. aizgūdamas savas lēņtiesības no Sen.bruņ.ties., kas bija spēkā bīskapijās, līdz ar to visur runā par bīskapiem kā par lēņa kungiem, turpretīm Pārstr.bruņ.ties. cenšas bīskapa vietā visur lietot zemes kungs, vai vienkārši kungs. Acīmredzot, tas darīts ar nolūku, lai Pārstr.bruņ. ties. varētu lietot arī ordeņa zemēs Harijā un Vīrijā.

Pārstrādāto bruņ.ties. izcelšanās laiks.

Tas nav noteikti zināms, bet ievērojot:

1) to, ka Dionisijs Fabrijs jau 1539.g. pazīst Pārstr.bruņ.ties., varam apgalvot, ka šis kodeks ir izcēlies pirms 1539.g.;
2) ievērojot to, ka Pārstr.bruņties. avots ir Vid.bruņ.ties., kas ir stājušās spēkā 1422.g., jāsecina, ka šis kodeks ir izcēlies pēc 1422.g.

Mēģināsim šo laika sprīdi starp 1422. - 1539.g. tuvāk precizēt. Piem., ņemsim procesuālās tiesības. Katoļu laikos zvērasts bija jādod liekot roku uz kastītes, kuŗā atradās katoļu svēto relikvijas. Tāpēc zvērasta formulu izteica šādiem vārdiem: "apliecināt pie svētajiem", manum supere liquias ponere. Šī formula - "apliecināt pie svētajiem", ir sastopama visos Livonijas avotos katoļu laikos. Bet sākot ar XVI.g.s. pirmo pusi, Livonija vismaz formāli kļūst luterticīga, un šajā baznīcā nav vairs vietas katoļu svētajiem. Formulu - "zvērēt pie Dieva un viņa svētajiem" pēdējo reizi avotos sastopam Livonijā - 1516.g. vācu ordeņa Igaunijas daļā, 1522.g. Rīgas virsbīskapijā, 1534.g. Rīgas pilsētā. Tā tad, chronoligiski var datēt, kad izzūd katoļu laikmeta zvērasta formula, proti, šī formula izzūd XVI.g.s. pirmos 30 gados. Salīdzinot Vid.bruņ.ties. ar Pārstr.bruņ.ties., redzam sekojošo: tur, kur Vid.bruņ.ties. prasa "apliecināt pie svētajiem", tur Pārstr.bruņ. ties. saka - "apliecināt ar zvērastu" vai "zvērēt". No tā var būt tikai viens secinājums: Pārstr.bruņ.ties. teksts ir izcēlies luterticības laikā, tā tad XVI.g.s. pirmā trešdaļā. Tā tad, precizējot Pārstr.. bruņ.ties. izcelšanās laiku, varam teikt, ka nevis 1422.g., bet 1520. g. ir vispieņemamākais datums.

LIVONIJAS ZEMES TIESĪBAS.
(Landrecht)

Avoti līdz pat XVI.g.s. pazīst vienīgi nosaukumu - Landrecht. Turpretīm tagad literātūrā šos avotus nepareizi sauc par "zemnieku tiesībām". Protāms, ka zemniekam krītot dzimtbūšanā, zemes tiesības tika piemērotas vienīgi zemniekiem, bet pēc savas juridiskās struktūras tās nav vis zemnieku kā kārtas speciālās tiesības, bet ir vispārējas brīvo ļaužu tiesības. Vārds zemnieks formā "Semeniken", mūsu avotos pirmo reizi minēts 1335.g. un vācu nosaukums Buren (Bauern) mūsu avotos sastopams tikai XIV.g.s. beigās. Līdz tam avoti runā vienīgi par ļaudīm - homines, kā par pilnīgi brīvu kārtu. Ir uzglabājušies 4 zemes tiesību kodeki. Par šo kodeku uzrakstīšanas laiku nav nekādu drošu liecību. Tā tad, šajā ziņā ir tāds pats stāvoklis kā ar bruņi-

nieku tiesībām. Tikai chronists Vartberge kādā vietā saka, ka ordeņa mestrs Hame (1324. - 1328.g.) esot lībjiem un latviešiem atjaunojis zināmus likumus un statūtus. No tā jāsecina, ka atjaunot var tikai to, kas ir bijis spēkā, citiem vārdiem, lībiešiem un latviešiem dotās zemes tiesības ir kodificētas jau XIII.g.s. Katram no šiem kodekiem ir īss ievads, kas satur t.s. kodeka izcelšanās ziņojumu. Protāms, šie kodeku ievadi var būt arī jaunāki nekā pats kodeks. Piem., Rīgas virsbīskapijas zemes tiesības, kas aptver 25 pantus, dod šādu ievadu: "Šīs ir tās atsevišķās tiesības, kuŗas deva Vidzemes bīskapi un Dieva bruņinieki un vācieši un Vidzemnieku vecajie".

Otrs zemes tiesību kodeks ir t.s. Lībju zemes tiesības (45 p.p.) Pēdējās par kodifikātoriem un likumdevējiem uzdod kādu Livonijas bīskapu, Dieva bruņiniekus un lībju vecajos. Tā tad abi šie ievadi sakrīt tajā ziņā, ka par likumdevējiem ir uzdoti "Dieva bruņinieki" - militas Dei, kas ir technisks nosaukums Zobenbrāļiem, kuŗu ordenis tika likvidēts 1237.g. Tā tad šie ievadi nav vēlāku rakstnieku izdomājums ko protāms, nevar ne pierādīt, ne apgāzt, tā tad šie divi kodeki ir uzrakstīti līdz 1237.g. Acīmredzot, uz šiem kodekiem attiecas trīsas XIII.g.s. liecības, kas ir sekojošas:

1) 1267.g. līgumā starp Vācu ordeni un kuršiem, ir noteikts, ka kuršiem ir jāpadodas visām lībju tiesībām. No līgumu revidēšanas viedokļa ir skaidrs, ka puses nevar atsaukties uz tiesībām, kuŗu nav, tā tad 1267.g. kā kurši, tā Vācu ordenis ļoti labi zināja, kas ir lībju tiesības;

2) 1282.g. līgums ar kuršiem runā par "kommune ius terrae" (vispārējās zemes tiesības). Acīmredzot, jau šajā laikā bija kodificētas lībju tiesības un kuršiem bija tās jārecipē. No recipētām lībju tiesībām, acīmredzot, ir izcēlušās t.s. Kurzemes zemes tiesības (27 p.p.);

3) 1272.g. līgumā starp vīrsbīskapiju un Vācu ordeni no vienas puses, un zemgaļiem no otras puses, ir teikts: sogim jātur tiesa 3 - reiz gadā un jāspriež tiesa pēc Latvijas un Igaunijas zemes tiesībām un ieradumiem - "nach Recht und Bewohnheit des Landes zu Lettland und zu Estland".

Tas ir viss, ko mēs zinām netiešā kārtā par šiem 3 kodekiem. Par šo kodeku vecumu domas dalas. Jādomā, ka visjaunākais ir Kurzemes zemes tiesību kodeks, jo:

1) Kurzeme tika pēdējā iekaŗota no visas Livonijas;

2) Kurzemes līgumi uzliek par pienākumu recipēt Vidzemes, Igaunijas un Lības tiesības.

Pēc Bunges domām, Rīgas virsbīskapijas tiesības ir vecākas kā Lībju zemes tiesības.

Pēc manām domām, stāvoklis ir taisni otrāds. Pastāv arī trešās domas, kuŗām var arī piekrist, t.i. virsbīskapijas un lībju tiesības ir izcēlušās no kāda pirmteksta, kas tagad pazudis. Pretēji bruņinieku tiesībām, kas bija speciālas tiesības, zemes tiesības ir vispārējas tiesības. Līdz ar to ir teikts turpmākais: Livonijas zemes tiesības tāpat kā zemes tiesības Vācijā, Francijā u.c., satur galveno kārt krimināltiesiskas normas, turpretīm bruņinieku tiesībās vai nu šādu normu nav nemaz, kā tas ir Vald. un Erika ties., vai arī tās ir gaužām trūcīgas, kas liecina, ka parasti arī bruņniecība par kriminālnodarījumiem atbildēja pēc zemes tiesībām, proti: Livonijā pēc Sakšu sp. zemes tiesībām un vēlāk pēc Livonijas sp. zemes tiesībām. Tā tad, Livonijas zemes tiesību 3 kodekos ir taisni pretējs juridiskas vielas sadalījums nekā bruņniecības tiesībās. Piem., Sen.bruņ.ties. sākās ar civīltiesībām un beigās tiek piekabinātas dažas krimināltiesību normas. Turpretīm Livonijas zemes tiesības sākas ar krimināltiesībām un kodeka beigās atrodam tikai 3 pantus ar ģimenes un mantojuma tiesībām.

Livonijas zemes tiesību izcelšanās laiks.

Pēc manām domām, zināmus pieturas punktus varam atrast šajā jautājumā pašu šo kodeku analīzē. Bīsk. Alberts jau 1206.g. ir iecēlis fogtus Lībā, Latvijā, Idumā un Igaunijā. Cik tas savādi arī nav, starp šiem fogtiem bija arī viens krievs, proti, Pliskavas karālis Valdemārs, Viņš iecelts tāpēc, ka viņš bija bīsk. Alberta brāļa sievas tēvs. No viņa ir dabūjusi savu nosaukumu Valmieras pilsēta, ko avoti līdz XVI.g.s. sauc par Voldemār, krievu - Vladimirec. No šiem faktiem var secināt sekojošo: sākumā fogti Livonijā sprieda tiesu pēc ļoti dažādiem likumiem. Skaidrs, ka Valdemārs varēja spriest tiesu tikai pēc Krievijas sodu likumiem, sekas bija tās, ka vienu lietu dažādi fogti izsprieda pilnīgi dažādi. Tāpēc izcēlās sūdzības, kas nonāca līdz pat pāvestam. Sakarā ar to pāvests uzdod Modenas Vilhelmam viņa pirmās legācijas laikā (1225.- 1226.g.) novērst šo fogtu patvaļību. To varēja izdarīt sekojošā kārtā:

1) unificējot krimināltiesiskas normas, ko panāca nosakot katrai territorijai savu krimināl kodeku;
2) krimināltiesiskās normas redigēja tā, lai sankcijas būtu absolūti noteiktas;
3) lai tiesnesis, kas toreiz bija katrā gadījumā svešnieks (vācietis vai citas tautības), nevarētu likumu interpretēt noziedzniekam par ļaunu, tad likumu dispozitīvā daļa nedrīkstēja būt abstrakta kā tagad, bet tai katrā gadījumā bija jābūt konkretai un kazuistiskai, lai nozieguma sastāvs būtu viegli atmināms un visiem saprotāms;
4) lai ar likuma nezināšanu neviens nevarētu atrunāties, tad krimināl kodekus nolasīja priekšā draudzei baznīcās zināmas reizes gadā.

Tie ir tie paņēmieni, ar kuŗiem likumdevējs grib panākt fogtu jurisdikcijas ievirzīšanu likumības robežās. Kā teiktais tiešām atbilst šo 3 kodeku garam, par to var pārliecināties lasot šos tekstus. Te nevar būt mazāko šaubu, likumu dispozicijas un sankcijas iztulkošanā.

Kas bija šo zemes tiesību likumdevējs ?

Kristīgā pasaulē augstākais likumdevējs bija pāvests. Arī attiecībā uz Livoniju tā nav tukša tēze vien, jo pāvests arī praksē še darbojās kā likumdevējs. Piem., 1222.g. Honirijs III grozīja krimināl procesa likumu, aizliegdāms lietot "karstas dzelzs pārbaudījumu". Protāms, ka likumdošanas vara piederēja arī visiem pāvestā legātiem. Vai Modenas Vilhelms ir tieši vai netieši piedalījies Livonijas zemes tiesību kodificēšanā ? Vai ir kādi pierādījumi šai hipotēzei ? Mums ir kāds avots, proti, XVII.g.s. Livonijas vēsturnieks un Tērbatas profesors Menius savā 1633.g. izdotā Livonijas tiesību vēstures kursā, saka, ka Modenas Vilhelms esot devis Livonijai 21 pantu lielu konstitūciju. Protāms, šo liecību nedrīkst uzņemt kā drošu faktu, jo minētā Meniusa darbā ir bezgalīgi daudz aplamību un kļūdu, bet ir redzāms, ka jau XVII.g.s. pastāv uzskats, ka Modenas Vilhelms ir bijis kodifikātors.

Vai ir kāds cits ceļš kā pierādīt, vai vismaz prezumēt, Modenas Vilhelma līdzdalību, t.i. mums ir jāmeklē pašā kodekā resp. Lībju zemes tiesībās zināmi norādījumi, kas ir sekojoši:

Lībju zemes tiesību 32.pn. nosaka: burvi sadedzināt,
33.pn. - ķeceri sadedzināt.

Turpretīm citos tā paša laikmeta Livonijas kodekos tādu noteikumu nav. Ne Vald. un Erika ties., ne Sen.bruņ.ties. nemaz nepazīst ķeceŗu sodāmību. Tā tad, ķeceŗu un burvju prāvas tiesas praksē Livonijā

nāk priekšā tikai XVI.g.s. Lībju zemes tiesības ir neapšaubami kodificētas daudz agrāk par XVI.g.s. Ne virsbīskapijas, ne Kurzemes zemes tiesības ķeceŗu sodīšanu neprasa, tā tad, XIII.g.s Livonijā ir tikai pagāni, bet padāns nevar būt ķeceris. Ķecerība bija novirzīšanās no ortodoksijas, no pareizās mācības un protāms, ķecerība ir iespējama tikai tur, kur jau gadu simteņiem pastāv kristīgā ticība, kā piem., Itālijā, kur ķeceŗus sāk sodīt tikai 1000 gadus pēc tam, kad katoļu ticība bija palikusi par valsts ticību. Ķecerība vienmēr ir vērsta pret religijas dogmātiem. Tāpēc ir saprotāms, ka XIII.g.s. Baltijā šāda panta uzņemšana kodekā ir anachronisms, jo ķeceŗu te nemaz nevarēja būt, vai arī tādi varēja būt tikai starp Livonijas vāciešiem, bet pēdējo tiesības nemaz nepazīst ķecerības sodamību. Kā izskaidrot šos nelogiskos pantus Lībju zemes tiesībās ?

Pirms Modenas Vilhelms devās uz Z.-Eiropu par legātu, viņš bija veselu gadu bijis ķeceru tiesnesis Lombardijā, kur bija ieguvis dedzīga "ķeceru mednieka" slavu. Bet Itālijā toreiz ķeceru bija tik daudz, ka Modenas Vilhelma cīņa še ir bijusi pilnīgi veltīga. Vēsturnieki domā, ka viņš, sasaukdāms Rīgā I.Livonijas baznīcas sinodi 1226. gadā, nolasījis to Innocenta III dekretāliju, kas bija vērsta pret ķeceriem. Nav šaubu, ka Modenas Vilhelms uz daudzām parādībām Livonijā ir skatījies nevis kā reālpolītiķis, kāds, bez šaubām, bija bīsk. Alberts, bet kā dzīvei svešs dogmātiķis. Neviens reālpolītiķis nevarētu XIII., XIV. vai XV.g.s. uzsākt cīņu ar ķeceriem. Neapšaubami, tas ir kāda doktrināra darbs. Visticamāki, tāds varēja būt vienīgi M.Vilhelms, jo tam ķecerība bija "sirds lieta". Šo interpretāciju pastiprina vēl tas, ka blakus ķeceriem ir nostādīts burvis, pie kam abi ir sodāmi vienādi - ar sārtu. Kāpēc taisni burvji un ķeceŗi ir vienādi sodāmi ? Uz to atbildi dabūjam Vācijas likumdošanā. Pirmo vācu likumu, kas ķeceŗus pielīdzina burvjiem, ir izdevis 1224.g. karālis Indriķis VII, pie kam aba veida noziegumus soda vienādi - ar sārtu. Modenas Vilhelms kā ķeceru tiesnesis, jau amata dēļ vien, nevarēja nezināt Indriķa VII likumu.

Tikai tādā ceļā es varu izskaidrot, kāpēc Lībju zemes tiesībās ir uzņemti tādi panti, kuŗu nav šajā laikmetā nekus citur Livonijā. Bez tam, abi šie panti ir neapšaubami palikuši neizlietoti līdz pat XVI.g.s.

Otrs pierādījums ir meklējams procesuālās krimināltiesībās. Vācu krimināprocess, kas bija spēkā arī Livonijā, iztiesājot zādzības lietas vienmēr balstijās uz t.s. "dzelzs pārbaudījumu". Piem., Rīgas virsbīskapijas zemes tiesībās 16.pn. nosaka: ja kādu apvaino zādzībā, viņš pats var attaisnoties, ja to apsūdz otrreiz, tad prasa 2 zvērastus, pieķerot trešo reizi, viņam jānes karsta dzelzs, ja grib vēl attaisnoties.

Šādu dzelzs pārbaudījumu prasa nevien virsbīskapijas un Kurzemes zemes tiesības, bet arī bruņinieku tiesības, turpretīm Lībju zemes tiesības, šai procesuāli svarīgā jautājumā klusē, t.i. Lībju zemes tiesības prasa no zādzībā apvainotās personas kā pierādījumu līdzekli tikai zvērastus. Kāpēc šajā kodekā ir grozīts vācu krimināprocesa likums ? Acimredzot, uz to vajaga būt sevišķiem iemesliem. Kā zināms, Honirijs III 1222.g. aizliedza jaunkristīto prāvās lietot "dzelzs pārbaudījumu". Protāms, viņa legāts - Modenas Vilhelms, kas 3 gadus vēlāk darbojās Livonijā nebūtu iedrošinājies rīkoties pret pāvesta gribu un atcelt pāvesta likumu. Citiem vārdiem, to, ka Lībju zemes tiesībās nav dzelzs pārbaudījuma, var izskaidrot vienīgi ar Modenas Vilhelma likumdošanas darbību.

Kāpēc šajā kodekā burvji un ķeceri tiek sodīti vienādi ? Kāpēc zaglim nav jāiztur kārstas dzelzs pārbaudījums ? Šos jautājumus var atbildēt vienīgi ar Modenas Vilhelma legāciju Livonijā. Ja tas ir tā,

tad Lībju zemes tiesības savā kodolā ir kodificētas ap 1226.g. Protāms, vēlāk ap šo kodolu radās daudzi papildinājumi un grozījumi.

Lībju zemes tiesības par zādzību runā 10.pantā, bet lasot kodeku tālāk, redzam, ka par zādzību, bez loģiskas pārejas, sāk runāt arī 39. un 40.pn. Mums ir grūti iedomāties tik paviršu likumdevēju, kas pēc 30 pantiem atceras, ka viņš nav visu pateicis zādzības jautājumā un atkal atgriežas pie šī tēmata. Bet izskaidrojums ir vienkāršs, ja mēs zinām, ka kodeki vienmēr tiek papildināti, pie kam ar to starpību, ka tagad bieži papildinājumus izdara pašā tekstā, ievedot t.s. prima, sekunda pantus u.t.t., jeb piezīmes pie pantiem. Turpretīm viduslaikos šādus grozījumus pierakstīja nodaļas vai visa kodeka beigās. Cik ilgi šie 3 kodeki ir bijuši spēkā ? To mēs nezinam. Bet tā kā Stokholmā valsts archīvā glabājas šo kodeku redakcijas no XVII.g.s., kur soda nauda noteikta nevis vācu markās, bet zviedru dalderos, tad jādomā, ka šīs tiesības XVII.g.s. vismaz pa daļai bija vēl spēkā un tika piemērotas zemniekiem.

Ceturtais zemes tiesību kodeks ir t.s. Vīkas un Sāmsalas bīskapijas tiesības. Tas juridiskas technikas ziņā daudz labāk izstrādāts un arī plašāks, bet laika ziņā ir jaunāks un radies agrāk par XIV.g.s. Šis kodeks bija spēkā Igaunijā, aptver 12 nodaļas, uzglabājies tikai augš-vācu valodā un atrodams tajā pašā rokrakstu sējumā, kur Livonijas spogulis, Sastāv no 5 grāmatām: I, II un III grāmata ir Liv. sp. V grāmata ir Sen.bruņ.ties. fragments, t.s. Sāmsalas redakcija, un IV grāmata ir šīs zemes tiesības, ko literātūrā sauc par "Vīkas zemnieku tiesībām".

PILSĒTU TIESĪBAS.

Rīgas tiesības.

Kā redzējām, pēc valdošās mācības XIII.g.s. ir bijis sterils tukšums juridiskās radīšanas ziņā, t.i. Bunge u.c. pieņem, ka bruņinieku un zemes tiesības Livonijā ir sāktas uzrakstīt tikai XIV.g.s., pēc 1315.g. Rīgas tiesību vēsture pierāda, ka šī hipotēze par Livonijas nespēju kodifikācijas laukā nav pieņemama. Pavisam otrādi, XIII.g.s. kodeki tik bieži Rīgā mainās, ka ir jāsecina par ļoti lielu aktivitāti likumdošanas sfairā.

I~~I~~. Visbijas - Rīgas tiesības.

Jau 1201.g. bīsk. Alberts dibinot Rīgu, piešķīra tai iura Gotlandiae. Visbija - Gotlandes galvenā pilsēta, bija Rīgas metropole, tā tad, mātes pilsēta, pie kam līdz pat 1239.g. Rīga dažos tiesiskos jautājumos bija atkarīga no Visbijas pilsētas rātes. Kas bija šīs Gotlandes tiesības, ko bīsk. Alberts deva Rīgai ? Tās bija ius Teitonicorum in Gotlandia (Vāciešu tiesības Gotlandē). Tā kā vācieši Gotlandē dzīvoja tikai pilsētās, galvenā kārtā Visbijā kā tirgotāji, tad Gotlandes tiesības patiesībā bija Visbijas pilsētas tiesības. Sākumā tā tad, no 1201.g. šīs tiesības bija nerakstītas, kāpēc izcēlās strīdus starp pilsētu un bīsk. Albertu. Šo strīdu izšķīra Modenas Vilhelms 1215.g. iztulkodams Gotlandes tiesību saturu. No šī interpretējuma redzam, ka Gotlandes tiesības, šī vārda šaurākā nozīmē, ir pilsētas tiesības vispār, bet jo sevišķi Rīgas namnieku atsvabināšana: no tiesas divkaujas - libertatum ad duellum, no muitas, no karstas dzelzs pārbaudījuma, no t.s. krasta tiesībām (tiesības piesavināties avarējuša kuga kravu tās zemes kungam, pie kuŗas krastiem kuģis avarēja). Bez tam interpretēdams 1225.g. Gotlandes tiesību jēdzienu, Modenas Vilhelms nolemj: ja 3 gadu laikā Rīdzinieki var pierādīt, ka Gotlandes vāciešiem ir vēl citas tiesības, izņemot minētās

4 tiesības, tad arī tās rīdzinieki var izlietot. Nevar būt šaubu, ka Rīgas iedzīvotāji tiešām izmantoja šo 3 gadu termiņu, lai savas Gotlandes tiesības jeb Visbijas pilsētas tiesības uzrakstītu un kodificētu. Tāpēc arī vēsturnieki ir vienis prātis, ka pirmās Rīgas tiesības ir bijušas Visbijas pilsētas tiesības un tās ir kodificētas starp 1226. - 1228.g.

Vai kāda no šīm kodifikācijām ir uzglabājusies ? Pa daļai jā, bet jāsaka, ka tas ir noticis gaužām mistiskā ceļā un proti, 1898.g. Rīgas pilsētas bibliotēkas direktors Nikoljs Bušs, kādā rokrakstu krājumā Rīgā atrada dažas manuskripta lapiņas, kas ir jāuzskata par daļu no šīm Visbijas pilsētas tiesībām, kas bija spēkā Rīgā. 1900.g. Braunšveigā, kādā bibliotēkā Schlüters atrada citas pergamenta lapiņas, kas bija izņemtas no vecu sējumu vākiem, kas izrādās par citu fragmentu no Visbijas pilsētas tiesībām. Rīgas fragments satur tikai 3 nodaļas, proti, par namnieku laulībām, kristībām un aizbildņiem. Slitera fragments satur krimināltiesiskas normas par miesas bojājumiem Abi fragmenti ir sarakstīti lejas-vācu valodā, pie kam abi fragmenti kopā materiālā ziņā ir līdzīgi tām Rīgas tiesībām, kas 1279.g. tika piešķirtas Hapsalai Igaunijā (Vīkas galvas pilsēta).

II. Rīgas - Rēveles tiesības.

Tas ir otrs Rīgas pilsētas tiesību kodeks, pie kam metropole ir Rīga. Šis kodeks sastādīts latiņu valodā Rēveles pilsētas vajadzībām. Tekstā teikts, ka rēvelieši šīs tiesības esot lūguši no Rīgas pilsētas un lūgumu izpildot Rīga ir nosūtījusi Rēvelei kādu latiņu kodeku. Šis kodeks ir uzrakstīts ne agrāk par 1226. un ne vēlāk 1248.g. To var secināt no tā, ka kodekā ir minēti konsuli, tā tad rāte un pirmā Rīgas rāte ir iecelta tikai 1226.g. pavasarī. Kāpēc kodeks uzrakstīts ne vēlāk par 1248.g. ? Tāpēc, ka šajā gadā Dānijas karālis Eriks VI piešķīra Libekai pilsētas tiesības. Precizējot tuvāk šo termiņu, Napiersky domā, ka šis kodeks uzrakstīts bīsk. Alberta laikā, vai nu 1227. vai 1228.g. kodeks aptver 48 nodaļas, kuŗu avoti nav zināmi. Tāpat kā Livonijas zemes tiesības, tā arī Rīgas - Rēveles tiesības sākās ar krimināltiesiskām normām, kas turpinājās līdz 14 pn., ko Napierskis uzskata arī par šī kodeka kodolu, tā tad, vecāko sastāvdaļu. 15. - 27.pn. satur civīltiesības, kā materiālās, tā procesuālās, pie kam to var uzskatīt par pirmo kodeka papildinājumu. No 28. - 48.p.p. kodekā nav vairs sīstēmas, bet raibs mistrojums, kas liecina, ka kodeka beigas ir papildinātas no dažādiem autoriem, dažādā laikā.

III. Rīgas - Hapsalas tiesības.

Kā jau nosaukums liecina, tā bija Rīgas tiesību redakcija, sastādīta Hapsalas vajadzībām, laikam, ap 1279.g., jo šajā gadā Sāmsalas bīsk. Hermanis piešķīra Hapsalai pilsētas tiesības. Rīgas - Hapsalas tiesības sarakstītas latiņu valodā, bet uzglabājušās tikai lejas-vācu valodas tulkojumā. Satur 71 nodaļu, no kuŗām 34 ir pārņemtas no Rīgas - Rēveles tiesībām, bet pārējām 37 nodaļām avots nav zināms, pie kam šīs tiesības bieži saskan ar Libekas un Hamburgas statūtiem.

IV. Hamburgas - Rīgas tiesības.

Šīm tiesībām metropole ir Hamburga, tiesību provonce - Rīga. Šis kodeks patiesībā ir Hamburgas pilsētas tiesību statūts no 1270.g., kas Rīgā ir recipētas starp 1270. un 1293.g. Kāpēc Rīga nepieņēma Libekas tiesības, līdzīgi Rēvelei, Narvai un daudzām Z.-Vācijas pilsētām ? Tas izskaidrojams ar Rīgas politiskām interesēm un ar to, ka 1270.g. izdotais Hamburgas statūts toreiz bija vispilnīgākais tiesību

kodeks Ziemeļ-Vācijā. No Hamburgas - Rīgas tiesībām ir uzglabājušies 5 rokraksti. Vienu no šiem rokrakstiem slavenais jurists Pufendorfs 1756.g. publicēja ar nosaukumu "Statuta Rigensia". Vecākais un labākais teksts glabājas Rīgas rātes archīvā, pie kam šis rokraksts, laikam, bija domāts oficiālai lietošanai, lai nebojātu to pergamenta manuskriptu, ko Hamburga atsūtīja uz Rīgu. Hamburgas statūti Rīgā bija tikai subsidiāras tiesības, jo blakus tām joprojām palika spēkā Rīgas-Hapsalas tiesības. Hamburgas - Rīgas tiesības ir iedalītas 11 grāmatās un satur 171 nodaļu. Recipējot Hamburgas statūtus, tos vārdiski pārrakstīja, ierakstot "Hamburgas" vietā "Rīgu" u.tl.

V. Paplašinātie jeb Pārstrādātie Rīgas statūti.

Lietojot iepriekšējo kodeku (Hamburgas statūtus) acīmredzot izcēlās neskaidrības, kāpēc XIII.g.s. beigās vai XIV.g.s. sākumā, kāds nezināms jurists pārstrādāja visus līdzšinējos Rīgas kodekus un tādā ceļā radās "Pārstrādātie Rīgas statūti". Tos uzskatīja par oficiāli izdotiem, tā tad likumu grāmatu un tie bija vēl spēkā Rīgā ap XVII.g.s. Pārstrādātie statūti ir 62 pergamenta lapas bieza grāmata lejas-vācu valodā, kas iedalīta 11 daļās jeb grāmatās un satur 175 nodaļas. Visām 11 grāmatām, izņemot 8, teksta beigās ir vesela rinda papildinājumu, kas, spriežot pēc rokraksta, pieder 15 autoriem. Tas liecina, ka Rīgas statūti ir grozīti vairākus gadu simteņus ilgi, lai gan papildinājumu masa ir samērā neliela, proti, blakus 175 pirmteksta nodaļām, vēlākie papildinājumi sastāda tikai 28 nodaļas.

Pārstrādāto Rīgas statūtu avoti:

1. avots ir Hamburgas - Rīgas tiesības, no kurām ir pārņemtas 105 nodaļas.
2. avots ir Rīgas - Hapsalas tiesības (aizgūtas 20 nodaļas).
3. avots ir Libekas tiesības, no kurām aizgūtas 6 nodaļas.

Ir arī daži citi, nesvarīgāki avoti. Tomēr par 65 Pārstrādātā Rīgas statūtu nodaļām neviens rakstu avots nav zināms. Tāpēc jāpieņem, ka šīs normas ir ņemtas no Rīgas rātes likumdošanas aktiem, vai arī Rīgā spēkā esošām ieraduma tiesībām. Sevišķi tas sakams par Rīgas kugniecības tiesībām, kas dibinas tikai uz Rīgas ieradumiem. Apskatot šo kodeku no juridiskās technikas viedokļa, jāsaka, ka tas ir viens no labākiem Livonijas kodekiem. Statūtos pastāv zināma sistēma. Ja Livonijas zemes tiesības un arī Rīgas - Hapsalas tiesības savus kodekus sāka ar krimināltiesisko matēriju, tad turpretīm Pārstrādātos statūtos redzam šādu institūtu secību:

1. grāmata - saistību tiesības;
2. un 3. grāmata - process;
4. grāmata - lietu tiesības;
5. " - ģimenes tiesības;
7. " - mantojuma tiesības;
6., 8., 9. un 10. grāmata - krimināltiesības;
11. grāmata - jūras tiesības.

Šai sistēmai ir diezgan liela līdzība ar romiešu institūciju sistēmu, bet pētnieki domā, ka tā ir tīri ārišķīga līdzība ar gadījuma raksturu. Kādā XVII.g.s. rokrakstā šo 11 grāmatu tituļi ir sastādīti sekojoša atskaņota panta veidā:

"Elf Bücher Rigischen Rechts von Rat, Vogt, Zeugen, Erben, von Teilung, Ehestand, Pfleg (aizbildnība) und Testiers Versterben, Verfälschung, Hieb und Schlag, von Raub und Dieberei von Schiffrecht und was sonst von Strafen mehr dabei".

Apskatot tuvāk šo grāmatu saturu, dabūjam šādus institūtus:

1. jeb t.s. Rātes grāmata - apskata rāti kā apellācijas tiesu un pārējās rātes tiesības, še ietilpst arī saistību tiesības;
2. jeb Fogta grāmatā apskatīta tiesu iekārta Rīgā:
3. grāmata - par liecinieku pierādījumiem;
4. " - nekustamas mantas un lietu tiesības;
5. " - laulāto mantošanas tiesības un mantošana;
6. " - ārlaulības dzimuma sakari, noziegumi pret tikumību, mājkalpotāju tiesības;
7. " - aizbildnība un testamenti;
8. " - viltojumi un krāpšana;
9. " - nodarījumi pret dzīvību, godu un veselību;
10. " - nodarījumi pret īpašumu;
11. " - jūras un upju kugošanas kārtība.

Protāms, Rīgas tiesības bija spēkā nevien Rīgā, bet arī citur Livonijā, pie kam attiecībā uz šīm citām Livonijas pilsētām Rīga bija metropole, kas savas tiesības piešķīra citām pilsētām, proti, visām Vidzemes un Kurzemes pilsētām, kā arī Igaunijas pilsētai Hapsalai.

Kas attiecas uz pašu Igauniju, tad tur bija spēkā Libekas tiesības, kuŗas Rēvelei 1248.g. piešķīra Eriks IV un vēlāk arī Vezenbergai un Narvai. Vēlāk dāņu karāļi lūdza Libekas pilsētai nosūtīt savas tiesības Rēvelei rakstītā veidā. 1257.g. Rēvele dabūja no Libekas latiņu kodeku un 1282.g. arī lejas-vācu kodeku. Pēdējais ir tajā pašā laikā arī vecākais teksts vācu valodā. Šajā sakarībā jāaizrāda, ka Sakšu sp. bija avots nevien Vid. un Pārstr. bruņ. ties., bet arī Hamburgas statūtiem un līdz ar to Rīgas pilsētas tiesībām. Turpretīm Libekas, reizē arī Rēveles tiesības nav nekad Sakšu sp. izlietojušas kā savu avotu.

Krimināltiesību vēsture viduslaikos.

Starp tagadējām un viduslaiku krimināltiesībām ir vesela rinda svarīgu būtisku starpību. Tagad krimināltiesības ir publiskās tiesības. Tas nozīmē, ka tiesība sodīt noziedznieku pieder tikai valstij. Valsts varas orgāni, prokurātūras, policijas u.c. iestāžu veidā vajā noziedzniekus un nodod tos tiesai. Turpretīm viduslaikos pastāv privātās krimināltiesības. Protāms, viduslaikos nav prokurātūras, nav policijas tagadējā nozīmē. Noziedznieka vajāšanu uzsāka nevis valsts, bet cietušais vai viņa radi un draugi. Arī tiesa, ja vispār viņai iespējams noziedznieku tiesāt, to dara tikai uz privātas sūdzības pamata. Tāpēc arī viduslaiku procesā pastāv t.s. privātās akuzācijas princips: kur nav sūdzētāja, tur nav tiesneša.

Arī viduslaiku sodu sīstēma ir pavisam citāda kā tagadējā. Tagad galvenais sods ir ieslodzījums tādā vai citādā veidā. Turpretīm viduslaikos cietums ir ļoti reta parādība un tas vispirms attīstās klostera tiesībās. Nepaklausīgo mūku parasti ieslodzīja kādā klostera karcerī, lai panāktu viņa labošanos un grēku nožēlošanu. Viduslaikiem ir sveša tagadēja krimināltiesību pamatprasība, lai noziedznieku nevien soda, bet pēc tam atkal uzņem par sabiedrības locekli. Turpretīm viduslaikos vai nu sodu nemaz nav, vai arī soda nolūks ir panākt kādu materiālu gandarījumu. Protāms, ka soda nav tad, ja noziedznieku izraida no sabiedrības un padzen viņu mežā kā vilku, kuŗu katrs var medīt un nogalināt. Šādus, vilkiem pielīdzinātus, no sabiedrības izstumtus noziedzniekus sauca par - vargiem. Gotu valodā wargs - noziedznieks un wargr - vilks, ga- wargian- notiesāt, izsludināt par vilku. Kāpēc šāds cīņas līdzeklis ar noziedznieku nav sods ? Tāpēc, ka lietu vai zvēru nevar sodīt, bet tikai iznīcināt. Ja līdz tam noziedznieks bija precējies, tad pēc izraidīšanas trimdā viņš kļūst par atraitni, jo zvēram taču nevar būt laulības ar cilvēku un viņa bērni tiek uzskatīti par bāriem. Līdzīgs institūts, lai gan stipri pārveidotā veidā, vēl

ilgi pastāvēja franču un angļu-sakšu tiesībās, kad par zināmiem noziegumiem sodīja ar t.s. "civīlo nāvi".

Tā tad, šādu sabiedrības reakciju pret noziedznieku nevar uzskatīt par sodu, kā to pareizi ir pierādījis Bindings, jo sodīt var tikai savu sabiedrības locekli, bet ne lietu vai zvēru. Ja vēlāk dažreiz šādiem "vargiem" atļāva atgriezties mājās, protāms, tikai pret zināmu gandarījumu, tad teica:"viņš iepērkas no meža atpakaļ dzimtajā zemē". Tā tad, viens no vecākiem jeb pareizāk sakot, sodam līdzīgs soda institūts bija noziedznieku izmest laukā no tiesiskās pasaules. Otrā stādija, kad pret noziedznieku cietušais vai viņa dzimts uzsāka privātu karu. Šo institūtu, kas pēc būtības ir t.s. asins atriebība, vācu avotos sauc par Fehde (vec.forma - faida), kam atbilst mūsu valodā - vaidinieks, vaidu laiki. Asins atriebības institūtu, tāpāt kā senāk izraidīšanu par vargu, pazīst arī Latvijas un Igaunijas tiesības. Asins atriebības jeb vaidu institūts ir spēkā Livonijā vēl XVI.g.s. Piemēram, Rīgas virsbīskapijas zemes tiesību 1 pn. - par katru nonāvēto - nāve. No teksta analīzes varam pierādīt, ka še nav domāts nāves sods uz tiesas sprieduma pamata, bet ar to ir atzīta cietušās dzimts tiesība uzsākt vaidu karus pret ļaundari un viņa dzimtu. Vaidinieku attiecībās stājās ļaudis nevien slepkavības gadījumā, bet pat vienkārša zādzība varēja kļūt par iemeslu asins atriebībai. 1270.g. līgumā ar kuršiem ordenis atzīst, ka zirgu zaglis, ja tas neatdod vai nesamaksā nozagto lietu, ir uzskatāms par neizlīgušu ienaidnieku. Arī citas Livonijas zemes tiesības atzīst šādu cietušā tiesību privātā kārtā sodīt vai arī izlīgt ar savu vaidinieku. Piem., Kurzemes zemes tiesības 1 pantā deklarē: Dievs aizliedz nokaut. Tā kā nav paredzēta nekāda sankcija, tad tas nozīmē, ka par šādu smagu noziegumu, sodu varēja uzlikt pats cietušais vai viņa dzimta. Tā ir otrā stādija krimināltiesību vēsturē, kad pastāv vaidu tiesības (Fehderecht).

III.stādija ir t.s. kompozīcijas sīstēma (komponere - samierināt, izlīgt). Šīs sīstēmas princips ir tas, ka katru nodarījumu var gandarīt, nevis padzenot noziedznieku mežā, nevis uzsākot pret viņu privātu karu vairāk paaudzēs no vietas, bet gan miera ceļā izlīdzināt vainīgo un cietušo ar kādu līdzību, t.i. pēc īpaša tarifa un takses noteiktu atlīdzību. Šo atlīdzību vācieši sauc - Busse, latvieši - līdzības nauda jeb līdzība, latiņu - compositio. Vēl vecāks termīns šim institūtam ir vārds - cena, no indo-eiropiešu vārda koijo - atriebju, sodu, tāpēc arī visu šo kompozīcijas sīstēmu vācu literātūra sauc Bussstrafrecht.

Uz kādas attīstības pakāpes atrodas krimināltiesības mūsu zemes un bruņinieku tiesību kodekos ?

Valdošā sīstēma te ir kompozīcijas sīstēma, bet par dažiem smagiem noziegumiem pastāv vēl joprojām asins atriebības institūts.

IV.stādijā ir sastopāmi jau publiski sodi. Piem., nāves sods, ko izdara valsts vai pašvaldības ierēdnis - bende, ar zobenu, pakaļot,uz tā saucamā rata, sārts u.t.t. Tā tad ceturtā attīstības pakāpe viduslaiku krimināltiesībās nodibinās tas pats publisko sodu princips, kas pastāv vēl tagad: sodīt var tikai valsts un galvenā kārtā tikai valsts. Sankcijas parasti ir ļoti bargas un tās nevar atvietot ar citu ekvivalentu. Soda nolūks ir nevis izlīdzināt vainu starp vainīgo un cietušo (kompozīcijas sīstēmas mērķis), bet šajā 4.krimināltiesību attīstības stadijā soda mērķis ir iebaidīt visus noziedzīgos elementus, kāpēc cenšas noziedznieku iznīcināt. Vispār jāsaka, ka šie divi pēdējie krimināltiesību politikas mērķi viļņveidīgi atkārtojās vēsturiskā gaitā. Jo kādā laikmetā sankcijas ir vājākas, jo acīmredzot sabiedrība grib ar noziedznieku izlīgt, bet jo sankcijas ir bargākas, jo vairāk sabiedrība cenšas tikt no noziedznieka vaļā. Mums nav iespējams izskaidrot kāpēc šīs divas dažādās kriminālpolītiskās sīstēmas te parādās, te

atkal nozūd, acīmredzot, šai parādībai ir vairāki iemesli. Visumā mēs varam teikt, ka viduslaikos nozieguma sankcijas ir vājākas, turpretīm taisni jaunie laiki: XVI., XVII. un XVIII.g.s., kad valda t.s. karolinas, ir ārkārtīgi drausmīgi cilvēces vēsturē. Tajā laikmetā, ko mēs apskatījām, t.i. līdz 1561.g. publiskie sodi ir mazākumā. Sabiedrība grib izlīgt ar noziedznieku, kāpēc viņa cenšas samierināt cietušo un vainīgo.

Krimināltiesību pirmā attīstības stadijā pastāv t.s. asins atriebība un dažādi tās paveidi, kā izraidīšana vargos un tml. Mūsu kodekos atliekas no asins atriebības institūta redzam Rīgas virsbīskapijas zemes tiesībās. 1.pn. par katru nonāvēto nāvi. No juridiskās technikas viedokļa panta redakcija nepārprotami liecina, ka te ir domāta asins atriebība, jo nepietiek teikt: "par katru nonāvēto nāve", bet ir jāuzrāda, kāds sods draud par slepkavību, jo tas var būt ļoti dažāds. Tā kā tas nav konkretizēts, tad var spriest, ka nāves soda izvēle piekrīt cietušam vai viņa dzimtij. Kurzemes zemes tiesību 1.pn. nosaka: "Dievs aizliedz nokaut". Arī še nav likuma sankcijas, to varēja izvēlēties cietušais un viņa dzimts. Lībju zemes tiesības asins atriebību vairs neatzīst, bet tajā vietā ievestas divas citas soda sistēmas:

1) nonāvēšana, kas notikusi bez nodoma, soda ar 40 markām;

2) kā vēlāks piemetinājums šī paša kodeka 31.pn. nosaka - kas otru noslepkavo,(sodams) ar ratu. Kā jau pats vārds noslepkavot, slepkavība, rāda, ka te ir domāts kvalificēts nogalināšanas gadījums, kas notikusi ar nolūku, slepeni uzbrūkot savam pretiniekam. Šādu šķirojumu atzīst arī Vācijas tiesības: par Totschlag - draud 40 markas līdzības nauda, par Mord - publiski tiesisks sods - noziedznieka saraustīšana uz rata.

Ja no krimināltiesību dažādām attīstības stadijām salīdzinam mūsu 3 zemes tiesību kodekus, tad varam teikt, ka Lībju zemes tiesību papildinājumos valda publisko sodu sistēma. Šis kodeks pazīst tādus sodus, kā ratu, sārtu, galvas nociršanu ar zobenu u.c.

Pats vārds sods ir cēlies no krievu - sud un nozīmē tiesu. Tas liecina, ka latvieši par sodu saukuši tikai to gandarījuma veidu, ko cietušais dabūja tiesas veidā, nevis ārpus tiesas. Turpretīm visi pārējie gandarījuma veidi, ko cietušais meklēja privātā kārtā, pēc mūsu tautas uzskatiem - nebija sods. Tā kā XIII.g.s. tiesas priekšsēdētājs, kam piederēja tiesas vara, bija fogts, tad ir dabīgi, ka viņu latviski sauca par sogi, no krievu sugja - tiesnesis.

Otrs krimināltiesību pamatjēdziens - noziegums un pārkāpums ir saistāms ar katru nelikumīgu darbību, kas izdarīta ar kājām. Pārkāpums ir novirzīšanās no taisnā ceļa neceļā, kad noziedznieks pārkāpj kādu šķērsli, aizliegumu, kam atbilst vācu - Übertretung, krievu - prestupļeņije. Noziegums, noziegties ir saistāms ar leišu vārdu žengti - soļot, pražanga - noziegums, t.i. solis no likuma ceļa neceļā.

Pret asins atriebību, kas pēc būtības ir aizvalstiskās organizācijas institūts, proti, dzimts reakcija pret noziedznieku, uzsāk cīņu valsts vara. Šī cīņa ilgst vairākus gadu simteņus. Vispirms, protāms, valsts varai izdevās uzveikt apvainoto cietušo tikai sīkos nodarījumos. Piemēram, ja kādam kaujoties otrs nokoda ausi jeb degunu, tad ar valsts varas palīdzību, vai arī ar trešo personu starpniecību, tādos gadījumos izdevās cietušo un vainīgo drīzāk samierināt un piespiest cietušo atteikties no savām tiesībām atriebt nekā tajā gadījumā, ja vienas dzimts piederīgais nogalināja otras dzimts locekli. Līdz ar to kļūst saprotāms tas, ka asins atriebība neizzūd uzreizi, bet vispirms viņas ierobežošana notiek vieglu nodarījumu gadījumos. Vēlāk asins atriebību aizliedza lietot arī pārkapuma gadījumos, bet attiecībā uz noziegumiem joprojām paliek spēkā tiesība privātā kārtā atriebties noziedzniekam. Šajā stadijā asins atriebības institūts pastāv

arī mūsu zemes tiesībās, kad par nodarījumiem un pārkāpumiem tas nav spēkā, turpretīm slepkavības gadījumos joprojām ir tiesība meklēt privātu gandarījumu.

Bez tam, tā kā valsts vara cīnoties pret asins atriebību, centās tajā vietā nodibināt kompozīciju, t.i. atlīdzību naudā, vai citās vērtībās, tad eo ipso, līdz ko vainīgais nespēja šo atlīdzību dot, cietušais paturēja savas tiesības atriebties. Šo stāvokli labi formulē Lībju zemes tiesību 27.pn. Ja kāds otram iekož un pie tam ar 4 zobiem, tad katrs zobs jāizpērk ar 3 markām, vai arī šie (zobi) viņam jāizsit. Tas ir pirmais solis cīņā pret asins atriebību, kad tiek noteiktas t. s. vaidu lietas (Fehdesachen), t.i. tie nodarījumi un pārkāpumi, uz kuŗiem ir jāattiecina kompozīcijas princips, atļaujot atriebties tikai smagu noziegumu gadījumos.

Protāms, šī pāreja toreizējam cilvēkam bija gaužām grūta un mums maz saprotāma. Piem., kāda persona ir noslepkavojusi jūsu tēvu vai māti, un šis noziedznieks nāk pie jums ar priekšlikumu to samaksāt. Protāms, nauda nevar būt šajā gadījumā sods. Naudu nevar uzskatīt par sodu. Tāpēc arī šos kompozīcijas veidus saistīja vienmēr ar veselu rindu citiem noteikumiem, kuŗu nolūks bija samierināt cietušo un vainīgo. Šo stāvokli ļoti labi raksturo kāda ziemeļnieku paruna. Kad tēvam noziedznieks par viņa dēla nogalināšanu piesolīja kompozīciju, tad tēvs formulas veidā atbildēja: "negribu sava dēla galvu nēsāt naudas makā". Šajos tragisma pilnos vārdos ļoti labi raksturojas tās lielās psīchlogiskās grūtības, kādas bija jāpārvār toreizējam cilvēkam, atsakoties no savām tiesībām atriebt vainīgam. Kad tēvs bija teicis šo formulu, tad noziedznieks nometās ceļos viņa priekšā un ielika galvu viņa klēpī. Tā bija zīme, ka tēvam bija tiesība nogalināt šo viņa dēla slepkavu. Šis solis, protāms, bija vajadzīgs, jo tanī izteicās noziedznieka gatavība saņemt to pašu atmaksu, ko viņš bija sagādājis cietušam. Ja vēlāk tēvs vai kāds cits pieņēma šo atlīdzību par nogalinātā galvu, tad ir jāder t.s. miera derība, jādod ir līdzības zverasts noziedzniekam, ka līdzīgā gadījumā arī viņš atteiksies no savām asins atriebības tiesībām un pieņems līdzības naudu.

Otrs paņēmiens, kā valsts vara cīnijās ar asins atriebību, bija tas, ka ar likumu sāka ierobežot to dzimts locekļu skaitu, kam bija tiesība atriebt noziedzniekam un viņa dzimtij. Parasti sākumā tiesība un pienākums uz asins atriebību bija visiem dzimtas locekļiem, bet vēlāk no vaidinieku pulka tika izslēgti nepilngadīgie un sievietes.

Trešais paņēmiens šajā cīņā ir tas, ka noteica vietas, kuŗās asins atriebību nedrīkst izdarīt. Šīs vietas bija parasti tās, kuŗām bija t.s. aziļa jeb patvēruma tiesības: baznīcas, klosteri, kapsētas u.c.

Ceturtais paņēmiens cīņā pret asins atriebību ir tas, ka vispirms baznīca noteica zināmus termiņus, kad bija aizliegts izlietot vaidu tiesības, proti: no piektdienas līdz pirmdienas rītam un visos baznīcas svētkos. Tas ir t.s. "Dieva miera" institūts, Gottesfrieden, pax Dei. Šo institūtu nodibināja baznīca jau X.g.s. Francijā un XI.g.s. beigās šis institūts ieviesās arī Vācijā. Noteikumi par Dieva mieru ir uzņemti Korpus iuris canonici un tāpēc bija spēkā visā kristīgā pasaulē. Dieva miera pārkāpējiem, sevišķi bruņiniekiem, draudēja ekskomunikācija un naudas sods, pat līdz visa īpašuma konfiskācijai.

XIII.g.s. Dieva miers sāk zaudēt savu nozīmi un tajā vietā izveidojās cits institūts, ko avoti, pēc Dieva miera parauga, sauc par zemes mieru, pax terrae, Landfrieden. Zemes miera nolūks ir kriminālpolītisks un to kā izņēmuma likumu izdeva zemes kungs vienojoties ar kārtām un tikai uz zināmu laiku. Vormsas zemes miers 1495.g. galīgi noliedza vaidu tiesības. Blakus zemes mieram lielākās pilsētās pastāv līdzīgs institūts ar nosaukumu - pilsētas miers, pax civitatis. Šo

triju līdzīgo institūtu nolūks bija, piedraudot ar pastiprinātām sankcijām, apkaļot vaidu un asins atriebības institūtus, jo tas, kas izlietoja šīs tiesības, Dieva, zemes vai pilsētas miera laikā, tas nozieedzās pret valsts varu, zemes kungu, karāli, pilsētas magistratūru un līdz ar to tika sodīts ar publiskiem sodiem.

Viduslaikos blakus īstiem pirmatnējiem vaidiem, ko avoti sauca par inamicitia capitalis, kuŗu nolūks bija privātā kārtā atriebt par kādu noziegumu. Blakus šai senai formai viduslaikos nodibinājās t.s. bruņinieku vaidi, Ritterfehde, ko piekopa bruņinieki kā kaŗa vīru kārta nevien kriminālpolītiskos nolūkos, tā tad, lai panāktu gandarījumu par kādu nodarījumu, bet arī lai panāktu ārpus tiesas savas civīltiesiskās pretenzijas. 1186.g. Romas impērijas likums nosaka, ka šie bruņinieku vaidi ir formāli piesakāmi ar īpašu vaidu grāmatu, Fehdebrief un uzsākt vaidu kaŗu var tikai pēc 3 dienu termiņa notecēšanas. Vēlākie likumi prasa vēl bez tam, lai šī vaidu lieta tiek paziņota tiesai.

Kā jau aizrādīts, agri vai vēlu vaidu laiki beidzas ar miera derību, kuŗas nolūks ir izbeigt vaidu attiecības. Šo miera derību vācu avoti sauc par Unfehde (burtiski - nevaidu). Blakus šai formai bieži sastopama arī forma - Urfehde. Valsts vara centās veicināt šī institūta ieviešanos valsts dzīvē un tāpēc visām miera derībām, kas ir sekas no vaidu kaŗa, piešķīra paaugstinātu saistību. Kā zināms, vispārējais princips ir tas, ka līgums, ko viena puse ir slēgusi, piespiesta ar varu, šāds līgums nav spēkā. Bet attiecībā uz miera derībām, tādā veidā noslēgts līgums palika spēkā. Tālāk, ja miera derību ir slēdzis tēvs, tad tā ir jāpilda arī dēlam. Ja miera derība ir slēgta svinamās dienās, arī tad tā, pretēji vispārējam principam, paliek spēkā. Tādā savdabīgā ceļā valsts vara cenšas nodibināt to tiesisko kārtību, kāda pastāv tagad. Viduslaikos iniciatīve sodīt noziedznieku paliek cietušā rokās, valsts vara cenšas tikai šo institūtu ierobežot, atņemot tam viņa pārāk asās formas. To vislabāk var raksturot ar šādu piemēru: ja tagad kādu cietumnieku izlaiž no cietuma, tad nevien par viņu neinteresējas, jo valsts vara jūtās pārāk stipra, lai baidītos no šī cietumnieka atriebības. Turpretīm viduslaikos no noziedznieka prasa miera derību, ka viņš neatriebsies: ne tiesai, ne sabiedrībai, ne sūdzētājam. Kāda miera derības formula ir uzglabājusies no Rēveles pilsētas tiesībām: noziedznieks vai vienkārši apsūdzētais, pirms to tiesa atlaiž brīvībā, ir spiests zvērēt šādiem vārdiem:

"Še nu es stāvu uz brīvām kājām, nesagūstīts un nesasiets un zvērēju miera derību mestram un Rēveles pilsētai ar visiem tās iedzīvotājiem, dzimušiem un nedzimušiem, iekšzemēs un ārzemēs, par sevi un saviem piederīgiem, dzimušiem un nedzimušiem, šīs lietas dēļ nekad vairs necelt prasību uz ūdens vai zemes, krūmos vai laukā, mežā vai pļavā, lai Dievs man palīdz un Svētais evangēlijs".

Ja ļaundari nevarēja notvert, kā saka, "uz karstām pēdām", bet lieciniekī varēja tūlīt šo lietu pierādīt, ka viņš ir vainīgais un tikai bēdzis, tad uzsāka pret viņu to, ko mēs tagad teiktu kriminālvajāšanu, vācu - Acht, no kā cēlies tagadējais verachten - nicināt. Otrs nosaukums tam ir - Bann, latiņu - bannus vai proscriptio. Proskripcijas liste jeb liber proscriptorum bija tas pats, kas tagad mūsu "Valdības Vēstnesī" izsludinātais meklējamo noziedznieku saraksts. Tā tad, Acht, Bann vai proscriptio nozīmēja to, ka aizbēgušu noziedznieku tiesa izsludināja ārpus likuma esošu, un šī izsludināšana, kā visi juridiski akti, toreiz notika "ar muti un roku"."Ar roku" izdarīja zināmu simbolisku žestu, pie kam izdarot šo simbolisko žestu "ar muti" teica zināmu formulu. Šie simboliskie žesti, ar ko noziedznieku izslēdza no tiesiskās dzīves, bija ļoti dažādi, parasti, viduslaikos to izdarīja zvanot uz tirgus laukuma, ar ko viņa dvēsele tiek "izzvanīta" laukā no kristīgo pasaules. Citur, piem., Niderlandē, vicināja degošu pagali

par zīmi, ka katrs var iznīcināt viņa mantu, vai arī sasita simboliskā aktā ieročus pār noziedznieka galvu. Vārdiska formula ir uzglabājusies no Rēveles pilsētas tiesībām, kur vēl XVII.g.s. slepkavu lika "bannī" šādiem vārdiem:

„Mani kungi, te es stāvu, ķeizarisko Libekas tiesību uzdevumā, un lieku bannī slepkavu NN, kas ar kādu ieroci nodūris un no dzīves nāvē dzinis NN, lai viņam miera nav: ne uz ūdens, ne virs zemes, ne uz pļavām, ne uz ganībām, ne baznīcās, ne dievnamos, ne pirtī, ne savā paša gultā, kamēr viņš dabūjis savu spriedumu pēc Libekas tiesībām".

Ar to noziedznieks kļuva par zvēram, vargam līdzīgu vajātu, kuŗu katrs varēja nogalināt, paziņojot tūlīt par to tiesnesim. Vai šis akts - proscriptio ir krimināltiesisks sods, par to zinātnieki strīdās. Daži to uzskata par publisku sodu, turpretīm citi, par vienkāršu procesuālu spaidu līdzekli, kuŗa nolūks ir piespiest apvainoto ierasties tiesā. Tālāk, apskatīsim to krimināltiesību sistēmu, kas nodibinājās pēc asins atriebības institūta.

B U S S S T R A F R E C H T .

Busse ir viens no ļoti daudziem citiem nosaukumiem tai atlīdzībai, ko cietušais vai viņa dzimts saņēma no vainīgā vai viņa dzimts. Latiņu avoti Busse parasti tulko kā satisfactio - gandarījums, vai kā emendatio - labojums.

Krimināltiesiskie akti pastāvīgi runā par soda labošanu, latviešu izteiciens "par labu griezt", nozīmē izlabot savu vainu, pie kam labot nozīmē šajos gadījumos: par kaut ko atlīdzināt, maksāt. Blakus šai līdzības naudai, ko dabūja cietušais, pamazām nodibinājās princips, ka noziedzniekam ir jāatlīdzina arī publiski tiesiskai varai par miera laušanu, bet cietušam tiek maksāts par nodarījumu, kaitējumu. Šis otrais maksājums sabiedrībai vai valstij ir jāmaksā par miera laušanu un to nesauca par Busse, bet par Wette (derība), vai arī par Bruch (miera laušanu), no kā cēlies latviešu vārds "brēkes nauda", latiņu avotos - poena.

Šajā sakarībā viduslaiku tiesībām ir raksturīgs sekojošais:

1) atlīdzība cietušam ir 2 līdz 3 reiz lielāka nekā valstij;

2) ja piedzenot no vainīgā abas šīs prasības (līdzības un brēkes naudu), izrādījās, ka viņš nav spējīgs abas maksāt, tad pirmām kārtām ir jāpiedzen satisfactio - līdzības nauda cietušam par labu. Tas liecina, ka valsts prasība ir tikai subsidiāra. Nekādā ziņā nedrīkst šo atlīdzību uzskatīt materilistiski. Lai gan likums runā parasti tikai par satisfactio un poena, tomēr no tiesas spriedumiem, bet jo sevišķi no miera derībām, ir zināms, ka vainīgais vai notiesātais bija spiests dot veselu rindu citādus gandarījumus. Parasti, saskaņā ar katoļu pārliecību, vainīgajam ir jādibina uz cietušā vārda kāda kapella (maza baznīciņa), vai arī altāris kādai no esošām baznīcām, un tur jāskaita 100, pat 1000 un vairāk mišas dvēseles aizlūgumam.

Satisfactio - B u s s e.

Kas attiecas uz līdzības naudu, tad pēc mūsu u.c. tautu zemes tiesībām, tad jāaizrāda, ka līdzības nauda sākumā nebija jādod naudā, bet tā parasti tika maksāta ar lopiem, vai kā Ziemeļ-Eiropā ar vadmalu vai ar labību, bet pamazām visas krimināltiesību grāmatas pāriet uz naudas maksājumiem, uz līdzības naudām, kas ir jādod pēc cieta tarifa, pie kam katram nodarījumam ir sava takse. Visaugstākā līdzības nauda ir jādod par Totschlag (nogalināšana bez nolūka). Šo atlīdzību cietušā dzimtij sauca par Mannbusse, arī Wehrgeld. Tā ir nauda, ko

noziedznieks maksā par vīra galvu. Vēlāk ar tādu pašu "galvas naudu" bija jāizpērk sava vaina nevien par nogalināšanu, bet arī par kāda cilvēka pārdošanu gūstā, par sievietes nolaupīšanu, pēc dažiem kodeksiem arī par sievietes izvarošanu un beidzot par kastrēšanu. Viduslaikiem ir raksturīgi arī tas, ka atlīdzība, ko maksāja par kāda dzīvnieka nogalināšanu, arī sauca par Wehrgeld. Sākumā vergam arī kalpam nav galvas naudas jeb vīra naudas, jo verga ir tikai lieta, un viņa nogalinātājam ir jāatlīdzina verga pēc viņa lietas vērtības. Parasti galvas naudas lielums bija atkarīgs no kārtas, pie kuŗas piederēja nogalinātais. Livonijā šī starpība nav skaidra, bet no 1273.g. Rēveles pax civitatis ir redzams, ka par ievainojumiem bija jāmaksā: igaunim trīs reizes mazāk, kā vācietim. Cik vispār galvas nauda bija liela? Pēc franku tiesībām, franku valstī vīra galvas vērtība = 100 līdz 120 vēršu galvām. Livonijas tiesībās parastā līdzības nauda par nogalināšanu ir 10 mārciņas sudraba, jeb 40 mārkas sudraba kaltā naudā. Lai šis skaitlis 40 mārkas par nosista vīra galvu, kādu 1211.g. nosaka bīsk. Alberts, lai jums šis skaitlis neizliktos pārāk niecīgs, šī naudas vērtība ir jāpārvērtē citās vērtībās. Parasti to tiesību vēsturnieki dara, pārvērtējot šīs 40 mārkas sudraba rudzu vērtībā, jo rudzu cenas ir visstabilākas, tad mēs redzam, ka 40 mārkas XIII.g. s. = 480 pūru rudzu vērtībai. Tas ir tāds labības daudzums, ko XIII. g.s., protāms, nevar ražot neviens pats saimnieks un tam ir izšķiroša nozīme šajā krimināltiesību sistēmā. No parastās arkla saimniecības XIII. un XIV.g.s. nodevas ir 1 pūrs rudzu un 1 pūrs miežu gadā. Pieņemot, ka 1 arkla - vienzirga zemes rudzu izsējums ir augstākais 10 pūru, un rēķinot 6.graudu, šāds saimnieks izkuls 60 pūrus rudzu gadā. Protāms, ka zemnieks ar saviem ienākumiem nevarēja samaksāt tik augstu galvas naudu. To varēja samaksāt ne viens saimnieks, bet 8 - 10 saimnieki kopā.

Tā tad, šī sistēma norāda uz to, ka taj pamatā ir vecā dzimts satversme, ka par noziedznieku maksā visa dzimts. Šī sistēma ir domāta tiem apstākļiem, kad sekas, ko izdarīja viens dzimtas loceklis, atstāj iespaidu uz visu dzimti. Dzimts satversmei sabrūkot, radniecības saitēm sairstot, protāms, šī līdzības nauda kļūst pārmērīga, nesamaksājama. Kas līdzības naudu nespēja maksāt, ar to darīja tāpat, kā ar kuŗu katru maksāt nespējīgu parādnieku, t.i. viņu nodeva cietušā dzimtij par īpašumu, par parāda drelli, kur tam savs parāds bija, kā saka, "jānodrellē". Turpretīm, ja cietušā dzimts atteicās šo noziedznieku ņemt savā īpašumā, tad varēja būt gadījums, kad kāda trešā persona, piem., kāds muižnieks, noskaitīja šīs 40 mārkas uz tiesas galda un līdz ar to ieguva šo noziedznieku par savu drelli. Ja noziedznieks cietušā dzimtij nepatika, tad viņu bija tiesības nogalināt. Tādā kārtā līdzības naudas institūts, maksāt nespējas gadījumā, izvērtās par privātu sodu. "Mannbusse", vīra nauda, ir šīs sistēmas augstākais tarifs, jo cilvēka dzīvība ir augstākā vērtība, bet mazākie pārkāpumi un nodarījumi tika gandarīti pēc zemākas takses, proti, zināmās daļās, kvotēs no galvas naudas. Par 4 galveno locekļu sakropļošanu: kāju, roku, acu un ausu - Livonijas zemes tiesības nosaka uz pusi mazāku līdzības naudu nekā par nogalināšanu, tā tad 20 mārkas jeb 240 pūru rudzu. Ja noziedznieks nespēja šo naudu līdzināt, tad bieži vien izdarīja t.s. sententia mannualis, t.i. rokas spriedumu resp. noziedzniekam nocirta roku. Raksturīgi ir tas, ka nosakot līdzības naudas, dažādas tiesības turas pie dažādām sistēmām. Dažās valstīs valda decimālā sistēma, t.i. pamatskaitlis ir 10, bet citas tiesības lietā duodecimālo sistēmu, kuŗai pamatskaitlis ir 12 un no tā iet uz augšu vai uz leju. Livonijā, tāpat kā daudzās Vācijas tiesībās abas šīs sistēmas ir sajauktas kopā. Decimālā sistēma ir pamatā atlīdzībai par nogalināšanu un galveno locekļu kropļošanu, turpre-

tīm attiecībā uz miesas bojājumiem valda vai nu duodecimālā sīstēma, vai arī šo sīstēmu mistrs. Šīs sīstēmas īpatnība ir tās kazuistika, t.i. konkretam nodarījumam, katram atsevišķam kaitējumam ir sava absolūti noteikta sankcija, izteikta zināmā tarifa postenī. Pat katram rokas pirkstam ir sava īpaša atlīdzība. Piemēram, pēc Rīgas virsbīskapijas zemes tiesībām, rokas pirkstu tarifs ir šāds:

Rīgas virsbīskapijas zemes tiesībās:		Vidējās bruņinieku tiesībās:
Īkstis.....	6	6
Rādītājs.....	5	5
Vidējais.....	3	4
Bezvārdis.....	4	3
Mazais.....	2	2
K o p ā	20	20 mārkas.

Acīmredzot, šī paraša katru pirkstu taksēt īpaši, ir aizgūta no germāņu tiesībām, jo krievu tiesībās visi pirksti tiek vērtēti vienādi. Bet kazuistika ir pamats nevien tarifiem attiecībā uz cilvēka atsevišķo locekļu novērtēšanu, bet pēc tarifa tiek noteikta īpaša līdzības nauda arī skatoties pēc tā, kāds ierocis noziegumam izlietots. Piem., Livonijas zemes tiesības paredz šādus noziegumā ieročus: zobens, šķēps, cirvis, nūja, maizes nazis un zobi. No tā var spriest, ka tajā laikā, kamēr bija spēkā zemes tiesības, Baltijas tautas bija pilnīgi brīvas, jo tām piederēja ieroču tiesības, kas tika dotas tikai pilnīgi brīviem cilvēkiem. Tālāk, takse mainās atkarībā no brūces bīstamības, pie kam izšķir: asiņainas un zilas brūces. Beidzot tarifs grozās atkarībā no tā, kur šī brūce bija nodarīta, piem., sejā, galvā u.t.t.

Lībju zemes tiesības runājot par ieročiem, nosaka šādus sodus: kas otru ievaino ar zobenu, noziedzas par 1 mārku, kas ievaino otru ar maizes nazi, noziedzas par 6 mārkām. Izskaidrojums tam ir vienkāršs, jo zobens ir pastāvīgs kaŗa vīra un katra brīva cilvēka rīks. Tā kā zobenu pastāvīgi nēsā klāt, tad ar to var ievainot nejauši, karstās dusmās u.tml. Turpretīm, ja kāds sameklē maizes nazi, tad, acīmredzot, noziedznieks savu nodarījumu ir sagatavojis ar iepriekšēju nolūku.

Tālāk, par asiņojumu zem drēbēm, pēc Lībju zemes tiesībām, soda ar 3 mārkām, par zilumu zem drēbēm - 1 mārka. Tā tad, visi tie miesas bojājumi, kas tagad aptver divus, augstākais trīs pantus, toreiz ir notaksēti par absolūtām sankcijām, ko tiesnesis nevar grozīt.

Poena, Wette.

Kas attiecas uz šo maksājumu valsts varai, tad Livonijā turējās pie principa, ka 1/3 no zināmām "bussēm" piekrīt tiesnesim vai zemes kungam. Kurzemes zemes tiesībās, līdzības nauda ir noteikta nevis mārkās, bet ozeringos. Kas ir ozerings, tas ir līdz šim vēl neatrisināts jautājums, jo numismātiķi šajā jautājumā nav vienis prātis. Vēlākie avoti vairākkārt uzsver, ka par ozeringu vēlākos laikos ir sauktas sudraba saktis. Tā kā saktis bija no sudraba zināmā lielumā un svarā, tad, acīmredzot, tās ir kursējušas kā nauda. Šīs sudraba saktis, acīmredzot, ir tas pats maksāšanas līdzeklis, ko citi avoti sauc par "kuršu markām", pie kam viņu lielums nav zināms.

Publiski tiesisko sodu izcelšanās un to sīstēma.

Publiski tiesisko sodu izcelšanās ir neskaidrs jautājums. Acīmredzot, šo sodu cēloņi dažādos laikos un pie dažādām tautām ir bijuši dažādi. Viens no jaunākiem un ievērojamākiem pētniekiem šajā laukā, von Amira domā, ka šiem sodiem ir sakrāls pamats, citiem vārdiem, tie ir izcēlušies no Dievišķīgām tiesībām. Savas domas v.Amira mēģina pamatot ar dažādiem sodu veidiem. Piem., viduslaiku beigās un jauno laiku sākumā par zināmiem noziegumiem sodīja ar ratu. Tādu sodu nosaka arī Lībju zemes tiesību 31.pn.: kas otru noslepkavo, (sodāms) ar ratu. Izpildot šo sodu noziedznieku piesēja pie rata spieķiem horicontālā plāksnē, pie kam pašu ratu ar mietu pacēla gaisā. Amira pareizi aizrāda, ka noziedznieks šinī gadījumā ir upuris saules dievam, jo rats un spieķi ļoti daudzām tautām ir saules simbols. Vēl XV. un XVI.g.s. ņēma jaunu ratu ar 9 spieķiem. Ratu ar noziedznieku pacēla uz kārts gaisā, lai viņš būtu tuvāk saulei. Noziedznieku pēc saraustīšanas atstāja uz šī rata soda vietā, lai viņš tur sapūtu.

Arī slīcināšana, kā sods pēc Amiras domām, ir upuris ūdens dieviem un kāršana - upuris gaisa dievībām. Ar to esot izskaidrojams tas, kāpēc noziedznieku, ja tas iemests upē vai jūrā, izpeldēja malā, nedrīkstēja vairs otrreiz mest atpakaļ, jo tā ir zīme, ka ūdens dievs šo upuri ir noniecinājis. Protāms, vēlāk šis publiski tiesisko sodu sakrālais pamats tika aizmirsts un šos sodus lietoja nesaprotot, kāpēc vienu noziegumu sodija ar ratu, otru - ar karātavām, trešo ar zobenu u.t.t. Tā tas ir bieži, ka cilvēce dzīvo gadu tūkstošiem vecās domāšanas formās, kuŗu saturs un izcelšanās ir sen jau aizmirsti. No tā arī izriet, ka sākumā noziegumu uzskatīja par nodarījumu pret dievību. Arī latviešiem sodu tiesībām pamatā bija dievišķā daba. Kā zināms no Indriķa chronikas XIII.g.s. sākumā mūkus upurēja pagānu dieviem un no Dieva atkarājās vai viņš šo upuri pieņēma vai noraidīja. *ref.*

Publisko sodu kriminālpolītiskais mērķis ir bijis dažāds. No laicīgā viedokļa noziedznieku centās iznīcināt, nododot viņu kā upuri dievībām, lai līdz ar to novērstu no sevis un sabiedrības dieva atriebēja dusmas. Jo šādi sodi ir nežēlīgāki, bargāki, jo psichologiskā reakcija, kas seko šiem sodiem - ir stiprāka. Citiem vārdiem, kriminālpolītiskais soda mērķis ir iebiedēt sabiedrību sekot noziedzīgam paraugam. Noziedznieks zina, ka viņam nebūs žēlastības, tāpēc arī noziedzību skairs bija samērā mazs. Tā tad, tā nav tā kriminālpolītiskā doktrina, kas valda šodien Eiropā un kuŗai ir pieskaņota arī mūsu sodu sīstēma, kad par vissmagākiem noziegumiem pēc dažiem gadiem pārmācības nama, noziedzniekam atkal atļauj brīvi atgriezties sabiedrībā un pēc tam vēl ļoti ērti "ierīkoties".

Tālāk apskatīsim publiski tiesisko sodu grupas.

I. Nāves sods.

Viduslaiku doktrina nāves sodu šķiro pēc iespaida uz notiesātā goda. Sakšu spogulis pazīst šādus nāves sodu veidus: karātavas, galvas nociršana ar zobenu un sārts. Pēdējais XII.g.s. ieviesās Vācijā no Ziemeļ-Francijas. Vispāri jāsaka, ka Ziemeļ-Eiropā sodi ir humānāki, Dienvid-Eiropā - nežēlīgāki. Piemēram, Švābu spogulī, kas bija spēkā Dienvid-Vācijā, atrodam bez minētiem sodiem vēl: slīcināšanu, ierakšanu zemē, mieta dzīšanu. Viscēlākā nāves soda forma bija galvas nociršana ar zobenu. Tas pa daļai izskaidrojams ar to, ka zobens bija kaŗa vīra ierocis, un tā tad, kaŗotājiem parasts ienaidnieka nogalināšanas veids. Visapkaunojošākais nāves sods ir karātavas. Ja "karātavu putnu" slīcina, jeb liek uz rata, vai nocērt viņam galvu, tad tā jau ir žēlastības parādīšana. Sākumā ar nāves sodu sodīja tikai rokām

taustāma nozieguma gadījumos, t.i. kad noziedznieku noķēra "uz karstām pēdām" nozieguma vietā. Tas ir tas noziegums, ko vācu doktrīna sauc par handhafte Tat. Ja citus sodus parasti varēja izpirkt ar līdzības naudu, tad nāves sodus tikai izņēmuma gadījumos ar sūdzētāja un tiesneša piekrišanu, pie kam pie rokām taustamiem noziegumiem Mannbusse - galvas nauda bija 3 līdz 9 kārt lielāka nekā parasti. Ja līdz XII.g.s. arī Ziemeļ-Eiropā par nogalināšanu sodīja tikai ar galvas naudu, tad turpretīm viduslaiku beigās netīšu nogalināšanu tāpat kā tīšu slepkavību, sāka sodīt ar nāves sodu, visbiežāk ar ratu, kas ieviesās XII. un XIII.g.s. kā zemes miera sekas.

II. Miesas sodi.

To nolūks nav iznīcināt naziedznieku, bet viņu vai nu sakropļot vai pārmācīt ar sitieniem, vai uz visu mūžu noziedznieku izraidīt no sabiedrības, neliekot viņu cietumā, bet apzīmogojot, lai katrs redz, ka tas ir noziedznieks un lai no tā sargās.

No sakropļošanas sodiem pirmkārt jāmin: rokas nociršana uz tiesas sprieduma pamata. Sākumā Dienvid-Eiropā, franku valstī, tas bija tikai nebrīvo kalpu sods, bet sākot ar VII.g.s. to piemēro arī svabadniekiem, kas ir izturējušies "kalpiski". Franku laikos šo sodu vienmēr var izpirkt pēc kropļojumu takses, pie kam šī busse ir puse no Mannbusse. XI. un XII.g.s. zemes miera noteikumi paredz rokas nociršanu: zagļiem, laupītājiem, dedzinātājiem un izvarotājiem. XIII.g.s. sodi ir pastiprināti un par minētiem nodarījumiem draud nāves sods. Vēlāk rokas nociršana ir parastais sods par miesas bojājumiem, sevišķi ievainojumiem, kas izdarīti kādā miera vietā (kapsētā, pilī, tirgus laukumā u.c.). Protāms, kropļošanas sods tika piemērots arī citiem locekļiem. Piem., viltus zvērētājiem nogrieza zvērasta pirkstu, dokumentu viltotājiem - īksti, malu medniekiem - kreiso kāju, kādu sodu XVII.g.s. Kurzemē paredz arī bēgļiem - dzimtļaudīm. Dieva zaimotājiem nogrieza mēli un soda mīkstinājums bija naglas izdzīšana caur mēli. Ziemeļ-Eiropā kalpiem un sevišķi zagļiem, nogrieza ausi vai degunu.

Otra miesas sodu grupa ir pēršana. Šis soda veids pastāvēja jau Romā un tur sita ar spieķi vai pātagu, bet sākot ar IX.g.s. galvenā kārtā lieto rīkstis, pie kam noziedznieku vai nu piesēja pie sola vai staba t.s. kāķa. Vācu tiesībās pēriens ir tikai kalpu sods. Bet sakot ar VIII.g.s. romiešu sodu sistēmas ietekmē sāk pērt arī svabadniekus, gandrīz tikai zādzības gadījumos. Arī Livonijas tiesībās ir viens no pamatsodiem, ko lietoja zemniekiem. No dogmatiskā viedokļa tā ir gaužām kazuistiski izstrādāta sodu sistēma. Pēc Švābu spoguļa jāper ar 40 sitieniem, kas pēc dažu pētnieku domām paņemts no Mozus likumiem. Livonijā parastais sods ir 10 pāri rīkšu. Šo sodu izpilda 2 personas pamīši sitot, pie kam ar katru rīkšu pāri sita 3 - 4 reizes. Pēršana bieži bija savienota ar citiem līdzīgiem sodiem, proti: apcērpot matus, raujot bārdu, pie kam matu cirpšana ir parasti sievietes sods.

Trešais miesas soda veids ir zīmogošana, iededzinot īpašu zīmogu uz noziedznieka vaigiem vai pieres. Acīmredzot arī šis sods ieviesās Eiropā no Romas un vispirms to lietoja attiecībā pret zagļiem. Šo sodu pirmo reizi piemin Langobārdu edikts 726.g. Vēlāk, viduslaikos tas ir parastais zagļu sods. Piem., zagļiem mēdza iededzināt kārstu atslēgu, par zīmi, ka viņš ir atmūķējis aizslēgtu telpu, vai arī pilsētas zīmogu, par zīmi, ka viņš ir zadzis zināmā pilsētā. Zagļiem zīmogošana bija savienota ar pērienu un matu cirpšanu.

III. Negoda sodi.

Šis sods varēja būt primārs vai sekundārs. Visa toreizējā sabiedrība sastāvēja no "goda vīriem". Gods ir augstākais personas tiesiskais

labums ,un tāpēc, kas zaudē godu, tas nav vairs tiesību subjekts. "Negoda vīram" nav galvenā kārtā vairs tiesas spējas, t.i. viņš nevar būt vairs par tiesnesi, liecinieku, nevar zvērēt, prasīt atlīdzību, tā tad kompozīciju par savas personas aizskārumu. Primārs sods tas ir tad, kas kā karŗa vīrs bēg no cīņas, nomezdams ieročus, jo katru pilntiesīgu vīrieti raksturo ieroču spēja. Kā sekundārs sods negods ir tiesas sekas no kriminālsodiem, pat tad, ja tos atļāva noziedzniekam izpirkt. Tā piem., zaglim un laupītājam ipso iure sekoja negods, pat tad, ja viņa lieta nenonāca nemaz tiesā.

IV. Kauna sodi.

Šī soda nolūks ir publiski notiesāto kaunināt. Šajā nolūkā notiesātam uzvilka īpašu kauna tērpu, un tādā veidā noziedznieku veda pa ielām un tirgus vietām un tml. Piem., Rīgā, sievietei, kas bija pārkāpusi laulību, uzvilka mugurā ielas meitas tērpu.

Parasti kauna sods bija savienots ar citu sodu, vai arī tas ir žēlastības sods kāda smagāka soda vietā. Tā piem. uz nāvi notiesātam lika nest vītola vicu vai cilpu kā karātavu simbolu. Uz rata notiesātam bija jānes rats. Vēlāk Latvijā zaglim bija vairākas svētdienas no vietas jāstāv baznīcā altāra priekšā ar smagu rudzu maisu uz muguras.

Pārejot uz noziegumiem, kādi paredzēti Livonijas zemes un bruņinieku tiesībās, kā svarīgākie ir jāmin: nogalināšana, slepkavība, izvarošana un zādzība.

Senās tiesībās stingri šķiro t.s. n o g a l i n ā š a n u - Totschlag no s l e p k a v ī b a s - Mord. Ar ko šie noziegumi atšķīrās viens no otra, par to dažādās partikulārās vācu tiesībās ir dažādi noteikumi. Pēc angļu - sakšu tiesībām slepkavība ir tad, ja nogalinātājs nav zināms, pēc vācu tiesībām tad, ja ir kāds slepkavības moments, t.i. noziedznieks noslēpj līķi, piem, iemezdams to ūdenī, ierokot zemē u.t.t.Kāpēc par slepkavību vienmēr ir noteikts bargās sods, un parasti publisks sods, nekā par vienkāršu nogalināšanu? Pētnieki domā, ka tas ir tāpēc, ka slepkavības gadījumā mironi nevarēja apbedīt, ar ko tam, pēc toreizējiem ticējumiem, tika kaitēts arī viņā saulē, jo viņš tur vairs nevarēja būt "goda vīrs". Apbedījuma veids vienmēr ir izšķirošais, jo goda vīrs tiek apbedīts citādi kā negoda vīrs. Piem., Latvijā, vēl līdz XIX.g.s. negoda vīru, noziedznieku, pašnāvnieku, bez zārka, bez baznīcas rituāla, tā tad, dvēseli neiezvanot, iemeta vienkārši purvā sapūšanai. Tāpēc arī, ja parasti par nogalināšanu noziedznieks var izpirkt savu vainu ar 40 mārkām, tad par slepkavību vienmēr draud publiski tiesisks nāves sods.

Kas attiecas uz noziegumiem pret miesas veselību, tā tad, par miesas bojājumiem, kropļojumiem, tad tas tika apskatīts jau iepriekš reizē ar kropļojumu taksi. Miesas bojājumus un ievainojumus parasti varēja izpirkt ar līdzības naudu pēc īpašas takses, pie kam pēc toreizējās doktrīnas izšķīra trejādus miesas bojājumus:

1)kropļojums, kad cietušais zaudē kādu locekli,

2) ievainojums, kad miesas bojājums izdarīts ar asu ieroci,

3) sitiens, kad miesas bojājums izdarīts ar neasu ieroci.

Šis trejdalījums pastāv spēkā visus viduslaikus.

Tālāk, mūsu zemes un bruņinieku tiesībās svarīgu lomu spēlē i z v a r o š a n a. Raksturīgi, ka mūsu zemes tiesībās to uzskata par smagu noziegumu, pat smagāku nekā nogalināšana, un to pielīdzina parasti slepkavībai, par ko draud nāves sods - nocērtot galvu vai saraustot uz rata. Tādu pat sodu par izvarošanu nosaka Vidējās bruņinieku tiesības. Turpretīm Rīgas pilsētas tiesībās XIII.g.s. atļāva šo noziegumu izpirkt ar 40 mārkām, resp. galvas jeb vīra naudu.

Īpatnēja juridiska konstrukcija ir z ā d z ī b a , kas mūsu zemes tiesībās sekoja vācu tiesību paraugam. Zādzība ir nelikumīga un slepena svešas kustamas mantas piesavināšanās. Tā tad, zādzībai ir raksturīga slepenība. Ar to zādzība atšķiras no laupīšanas, kur šīs slepenības momenta parasti nav, Tāpēc pēc vācu un arī ziemeļnieku tiesībām zādzība nav tad, ja kāds svešā mežā cērt malku " ar skaļu cirvi ", jo ar cirvi nevar zagt, tāpēc ka "cirvis ziņo", nevis zog. Zādzību mēģināja tādos gadījumos konstruēt tad, ja zaglis bija apslēpis celmu, pretējā gadījumā tas nav meža zaglis. No šīs doktrīnas, ka zādzības rekvizīts ir slepenība, vācu tiesības atteicās tikai XVI.g.s. zem itāliešu jurisprudences iespaida.

Vai var zagt arī nekustamas lietas ? Jā, germāņu tiesības atzīst šādu zādzību, kas ir redzāms arī mūsu zemes tiesībās attiecībā pret robežām. Tāda kontrukcija izskaidrojama ar to, ka itnebūt nav vajadzīgs zādzības objektu piesavināties, jo zaglis zog nevis īpašuma tiesības, bet valdījumu, slepeni ielauzdāmies sveša valdījuma tiesībās un tā kā valdījuma tiesības var aizskārt arī tad, ja tās ir nodibinātas uz nekustamu mantu, piem., aļot svešā tīrumā. No tā izriet, ka nevar zagt tur, kur nevar aizskārt svešu valdījumu. Ir kāds sakāmvārds: "Ar acīm zagt nav grēks"; tāpēc,ka nevienu lietu nevar iegūt savā varā ar acīm. Valdījumu uz lietām var nodibināt tikai ar rokām jeb kā to latvieši izsaka: "ar nagu". Tāpēc tautā zagli sauc par "garnadzi", vai arī saka: "viņš palaiž nagus", no kā ir skaidrs, ka svešu valdījumu var aizskārt tikai ar roku, bet ne ar acīm. Tā tad, zādzības rekvizīti ir:

1) slepenība;
2) sveša valdījuma aizskāršana un
3) sekojot vācu tiesībām Livonijas zemes tiesības izšķir: <u>lielo un mazo zādzību</u> pēc nozagtās lietas vērtības.

Kurzemes zemes tiesību 14.pn. nosaka: Ja zaglis izlauž biškokus, klēti vai (citas) lietas, labākas par 8 ārtavām, tad (zagli) pakārt un ļaut viņam kaltēties. Ja (nozagts) mazāk par 8 ārtavām, tad sodāms ar 4 saktīm vai perams pie staba.

Rīgas virsbīskapijas zemes tiesību 14.p.: Ja (nozagtā lieta) bij vienu mārku laba, tad zaglis perams ar rīkstēm; bez tam viņam vajaga apgriezt ausis un iededzināt (zīmi) uz vaigiem. 13.p.: Ja (nozagtā lieta) bij labāka, tad zaglis pakaŗams aiz kakla.

Ja tagad sakāms vārds saka: "Mazos zagļus kaŗ, lielos laiž vaļā", tad toreiz īstenībā bija otrādi: lielos zagļus katrā gadījumā kāra, bet mazos - laida vaļā, protāms, ne bez soda, jo viņš dabūja sitienus, viņam bija vairākkārt jāatlīdzina nozagtās lietas vērtība, jācieš apzīmogošana etc.

Tā kā pēc vācu tiesību doktrīnas sievieti nevarēja kārt, tad sievietes par lielo zādzību slīcināja vai apraka dzīvas. Lai gan mūsu tiesībās šī noteikuma trūkst, bet, acīmredzot, viņš ir bijis spēkā.

Bez dalījuma lielās un mazās zādzībās, avoti bieži viņu šķiro kvalificētus zādzības veidus, par ko draud kvalificēts sods. Šajā ziņā ir raksturīgi, ka pēc Kurzes zemes tiesībām, par biškoku apzagšanu draud karātavas, tāpat arī par klēts apzagšanu. Nav zināms aiz kādiem iemesliem, bet jau no XIII. un līdz XVI.g.s. beigām, Latvijā biškoku zagļiem draud kvalificēts sods. Biškoku zagli piesēja pie apzagtā biškoka, viņam uzšķērda nabu un izrotināja zarnas ap apzagto koku. Kāpēc tika lietots šāds kvalificēts un nežēlīgs sods, tas nav droši zināms. Acīmredzot šis noteikums jau ir bijis spēkā pirms vācu laikiem. Ir iespējams, ka tas stāv sakarā nevien ar to, ka dravniecība bija viens no svarīgākiem ienākuma avotiem, bet arī ar to, ka biti latvieši būs uzskatījuši par svētu dieva putnu. Tāpat kvalificēts sods ir parasti par zādzību no publiskām miera vietām, par kādām uzskatīja: baznīcu, dzir-

navas, smēdi. Pastiprinātu aizsardzību dažas vācu tiesības piešķīra tīrumiem, jo tīrumu uzskatīja par slēgtu telpu, jo kāds avots saka: "tīruma siena ir sēta un jumts ir debesis". Kas zog no lauka, tas atlauž dieva atslēgu. Lopi, arkli, ecešas, labība ir atstāti dieva ziņā, tāpēc zādzība no šīm vietām vienmēr ir uzskatāma par ļoti smagu noziegumu, par ko draud vienmēr nāves sods.

Noziegumi pret reliģiju.

Par to ir runāts sakarā ar Lībju zemes tiesībām. Tas ir pilnīgi visas toreizējās tiesību sistēmas garā, ka nodarījums pret dievišķīgām tiesībām tiek sodīts vissmagāk. Von Amira domā, ka taisni no šejienes ir izaugusi visa publiski tiesisko sodu sistēma. Attiecībā uz mūsu zemes tiesībām, vienīgi Lībju zemes tiesībās ir paredzēti sodi pret religijas dogmātiem. Proti: par pagānu upuriem sāmiem jau 1241. g. noteica vainīgajiem nevien naudas sodu, bet arī pēršanu baznīcas priekšā 3 svētdienas no vietas. Šo noteikumu sāmiem es nepievedu bez nolūka. Ir ārkārtīgi svarīgi, ka jau XIII.g.s. par soda vietu izrauga pagalmu baznīcas priekšā. Lai gan sākumā te sodīja tikai par noziegumiem pret kristīgo kultu, proti: upurētājus pagānu dieviem, tad tomēr pamazām kāķis baznīcas priekšā kļūst par parasto soda vietu visiem spriedumiem zemnieku lietās. Līdz ar to zemnieka apziņā baznīcas pagalma ir arī soda vietas nosaukums. Ja Lībju zemes tiesībās ir paredzēti ārkārtīgi bargi sodi pret ķeceriem un burvjiem (sārts), tad es šo noteikumu uzskatu par tīri doktrināru, kam nebija nekādas prakstiskas nozīmes, un ko, acīmredzot, Lībju zemes tiesībās ir ievedis Modēnas Vilhelms, jo nevar runāt par "ķeceriem" pagānu zemē. Par noziedzību ķecerība un burvība kļūst tikai XVI.g.s., kad, tiešām, Livonijā raganas un burvjus sāka sodīt ar sārtu.

Viduslaiku kriminālprocess.

Viduslaiku kriminālprocesa pirmais princips ir privātā akuzācija, t.i. apvainošanas process privātsūdzības ceļā, pēc formulas: "Kur nav sūdzētāja, tur nav tiesneša". No tā izriet, ka tā ir cietušā darīšana, vai viņš noklusē lietu, vai arī griežas pēc tiesas palīdzības. Ja vēl tagad ārsts griežas pie pacienta ar vārdiem: "Par ko Jūs sūdzaties", tad agrāk tā bija parastā tiesneša formula, kas bija jāsaprot pilnīgi burtiski, jo sūdzības pamatā analogiski stāv vārds: "sūkstēties par sāpēm", un cietušais taču kliekdāms, sadurts, sasists ieradās pie tiesneša. Tādēļ viduslaiku procesu vēl ilgi atklāja kliedzot, un sūdzētāja lieciniekus vācu tiesībās sauca par "kliedzējiem" - Schreimann no schreien. Vēl tagad ir sastopāms izteiciens: "lietu noklusēt". Acīmredzot, šis termiņs ir saistāms ar seniem procesuāliem noteikumiem, kad cietušais varēja tikai tad prāvu vinnēt, ja viņš tūlīt pēc nozieguma "kliekdāms" ieradās tiesā. No tā izriet, ka pastāvot privātam akuzācijas procesam -

1) lielākais lietu skaits tika izšķirts ārpus tiesas privātā kārtā;

2) tiesāšana notika t.s. t a u t a s t i e s ā, t.i. kāda pagasta, pilsētas, vai novada pilnā sapulcē; vai arī īpaši sasauktā tiesas sapulcē. Tā ir tiesa bez mācītiem juristiem, tiesa bez pārstāvības tiesībām, kuŗā nav advokāta. Tiesa notiek publiski un tikai mutes vārdiem;

3) šo tiesu raksturo tiesneša, šī vārda tagadējā nozīmē, ļoti vājais procesuālais stāvoklis. Tiesnesis ir tikai tiesas priekšsēdētājs sogis, kam zemes kungs ir deleģējis savu tiesas vadīt sēdi sekot lietas izmeklēšanai un paskaidrot spriedumu kuŗu

sākumā sogis pat nevar likt izpildīt. Kriminālprocesā galvenais faktors ir tautas vēlēto tiesnešu sols, t.i. sols, ko ņēma līdzi, kad izbrauca uz kādu muižu spriest tiesu. Šis "tiesnešu sols" izšķīra jautājumu par vainu un piesprieda sodu. Šim "tiesnešu solam" toreizējās tiesās tagad atbilst t.s. zvērināto sols, kur tāds pastāv. Pati tiesāšana, ko latviski zīmīgi sauc par "p r ā v u" no krievu pravo - tiesības, notiek sacīkstes veidā starp divām pusēm. Viena puse uzbruka, otra - aizstāvējās. Šī cīņa starp partiem notiek nevien mutes vārdiem, bet zīmīgos gadījumos arī ar ieročiem. Tā ir t.s. tiesas divkauja. Kas šajā divkaujā uzveic ar zobenu, tas līdz ar to vinnēja prāvu. Tiesas divkauja Livonijā nebija spēkā, bet to atvietoja citi Dieva tiesas veidi, jo sevišķi "dzelzs pārbaudījums";

4) viduslaiku tiesas prāva bieži vien izvēršas par "Dieva tiesu", proti, tad, kad tiesneši redz, ka viņu cilvēcīgā gudrībā nepietiek, lai ar to procesā paredzētiem formāliem līdzekļiem nokļūtu pie taisnības, tad tiesneši griežas pie Dieva, lai viņš ar kādu zīmi rāda tiesai, kam no prāviniekiem ir taisnība, jo pastāv princips: "Dievs neļauj taisnam bojā iet". Tā tad, ja materiālās tiesībās, Dievs ir augstākais likumdevējs, tad procesuālās tiesībās - Dievs ir augstākais tiesnesis. Tomēr pamatām "Dieva tiesa" kļūst par subsidiāru, par pēdējo līdzekli panākt taisnību;

5) tiesa cenšās panākt tikai f o r m ā l u t a i s n ī b u, jo arī pats process ir stingri formāls. Pētnieki domā, ka šis pārspīlētais viduslaiku procesa formālisms izskaidrojams ar 2 cēloņiem:

a) ar procesa sakrālo pamatu,
b) ar sogu pekuņārām (naudas) interesēm.

Vajadzēja prāviniekiem neievērot tikai kādu sīku formalitāti un viņiem prāva jāzaudē, vai jāmaksā sods sogim par labu. Domā, ka sākumā sūdzība un atbilde bija formulējama tikai noteiktiem vārdiem, pie kam, laikam, saistītā, rītmaskā valodā. Ja kāds pārteicās, vai izlaida kaut vārdu no zvērasta formulas, ja viņš pat tikai nobālēja, vai par agri atņēma roku no relikvijiem, tad formalitāte nebija izpildīta un prāva bija jāzaudē;

6) pastāvot šādam formalismam, izšķiroša nozīme bija tam, kas pirmais drīkstēja lietot formālos pierādījuma līdzekļus. Citiem vārdiem, bieži vien prāvu vinnēja tas, kam pirmam piešķīra attaisnošanās vai pierādīšanas tiesības, pie kam pastāv princips, ka apsūdzētais ir tuvāk pierādīšanas līdzekļiem nekā sūdzētājs. Ja noziedznieks nebija noķerts uz karstām pēdām, tad parasti pietika ar viņa šķīstīšanās zvērastu - Beinigungseid, lai viņš pilnīgi noraidītu pret viņu celto apvainojumu. Tikai tad, ja noziedzniekam zvērot ar paceltu roku, pretējā puse piepeši norauj viņa roku zemē, t.i. pārtrauc viņa zvērastu, tad tā ir zīme, ka prāvinieks viņu apvaino viltus zvērastā, un process nonāk tajā strupceļā, ko var izšķirt vienīgi Dieva tiesa. Šajā ziņā ir raksturīga tā aizstāvēšanās, ko Livonijas zemes tiesības piešķīra zaglim. Piem., Rīgas virsbīskapijas tiesību 16. un Kurzemes zemes tiesību 15.p. nosaka: Ja kādu apvaino zādzībā, viņš var pats attaisnoties (t.i. ar savu zvērastu), ja to apsūdz otrreiz, tad apvainojums jānoraida ar 2 zvērastiem (pie kam vienu zvērastu dod zādzībā apvainotais, otru dod t.s. līdzzvērētājs), trešo reizi apvainotam zaglim jānes karsta dzelzs, ja grib vēl attaisnoties. Tā tad, trešo reizi lieta tiek izšķirta "Dieva tiesā". No tā redzams, ka svarīgākais pierādījuma līdzeklis uz kā dibinās viduslaiku process ir zvērasts. Kāpēc zvērasts bija pirmais un bieži vienīgais pierādījuma līdzeklis, par to runāšu citā sakarībā.

Ja sākumā nebija principiālas starpības starp civil- un kriminālprocesu, tad pamazām tāda radās. Šajā ziņā ir raksturīgi, ka Livonijas

ciema tiesības, kas ir daļa no Senākām un Vidējām bruņinieku tiesībām, šajās ciema tiesībās, civiltiesiskās ķildas par to, kas ir kāda novada īpašnieks vai valdītājs, tiek izšķirtas kriminālprocesa kārtībā, it kā še ietu runa par zemes zādzību. Kā redzējām, zaglis varēja attaisnoties jau ar 2 zvērastiem, turpretīm ciema tiesībās prasa 6, pat 11 zvērētājus.

Viduslaiku kriminālprocesā svarīgākais procesa veids ir t.s. Handhaftverfaren. Nosaukums cēlies no "die handhafte Tat", tā tad, tas bija process, kas domāts "rokām taustāmiem" noziegumiem. Šis process noritēja šādā kārtā. Noziedznieku noķerot uz karstām pēdām, viņam uzsēja uz muguras nozagto lietu vai nozieguma ieroci, vai kādu citu lietišķu pierādījumu, piem., asiņainu kreklu, un sūdzētājs kopā ar 6 vai vairāk kliedzējiem ierodas tiesā. Tā kā noziedznieks bija noķerts uz karstām pēdām, tad, kā saka avoti "darbs liecina pret darītāju" un noziedzniekam nav nekādu attaisnošanās tiesību. Noziedznieks ir tikai prāvas objekts, ko tūlīt notiesā un izpilda spriedumu. Tāds ir agrīno un dižo viduslaiku kriminālprocess.

Turpretīm vēlos viduslaikos šis process pārveidojas katoļu baznīcas un pilsētu rātes un vasaļu tiesas ietekmē. Viens no visvarenākajiem pāvestiem - Innocents III - 1215.g. IV.Laterānas koncilā, nodibināja jaunus procesa tipus, aizliegdāms "Dieva tiesu". Laterānas koncils atzīst šādus kanoniskos procesus:

1) processus per accusationem,
2) " " inquistionem,
3) " " denunciationem.

Arī Vācijas ķeizars Fridrichs II savā Sicīlijas karāļvalstī tajā pašā laikā izdod likumus, kas agrāko akuzācijas procesu atvieto ar inkvizīcijas procesu. Šis process vispirms, protāms, izplatījās katoļu tiesās pret ķeceriem. Tā ir t.s. viduslaiku inkvizīcija, kas nebija kanoniskās tiesībās vien, arī pilsētas jau XV.g.s. izvirza inkvizīciju pirmā vietā. Inkvizīcijas process ir tāds tiesāšanas veids, kur galvenais faktors ir nevis tiesnešu sols, kā tas bija līdz tam, bet sogis, tā tad, agrākais tiesas priekšsēdētājs, kas tagad savā personā apvieno: agrāko tiesnesi, sūdzētāju un aizstāvi. Sūdzību vairs neceļ cietušais, kā tas bija akuzācijas procesa laikā, bet pats tiesnesis. Sūdzētājs vairs nav puse sacīkstes procesā, kas uzbrūk, bet sūdzētājs ir tikai vairs nodevējs - nenunciants un liecinieks. Protāms, arī apsūdzētais nav vairs parts, bet tikai izmeklēšanas objekts. Process norit ne vairs atklāti tautas sapulcē, bet rakstiski, slēgtās telpās, piem., kādā rātes nama kambarī (pretorijā). Šo inkvizātorisko momentu, lai gan ļoti vājinātā veidā, mēs vēl šodien redzam iepriekšējā izmeklēšanā. Parasti inkvizīcijas procesu, kas pastāvēja Eiropā dažās vietās pat līdz XIX.g.s., mēģina izskaidrot kā izvirtīgu, psīchopātisku parādību, bet šis izskaidrojums ir nevēsturisks un nepatiess. Nenoliedzami, inkvizīcijas process laikmetiem ir bijis ārkārtīgi draudzīgs, sevišķi t.s. raganu prāvās, sākot ar XV.g.s.

Taisnība, starp tiesnešiem tiešām ir bijuši psīchopāti, sadisti, bet savā būtībā inkvizīcijas process ir, bez šaubām, solis uz priekšu procesuālās tiesībās. Akuzācijas procesa mērķis bija panākt tikai formālu taisnību. Jūs varējāt būt desmitkārtīgs zaglis, bet ja tiesa jums dod attaisnošanās tiesības, tad jūs ar savu zvērastu varat noraidīt katru apvainojumu zādzībā. Formāli noziedznieks tiek attaisnots. Protāms, tāds process, tiešām bija pamatots tik ilgi, kamēr visa tauta, tā tad, arī noziedznieki, absolūti ticēja nepatiesa zvērasta sekām. Šai ticībai vājinoties, vispirms itāļiem jurisprūdence uzstādīja prasību pēc materiālās taisnības, tā tad procesa nolūkam jābūt: izdibināt patiesību noziegumā pēc būtības. Līdz

ar to līdzzvērētāji pārvēršas no galvotājiem par lieciniekiem. Viņiem ir jāapliecina nevis vairs pirmā zvērētāja labā slava, nevis vairs jāpārliecina tiesa, ka zvērētājs ir "goda vīrs", ka viņam var ticēt, bet gan jāstāsta tiesnesim, ko viņi paši ir redzējuši un dzirdējuši.

Līdz ar to procesa vidus punktā izvirzās apvainotā atzīšanās, ja apvainotais saka: "Es to esmu izdarījis", tad līdz ar to materiālā taisnība ir panākta un formālie pierādīšanas līdzekļi atkrīt. Šī atziņa un šis procesa tips no Itālijas/ieviešas Dienvid-Vācijā, tad Ziemeļ-Vācijā un no turienes Livonijā. Bet nonākot pie šīs atziņas, ir tikai viens loģisks solis līdz apsūdzētā spīdzināšanai. Ja apsūdzētais neatzīstas apvainotājam, ja viņš izsaka tikai daļu no īstās vai iedomātās patiesības, tad tiesa uzskatīja par savu pienākumu piespiest viņu runāt līdz galam, ko, protāms, varēja panākt tikai nežēlīgas spīdzināšanas ceļā. Protāms bieži, pārāk bieži, apsūdzētais nevarēdams paciest atkārtotu un rafinētu spīdzināšanu, apliecināja un izteica to, kas nekad un nekur nebija noticis, uzdodāms par līdzvainīgām personas, kas neko nebija nodarījušas. Spīdzināšana kā procesuāls paņēmiens sastopama jau Romā, kur to pielietoja tikai vergiem. Kā jau teicu, pēc IV.Laterānas koncila 1215.g. šis procesa veids ieviesās no Dienvid-Francijas Dienvid-Vācijā un citur. Šajā ziņā raksturīgi, ka Dienvid-Vācijas tiesību grāmata, Švābu spogulis, kas sarakstīta XIII.g.s. beigās, jau runā par inkvizīciju un spīdzināšanu. Turpretīm Ziemeļ-Vācijas tiesību grāmata, Sakšu spogulis, kas sarakstīta XIII. g.s. sākumā, pazīst tikai ahuzācijas procesu. Protāms, ka inkvizīcijas procesā, kur vairs nevalda sacīkstes princips, kur apsūdzētais parasti nemaz nezin, kas viņu sūdz, šis process noveda pie t.s. denunciacijas procesa, kas ir tikai viena no inkvizīcijas procesa stādijām, t.i. kuŗa katra persona varēja ierasties pie tiesneša, apvainot savus personīgos ienaidniekus vai konkurentus izdomātā noziegumā un tiesnesis ex officio uzsāka lietu un tikmēr spīdzināja apvainoto, kamēr tas atzinās. Tādi ir galvenie procesuālie principi un paņēmieni, uz kuriem balstījās viduslaiku process. Kā redzējām, pierādīšanas līdzekļi līdz inkvizīcijas procesam bija zvērasts un "Dieva tiesa".

Zvērasts.

Pēc Brunnera dēfinīcijas zvērasts ir nosacīts pašnolādējums, jo katrs zvērot liek ķīlā par savu vārdu patiesību savu dzīvību, veselību vai mantu. Katrs ticēja, ka nepatiesa zvēresta gadījumā, viņš šo ķīlu zaudēs un piepildīsies tas lāsts, ko viņš ir labprātīgi piesaucis. Uz to zīmīgi norāda latviešu paruna: "Ar tādiem lāstiem nozvērējās, ka mati ceļas to dzirdot". Zvēresta būtiskā pazīme ir Dieva piesaukšana par lieciniekū un atriebēju, tāpēc vecs latviešu nosaukums zvērastam ir "Dievu nominēt" vai "dievoties". Tagadējais "zvērēt" ir aizgūts no gērmāņu valodām, kur tas nozīmē - skaitīt pa pusei dziedot, rečitēt. Ar to arī izskaidrojams, ka zvēresta formula sākumā bija saistītā valodā skaitāma, buršanas formula. Pagānu laikos germāņi zvērēja pie upura dzīvnieka, kristīgos laikos pie svētajiem, t.i.pie katoļu svēto relikvijām, vai arī pie krusta vai evangēlija, fiziski pieskaroties šiem priekšmetiem. Līdz ko jūs atraujiet roku no attiecīgā priekšmeta, pašnolādējums nepiepildīsies. Protāms, varēja par lieciniekū piesaukt nevien Dievu, bet arī citus priekšmetus, tiem pieskaroties. Piemēram, zvērēt, uzliekot savu roku uz šķēpa, vai viobiežāk, liekot ķīlā savas ķermeņa daļas, kuŗām zvērot ir jāpieskaras, jo ar to tiek nodibināta pārdabiska saistība starp vārdu un ķīlu. Ķermeņa daļas, pie kuŗām zvērēja vīrieši, parasti bija bārda un mati, sievietēm: krūtis un bize. Zvērēšana notika pēc īpaša rituāla, pie kam parasti kriminālprocesā, tiesnesis turēja rokā spieķi kā tiesas

simbolu un teica priekšā zvērasta formulu, bet zvērināmais aizskāra šo spieķi un roku nenolaizdāms, pozu nemainīdams, burtiski atkārtoja zvērasta formulu. No zvērastu formulām jāmin 1544.g. formula, kuŗu lietoja Rīgas virsbīskapijā robežu prāvās. Ļoti interesanta formula ir tā, ko aprakstījis XVII.g.s. ceļotājs Orearijs, kuŗa savā beigu daļā skan šādi: "... un ja es to tīru taisnību neizsaku, tad dod Dievs, ka es palieku tik melns kā tās ogles, tik iznīcis kā tā zeme, tik ciets kā tas akmens, tik izkaltis kā tas koks, un sodi mani, manu sievu, manus bērnus, manus ļopus un viņus manus augļus, šeit laicīgi un tur mūžīgi bez gala". Šī formulas beigu daļa izskaidrojama ar to zvērasta rituālu, ko apraksta Olearijs Rīgas apkārtnē, viņš saka: "zvērot viņi liek uz galvas akmeni, ņem izdzisušu ogli kreisā rokā, baltu spieķi labā un ar vienu kāju stāvot uz izžuvušas velenas, saka augšā minētās formulas beigu daļu".

Ko nozīmē šie dažādie simboli, to mēs nezinam. Pēc manām domām, tas ir zvērasts, kas dots robežu prāvās, pie kam šie priekšmeti pa daļai simbolizē nama pavārdu, vispār namu, piem., akmens, bet lielāko tiesu tie ir robežu simboli: izkaltis koks kā robežu stabiņš, ogles, kas tika ieraktas kupicā, lai to ilgāki varētu atrast. Kā jau teicu, parasti nepietika ar vienu zvērastu vien, bet bija vajadzīgi t.s. līdzzvērētāji - Eidesverhelfer, conjuratores, kuŗu skaits ļoti dažāds dažādos avotos. Pilns zvērasts skaitījās tad, kad to deva 12 personas, bet atsevišķos gadījumos zvērētāju skaitu panāca dalot vai reizinot ar 12. Vislielākais zvērasta skaits ir 72 (6 x 12), pie kam līdzzvērētāju skaits bija atkarīgs vai nu no ķildas objekta vērtības vai arī no nodarījuma smaguma vai arī no partu kārtas. Galvenais zvērētājs un līdzzvērētāji bija ķermeniski savienoti ar rokām un sākumā bija paradums, ka visiem bija jāzvērē vienā balsī, vēlāk katram atsevišķi. Ja tikai viens no līdzzvērētājiem pārteicās, viss zvērasts nebija vairs derīgs. Zvērasta tiesība bija liela procesuāla priekšrocība un tās nebija: kalpiem, "uz karstām pēdām" noķertiem zagļiem, uz nāvi notiesātiem un viltus zvērētājiem.

Kā jau teicu, vairāk zvērastiem saduroties, piem., abas puses apzvērē savu taisnību ar 12 zvērastiem, skaidrs, ka šinī gadījumā vienā pusē ir viltus zvērasts, bet kuŗā pusē - to nevar cilvēks izšķirt, bet tikai Dievs. Tāpēc tādos gadījumos Livonijā lietoja to "Dieva tiesas" veidu, ko sauca par "dzelzs pārbaudījumu".

Lai gan šo pārbaudījuma veidu, vairakkārt aizliedza pāvesti, tomēr šo institūtu pazīst Livonijas bruņinieku un zemes tiesības, bet ne pilsētas tiesības. Spriežot pēc avotiem "dzelzs pārbaudījums" (Eisenprobe) ir visaugstākā un vissmagākā tiesa, kas sevišķi robežu prāvās pastāv Livonijā līdz pat XVI.g.s. Formālā pārbaudījuma puse bija šāda: viena prāvinieku puse piesakās nest karstu dzelzi, otrai ir šis priekšlikums jāpieņem. Tāds ir stāvoklis civīllietās, turpretīm kriminālllietās dzelzs bija jānes tikai apsūdzētam. Tas ir sakrāls akts, tāpēc tanī piedalījās garīdznieks, kuŗam 3 dienas iepriekš bija jāgavē un jālūdz Dievs. Viņš altara priekšā noskaitīja īpašu lūgšanu un apslacija dzelzi ar svaidītu ūdeni, lai aizdzītu ļaunos garus. Dzelzs nesējus pieņēma pie dievgalda. Pēc tam vai nu apsūdzētam, vai civīllietās abiem partiem bija zināmu gabalu jānes nokaitēta dzelzs kailā, nomazgātā rokā. Pēc tam nesēja roku satina un aizzīmogoja un pēc 3 dienām tiesas priekšā apskatīja, ja izrādījās, ka nevienā nesēju pusē apdeguma rētas nav, vai arī tā ir abām pusēm, tā tad abu partu nesējiem, tad lieta palika neizšķirta un šādos gadījumos strīdus objektu civīllietās dalīja uz pusēm. Ja turpretīm tikai vienam nesējam roka bija apdegusi, tad tā bija zīme, ka taisnība nav viņa pusē un līdz ar to civīllietās viņš zaudēja strīdus objektu, bet kriminālllietās - skaitījās par pierādītu tas apvainojums, ko viņam bija devusi pretējā puse. Patiesībā arī šajā stadijā "Dieva tiesa"

ir sacīkstes process, bet nevis vairs starp sūdzētāju un apsūdzēto, vai starp partiem, bet tā ir sacīkste starp Dievu un velnu. Ja uzveic velns, tad taisnība paliek neizdibināta, ja uzveica Dievs, tad tiek nodibināta kā formālā, tā materiālā taisnība.

——oooOooo——

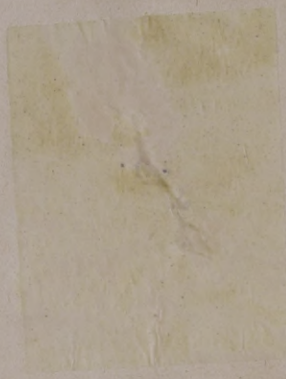

LATVIJAS VALSTS BIBLIOTEKA

LB 1029

7. ZEP. 1932

LB 1029

2.46.

Ls 20.-

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0309065609